

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

De grundtvigske Fri-og Valgmenigheder

EN HISTORISK OVERSIGT

MED EN KORT FREMSTILLING AF HVER ENKELT MENIGHEDS
TILBLIVELSE OG VIRKSOMHED

VED

ASGER HØJMARK OG UFFE HANSEN

A. C. NORMANN'S FORLAG ^{A/S} ★ ODENSE

DE SØNDERJYDSKE FRIMENIGHEDER

Blandt de frie kirkelige Kredse danner de sønderjydske Frimenigheder en Gruppe for sig. De er vokset frem af *Grænselandets* Jord. Det har mere været en Trang til at leve et frit dansk Menighedsliv end en bevidst Forstaaelse af, hvad der er skænket det danske Kirkefolk gennem Grundtvigs Menighedssyn, som har forenet vakte Nordslesvigere til Værn mod Fortyskning. Der er kendelige Forskelle fra Egn til Egn (Sønderjylland frembyder en rig Mangfoldighed, som man i det gamle Land i Reglen ikke har nogen Anelse om) mellem Folkelyne og Sædvaner i Vest, Midt og Øst. Nogle Menigheder har solide Rødder i gammel *gudeligg Vækkelse*, plejet af Brødremenighedens Udsendinge fra Christiansfeld, da Guds Ord ellers var dyrt i Landet. Mange fra de gamle vakte Kredse fandt i det grundtvigske en rigere Form for det, de selv havde tilstræbt. Andetsteds er der Traade, der viser tilbage til *grundtvigske Præster og Lærere før 64*, ja for Vestslesvigs Vedkommende til Aarene før 1848 (Præsterne Ludv. Hass og Hagen i Mjolden, Lærerne Chr. Kold og Sigfred Ley). Paa Østerkanten var det mest *Højskolens Elever*, der ret sent dannede Frimenigheder med Støtte af den nationale Kamps ledende Mænd, der her saa et Bolværk mod Fortyskningen.

Den meste Tid var der for faa Præster til, at de kunde blive siddende i Ro derhjemme, man var nødt til at hjælpe hinanden, og de maatte tage Gerningen op rundt om i Sogne, hvor der ikke var egentlig Frimenighed, især fra Midten af 90'erne, da Forsamlingshusene kom frem. Det var særlig gennem „*Udvalget for kristelig Virksomhed i Nordslesvig*“ af 1895 (Sekretær Fru Marie Skau-Petersen, Sommersted), at Frimenighederne kom i Forbindelse med den sønderjydske Befolkning udenfor deres egne Rækker. I Aarene 1902—14 holdt Frimenighederne deres aarlige *Fællesmøde*, i flere Tilfælde i Forbindelse med en Kirkeindvielse eller Præsteindsættelse. Saa drøftede man, hvad der kunde styrke Me-

nighedsbevidstheden, hvad der kunde gøres for den kirkeligt hjemløse Ungdom, den danske Folkekirkens nye Ritualer, Salmesangens og Skriftens Betydning, Santalmissionen. Der var aldrig Tale om Ensretning, hvad Gudstjenesteordning angik, der brugtes endog forskellige Salmebøger. Frimenighederne fik i 1907 et fælles Blad: „*Den nordslesvigske Kirkesag*“, redigeret gennem 13 Aar af den gamle Bladmand Thade Petersen. Af de frie Menigheders Jord voksede „*Den nordslesvigske Kvindeforening*“ (Fru Anne M. Callø, Erlev) frem med dens Arbejde for at skaffe fattige unge Udstyr til et Skoleophold i Kongeriget, for kirtelsvage Børn m. v. Tanken om et *Helsehjem* for skrofuløse Børn blev først udkastet af Frimenighedspræst Rs. Thomsen og ført ud i Livet af Marie Skau-Petersen. Frimenighedspræst Jørgen Eriksen var Sjælen i det blomstrende *Ungdomsarbejde* paa Als og Sundeved. Det er ikke let at opgive sikre Tal paa Frimenighedernes Medlemmer (Th. Petersen forsøger at antyde det gennem Tallet af døbte). Som Aarene gik, var det ret faa, der formelt udtraadte af Landskirken. Fra 1909 har man Tallet 2000, men et stigende Antal hældede til den Side. Frimenighederne fik en Betydning, der langt overgik deres talmæssige Styrke, idet mange af de højest udviklede Mænd og Kvinder søgte deres aandelige Føde her*, det gjaldt bl. a. en meget stor Part af Bestyrelses- og Tilsynsraadsmedlemmer i de tre store nationale Foreninger.

Frimenighederne stod i fuldt Flor i 1914. Da var der seks Præster i Arbejde med ni Menigheder og yderligere op mod en Snes faste Prædikepladser. Den allerstørste Betydning fik Frimenighederne sikkert under Verdenskrigen 1914—18. Det kan være svært at skulle tage imod Evangeliet, naar det forkyndes af en Mand, der staar fremmed for ens eget Folkeliv. Under Krigen viste det sig umuligt for Tyske og Danske at mødes hjærteligt i fælles Kirkebøn. Derfor droges mange til Frimenighederne af nationale Grunde. Her var det overalt Præster af vort eget Folk, der virkede; de følte og led med den rent danske Menighed, som samledes her. Hjærterne aandede i Takt under Haab og Frygt, der blev bedt for Folkefællerne i Felten, og ved Mindegudstjenesterne følte det kristelige og folkelige Fællesskab saa stærkt som sjældent før. Frimenighederne udsendte Ny Testamente, trykt paa Indiapapir, til Soldaterne i Felten, et lille Salmehfte med 50—60 Nr. fulgte efter. Den

* jfr. V. Ammundsen i Sønderjyllands Historie V. 346 f.

nordslesvigske Kirkesags Oplag sattes op til 3000 Ekspl. Til Jul modtog Soldaterne et lille grønt Hefte, det første Aar besørget af Højskolebladet, de følgende Aar som en Julehilsen til Soldaterne fra nordslesvigske Hjem, to Hefter skrevet af Mødre, et af Soldater.

G e n f o r e n i n g e n maatte nødvendigvis, netop paa Baggrund af den under Krigen skærpede nationale Modsætning, bringe en alvorlig Krise ind over de sønderjydske Frimenigheder. Hvor Mennesker var søgt over til dem af Uvilje mod Statskirkepræster, der var præget af tysk Aand og tyske Sympatier, som bad for Kejseren og de tyske Vaabens Sejr, maatte det give et Tilbageslag. Nu kom der i langt de fleste Sogne danske Præster. Mange Sønderjyder vilde gerne byde det, der kom fra Danmark, hjærtelig Velkommen, slippe deres eget for at gaa ind i det danske Folks fælles Liv. Dertil maatte ogsaa Folkets Kirke med det frie Præstevalg og den store Rummelighed høre. Ved de første Præstevalg kom der tilmed mange grundtvigske Præster ind i Sognene omkring Haderslev, paa Als og Sundeved. For dem, der ikke var udpræget Frimenighedsfolk, laa det da nær at slutte sig til Sognemenigheden i Stedet for at skulle køre de lange Veje til Frimenighedskirken. Der er maaske dem, der nu fortryder, at de ikke holdt sammen om deres lille kønne Kirke, selv om det havde krævet det dobbelte i Kirkeskat. Kun hvor det frie Menighedsliv var særpræget, og hvor kristne Mennesker havde levet sig sammen gennem et langt Aaremaals Oplevelser baade i Sorg og Glæde, holdt Menighederne sammen, endskønt de i de to ældste Menigheder maatte ud for Vanskeligheden med Præsteskitte. Men selv om en gammel Frimenighedspræst har følt sig udplyndret af de nye danske Sognepræster, kan han dog juble over dette Tilskud af Arbejdere paa Kirke Marken og personlig fryde sig ved at være med i deres Konvent; før 1914 var det kun den katolske Præst, der vilde hilse paa ham, de tyske Præster regnede ham ikke for Præst, kun for Prædikant. Et Par Steder er Sognepræster traadt til som Medhjælpere, hvor de gamle Frimenighedspræsters Kræfter var ved at svigte.

RØDDING

Da Rødding Frimenighed i Juli 1924 fejrede sit 50 Aars Jubilæum, havde den endnu i sin Midte en Mand, der havde gjort hele den ejendommelige Udvikling med, som danner Forudsætning for Frimenigheden. Det var *Jacob Kloppenborg* i Harreby.

Hans Fader hørte til de stille i Landet, der fik aandelig Næring fra *Brødremenigheden i Christiansfeld*. Som de gudfrygtige fra Galilæa holdt deres Andagter med Skriftlæsning, Bøn og Salmesang derhjemme, men mødte frem i Helligdommen i Jerusalem paa de store Fester, saaledes samledes Folk til Hjemmeandagt i Harreby, men søgte til Christiansfeld til Paaske og Pinse og paa Brødremenighedens særlige Festdage. Det stærke Fælleskab uden Skel mellem Præst og Lægfolk, med Salmesangen som et bærende Led i den Gudstjeneste, der ikke er Præstens, men Menighedens, gik i Arv fra Brødremenigheden til Rødding Frimenighed forenet med den ædle Pietismes Evangelium om Guds Gerning til Menneskers Frelse gennem Jesu Korsdød. Hvor Emissærerne fra „Feld“ havde traadt Sti, fandt *Peter Larsen Skræppenborg* siden Vej. Hjemmeandagten udvikledes til gudelig Forsamling. Da P. Larsen var kommen til Dons, indbød han sine kristne Venner til Høstgilde, hvor Maden ikke var det vigtigste, men det Ord, hans Præstevenner havde at føre. Her var Jacob med som stor Knægt. Da Gildet var forbi, skulde P. Larsen paa Togt i Nørrejylland som Ordets Køresvend; han kunde se paa Jacobs bedende Blik, at han gerne vilde med, og gav ham Lov dertil, blot han vilde springe af, naar de skulde køre op ad Bakke. „Jeg kan ikke sætte noget Skel mellem min Pietisme og Grundtvigianisme; de glider umærkeligt over i hinanden“, erklærer Jacob Kloppenborg. P. Larsens Præst var, hans nære Venskab med Vilh. Birkedal til Trods, Præsten *Hans Svejstrup* (1815—93) i Nørup. Da Sognekaldet i Rødding-Skrave blev ledigt i 1861, henledte den vestjydske Forvalter

Skrumsager sin Husbonds Opmærksomhed paa Svejstrup. Hans Didrik Kloppenborg i Københoved var ikke sen til at gaa til Kongen. Som sine Frænder i Harreby havde han haft Forbindelse til Christiansfeld, men under et Ophold i København 1848—49 var han ogsaa kommen i Grundtvigs Hjem. Han havde Frisprog hos Frederik VII og fik sit Ønske opfyldt.

I Rødding-Skrave Kirker havde der før siddet en halv Snes Mennesker og smaasovet under den drævende rationalistiske Tale. Paa Indsættelsesdagen var Kirkerne fyldte, og Svejstrup prædikede paa sin jævne, hjærtevarme, aandsbaarne Maade om Enkens Søn af Nain. Nu skal Døden med Guds Hjælp jages ud af Rødding og Skrave Sogne. Det Ønske gik i Opfyldelse; det blev en forunderlig Vaartid. Svejstrup kom med Sangens Gave og lærte Skolebørnene nye Salmer til Eksamen. Den evangelisk-kristelige Salmebog afløstes af Roskilde Konvents. Bøndernes Gilder fik nyt Indhold, ethvert Samvær blev opbyggeligt og indholdsrigt, hvor Præsten var med. Naar L. Schrøder med sin Ven H. Nutzhorn tog Gerningen op paa Rødding Højskole, var det bl. a. Udsigten til et frugtbart Samvirke med Svejstrup, der drog dem. Folk samledes fra adskillige Sogne saavel til Kirke som til de ugentlige Møder paa Højskolen, hvor Svejstrup hver 14. Dag fortalte Bibelhistorie. Grundlovsfest holdtes i Præstens Skov, og om Efteraaret fremlagde Svejstrup de kirkelige Frihedskrav ved Møde i Højskolens nye Gymnastiksal.

Medens Højskolens Lærere maatte flytte deres Teltpæle i 64, blev Svejstrup ved som Sognepræst i tre Aar. I 1867 afkrævedes der Præsterne Ed til den prøjsiske Konge, mange bad Svejstrup aflægge den. I Maj tog han sin Afsked, for Mund og Hjærte kunde ikke være i Pagt i Forbøn for Kong Wilhelm. Med dansk Pension blev han endnu boende tre Aar i Rødding. I Begyndelsen samledes alle hans gamle Tilhørere om ham ovre paa Højskolen. Blandt dem, der fik den første bevidste aandelige Paavirkning under Svejstrups Prædikestol, var Hans Tonnesen, siden Indre Missions Fører i Nordslesvig. Den Hygge, der var over Møderne paa Højskolen, finder han, de aldrig naaede Mage til i Indre Mission. Efterhaanden skiltes de ud, der ikke kunde dele Svejstrups Syn paa Daab og Nadver. P. Larsen tilskyndede ham til at optage Gerningen som Fripræst, men han kunde kun trives i Læ af de folkekirkelige Institutioner. Vi tør dog roligt sige, at han blev det menneskelige Redskab til Grundlæggelsen af Rødding Frimenighed. Han kun-

de ikke leve under det daglige Tryk fra de præjsiske Autoriteter; det kunde kun den fødte og prøvede Sønderjyde.

I 1870 tog Svejstrup mod Kald i Vejen-Læborg. Her var han sine gamle Menigheder saa nær, at de derfra kunde bruge ham ved kirkelige Handlinger og lade Børn gaa til Præst hos ham, ligesom han de første Aar ret jævnlgt førte Ordet i Sønderjylland.

De Møder, Svejstrup havde begyndt paa Højskolen og i Storstuen paa Bejstrupgaard hos H. D. Kloppenborg, blev fortsat af *Cornelius Appel* (1821—1901). Han var af nordslesvigsk Slægt, Lærersøn, og selv uddannet til Lærer. Paa Lyngby Seminarium havde han oplevet et stærkt Gennembrud, saa Synd og Naade blev Grundtoner i hans Sjæl. I 40'erne var han begyndt som Lærer i Sønderjylland, hvor han følte sig bedst hjemme paa Vestereggen. En stormfuld Efteraarsnat 1847 var hans Sind og Øje bleven opladt for det straalende Lys af Guds levende Ord i den kristne Menigheds Daabspagt — under Læsning af et Stykke af Grundtvig i „Nordisk Kirketidende“. Efter Trearskrigen blev han Lærer ved Borgerskolen i Tønder, hvor man lempeligt gik over til dansk Skolesprog (langt de fleste Familier var dansktalende). Skønt Seminarieforstanderen kun kunde bruge den frisindede Grundtvigianer som Timelærer i Skrivning, fik Appel, med sine sjældne Evner til at omgaas unge og drøfte Livets store Spørgsmaal med dem, den største Indflydelse paa det prægtige Kuld af unge Mænd (L. B. Poulsen, N. Lycke, Gustav Johannsen, Knud Petersen, Skibelund), der i hine Aar her rustede sig til Arbejdet for at vække den slumrende Danskhed. Han tog ivrig Del i Dansk Samfunds Stævner og blev Fører blandt de „Klosterpolitikere“, der fra 1861 kæmpede for en rundelig kulturel Frihed for de ægte og de indbildte Tyskere i Sydslesvig. I 1864 var Appel Ordfører for Sønderjydernes Adresse til Kongen mod Afstaaelse af hele Sønderjylland, hellere Slesvigs Deling, end at det danske Nordslesvig skulde overgives i Tyskernes Vold.

Han fik Tilbud om Ansættelse som Seminarieforstander i Danmark, men hans Hu stod til den fri Undervisning og til at blive noget for Sønderjyderne. Ved Nytaar 1865 flyttede han ind i Forstanderboligen paa Rødding Højskole. Den følgende Sommer begyndte han at holde Højskole for unge Piger (for Karle gik det kun i 1869—70), ligesom han holdt Børneskole til 1870. Naar Svejstrup efter 1867 var paa Rejse i Vestslesvig, tog Appel sig af Møderne derhjemme.

I April 1869 var der nedlagt Forbud imod, at Svejstrup udførte nogen Embeds-Handling for Medlemmer af den evang.-luth. Kirke i Slesvig-Holsten. Derved nødtes hans Venner til at udtræde af Landskirken, naar de vilde have deres Børn døbt hos ham. Da der var kommen et Barn hos Skrumsager i Københoved i Vinteren 1870, talte han med Svejstrup om Daab. Denne henviste til Forbudet. „Men naar vi saa melder os ud?“ „Ja, saa kan det Forbud jo ikke gælde.“ Til sin Hustru sagde Skrumsager: „Vi er jo enige om, at vi ikke med frelst Samvittighed kan bruge en Mand, vi ikke er trosenige med, som vor Præst. De nye tyske Præster arbejder paa vor folkelige Tilintetgørelse, hvordan kan vi saa finde kristelig Opbyggelse hos dem?“ — Landraaden kunde ikke begribe det, da Skrumsager overfor ham fastholdt: „Vi gaar ikke ud af den hellige almindelige Kirke ved at træde ud af Landskirken med den statsborgerlige Orden.“

Det sværeste for de udtraadte var, naar de skulde have en af deres kære jordet. Sognepræsten forbød Klokkeringning, Tale, Bøn og Sang paa Kirkegaarden. Folk skulde skræmmes med en saadan Selvmorderbegravelse! Saa forrettede Svejstrup Jordpaakastelsen i Hjemmet, ja, det hændte, at en Fader selv kastede Jord paa sin Datters Kiste. Hele Sørgefesten holdtes i Hjemmet. Paa Kirkevejen kunde de unge synge foran Kisten. Paa Kirkegaarden var det under højtidelig Tavshed, Kisten blev baaret til Graven; saa bad man en stille Bøn med blottet Hoved.

Da v. Bitter i 1873 er bleven Overpræsident, begynder der en skarpere Kurs. Svejstrup faar Bøde, da han har holdt Altergang i Bovlund uden at spørge Altergæsterne, om de var udtraadt. Under disse Kaar kommer det ofte paa Tale, at Appel bør præstevies. Under et Besøg i Rødding tilraader Birkedal at danne Frimenighed. Appel holder igen; endnu i November erklærer han, at de ikke er modne til at bære en fri Menighed. I December giver han dog sit Tilsagn, og i Februar 1874 udtaler han: „Der er talt saa meget om, at vi er kun Smaafolk og har kun faa Kræfter til noget saadant, som at begynde en Frimenighed, men det kan nu heller ikke nytte at gøre os alt for smaa. Begynder vi med de Kræfter, vi har, lægger Gud nok sin Velsignelse til.“ 12. Juni tages den endelige Beslutning, men under 8. Juni har Overpræsidenten faaet Konsistoriet med til at udstede Forbud mod, at udenlandske Præster holder gudstjenstlige Møder i Nordslesvig, en Forordning, der dog

først blev bekendt gennem „Dannevirke“ den 5. Juli. Derved var det udelukket, at Birkedal kunde indfri sit Løfte om at komme til Rødding og indvi Appel. Da denne paa en Aarhusrejse har set Bladmeddelelsen, henvender han sig til L. Schrøder, der gerne vil give Appel og hans Venner Husrum paa Askov til Ordinationen.

Corneius Appel.

Ligesom Appel i 1870 havde spurgt Landsraadet, om der var noget til Hinder for, at han optog Søndagsmøderne efter Svejstrups Bortrejse, har han ogsaa nu sikret sig i Ryggen ved at tale med Landsraadet om Ordinationstanken. I den samme Forordning, der udelukkede de udenlandske Præster, hed det: „Derimod kan det ikke forbydes den tidligere Lærer Appel i Rødding som Indlænding at holde Gudstjeneste for Folk, der er udtraadt af Landskirken. Det er i den Henseende ligegyldigt, om den nævnte Appel et eller andet Sted har forskaffet sig en saakaldt Præstevielse eller ej.“

Saa snart Svejstrup har modtaget Birkedals endelige Tilsagn, tager

han og L. Schrøder til Rødding, hvor Kaldsbrevet til Appel udfærdiges og underskrives. Der henvises her til, at Appel gennem fire Aar har været Ordfører i Forsamlingerne til kristelig Opbyggelse paa Højskolen og i Københoved, og rettes en indstændig Begæring til ham om hos Trosfæller i Kongeriget Danmark, som har modtaget Indvielsen til Embedet som Guds Ords Tjenere og Forvaltere af Herrens Daab og Nadver, at søge en lignende Indvielse, for at han kan øve fuldstændig Præstegerning, og Søndagsmøderne kan faa den rette Fylde ved at samle sig om Sakramenterne.

Kaldsbrevet er dateret 24. Juli og underskrevet af Skrumsager, Københoved, Juhl Boysen og H. J. Physant, Langetved, og C. P. Müller, Hjerting. Den Mand, der Aaret før havde været ivrigst for at faa Appel til at tage mod Præstevielse: Nik. Dam, Brendstrup, som gennem de fynske gudelige Forsamlinger havde fundet Vej til Grundtvig, var død

kort forinden. Th. Petersen slutter dette Afsnit: „En Forsamling var nu vokset op til at blive en levende Menighed. Præst og Menighed kendte hinanden, havde Tillid til hinanden og Mod til gensidigt at sætte over Vedtægtskløften.“

Flere Gange er der paa Askov holdt store Møder for kirkelig Frihed, og man har søgt at formulere sine Ønsker i Adressers faste Form, men intet af disse Stævner har virket saa stærkt som den dristige Handling, Birkedal og Svejstrup, bistaaet af en Række gode danske Præster, udførte, da de 30. Juli 1874 foretog Appels Ordination i Askov Højskoles Gymnastiksal, der var smykket som til Løvhyttefest. Det turde være en forbilledlig Indvielse til Præstegerning. Svejstrup holdt Intimations-talen, hvori han gav en historisk Redegørelse for Udviklingen i Rødding. Appel attraar præstelig Vielse, men ligesaa lidt som vi har Myndighed til at give, ligesaa lidt begærer han Adgang til Embede i den danske Folkekirke. Hvad han attraar, er med Menigheden i Sønderjylland at vokse en stille Vækst som Gren af den danske Kristen-Menighed. Gennem den Forsamling, der her er til Stede, rækker den de sønderjydske Brødre Haand over den unaturlige Landegrænse. De helliges Samfund trodser alle Verdensmagters Grænsepæle. Villi. Birkedal prædikede over Paulus Tale i Athen om Folkenes beskikkede Grænser og Kristus som den store Grænsevogter. Efter Appels Ønske var der tre Lægmænd fra Sønderjylland og tre fra Kongeriget, der var med til ved Haands-paalæggelsen at nedbede Guds Velsignelse over ham. En af dem, N. J. Termansen, skrev samme Dag: „Er nogensinde en Mand viet til Ordets Tjener med mangfoldige Hjærter brændende Bøn og dybt bevægede Ønsker, saa er det Appel.“

Ordinationen fik for de medvirkende Præster et langt Efterspil ved den gejstlige Rettergang. Imidlertid indrettede den lille Menighed i Rødding paa 30—40 Familier sin Kirkesal i *Højskolens Gymnastiksal*. I Stedet for Altertavle havde man et Kors af Mos, Døbefont og Alterstager var af Træ. Mosslyngninger om Korbuen med et Kors foroven bødede paa Tarveligheden. Det vigtigste var, at her samledes altid en levende, lovsyngende Menighed. Man brugte Fengers Alterbog, men Appel foretog gode Ændringer i Ind- og Udgangsbønnen. Menigheden maatte finde sig i, at Gudstjenesten først kunde holdes Kl. 4, naar den egentlige Helligtid var til Ende, hvorved det blev umuligt samme Dag at samles baade i Rødding og Københoved. En Gendarm med Pikkell-

hue paa Hovedet og Sabel ved Lænd anbragte sig paa en af de øverste Bænke og blev demonstrativt siddende, naar Menigheden under Guds-tjenesten rejste sig. Ved Daab og Nadver noterede han Deltagernes Navne. Appels ældste Søn, Mathias, hjalp Faderen som Kirkesanger. C. Appel fik en Præstekjole foræret. Inden han tog den i Brug, spurgte han sig for hos Amtsdommeren. Denne svarede, at han vilde gøre, hvad der stod i hans Magt for at faa ham dømt fra Kjole og Krave. Saa blev Præstekjolen hængt hen, ingen savnede den (dog brugte Appel den ved kirkelige Handlinger Nordenaa). Hensigten var aabenbart at berøve Sammenkomsterne deres gudstjenstlige Præg, men den prellede af paa Frigjortheden hos Præst og Menighed. I 1907 var der Tale om at indføre den, men det viste sig overalt, at det var der ingen virkelig Stemning for. Det skete først efter Genforeningen, væsentlig for at følge Skikken i Frimenighederne nordpaa.

Over Appels Tale var der altid Friskhed, Varme og Følelse. Ofte oprullede han Billeder fra Folkelivet. Hans Miner, Stemme og Bevægelser var i Samklang med Ordene. Sin Styrke havde han i Fremstillingen af Guds Fadergodhed og Kærlighed, Menneskets Barneforhold til Gud, Kærligheden i Menneskelivet. Det viste sig under Samlivet mellem Appel og Menigheden, at Svejstrup ikke havde brugt for stærke Ord, naar han paa Askov havde karakteriseret Appel som en Mand af prøvet Tro og Bekendelse, hjemme som de færreste i den hellige Skrift, velkendt med Kirkens Historie og en ikke ringe Skoling i Tænkning, med rig Livserfaring og Forstaaelse af Sjælelivet. Han var en god Skriftefader at hente Raad og Trøst hos. Han blev ved at læse og være i rig Udvikling alle sine Dage. Fra den nationale Kamp holdt han sig nu med Flid tilbage (dog var der i 1881 Tale om at vælge ham til Krügers Efterfølger i Berlin), men virkede i det stille som „dansk Folkeadvokat“.

C. Appel havde mistet sin Hustru, Ane Kjestine, i Januar 1869. Da hun laa paa Dødslejet, kom Fedder Hansens 17-aarige *Sofia* fra Brem paa Besøg og blev hos den syge. Snart efter blev hun Husmoder paa Højskolegaarden, og i 1875 ægtede hun den ældste Søn, M. L. Appel. Hun blev som en Moder for de yngre Brødre og en kær, uundværlig Datter for C. Appel. Siden blev hun tillige Menighedens Værtinde. De langvejs kørende fik Søndagskaffe hos Appels, Sofia gik smi-

lende rundt imellem dem og havde et venligt Ord baade til den ene og den anden. Til Gengæld bragte Gæsterne Fødevarer til Huset.

1885 maatte C. Appel paa Grund af Sygdom opgive sin Pige højskole. Hans Sygdom viste sig siden at være Kræft i Kæben og førte i 1887 til en stor Ansigtsoperation, hvorved det ene Øje gik tabt, og der maatte indsættes kunstig Gane. Sofia stod trofast ved hans Side som den omhyggelige Sygeplejerske. Det faldt ham saa pinefuldt at tale, at han maatte holde op i 1889 efter 15 rigt bevægede og uforglemmelige Aar, som den første Frimenighedspræst i Sønderjylland. Paa Tilskyndelse af Svejstrup byggede Venner en Alderdomsbolig til ham i Dalum, hvor Sønnen, Hans, var Landbrugslærer. Her flyttede han over og delte sit Hjem paa „Folkely“ med Mathias, Sofia og deres Børn. Han fulgte sine gamle Venner og Udviklingen i Hjemstavnen med kærlig Deltagelse til sin Død 1901. Altid var han frimodig, naar det gjaldt Guds Menigheds Sag, men han kunde hjemsøges af voldsomme Anfægtelser, naar det gjaldt hans egen Frelse. Var Sygdommen en Straf, fordi han ikke havde brugt Ordets kostelige Gave ret? Efter eget Ønske blev han jordet i Askov, for at der kunde være Fred om hans Grav. I Rødding staar hans Mindesten ved Vejen mellem den gamle Kirkesal og den nye Kirke; i Relief er han fremstillet, som han stod i sin sorte Frakke i Menighedens Forsamling og bekendte Daabspagten.

Da C. Appel i Marts havde meddelt, at han ikke kunde fortsætte længere, blev Degn *Nis Petersen Lycke* (1842—1924) hans Eftermand. Lycke var Lærersøn, født i Tiset, men opvokset i Hygum. Fra Barndommen var han præget af en mild Pietisme. Sin Uddannelse fik han paa Tønder Seminarium sammen med Jac. Kloppenborg og L. B. Poulsen. Han var først Hjælpe lærer hos sin Fader, men kom i 1867 til Skærbæk som Andenlærer, fra 1871 som Førstelærer.

Her vandt han sig mange Venner, men led under Skolens tiltagende Fortyskning, der nødte ham til at standse sin Lærergerning. Nytaar 1881 blev Lycke Degn og Organist i Gram uden Skolegerning; det var Grev Brockenhus-Schack, der kaldte ham til denne lille danske Oase. Gennem sin anden Hustru, *Kathrine Schou*, en meget betydelig kristelig Personlighed med klar Forstaaelse for Grundtvigs kirkelige Syn, blev Lycke ført ind i grundtvigsk Kirkeliv. Hun havde været Appels Elev paa Rødding og tog jævnlig Del i Frimenighedens Gudstjeneste.

Formanden for Rødding Frimenighed, J. H. N. Skrumsager, havde

første Gang hilst paa Lycke, da denne som eneste præjsiske Embedsmand deltog i Afsløringen af H. A. Krügers Mindesten i Ribe; siden havde han jævnlgt set indenfor i Lyckes Hjem. Under et Besøg kom de til at tale om Appels Sygdom, og Skrumsager spurgte da, hvad Lycke vilde sige til at træde i Appels Sted. Til at begynde med stod det baade for ham og hans Hustru som en fuldstændig Umulighed. Siden kom

Nis P. Lycke.

Kathrine Lycke.

det til at stille sig saadan, som var Spørgsmaalet fra Gud, og at der var et stort Ansvar ved at sige Nej. Da Skrumsager kom igen med Mandat fra Præstendvalget, turde de ikke sige Nej, men føjede til: „Blot Gud ikke maa faa Skam af os.“ Jac. Kloppenborg sagde god for Lycke: „Han er saa brav en Mand, at han ikke gaar ind til noget saadant uden indre Tilskyndelse.“ Den 18. Maj blev Lycke valgt enstemmigt og den 15. September blev han ordineret af C. Appel. Der var mange Venner med fra Bovlundkredsen og fra Kongeriget, Fr. L. Grundtvig fra Amerika var ogsaa til Stede.

Det blev ikke nogen let Overgang at skifte Præst. Det var en klog og myndig, aandfuld Præst, der forlod dem, som Lycke slet ikke (men det drømte han heller ikke om) kunde maale sig med. Næsten ubarmhæjrtigt skriver Fru Lycke: „Det var et vaklende, uklart Vidnesbyrd af en i aandelig Henseende umyndig.“ Og dog var det vel ogsaa en

Naadegave fra Herren til Menigheden, som derigennem for Alvor lærte, at Guds Kraft fuldkommes i Menneskers Kraftesløshed. Menighedens eget Ansvar øgedes, den voksede i indre Styrke, da det ikke var Præstens Prædiken, der kunde samle Skarerne. Det blev om Daab og Nadver, man samlede. Som Aarene gik, lærte de at værdsætte Lyckes jævne, redelige Forkyndelse. I det ydre maatte Menigheden ogsaa gennem en dyb Bølgedal. Udvandringen var stærkere og holdt længere ved paa Røddingegnen end i nogen anden Del af Sønderjylland. Den Nedgang, der spores i Tallet af døbte fra 1881, tog nu for Alvor Fart og blev ved til op mod Aarhundredskiftet.

Faa Aar senere er Menigheden vokset saa stærkt (og Lycke voksede med Gerningen), at den gamle Kirkesal blev for lille. I 1907 besluttede man at bygge Kirke. Arkitekt Magdahl Nielsen tegnede den smukke, stilfulde Kirke, der nu ligger paa Bakkehældet og lyser med sine hvide Mure og det røde Tegtag, prydet indvendig med nordisk Bjælkeloft i varme Farver. De unge samlede ind til Kirkeklokken. Afstanden er ganske kort over til Sognekirken paa den anden Side Bækken; ofte vilde de to Klokker komme til at lyde samtidig. Derfor bestemte de, at Poulskirkens Klokke skulde have en dybere Tone; „skal Frimenigheden have Berettigelse, maa vi tage Tonen dybere, end det kan ske i Statskirken“ (Mads Gram). Med Vemod tog man i Nov. 1909 Afsked med den gamle Kirkesal, der rummede saa mange Minder, men som Fru Lycke gav Udtryk for det: „Lad os huske, at det, der har haaret og været Rigdommen herinde, det tager vi med os som vort Hjertes dybeste Eje.“ Mange ængstedes vel ogsaa for, om de nu kunde fylde den rummelige Kirke med de 330 faste Siddepladser til daglig, men det viste sig snart, at det lod sig gøre.

Et vigtigt Led i Menighedslivet i Rødding blev Menighedsmøderne. Efter Gudstjeneste samlede man i Menighedssalen for at tales ved om de Ting, der laa en paa Sinde. Det hændte, at der var indsmuglet en Taler fra Kongeriget, men der var ogsaa adskillige indenfor Menighedens egen Kreds, som Skrumsager og Nis Kjems, der jævnlige førte Ordet eller læste op. Dette Samvær af Medlemmer, der boede langt fra hinanden, styrkede i høj Grad Samhørigheden.

Lyckes Virksomhed var ikke indskrænket til den hjemlige Menighed. Navnlige i det første Aarti blev der hyppigt kaldt ad ham fra Skærbæk, hvor de gamle Skolebørn med Glæde lyttede til hans kendte Røst, og

fra Sundeved. I en Del Aar holdt han ogsaa nu og da Gudstjeneste i sin vidtstrakte Menigheds Yderkanter (Skrave, Østerlindet, Fole).

Det stille Mod, Lykke ejede, kom særlig frem under Verdenskrigen. Da blev Gudstjenesterne til stor Velsignelse. Præstefamilien maatte fuldtud dele Kaar med deres Landsmænd, de mistede to Sønner i det første Krigsjaar. Derved blev Lykke rustet til at tale Trøstens Ord til de sørgende, og den gamle Præst fik til Gengæld Menighedens Kærlighed tilkendegivet som aldrig før. Fru Lykke havde Sjælsstyrke til uden personlig Bitterhed at byde Soldaterne et jublende Velkommen hjem i Julehilsnen 1918. Ved Kirken staar der nu en stor Granitsten (Søster til Genforeningsstenen i Skibelund) med 16 Navne paa Menighedens faldne.

I Rødding kunde der ved Genforeningen ikke være Tvivl om, at der skulde fortsættes som fri Menighed. Ved Afskeden med den gamle Kirkesal i 1909 havde Fru Lykke udtalt: „Vi er saa lykkelige, at vort Kirkeliv er plantet paa Frihedens Grund, vi har kun Ansvar over for Vorherre, maatte vi aldrig blive rede til at gaa ind under en Statsmagts Væsen, men skønne paa den Lykke at være fri.“ Den Arv var den unge Slægt rede til at gaa ind under i 1920. Fristelsen til at slutte sig til danske Sognemenigheder var heller ikke stor, da der i de fleste Sogne paa Egnen kom Præster af anden kirkelig Farve, ja i et af dem blev den tyske Præst genvalgt. Derimod blev det en Vanskelighed, at Lyckes Kræfter var opbrugt, da Freden kom. Fra Efteraaaret 1921 turde han ikke mere prædike, men blev ved at tjene Menigheden ved Daab og Nadver.

Helt let faldt det ikke at finde en ny Præst til Rødding. Nu var man ikke mere bundet til de Muligheder, Grænselandet frembød, men det gjorde ikke Valget lettere. Noget kunde have talt for, at man samlede sig om Højskolens Forstander, *Erik Appel*, der før Verdenskrigen var vendt tilbage fra Amerika i Haab om at blive naturaliseret som prøjsisk Statsborger, saa han til sin Tid kunde gaa ind i sin Farfaders Gerning som Frimenighedspræst. Maaske var man bange for, at han vilde prøve at forene Højskolens og Præstens Gerning. Det dalende Eleveltal og Appels frimodige Tagenstilling til ømtaalelige Spørgsmaal, virkede vel ogsaa med til, at man gik udenom ham. (Siden har Erik Appel faaet den skønneste Oprensning. Hans Hjem paa den gamle Domænegaard er bleven Midtpunkt i en lille folkelig og kirkelig Kreds

om *Ellehus*. Her er der en Kirkesal, hvor det lille Knæfald, der blev brugt paa Askov ved Farfaderens Ordination, er indføjjet i Alterskranken. Vel kan der ikke tales om nogen Frimenighedskreds, idet man mest samles om Folkekirkens Præster (de sidste Aar N. P. Nielsen, Højer), men Appel føler sig hjemme i de frie Kredse og var da ogsaa Ordfører, da de sønderjydske Frimenigheder sidst holdt Aarsmøde i Bovlund). Der var vist ogsaa Kræfter i Gang for at hævde den frikirkelige Linie derved, at en Ikke-Akademiker burde vælges til Præst i Rødding.

23. Juli 1923 blev *Christian Svendsen* ordineret af N. Dael og indsat som Frimenighedspræst i Rødding. Han er Gaardmandssøn fra Sønderup i Himmerland (f. 1886). Hans Fader kom som ung med i den grundtvigske Bevægelse, hans Moder havde i de unge Dage været med i Rødding Frimenighed. Han blev døbt af Rs. Lund fra Mors ved sin Moders Dødsleje, gik i Søttrup Friskole og blev konfirmeret af S. Anker-Møller. Hvad han oplevede ved Frimenighedsgudstjenesterne i Friskolens Samlingssal, blev grundbestemmende for hans senere Opfattelse af, hvad Menighedsliv er. Skønt han fra Dreng følte sig kaldet til Præstegerning, kom han dog paa Ranum Seminarium og blev Lærer dels paa Uldum Højskole (1912—14), dels i Privatskole, men længst i Folkeskolen. Ferierne tilbragte han gerne paa Liselund — hele Tiden med Følelse af, at han var kommen lidt ved Siden af det, han skulde. En Vinter holdt han Vikar, for helt at give sig hen i, hvad Liselund kunde yde. Hans Hustru, *Kirstine Marie*, f. Sigvardsen, er ogsaa Himmerlænding; hun har været Friskolelærerinde; en Vinter paa Liselund og en Sommer hos Berggrav har haft den største Betydning for hende. Som Lærer i Ullits blev Svendsen brugt en Del til Ordfører i Himmerland.

Begyndelsen i Rødding blev ikke let, men det gik med Svendsen som med Lycke: han voksede under Tjenesten i Menigheden. Det kendes paa hans Forkyndelse, at det ikke er patenteret Teologi, men personligt prægede Tanker, han fører frem. Han har ikke sluppet Forbindelsen med Mulden. Han er ikke bange for at tale Roma midt imod, men hvis det klarer sig for ham, at der er noget ved Gudstjenestens Form, han maa ønske ændret, kan han roligt vente, til Menigheden er rede til at følge ham. Han er ingenlunde snæver. Med stor Iver deltager han

i de grundtvigske Sognepræsters Konvent, ligesom han staar i venligt Forhold til Sognets Missionspræster.

En Hjælp i Overgangstiden var det, at den gamle Præstefrue boede Nabo til Præsteboligen til sin Død i 1934. Hun var god at gæste, og Svendsen var saa at sige daglig Gæst hos hende og lærte meget af hendes rige Livserfaring. Lyckes Datter, Fru *Christine Jensen*, Tornumgaard, er stadig Organist i Frimenigheden.

Genforeningen med Præsteskiftet bragte en Fornyelse til den gamle Menighed. Det ejendommeligt grundtvigske, som udfolder sig saa rigt i de himmerlandske frie Kredse, fik man nu ind paa Livet. En hel Del af de nye Hjem, Tilflyttere nordfra har bygget paa Rødningegenen, har sluttet sig til Fri-

Kirstine og Kr. Svendsen.

menigheden. Det er Fællesskabet, der drager; „det er, som det var hele Menigheden, der døber,“ sagde en nytilkommen. Det virker som et nyt Indskud. „Samlivet og tildels Brydningen mellem gammelt og nyt er Tegn paa Liv, og naar dette Liv kan leves paa Tillidens Grund, tør man ogsaa tro, at det bærer en Fremtid i sig“ (M. Gram).

Udadtil har Rødning haft nær Forbindelse, en Art Fadderskab, med Maren Sørensens Arbejde i *Valsbøl*. Tidligere var det mest *Østerlandsmissionen*, man støttede, nu *Porto Novo*.

Der kunde opregnes mange Navne paa betydelige Mænd og Kvinder, der har været med at bære Rødning Frimenighed frem. Et ejendommeligt Vidnesbyrd om dens Indflydelse er aflagt af en uvildig Iagt-tager, den tidligere tyske Sognepræst Horstmann, Skrave. Naar han i sine „Minder fra det tabte Land“ skildrer Københoved som den Landsby paa Kloden, der maaske alt i alt stod højest i social, kulturel, moralsk og religiøs Henseende, er det især Frimenighedsfolkene, han tænker paa. Særlig maa han berømme Formanden for Frimenigheden, *J. N. H.*

Skrumsager (1841—1921). Ved indre Fornemhed og aandelig Dannelse og alvorlig Mandighed var han en i Sandhed fyrstelig Bonde, sine Byfæller en ærlig Ven og trofast Raadgiver. Flittigt besøgte han syge og gamle. Naar Præsten traf ham der, viste han, Frimenighedens danske Folkefører, Landskirkens tyske Pastor faderlig Venlighed. Han var en dybt from Mand. Saa stolt og ubøjet han holdt sig overfor Mennesker, saa barnligt højede han sig for Gud. — Selv fortalte han Bibelhistorie for sine Børn, der følte hvor stærkt Fader selv var grebet, og i hvor nært Forhold han stod til de Skikkelser, han talte om.

Ogsaa den nuværende Formand, *Peter Kloppenborg*, Harreby, bør nævnes. Med sin stilfærdige, redelige Færd han han virket samlende, hvad der ikke mindst havde sin store Betydning, da Grænsespørgsmaalet voldte bitter Broderstrid.

Rødding Frimenighedskirke.

BOVLUND

I nde i Midtlandet er det store Agerskov Sogn det sydligste i Haderslev Amt. Der er en mærkbar Grænse den Dag i Dag mellem den gamle kongelige Del af Sønderjylland og den hertugelige eller Aabenraa Amt. Fra Bakkeøen, hvor Bovlund ligger, er der vidt Udsyn over Sletten mod Syd og Vest. Paa denne Egn rørte der sig i 50'erne et stærkt folkeligt Liv.

Det blev baaret frem af *gamle Røddingelever* med *Bunde Refslund* d. ældre i Spidsen, siden kom J. Fausbøl fra Branderup Mølle og A. D. Hörlück fra Rurup til. Man samledes til Sang og Oplæsning i Hjemmene. Da *Morten Eskesen* 1851 var bleven Lærer i Hyrup, voksede der et „Dansk Samfund“ frem, som tilkaldte Seminarielærere fra Tønder, Højskolelærer J. L. Knudsen fra Rødding og grundtvigske Præster som Ordførere. Om Sommeren mødtes man til Mandbjærgfest. Da *J. F. Boesen* 1858 blev Præst i Agerskov, fik Møderne et mere kristeligt Præg. Først i 60'erne kom der en Kreds af unge, grundtvigske Lærere med *L. B. Poulsen* i Spidsen til Egnen. De kastede sig med Iver ind i det folkelige Vækkelsesarbejde og hjalp Boesen ved Bibellæsninger i Skolerne. Da Boesen i 1867 ikke vilde aflægge Ed, maatte han fortrække. Poulsen, der havde været Lærer i Rangstrup, blev afsat af samme Grund. Han vilde ikke aflægge Soldatered (som frivillig havde han været med paa Dybbøl) og for at undgaa det, drog han til Fyn, hvor han i nært Samarbejde med den grundtvigske Rigsdagsbonde Chr. Hansen ledede Vejstrup Højskole, 1868—70. Paa Opfordring af Folk i Bovlund vendte han tilbage i Foraaret 1870 for at begynde en Friskole, hvad der dog snart blev forbudt. Han købte en lille Ejendom paa Bovlund Bjærg; i den østre Ende af det Stuehus, han byggede, indrettede han en Mødesal og var fra nu af til sin Død den, man samledes om i Bovlundkredsen.

Laurids Bertelsen Poulsen (1840—1919) er født i Hundebøl, Rødding Sogn. Han var Husmandsson, en kraftig Dreng, der hurtigt selv maatte ud at tjene for at gøre Gavn for Føden som Hjorddreng og ved Tørvestrygning. Han var ved at lægge sig slemme Vaner til, bandede som en Tyrk og spillede Kort langt ud paa Natten. Men hans Hjærte var uroligt, naar Tordenen trak op fra Vest over de brede Enge; han følte, at han ikke var, som han skulde være, og at han blev kaldt til Regnskab for sin Færd.

L. B. Poulsen.

18 Aar gammel blev han hæftig syg, og nu blev det til Alvor, hvad der længe havde gæret i ham. Han søgte sammen med den fynske Vækkelses Folk og blev grebet af Trang til selv at virke for Guds Rige. Der maatte Kundskaber til. Først tænkte han paa at gaa til Jelling, men det var for grundtvigsk. I Stedet kom han 1859—62 paa Tønder Seminarium, men den grundtvigske Paa-virkning undgik han ikke her, tværtimod, det sidste Aar hoede han endda hos C. Appel.

Da Poulsen i 1870 vendte tilbage til Agerskov Sogn, kom han som en Mand, der alt havde vundet sig et Navn indenfor Grundtvigs Vennekreds. Han havde allerede som Rangstruplærer skrevet i „Dansk Kirketidende“ om Klosterpolitik. Ved det første Skibelundmøde 1865 havde han taget Ordet paa sit uforfalskede sønderjydske Maal. 1869 havde han talt ved Vennemødet i København og med forbavsende Klarhed gjort Rede for Livssiden og Lyssiden ved Grundtvigs kirkelige Anskuelse. „Det var Lyssiden, der først tiltalte mig, thi dengang jeg paa et Seminarium skulde have lidt Teologi ind, var det et forskrækkeligt Arbejde at faa det passet ind i „Systemet“, men da jeg blev bekendt med Grundtvigs Syn paa Kristenlivet og fik ved ham Øje for, at det har sin Grundlov i Daabspagten, klarede det op for mig. Senere gik det op for mig, hvad Liv og Kraft der er i Ordet til at rejse os op,

naar vi synker sammen, til at hjælpe os gennem al Nød og Trængsel . . . og først da blev jeg rigtig glad ved gamle Grundtvig eller . . . ved Vorherre, fordi han har sendt os den gamle Kæmpekarl.“

Straks efter sin Hjemkomst begyndte Poulsen at holde Søndagsandagt med en lille halv Snes Familier, mens hans Svoger, Bunde Refslund, ledede Sangen. Med visse Mellemrum kom der en dansk Præst, saa de fik fuld Gudstjeneste. Det var efter en saadan Nadvergudstjeneste, Svejstrup i Forsomren 1873 blev idømt en Bøde paa 100 prøjsiske Dalere for at have udført kirkelig Handling for Medlemmer af den evang.-luth. Kirke i Slesvig-Holsten.

Efter at C. Appel var bleven præsteviet, kom han til Bovlund 3—4 Gange om Aaret, mens Poulsen, der forøvrigt drev sin lille Ejendom med stor Dygtighed, ellers holdt Søndagsmøde.

I Længden var det utilfredsstillende at skulle nøjes med saa faa Nadvertjenester. Ganske naturligt dukkede Tanken op om at faa Poulsen præsteviet. Chr. Hansen, Vejstrup, der selv havde tilskyndet Poulsen til at gaa til Bovlund, havde ogsaa udtalt Haabet om, at der skulde ske noget nyt i Sønderjylland, at de derovre skulde naa til, at Menigheden tager saakaldte Lægfolk til Præster, og dertil vil ikke mange være bedre skikket end Poulsen.

I November 1879 modtog Poulsen Kaldsbrev fra de udtraadte i Bovlund, Randerup og Forballum. De minder heri om, at dette længe har været paa Tale, at Poulsen gennem henvend tyve Aars Gerning er gammelkendt iblandt dem, og at han siden 1870 uafbrudt har været deres Ordfører baade i kristelig og folkelig Henseende, først i Bovlund, siden i Mjolden-Forballum. Menneskeligt er den Sag velovervejnet, og „vi tror for vist, at Gud Fader i Himlen vil give sin Velsignelse dertil, saa det kan blive for os alle til kristelig Fremvækst i Liv og Lys.“

Ordinationen fandt Sted den 19. November i Salen i Bovlund. Den Tale, C. Appel holdt, kaster klart Lys over Frimenighedsfolkenes Stilling: „Vi er udtraadt af det offentlige Kirkesamfund, har frigjort os for den statskirkelige Ordning og Regimente. Det har vi gjort for vor kristelige Oplysnings og Opbyggelses Skyld . . . Vi følte os fremmede i Statskirken. Vort Folkel hjerte krympede sig under de fremmede Toner, thi prædikes der end dansk, det er dog slet ikke med Modersmaalets smeltende Hjærteteklang . . . det er hjærteligt tungt og vanskeligt til Jævnshold at tage det opbyggelige Ord af en fremmed Mund tilmed

under Forhold som vore, da den fremmede Mund saa let tillige bliver den folkeligt fjendtlige Mund. Men bortset derfra, saa kunde vort Kristenhjærte jo slet ikke føle sig fyldestgørende — og det er jo Hovedsagen — tiltalt af den Kristendomsforkyndelse, Statskirken bød os. Vi trængte til at høre en anden Tale om Gudsordet, om vor Herres Daab og Nadver, om Menigheden og dens Livsvilkaar, om Kristenlivets Oprindelse, Vækst og Fuldendelse.“

Til at begynde med maatte Poulsen ogsaa finde sig i først at holde Gudstjeneste Kl. 4, men hen i 80'erne overtraadte han det aabenlyst, fik en Bøde, men krævede retslig Afgørelse og drev Sagen op til Kammerretten i Berlin, hvor Forbudet mod Gudstjeneste i Helligtiden underkendtes.

Poulsen var sig selv ogsaa som Præst. Han havde ikke Brug for Præstekjole eller for ydre Traditions Støtte. Han blev ved at bruge sit sønderjydske Folkemaal fra Prædikestolen, det virkede saa ægte og tilforladeligt, ikke mindst naar han sagde „æ dævl“. Han var ikke meget for teologisk Granskning og Spekulation, men ejede et rigt Væld af kristelige Erfaringer og forunderligt gribende Oplevelser. Kendte Salmers fik ny Klang i hans Mund. Naar han bekendte Troen, følte man, at han i dette Ord havde mødt det største paa Jord, det evige Liv.

Navnlig i de smaa Kredse, han betjente, tog han meget frit paa de ydre Former; dersom Gudstjenesterne ikke var bleven præget af hans stærke, frodige Personlighed, vilde mange sikkert have fundet dem fattige. Han stode paa, at Aanden har mere Magt i sin Lillefinger, end Verden i begge sine pansrede Næver. En velgørende varm Livsfølelse straaledé én i Møde fra ham; altid var hans Sind fyldt af Spørgsmaal om Folkeliv og Aandsliv og af Trang til at føre livfulde Samtaler derom, jævne og tilgængelige for alle.

Da Appel trak sig tilbage, blev Poulsen afgjort Hovedmanden indenfor Frimenighederne, „æ bisp“. Efter Skoleforordningen af 1888, der helt fortysskede Børneskolen, saa mange indenfor Landskirken venligt til Frimenighederne som Saltet i det danske Folkeliv. Især gik der i 90'erne hyppigt Bud efter Poulsen. Foruden i de smaa Kredse i Vest-slesvig maatte han ret regelmæssigt holde Gudstjeneste ved Rødekro og i Hellevad, hyppigt maatte han til Sundeved, det kunde blive en 40 Møder aarlig uden for de faste Kredse. Naar der skulde slaas et Slag mod Kirkefortyssning, eller naar en uvidende tysk Præst havde haanet

Grundtvigianismen, drog Poulsen i Leding. Helst brugte han det levende Ord, men han kunde ogsaa gribe Pennens Vaaben.

I Bovlundegnens standsede Udvandringen ved Midten af 90'erne. Omtrent samtidig kom Tanken frem om at bygge Kirke. Poulsens Sal havde jo maattet tjene baade til Gudstjeneste og til folkelige Møder, ofte med Kaffeboard. Om Efteraaret 1895 blev der købt Byggegrund.

Bovlund Frimenighedskirke.

Andr. Bentsen, Vallekilde, tegnede den enkle Rødstenskirke, som en af hans sønderjydske Lærlinge, Bygmester H. Ahrndt, Sillerup, opførte i 1896. Kirken stod færdig til Indvielse d. 19. September, men Dagen før blev der nedlagt Forbud, fordi Øvrighedens Tilladelse til at bruge Kirken ikke var indhentet. For at faa Grundlag for en Besværing maatte der en ligefrem Forhindring af en Gudstjeneste til. Det trykkede man sig ved. Man prøvede at synge en aandelig Sang og siden en Salme, men det anfægtede ikke Gendarmeren. Saa rejste Poulsen sig, sukkede stille: „Ja, saa skal vi jo alligevel til det“, og traadte frem for at bekende

Troen. Aldrig saa snart havde han begyndt: „Vi forsager æ døvl“, før Gendarmeren sprang op og standsede Gudstjenesten. Det var den 31. Marts 1897. Der fulgte en lang, besværlig Rettergang. Sagen kom for Overforvaltningsretten i Berlin sammen med en tilsvarende Sag fra Haderslev. Den endelige Dom faldt først den 11. Maj 1900 og gav Menighederne Ret.

I 16 Aar fik Poulsen endnu Kraft til at virke; men de brydsomme Rejser ad daarlige Veje særlig paa Vesterkanten havde slidt haardt paa ham, selvom det lettede, da Skærbækegnen fik egen Præst kort før 1900. Han prædikede sidste Gang i Bovlund Pinsedag 1916, men førte kun med Besvær Gudstjenesten til Ende. Han levede endnu tre Aar fuldstændig aandsfrisk og tog Del i Guds-tjenesten, saa ofte en af de andre Præster kunde komme. Han naaede lige at se Genforeningens Morgen-

gry, men ikke at opleve Dagen. Han var gift tre Gange, først med *Kjestine*, siden med *Marie Refslund*, medens hans tredie Hustru, *Hanne Lebeck*, der var en lille Snese Aar yngre end han, levede til 1942. „Jeg delte de Aar, jeg var ældre end hun, med hende, og nu er vi lige gamle,“ spøjte han.

Det blev *N. A. Jensen* (f. 1869), der kom til at løse af i Bovlund. Han syntes rustet med særlige Betingelser dertil. Efter en Lærergerning i København og paa Vallekilde havde han en halv Snese Aar været Præst i Jernved ved Ribe. Ofte havde han i de Aar været smuglet over Grænsen for at føre Ordet i sønderjydske Menighedskredse og Forsamlingshuse, ligesom han havde indbudt sønderjydsk Ungdom til Stævne i Jernved. Under Krigen havde han arbejdet blandt sønderjydske Krigsfanger først i Aurillac, siden i Rusland. Nu blev han den første Præst, der kom fra det gamle Land til Sønderjylland. Den 5. Oktober 1919 blev han af Lycke indsat i Bovlund, hvor han prædikede over Dagens Tekst: Enkens Søn af Nain, samlet om Ordet: „Græd ikke“.

Det blev dog kun et Par Aar, *N. A. Jensen* virkede i Bovlund. Kredsen var lille og meget spredt. Der var stor Forskel paa de forskellige Bygdelag. Grænsestriden splittede. Utænkeligt er det vel heller ikke, at *N. A. Jensen* har manglet Smidighed til at føje sig efter Bovlundernes Traditioner. Sygdom gjorde vel sit til, at han søgte Sognekaldet i Møgel-tønder 1921.

Ligesom i Rødding fik man nu en Liselundmand til Bovlund. *Marius Olsen* (f. 1885) er fra Egnen Syd for Nyborg. Hans Fader var Smed, og han har selv arbejdet som Smedesvend i to Aar. Derefter søgte han Uddannelse paa Skolen for Friskolelærere i Ringe og blev Lærer i Gravvænge. Den første Vinter, der var Skole paa Liselund, var *M. Olsen* Elev („af alt, hvad jeg har mødt, er der ikke noget, der har haft saa stor Betydning for mig som Liselund“), det gav ham Lyst til et Arbejde blandt voksen Ungdom. Et saadant fandt han under Sikringsstyrken som Leder af Soldaterhjemmet i Barfredshøj bag ved Tunestillingen (1916—19).

Maleren Frk. Agnes Smidt kendte *M. Olsen* fra Liselund og skrev nu til ham, om han ikke vilde tage til Sønderjylland og holde dansk Ungdomsskole. Han rejste saa til *Lundsmark*, hvor fra han begyndte at undervise tre Steder. Kort efter forlod mange tyske Præster Vestslesvig, Pastor Jørgensen, Skærbæk, kunde ikke overkomme Arbejdet og bad

Olsen hjælpe sig, uden at nogen af dem havde tænkt sig, at det skulde føre til noget vedvarende. N. Dael ordinerede ham 1920 til Præst for Kredsen i Lundsmark.

Ved N. A. Jensens Afrejse fra Bovlund Efteraaret 1921 kom de derfra og bad M. Olsen hjælpe dem, til det klaredes, om Frimenigheden i Bovlund kunde fortsætte. I de første Aar betjente M. Olsen Bovlund ved at rejse dertil hveranden Søndag, i 1924 flyttede han til Bovlund, hvor han, der havde mistet sin Hustru i 1915, boede hos Fru Hanne Poulsen, til der i 1929 blev bygget Præstebolig til ham. Til Lundsmark kommer han nu en Gang om Maaneden.

M. Olsen er præget af, at Livet har taget ret haardt paa ham. Ikke alene er han Enkemand, men ofte er han plaget af Sygdom. Han er ikke af den lyse, glade, fynske Type, mere alvorlig og stille, bange for de stærke Ord, en troværdig Forkynder.

Bovlundkredsen naaede Højdepunktet 1914 med 91 Medlemmer, i 1921 gik det ned til 73, var i 1922 nede paa 57, men er nu steget til 76. Mejeribestyrer Fredslund var Formand til 1940 efter Gdjr. P. Madsen, Roost; nu er Gdjr. L. Lautrup, Vellerup, Formand.

Marius Olsen.

SKÆRBÆK

Det falder naturligt i Flugt med Bovlund at omtale Skærbæk Frime-nighed, idet den kom frem ved Knopskydning fra Bovlundkredsen. Oprindelig var dog ikke Skærbæk Midtpunktet i de frie Kredse paa Vesteregnen. De ældste er Forballum og Østeraabølling.

Mjolden Kirke var det første Sted, hvor der havde lydt grundtvigske Toner. Her blev *Ludv. Hass* Præst 1835, han efterfulgtes af *L. C. Hagen* (1840—51). Ogsaa *Harald Boisen* (1851—60) hørte til den grundtvigske Kreds. Til dette Sogn kom *Chr. Kold* som Lærer for Gdjr. Kn. Knudsens Børn. Han mente, at der først burde sættes ind med et folkeligt Arbejde, og samlede derfor de unge til Sang og Oplæsning. Hans Eftermand *Chr. Sigfr. Ley* fortsatte i dette Spor.

Efter 1864 følger Udviklingen her de samme Linier som i Bovlund. Saa længe det lod sig gøre, søgte man Opbyggelse ved at faa Præster fra Kongeriget til at holde Møder, en Tid fik man ogsaa Hjælp af Præsten *Fr. Gottlieb*, Skast (1869—74), der som Præst i Hjerpsted havde aflagt Eden i 1867, men som dog til sidst fandt Vilkaarene i Statskirken uudholdelige, tog sin Afsked og flyttede til Skærbæk. Naar der kom kongerigske Præster til Bovlund, tog de ogsaa vesterud. Poulsen fulgte dem og talte selv. Da C. Appel var præsteviet, kom han et Par Gange om Aaret, døbte Børnene og holdt Altergang. I 1877 blev der bygget en Sal til Kn. Knudsens Gaard i *Forballum*, her samledes henved 50 Mennesker til Gudstjenesterne.

En lignende Kreds kunde ligeledes samles i *Østeraabølling*, Roager Sogn. Nogle af Deltagerne her havde deres Vækkelse fra den pietistiske Kreds i Nabosognet *Vodder* (P. J. Gad). Under Paavirkning af Boesen, der som Præst i Vodder 1846—58 kraftfuldt forkyndte Synd og Naade,

var de ført over til den grundtvigske Anskuelse. Møderne holdtes først hos Gaardejer *N. P. Gundersen* i Østeraabølling, fra 1887 hos *Claus Schmidt* i Lundsmark. Da Forsamlingshuset i Vodder var bygget ved Aarhundredskiftet, blev de henlagt dertil.

Det var drøje Ture, Poulsen havde til disse fjerne Annekser to Gange om Maaneden ad daarlige, sandede Veje, kun med een Hest for, ofte i Regn og Blæst. Der var 4 Mil fra Bovlund til Forballum og 3 derfra til Lundsmark. I Fortsættelse af Gudstjenesten var der fælles Kaffe-bord, hvor Poulsen i Reglen fremkaldte et Ordskifte. Tit blev der ført dybe, alvorlige Spørgsmaal paa Bane, bl. a. af gamle *P. J. Gad*.

I *Visby* begyndte *Thade Petersen* at holde Møder i 1893. Et Par Aar efter tog Poulsen fat derude. I *Skærbæk* kaldte man i Reglen ad *Lycke*, der havde været saa afholdt der som Degn i 14 Aar. Det kunde selvsagt ikke skade disse Møder, at Sognepræst *C. J. Jacobsen* (1884—1905) ved fanatisk Fortrykningspolitik og forargeligt Levned stødte alle Danske fra sig.

I 1895 var man naaet saa vidt i *Skærbæk*, at der kunde indrettes en Kirkesal i en gammel nedlagt Kro, som blev indviet den 8. December. Efter et Par Aars Forløb begyndte man at tale om, at den med sine 150 Siddepladser var for lille.

I Marts 1897 flyttede daværende Redaktør af „*Modersmaalet*“ i *Haderslev*, *Jens Jørgensen*, til *Skærbæk* for at overtage Hvervet som Prædikant ved Møderne dér og i *Forballum* og *Visby*, mens Poulsen foreløbig vedblev at komme og forrette Altergang og kirkelige Handlinger. Den 4. Juni 1899 blev *Jørgensen* præsteviet i *Forballum* af *Lycke*, da Poulsen paa det Tidspunkt var syg.

Jens Larsen Jørgensen (f. 1862) var Lærersøn fra *Haderslev*. En Tid gik han paa *Tønder Seminarium*, men forlod det paa Grund af Sygdom. I tre Vintre var han Elev paa *Askov*, hvor *L. Schrøders Søndagstaler* særlig greb ham. Siden blev han Huslærer, bl. a. for *Skrumsagers Børn*, men fik ogsaa Lejlighed til at søge videregaaende Uddannelse i *København*, bl. a. paa *Universitetet*. Fra 1892 var han knyttet til „*Modersmaalet*“ i *Haderslev* og deltog da ofte i kirkelige Møder. Hans Hustru, *Pouline*, der har været Privatlærerinde i *Askov* for *Lærernes Børn*, er Datter af Landdagsmand *A. D. Hörluck*.

I 1905 begyndte man for Alvor at tale om at bygge Kirke i *Skærbæk*. Den gamle Sal var brøstfældig, og hyggelig var den ikke. Menigheden

samlede selv et ret betydeligt Beløb i frivillige Bidrag. Arkitekt Jacobsen, Odense, der var født i Aabenraa, gav Tegningen, og i Sommeren 1908 rejstes Kirken i den sydlige Udkant af den nu ret store Stationsby Skærbæk ved Siden af den stilfulde Præsteholig, Jørgensen nogle Aar før selv havde ladet bygge efter Tegning af Professor Nyrop. Kirken har faste Siddepladser til 200 Mennesker. I et Sideskib er der en Menighedssal, der om fornødent kan sættes i Forbindelse med Kirken. Den blev indviet den 28. Marts 1909 af Poulsen.

Ved en smertelig Sorg blev Præstefamilien nøje knyttet til Menigheden. I Juni 1912 var en Motorbaad kæntræt paa Brede Aa, hvorved der druknede otte, som alle hørte til Frimenigheden eller stod den nær. Fem af dem, deriblandt Pastor Jørgensens 9-aarige Edel, blev begravet fra Frimenighedskirken 16. Juli. De paarørende samledes om Nadverbordet foran Kisterne. Det bidrog til at give Jørgensens kristne Vidnesbyrd en stille Inderlighed og til at tale Trøstens Ord til Mennesker, som han helst vil tro det bedste om.

J. L. Jørgensen.

I Visby lod Gaardejer *Fr. Høybjerg* 1906 den gamle Tingsal indrette til kirkeligt Brug. Menigheden i Skærbæk talte i 1913 henved 100 bidragydende Familier, i Vodder 30—35, i Visby 35 og i Forballum 15 Familier. Desuden havde Jørgensen faste Prædikepladser i *Spandet, Ballum, Emmerlev og Jejsing*.

Ved Genforeningen faldt de smaa Kredse fra hinanden. Paa Vesterengen indstillede man sig paa at slutte sig til den danske Folkekirke, omend enkelte gjorde det med tungt Sind. Pastor Jørgensen regnede selv med at skulle søge Embede i Folkekirken. Der var lidt Tale om Mjolden. Andre regnede med, at han skulde blive i Skærbæk. Han stillede sig da ogsaa til Valg, men „Luthersk Missionsforening“ er meget stærk og støttede Missionsmanden. Biskop G. Koch viste ham megen

Velvilje. Da Jørgensen lod en Bemærkning falde om, at han ønskede, der, som for hundrede Aar siden, havde været Brug for en Kapellan i Skærbæk, svarede Biskoppen, at et saadant Embede vel lod sig oprette paany. Det lykkedes virkelig, og de to Præster og Kirken blev ligestillet ligesom i Aabenraa. Hans Menighed blev saaledes ikke opløst, men fulgtes med sin Præst ind i Folkekirken.

Skønt Jørgensen er forbavsende rask haade til Sjæl og Legeme til denne Dag, tog han dog sin Afsked i 1935. Menighedskredsen fandt, at han nok kunde blive ved lidt endnu. De mødes da stadig hver 14. Dag og paa de store Helligdage. Pastor *N. P. Nielsen*, Højer, og Biskop Westergaard kommer nu og da, og Pastor *Ebbesen*, Døstrup, holder Formiddagstjeneste en Søndag om Maaneden i Vintertiden. Det er omtrent de samme, der samles, op til 50.

HADERSLEV

Ligesom Frimenighedsdannelsen i Skærbæk fremtræder paa Foranledning af Folkeskolens Fortyskning, sætter Forordningen af 1888 ogsaa Fart i Udviklingen paa Østkysten. Det skal dog siges, at den Mand, der var Drivkraften paa Haderslevvegnen, rejste Sagen af rent kirkelige Grunde og saa en Fare i, at det nationale kunde tage Overhaand over det kristelige.

Rebsluger og Gaardejer *Mads Jensen*, Jægerup (1839—09), var født paa Nordfyn, men Forældrene var tidligt flyttet til Lintrup Sogn, hvor de, som flere andre vakte Fynboer, sluttede sig til Svejstrup. Som 22-aarig oplevede M. Jensen under Svejstrups Forkyndelse et stærkt aandeligt Gennembrud. Midt i 60'erne tog han fat som Lægprædikant, i nogle Aar (1868—72) i Samvirke med en Kreds af Præster, der drev et Indre Missionsarbejde. Da de fleste af disse Præster drog bort omkring 1870, gik „Foreningen til Guds Riges Fremme i Slesvig“ ind, men M. Jensen fortsatte selv. Samtidig var han meget dygtig som Landmand, virksom paa Frøavlens Omraade, gjorde mange Forsøg i sin hjemlige Bedrift, stiftede „Nordslesvigsk Frøavlerforening“ 1882 og gjorde andre delagtige i sine praktiske Erfaringer gennem flere Smaaskrifter. Skønt der var tre Mil fra hans Hjem til Rødding, tog han dog jævnlig til Kirke i Frimenigheden. Hans Erfaringer fra det indsovede Indre Missionsarbejde havde belært ham om, at et Røre let kunde tabe sig, hvis det ikke satte Frugt i Menighedsdannelse. Derfor er han tidligt paa egen Haand ude om at faa en Frimenighedspræst til Haderslev.

Rasmus Thomsen (1849—1905) var født i Fjelstrup-Anslet, hvor hans Fader var Skræder. Anslet var et af de Steder, hvor M. Jensen regelmæssigt holdt kristelige Møder. Der var smaa Kaar i Hjemmet, men Forældrene var vaagne baade nationalt og kristeligt. Som Dreng drømte han om et rask Sømandsliv, men i 16-Aarsalderen paadrog han

sig en Knæskade, Benet maatte sættes af. Som Krøbling kunde han ikke følge Kammeraterne, Tungsind kunde hjærtage ham.

Da han en Sommerdag i 20-Aarsalderen stod ved den smilende Anslet Strand, brød der et Lys ind i hans Sind, der blev ligesom sagt i hans Indre: „Du kan uddannes, faa aandelig Rigdom og saa dele ud til Børn og syge, gamle og fattige; da skal dit Liv ikke blive fattigt paa Kær-

Rs. Thomsen.

Anna Refslund Thomsen.

lighed“. Alt det mørke og tunge var som blæst bort. Han bestemte sig til at tage paa Ryslinge Højskole. Til Forargelse for sine Bysbørn satte han en lille Arv ind derpaa.

Efter Højskoleopholdet (1873—74) deltog han i Præsten Johs. Clausens Kursus for vordende amerikanske Præster og studerede et Aarstid i København. I 1876—78 var han Lærer for C. Appels Børn og underviste paa Pigeskolen. Et Par Aar havde han en Privatskole i Bovlund, til Myndighederne lukkede den 1880. Snart efter blev der kaldt ad ham fra Sundeved, hvor en Kreds af kristelig vakt Højskoleungdom allerede en halv Snes Aar igennem havde samlet sig til Møder. Størstedelen af dem var Optanter og maatte holde sig i Ro, da Prøjerne efter den store sønderjydske Fællesrejse til Vestjylland 1884 gik haardt frem mod danske Undersaatter. Rs. Thomsen, der i Bovlund var blevet gift med

Anna Refslund, fortsatte med den lille Flok, der turde komme, men det var for smaat for hans Virkestrang og til at ernære en Familie.

Da C. Appels Helbred blev rokket i 1885, tænkte man paa at bede Rs. Thomsen træde til som midlertidig Medhjælper. Ved Appels Tilbagetræden i 1889 var det da rimeligt, at han atter kom paa Tale. Stemningen var delt mellem ham og Lycke. Samtidig fik Rs. Thomsen Kaldsbrev fra Fredsville, Iowa, og han afgjorde da Valget i Rødding ved at telegrafere til Amerika: „Jeg kommer“.

Thomsen trivedes godt i Amerikas rene, tørre Luft og klare Sol, og her var rigt Afløb for hans Virkestrang, saa han ret kunde udfolde sine Evner. Allerede ved Nytaar 1892 skriver M. Jensen til ham og spørger, om han kan tænke sig at komme hjem og blive Frimenighedspræst i Haderslev. Thomsen undredes over, hvad der var sket derhjemme i den korte Tid, han havde været borte. Ved sit Opbrud havde han udtalt Haabet om, at Amerika for ham maatte blive den nærmeste Vej til en Præstegerning i Sønderjylland, men han var hange for, at M. Jensen malede Udsigterne for lyse. Et Par Aar efter skrev M. Jensen igen efter ham. Brevet traf Thomsen, just som han havde faaet Henvendelse fra Tyler. Han vilde gerne hjem, men frygtede, det endnu var for tidligt. I Marts 1894 fremlagde M. Jensen Spørgsmaalet ved et privat Møde i Haderslev. Der blev fra mange Sider fremført store Betæneligheder; der er kun faa, der er saadan grebet af rigtig kirkelig Bevægelse, at de vil ofre noget for Sagen, men M. Jensen tabte ikke Modet, men styrede dristigt frem mod Maalet: at faa dannet et „Kirkeligt Samfund“, der kunde kalde Thomsen hjem som Ordfører.

Den 6. Juni 1894 samledes 300 Mænd og Kvinder i Teatret i Haderslev. Poulsen talte. I sit Brev derom til Thomsen lægger han ikke Skjul paa, at det skortede paa Klarhed og Varme for Sagen (det var som at pløje i tung, leret Jord, med Forhindringer af Rødder og Træstubbe), men dog tilraadede han ham i Guds Navn at komme.

Resultatet af det nævnte Møde blev Dannelsen af „Kirkeligt Samfund for Haderslev og Omegn“ med 50 Medlemmer. Selvfølgelig kom M. Jensen med i dets Bestyrelse, men Formand blev Konsul *Søren Amorsen* (1831—1916). Det gav Samfundet en ikke ringe Anseelse i Byen, at denne gæve Vestjyde, dygtig Forretningsmand, svensk-norsk Konsul 1862—84 og Direktør for Haderslev Bank, overtog Ledelsen.

15 Mand erklærede sig skriftlig solidarisk forpligtede til at skaffe

Thomsen 2000 Mark i aarlig Løn i fem Aar. Den 15. Juni afgik Kaldsbrevet. I Oktober flyttede Thomsen med Familie ind. Den 11. November 1894 begyndte de regelmæssige Gudstjenester ganske stilfærdigt og udelukkende for Samfundets Medlemmer, der i 1895 naaede 360. Flere Steder i Omegnen, bl. a. Anslet og Christiansfeld, holdt Thomsen ogsaa jævnligt Møder. I Vojens var der en meget trofast Kreds, der samledes hver 14. Dag.

Besøget ved Gudstjenesterne i Haderslev var ret godt og voksede, men Lokalet, en Sidesal til Teatret, var ikke hyggeligt. Det viste sig, at Thomsen var Manden paa den rette Plads: „Mit Øje er bedst øvet paa det Omraade, der er det spirende, jeg kender Planten, selvom den kun staar med Kimblade. Jeg holder min Haand over den spæde Spire, naar andre vil rykke den op i den Tanke, at det er Ukrudt . . . Min Evne, mit Kald og min Gerning er der, hvor Solen endnu ikke er oppe, men hvor Lysningen i Skyen forjætter, at den kommer . . . Jeg forstaar Betydningen af at leve i Tro paa Forjættelser, det er jo de trange Tidens Herlighed“.

I 1899 blev der paany kaldt ad ham fra hans gamle Menighed i Fredsville. Vel havde han holdt Daab og Altergang for en Del Mennesker, men de var kommen til ham som Enkeltmænd, og det var en Menighed, han længtes imod. Hvis der herhjemme var en Menighed, der vilde bruge ham, var hans Plads her. Da han fremlagde Sagen, erklærede henvend 30 Familier, at de vilde danne Menighed om ham som Præst, men udenom denne Menighed stod stadig som Læbælte Kirkeligt Samfund.

Allerede i 1895 vedtog man at bygge Kirke, da det var vanskeligt at faa Lokale til Gudstjenesterne, saa man maatte nøjes med Stuerne i Thomsens egen Lejlighed. Lidt bedre Plads blev der, da Præsteboligen blev bygget. Som det gik smaat med de faste Bidrag til Præsteløn, saaledes ogsaa med Indsamling til Kirkebygningen. Det skaffede Thomsen mange bitre Timer. En Dag gik han uden for Haderslev og græd, klagende sin Sorg for Gud. Da han kom hjem, kom hans Hustru ham glædestraalende i Møde med Efterretning om, at en sjællandsk Bonde testamentarisk havde skænket 10,000 Kr., og saa blev Sorgen til Taknemlighed mod Gud.

Kristuskirken er en Korskirke af røde Sten, tegnet af Arkitekt Hagerup i Kolding og opført af H. Ahrndt. Korsarmene mødes under en

høj Kuppel, smykket med Kalkmalerier. Kirken stod færdig til Brug den 24. Oktober 1897, men da den til Indvielsen var fyldt til sidste Plads, traadte en Politibetjent frem i Koret og erklærede, at det indtil

Kristuskirken i Haderslev.

videre var forbudt af Politiet at afholde Møder i dette Lokale. Roligt og stille, men harmfuld forlod Menigheden, efter Amorsens Anvisning, Kirken, mange Kvinder med Taarer i Øjnene. Som i Bovlund, saaledes her: Kampen om Brugen af Kirken maatte føres gennem alle Instanser til Højesteret. Vel faldt Dommen omsider den 11. Maj 1900, men der gik 4 Maaneder, inden Politiet fik officiel Underretning om Dommen,

saa Kirken kunde ikke tages i Brug inden 16. September. Da Sejren var vundet, trak den gamle Konsul, som havde ledet Kampen og bragt ikke ubetydelige personlige Ofre for Sagen, sig tilbage som Formand, men han blev ved at betragte denne Gerning som sit Livs bedste.

Det var en ejendommelig Forkyndelse, der i de Aar lød, selvgroede Tanker, modnet under megen Modgang, ført frem i aandsbaaren Tale. Ret mange Aar blev det ikke forundt Thomsen at virke i den ny Kirke. I 1903 blev han kastet paa det Sygeleje, som endte med Døden den 8. August. Trods sine smaa Kræfter havde han brugt sin Arbejdstid godt. Fra 1898 holdt han regelmæssige Møder i *Aabenraa*, han tog Del i Arbejdet i *Sundeved* og gav Stødet til Kirkebygning begge Steder. Han var en stemningsrig Natur, der af egen Erfaring vidste, hvad Sjælekamp er. Ydre Modgang kunde tynde hans let modtagelige Sind, men hans kække Tro til det godes Vækst og Sejr bar ham alligevel oppe. Det var en enfoldig, sund og handlekraftig Kristentro, han forkyndte.

Under Thomsens langvarige Sygdom skiftedes de andre Frimenighedspræster til at holde Gudstjeneste i Haderslev, saa tit de kunde. Ved hans Død var nogle stemt for endnu at udskyde Præstevalget en Tid, men den 19. Oktober opfordrede Bestyrelsen Th. Petersen til at blive dens Præst.

Hans Marius Thade Petersen (f. 1866) er Gaardmandssøn fra Rømø. Han er af gammel Sømandsslægt og fornægter ikke sin Oprindelse. Han har skrevet en Bog om sin Fødeø, har beregnet Tidevandet til Sprogforeningens Almanak og brugt sin særlige Viden paa dette Felt til at klarlægge Christian IV's Kamp med Hollænderne i Listerdyb! Dog droges han tidligt mod en Lærer- eller Præstegerning. Derfor søgte han i 1884 til Præsteseminariet i Kropp for at lære Tysk. En Tid havde han en Lærergerning i Ballum, men den maatte han slippe efter et Sammenstød med Kredsskoleinspektøren. Han tog nu atter til Kropp, hvor den særprægede Pastor Poulsen uddannede Præster til de tyske Menigheder i Amerika. Under Opholdet her (1886—91) fik *H. P. Hanssen* Forbindelse med ham; derved styrkedes det danske hos ham, saa han opgav Tanken om at blive tysk Præst i U. S. A. for i Stedet at optage en Gerning blandt Danske i Nordslesvig. Der blev skaffet Midler, saa han kunde studere frit ved danske Højskoler og i København et Aar. 1892—94 var han Huslærer hos Skrumsager og kom derigennem i Forbindelse med Rødding Frimenighed. Da Kredsskoleinspektøren

forbød ham denne Hjemmeundervisning, blev han knyttet til „Hejmdal“, først i Aabenraa (1894—1900), saa i Rødding.

Den 19. November 1905 blev Th. Petersen præsteviet i Kristuskirken af Poulsen. Inden for Frimenighederne blev Th. Petersen den ypperste Pennefører. Han fik betroet Redaktionen af deres Blad: „Den nord-slesvigske Kirkesag“ (1907—19); nogle af hans Søndagstanker fra det

Thade Petersen.

Ingrid Petersen.

første Krigsjaar blev optrykt af K. S. af 98 under Titlen: „Vor Hjælp i Nøden“; i disse Aar har de faaet en ny Aktualitet. Han redigerede de smaa grønne Julehefter, der i Krigsaarene blev udsendt til Soldaterne. Utallige er de Afhandlinger og Artikler af historisk, politisk og kirke- ligt Indhold, der stammer fra hans flittige Pen. Altid skriver han et kærnefuldt, rent Dansk med kort, klar Sætningsbygning. Hans store Viden i Hjemlandets Historie er bleven udnyttet af „Historisk Samfund for Sønderjylland“, hvis Sekretær han var 1923—37. Hans Hovedværk er dog „De sønderjydske Frimenigheders Historie“ (1924), der danner Grundlag for nærværende Arbejde. Det er en saare fornøjelig Bog, hvor de dramatiske Situationer er sat op med stor Effekt, men hele Fremstillingen hviler paa omhyggelige Studier af skriftlige og mundtlige Kilder, samlet i en god Stund.

Om sit eget Virke er han yderst faamælt og beskeden: „Mange, der havde følt sig draget af Thomsens ildnende Tale, vel ogsaa mange, der havde følt sig knyttet til Menigheden under dens Kamp og Trængsel

uden ret at naa ind i den, trak sig efterhaanden tilbage, og mange af de gamle døde uden at blive erstattet af unge. Det kom til at se smaat nok ud med Livet i Menigheden, men en Menighed blev der dog ved at 'være.' Bibellæsninger og Santalmøder har samlet en Kreds af de nærmestboende Medlemmer i Præsteboligen. Nogen stor Skare blev det aldrig, der kom i Kirken. Salmesangen er bleven ledet af Frk. *Bothilde Skjold* som Organist, fra Kirken blev taget i Brug, til hun i 1930'erne maatte holde op paa Grund af Tunghørighed (det var rørende at se den alderstegne Kvinde indtage sin Plads i Kirken, selv efter at hendes gamle Præst havde lagt op, skønt det var hende umuligt at høre et Ord af, hvad den ny Præst sagde).

Gudstjenesten blev noget afvigende fra den danske Folkekirkes Skik. Ind- og Udgangsbøn er formet saadan, at de ikke leder Tanken hen paa Prædiken, men til, hvad der kan styrke den enkelte og Menigheden i Samfundet med Gud. Daabspagten lyder fra Alteret, og Menigheden giver sin Tilslutning ved: „Alt staar i Guds Faderhaand“. Th. Petersen har brugt at holde Daabstale ligesaavel som Nadvertale og henlagde Bønnen efter Prædikenen til Alteret. Saa godt som hele Menigheden bliver under Daab og Nadvertjeneste. Tidligere brugte han at læse Dagens Tekster efter Ax. Sørensens, de sidste Aar efter Konstantin-Hansens Oversættelse.

Th. Petersens rigeste Tid faldt utvivlsomt under Verdenskrigen. Da var der mange fra de omliggende Sogne saavel som fra Byen, der søgte til denne rene danske Gudstjeneste. I Haderslev maatte der holdes Mindegudstjeneste for ti faldne.

Da Genforeningen kom, maatte det give en radikal Ændring i Vilkaarene for Haderslev Menighed. Det var givet, at en meget stort Part af dem, der kun stod som bidragydende Medlemmer til „Kirkeligt Samfund for Haderslev og Omegn“, nu vilde gaa fra, idet de aldrig helt havde sluttet sig til Menigheden, men væsentlig støttet den, fordi den betød en Styrkelse for Danskheden.

En Del af de egentlige Menighedsmedlemmer paa Landet havde virket for at faa en grundtvigsk Sognepræst dertil og fandt derfor, at de skyldte ham at holde sig til Sognekirken. Haderslev Frimenighed var ikke saa sammenvokset gennem et langt Aaremaal som Rødding og Bovlund. Alligevel var Samhørigheden saa stærk, at man ikke vilde skilles. For at skabe rene Linier opløstes „Kirkeligt Samfund“ den 7.

Marts 1920 (dog har Menigheden endnu adskillige passive Medlemmer, ogsaa af tilflyttede nordfra, der minder om dens gamle „Læbælte“). Henved 80 Familier indmeldte sig i Frimenigheden.

En af dem, der var ivrigst for at fortsætte, var den fra Jordkampen kendte, tidligere Sundevedlærer *J. H. Schmidt*, Vojensgaard, der gennem et langt Aaremaal op til 1934 sad i Bestyrelsen som Formand eller Næstformand. Fra første Færd havde Familien Fink fra Stubbom været levende med i Menighedens Liv. Det laa da nær, at Gaardejer *Hans Fink* blev Formand 1920. Da han traadte fra paa Grund af Sygdom i 1938, blev Gymnastiklærer *Iversen*, Haderslev Katedralskole, der stammer fra Mellerup, Formand (den nuværende Kasserer er fra Aagaard) medens Domæneforvalter *P. J. Refshauge* gik ind som Næstformand.

I Sommeren 1940 indsaa Th. Petersen, at Tiden var inde til at holde op; han havde tidligere villet trække sig tilbage, men de gamle Venner holdt paa ham. Alderen mærkedes særlig ved, at der blev for langt mellem Øre og Hjerne og mellem den og Munden. Det var under Krigens Tegn, at den Beslutning maatte tages. Atter var det et Spørgsmaal, om der saa kunde fortsættes. Refshauge opsøgte Sognepræst *Fr. Schrøder*, Fjelstrup, der er Barn af Askov Valgmenighed, for at spørge ham, om han kunde tænke sig at hjælpe. Det gik han ind paa for derved at bidrage til, at Kristuskirken kunde bevares som en fri dansk Menigheds Eje, til man kunde se Udfaldet af Krigen. Der holdes da fremdeles Frimenighedsgudstjeneste hver 14. Dag.

Den 1. Juni 1940 holdt Th. Petersen Afskedsprædiken, der mundede ud i et: „Gud ske Lov, at vi i vor Vandring her paa Jord, hvordan vore timelige Kaar end er, har Vished fra Gud om, at han vil give os Del i det evige Liv, naar vi tror paa ham og vil tage imod ham.“ Refshauge, der havde fulgt hans Gudstjenester gennem samtlige 38 Aar, bragte ham Menighedens Tak for hans korte indholdsrige Prædikener, der midtsamlede sig i Bøn om, at Gud maa finde os værdige til det evige Livs Herlighed, og takkede ham, fordi han klart havde vist, at Gudstjenesten er ikke Præstens, men Menighedens, ved at give Prædikenen er mere beskednen Plads i Helheden.

En saare værdifuld Hjælp har Thade Petersen haft i sine to Hustruer, Fru *Ida* f. *Andresen* (1871—26), en Bagerdatter fra Aabenraa, men paa mødrene Side af den danske Friis-Slægt fra Kopsholt, og Fru *Ingrid*

(f. 1882), Datter af Mads Jensen. Det gamle Præstepar er stadig med i Menighedens Liv og gør, hvad de kan, for at skabe en køn Gudstjeneste i Harmoni med de bedste Traditioner. Th. Petersen aabner og slutter selv Gudstjenesten.

AABENRAA

I sit Brev af 15. Marts 1894 til Rs. Thomsen havde Poulsen slaet paa, at hvis Thomsen kom til Haderslev, vilde H. P. Hanssen m. fl. se at faa kirkelige Møder i Gang i Aabenraa. Han og hans Hustru var rede til at slutte sig til Frimenigheden og bruge Thomsen som Præst.

Da „Udvalget for kristelig Virksomhed“ holdt sin første Generalforsamling i Aabenraa den 14. September 1895, blev der fremført Ønske om regelmæssige kristelige Møder i Aabenraa. Det blev mest *Thomsen*, der tog sig deraf, i Reglen paa Hverdage. Det første Møde holdtes Onsdag den 18. December paa den danske Befolknings Mødested „Hotel Phøniks“.

Ligesom i Haderslev blev det snart vanskeligt at faa et offentligt Lokale til disse Møder. En Tid maatte de holdes i en Dansesal, hvor der sommetider blev ryddet til Bal, inden alle Mødedeltagerne var gaaet. Det var ikke hyggeligt. Det hjalp først, da Sprogforeningen fik indrettet „*Folkehjem*“, hvor disse Møder saa kunde holdes i Fred 1900—03. Paa tilsvarende Maade som i Haderslev fik Thomsen ogsaa her i 1900 Tilsagn fra en Del Mødedeltagere om, at de vilde bruge ham som Præst og dermed danne en *lille Frimenighedskreds*. Den naaede dog aldrig nogen synderlig Størrelse.

I Efteraaret 1901 tilskyndede Thomsen dem til at bygge Kirke. Arkitekt Jacobsen, Odense, tegnede den. Sprogforeningen skænkede Grunden paa Bakken over for Folkehjem. Byggearbejdet blev ledet af Menighedens energiske og interesserede Formand, Kaptajn *C. C. Fischer*, kendt af mange som Kasserer i Sprogforeningen.

Den 4. April 1904 blev Kirken indviet af Poulsen. Menigheden var for lille til at udrede en Præsteløn. Thomsen var saa syg, at han kom aldrig til at prædike i Kirken. I en Del Aar skiftedes de andre Frimenighedspræster til at holde Gudstjeneste.

I 1908 meldte *Knud Rosendal* (1877—1931) sig til Arbejdet i Fri-

menighederne. Han var fra et udpræget dansk Hjem i Agerskov, men hjemmefra havde han ikke Forbindelse med Bovlund. Under et Ophold paa Askov gik det op for ham, at der var noget for ham at gøre i Frimenighederne. Han blev Student i 1899, aftjente sin Værnepligt og tog teologisk Eksamen i København 1908. Det første Par Aar gjorde han Tjeneste som uordineret Medhjælper med Bopæl i Brede, men i 1910 flyttede han til Aabenraa, og 2. Pinsedag blev han ordineret af Poulsen. Han var dog ikke kaldet til Præst for Menigheden i Aabenraa, men skulde have Halvdelen af sit Arbejde paa Vestkysten, mens han og Th. Petersen skiftevis holdt Gudstjenesterne i Aabenraa. Medlemstallet naaede i 1913 op til 63 Familier. Der hørte tre faste Prædikepladser under Aabenraa: Genner, Varnæs og Frøslev. Mellem Th. Petersen og Kn. Rosendal var der et godt Samarbejde, fra 1913 ogsaa om „Den nordslesvigske Kirkesag“.

Rosendal blev indkaldt ved Krigens Udbrud trods Mavesygdom. Vel slap han hjem efter et Par Maaneders Forløb, men i Efteraaret 1915 blev han sparket af en Hest og fik Knæskallen knust, saa han blev uarbejdsdygtig et Aarstid.

Som Forholdene laa i Aabenraa, er det ikke at undres over, at der ikke kunde være Tale om at fortsætte som Frimenighed efter Genforeningen. Kn. Rosendal, som under Grænsestriden var „Flensborgmand“, var den eneste rigtige Teolog blandt de sønderjydske Frimenighedspræster. Det laa da nær for ham at søge Sogneembede. Det fik han først i Vojens 1921, siden i Hellested paa Stevns (1923—31). Sønderjylland blev ved at have hans Hjærte. Han var en stiltfærdig Mand, ret tilbageholdende, men trofast.

En Del af Frimenighedens Medlemmer i Aabenraa blev staaende som Kirkeejere, der stillede den kønne lyse Kirke, der ligger ret højt i Nordkanten af Byen, til Raadighed for folkekirkeligt Brug. I Pastor *Carl Ludvigsen*, der i de unge Dage har været Højskolelærer, og som er stærkt socialt og litterært interesseret, fik de en god Mand at samles om.

SUNDEVED

Paa Sundeved laa der ikke nogen gammel kristelig Vækkelse til Grund for Frimenigheden. Den var nærmest en Frugt af Højskolens Indflydelse paa de unge, der efter 1866 havde besøgt den. Selvom man ikke kan paavise noget Bindeled, maa det dog ikke glemmes, at her har været herrnhutisk Vækkelse paa Egnen, hvoraf bl. a. Hanssen-Nørremølle-Slægten var paavirket. Den første Begyndelse til grundtvigsk Vækkelse kom i *Broager*, hvor der 1872 oprettedes en Foredragsforening. Her kom Poulsen og Mads Jensen og i Begyndelsen adskillige Præster og Højskolemænd fra Kongeriget, men i 1874 satte Øvrigheden Bom for dens Virksomhed. Man blev dog ved i det stille at mødes til Oplæsning, Samtale og Sang i nogle af Hjemmene, og naar en af de to nævnte sønderjydske Ordførere kom til Egnen. Da Trangen til at faa fastere Former for det kirkelige Liv voksede, bad man *Rs. Thomsen* flytte dertil som fast Ordfører, han havde været der i Følge med Poulsen. Den første Henvendelse til Thomsen skete 1879, det blev dog ikke før Foraaret 1882, han kom. Han bosatte sig i *Broager* og indbød til kristeligt Søndagsmøde i sit Hus; siden holdtes der ogsaa Møde en Gang om Maaneden hos Chr. Hanssen paa *Nørremølle* for at faa Tilslutning fra den nordlige Del af Sundeved. Som nævnt skabte Udvisningerne 1884 megen Utryghed i denne Kreds, mange trak sig tilbage fra Møderne.

Thomsen fortsatte med den lille Flok; i 1887 flyttede han til Gaardejer *P. Moos* i *Nybøl*. Hans Opbrud i 1889 voldte selvsagt stort Afbræk i Mødelivet.

Et Par Gange om Aaret talte Poulsen ved det offentlige kristelige Møde i *Nybøl Kro*, bagefter holdt han saa Altergang i *P. Moos' Storstue*. Poulsen kom ogsaa til Vennekredsen i *Broager*. Fra 1892 begyndte Vandrelærer *Kasper Jensen* m. fl. at holde kristelige Møder paa fire Steder i Sundeved. I 1898 fik man indrettet et Forsamlingshus i *Sottrup*.

Ved disse snævrere kristelige Sammenkomster talte man ofte om at danne Frimenighed, men der fattedes Mod til det. I Julen 1901 gav Thomsen dem Tilskyndelse til at begynde. Ved et Møde hos P. Moos Marts 1902 oprettedes *Frimenigheden for Sundeved og Omegn*. Der skulde holdes Gudstjeneste i Sottrup Forsamlingshus to Gange om Maaneden, hvortil Frimenighedspræsterne vilde skiftes til at komme.

Samtidig bestemte man sig til at bygge Kirke i *Stenderup*. *Martin Nyrop* tegnede den. Grundstenen blev lagt d. 17. April 1903, og Kirken indviet den 13. December s. A. Trods sin Lidenhed og den store Sparsommelighed, der maatte udvises, virker den fornemt og skønt, stilfuld og ren i Linierne. Den ligger frit paa Toppen af en af de smaa Bakker. *Nyrop* tegnede ogsaa Præsteboligen. Det hele Anlæg stod Menigheden i 32.000 Mark. *Poulsen* foretog Indvielsen.

Foreløbig havde Kirken ingen Præst. Man havde spurgt daværende Ejendomskommisær *J. H. Schmidt*, tidligere Lærer i Snogbæk, om han vilde være Menighedens Præst, men han havde efter nogen Betænkning sagt Nej. Saa ventede man paa, at en af de unge blev færdig med Uddannelse. I 1907 henvendte man sig til *Jørgen Eriksen* (1879—1941) fra Oksbøl paa Als. Lige siden han var 16 Aar, havde hans Hu staaet til at blive kristelig Ordfører. Han havde gennemgaaet en omhyggelig fri Uddannelse som Elev paa Ryslinge og Askov, paa Statens Lærershøjskole og Universitetet og hos Præsten M. Ring i Taps. Han havde ved flere Lejligheder talt i Kirken, før Menigheden sendte ham Kaldsbrev. Den 8. December 1907 blev han indviet til Præst af *Poulsen*.

Skønt der var holdt kristelige Møder gennem saa lang en Aarrække, var det blot en lille Kreds, der turde lægge Navn til, kun syv Gaardejere. Da Menigheden havde faaet sin egen Præst, tog dens Vækst fart. I 1909 er der 65, i 1913 86 og i 1920 103 Medlemmer. Navnlig flokkedes

Jørgen Eriksen.

her en voksende Skare Ungdom. Faste Prædikesteder fik Eriksen i Tørsbøl, Sønderborg, Nørborg, Kajnæs og Asserballeskov. Meget tydede paa, at man stod overfor en ny Frimenighedsdannelse paa Als, da Krigen brat standsede Fredens Planer.

Den 2. August 1914 holdt J. Eriksen Gudstjeneste, men maatte derefter skjule sig for ikke at blive arresteret. Tre Aar var han med i Krigen. Ved Genforeningen kom der grundtvigske Præster i et stort Antal Sogne paa Sundeved og Als. J. Eriksen søgte og fik selv Sognekaldet i Asserballe paa Als, hvor han virkede til sin Død. Han havde som Frimenighedspræst i høj Grad været Ungdomsleder, derfor passede han godt til at blive Nabo til *Danebod Højskole*. I de danske Ungdomsforeninger var han selvskreven til at gaa ind som Sønderjydernes kaarne Mand. Livet igennem var der intet, han hellere vilde være, end Guds Ven. Derfor blev han ogsaa Menneskers Ven, mild i sine Domme og glad ved at tjene.

En ypperlig Medhjælp havde han i sin Hustru, *Dorothea*, Chr. Hansen-Nørremøllers Datter, som han ægtede lige ved Verdenskrigens Udbrud.

De første Aar efter, at Eriksen var flyttet til Als, holdt han Gudstjeneste i Stenderup en Gang om Maaneden. I nogle Aar var Aage Møller med i dette Arbejde, besørgede det til sidst ene, men det ebbede ud først i 30'erne. Mange føler det bittert, at den Kirke nu staar tom. Nogle af den gamle Kreds fandt Vej til Rønshoved. Det er sært, at der ikke er saa mange paa Sundeved nu med Trang til Livsoplysning paa Daabspagtens Grund, at de kan samles, om saa blot en Gang om Maaneden i Frimenighedskirken.

NYBRUD

Vel er der for Venner af kirkelig Frihed og af Menighedens eget Ansvar noget meget vemodigt ved at se, hvordan det gik saa mange af de sønderjydske Frimenigheder ved Genforeningen. De havde været Aandehuller i Fremmedherredømmets Dage; da havde de gjort deres gode Gerning; nu førte den stærke kirkelige Konservatisme hos Sønderjyderne de fleste tilbage til Sognekirkerne. Og dog er der her adskilligt at lære baade for de fri Kredse og for Sognemenigheder nordpaa. I sin Tid var C. Appels Ordination et kækt radikalt Brud med den gamle Orden: her tog man en Lægmand til Præst og lod det læge Element medvirke ved Indvielsen. For dem, der vil blanke gamle liturgiske Led af Gudstjenesten op, vil der næppe være noget at hente i de fri Kredse (derimod nok i visse Sognekirker). En rigere Liturgi vil let medføre, at der lægges endnu mere over paa Præst og Kor, mens Menigheden blot lytter til. Her er Udviklingen gaet i modsat Retning: at gøre saa lidt som muligt afhængig af Præstens Ydelse, men lægge mest muligt over til Menigheden selv, gøre den mere aktiv gennem Salmesang og Midtsamling om Nadverbordet. Er der Ønsker om Ændringer i Gudstjenesteformen, maa Præsten vente, til Menighedens store Flertal er med paa det (ikke bare et Menighedsraad, som maaske slet ikke er valgt efter kirkelige Interesser). Menigheden maa selv staa med Ansvaret.

Der er ogsaa flere frimodige Nybegyndelser at berette om, groet frem af Grænselandets Muld, som har Krav paa Interesse i andre Kredse, ligesom de følges med venlig Forstaaelse af de høje kirkelige Myndigheder. De fortjener at omtales her, ihvorvel der kun i en enkelt Kreds kan tales om en egentlig Menighedsdannelse.

VALSBØL

Adventssøndag 1923 kunde *Niels Dael* indvi en Sal til kirkeligt Brug, „Hjemmet“ i *Lorenz Jepsens Gaard* i Valsbøl. Det var en ganske enkel Højtid, men den skønneste danske Menighedstjeneste. Der var nylig født en lille Dreng paa Gaarden. Forældrene havde regnet med Hjemmedaab efter slesvigsk Skik, hvor Slægt og Naboer skulde med uanset Sindelag, men Maren Sørensen havde set paa den lille Dreng som en Guds Gave, der skulde tjene ved Indvielsen af Kirkesalen, og saaledes blev det. Der var ikke iforvejen talt om Altergang, men selv kunde hun ikke undvære det, nu hendes kære gamle Præst var der. Da hun gik op, fulgte hendes Venner hende.

Maren Sørensen (født den 12. Juli 1882) er en gæv vestjydsk Bondepige fra Oksbøl ved Varde. Der er noget vejrbitd, mandigt ved hendes høje, kraftige Skikkelse, der dækker over et varmtførende, vidtfavnende Moderhjærte. Hun kan selv med et lysende Smil erklære, at hun har aldrig lært noget undtagen at passe syge Mennesker; det fik hun tidligt Kald til ved sin Moders Dødsleje. Hun blev uddannet til Hjemmesygeplejerske (1904—06), bl. a. paa Lukasstiftelsen, var tre Aar paa Stevns, men kom i 1909 til de gamle danske Enklavesogne i Vestslesvig, draget gennem en Tale paa Liselund af Poulsen, Bovlund. „Udvalget for kristelig Virksomhed i Nordslesvig“ sendte hende i 1912 til Flensborg, men fra Nytaar 1914 arbejdede hun i Holbøl Sogn. I Afstemningstiden drog hun rundt paa Cykle i Sognene Vest for Flensborg; det gjorde hende ondt, naar danske Agitatorer udmaled Danmark som et Land, der flød med Mælk og Honning, i Stedet for at paavise, at den mellem-slesvigske Bondekultur var kærnedansk.

Et Aar efter Afstemningen kom Maren Sørensen tilbage og tilbød gamle Venner sin Tjeneste. De vægrede sig først. De havde haabet saa stort i 1920, derfor var Skuffelsen saa bitter. De var bange for, at

Maren skulde tænde et nyt Haab, som hun ikke kunde indfri. Hvor skulde hun, der havde levet saa stærkt med i aandeligt Liv, kunne holde ud i denne magre Egn? Dansk kulturelt Liv naaede før 1914 næppe ned til de dansktalende Sogne Syd for den nuværende Statsgrænse. Men Maren hørte bag deres Væggen en ydmyg Bøn om Hjælp.

Saa gik hun ene ud til de syge. Hun kunde ikke nøjes med at tage sig af de svage Legemer, hun sang ved Sygesenge-
ne. Andre kom listende ind i den lavloftede Husmandsstue ude paa Marken, hvor Hjemmedanske bor; saa gav hun sig til at fortælle Bibellistorie. De had hende komme igen og glædede sig til Mødet med hende; „Imorgen kommer Maren, saa skal vi have Gudstjeneste.“ Sit Udgangspunkt fik hun hos

Maren Sørensen.

Lorenz og Anna Jepsen i Valsbøl. *Lorenz Jepsen* (1880—1927) var af dansk Slægt. Allerede i Skolen havde han lagt sit danske Sindelag for Dagen, og da han var 20, kunde Gendarmen ikke lukke Munden paa ham ved at true med 3 Aars Militærtjeneste i Königsberg. Han havde været paa Tune, men maatte allerede 1903 ved Faderens Død overtage Gaarden hjemme. Krigens Rædsel fik han paa nærmeste Hold ved Somme, hvor han paadrog sig en Sygdom, han aldrig forvandt. Det blev nødvendigt at sælge Gaarden under hans Indkaldelse. Han kom til Felthamlejren og levede stærkt med i den storpolitiske Udvikling. Han regnede bestemt med, at hans Hjemstavn nu skulde blive dansk. Man kunde ogsaa høre „Flensborgmænd“ sige: „Der er ingen mere dansk Sønderjyde end Jepsen. Hvorfor skal vi komme hjem, blot fordi vi bor saa langt mod Nord, og han og hans Fæller lukkes ude?“ Gaardens Bygninger fik han købt tilbage. Da Stuerne blev for trange til at samle den Kreds, der vilde være med til Marens Møder, gik han ind paa at lade en Lo midt i Ejendommen omdanne til Mødesal. Maren satte selv, hvad hun ejede, deri.

Ud fra Hjemmet blev Arbejdet ført frem gennem syv Aar. Jepsens Død var et haardt Slag, han egnede sig saa godt til at afbalancere Maren. Længe laa han syg af Kræft og stirrede ind i Dødens mørke Port. „Jeg kan ikke takke Gud nok for, at Livet kom til os før Døden. Dersom vi ikke havde faaet dette levende Menighedsliv ind til os, forstaar jeg ikke, hvorledes vi skulde være kommen gennem Lidelsen og Sorgen.“

I „Hjemmet“ blev der holdt Gudstjeneste hver fjortende Dag af en Række nordslesvigske Præster, næsten alle af grundtvigsk Støbning (Marius Olsen, Bovlund, der ogsaa tog til Aventoft længst i Vest, J. Eriksen, N. P. Nielsen), dog kom ogsaa C. W. Noack som Præst i Flensborg siden med i Valsbøl. De første Aar var et Par af H. F. Feilbergs gamle Konfirmander fra Begyndelsen af 60'erne med i Kredsen. Til Tider kunde Maren synes, at det saa meget mørkt ud, men „vi skal leve dernede, saalænge der er Hjem, som føler sig beriget derved, vi lader dog ikke en døende kæmpe ene.“ Hun maatte dele deres Kaar for ret at kunne bede for dem. Det gjaldt ikke blot om at vinde Mennesker for den danske Sag, men om at vinde Livet for disse Mennesker. Hun kunde spørge med et Smil, om der da var nogen Menighed? „Her er døbt syv Børn, det maa da være en Menighed!“ Tidligt var Tanken fremme, at Maren Sørensen selv kunde blive deres Præst, men dengang afviste hun Tanken: „Den lille Kreds har Vanskeligheder nok at kæmpe med, de skal ikke have den yderligere at være den første, der faar en kvindelig Præst.“ Selvfølgelig kunde hun døbe Børn; efterhaanden kom hun ogsaa ind paa at holde Altergang ved Gudstjenesten, naar der ingen Præst var til Stede.

I 1930 var de naaet saa vidt, at her kunde rejses et stort dansk Forsamlingshus nær ved Kirken. Her blev Plads til et Par Sygestuer, til Sløjdlokale, til en særlig Kirkesal, der kan sættes i Forbindelse med den store Mødesal. Niels Dael og Marius Olsen indviede den med Gudstjeneste den 12. Oktober 1930; i hele tre Dage holdtes der Efteraarsmøde.

To Mænds Gerning har fra 1920 hvilet paa Maren Sørensens Skuldre, idet hun om Somren er *Plejemor paa Børnenes Helsehjem* ved Vilstrup Strand. Her kommer hver Sommer op mod 300 svagelige Børn, fordelt i tre Hold (det ene fra Sydslesvig), 6 Uger ad Gangen. Arbejdet bæres frem af nordslesvigske Menighedskredse, frikirkelige Side om Side med Indre Mission.

Den 9. April 1940 var Maren Sørensen Syd for Grænsen; man regnede derfor med, at hun vilde blive i Valsbøl, da Grænsen næsten blev spærret. Plejemor kunde dog ikke svigte Helsehjemmet. Følgen blev, at der om Efteraaret blev nægtet hende Indrejsetilladelse. Der blev Brug for hende andensteds i den danske Menigheds Tjeneste. I denne Periode følte hun dobbelt Trang til at mærke, at hun har den danske Menighed bag sig. Uden Kaldsbrev fik hun Dael til at ordinere sig en ganske almindelig Søndag i Havrehjærg den 27. Oktober 1940. Hendes Venner forklarer det saaledes: Hun staar som et Tilbud fra den danske Menigheds Side til dem dernede; hun maatte have denne Overdragelse gennem sin egentlige Lærer og Tilsynsmand Niels Dael, mens han endnu havde Kræfter dertil. — Kun et Par Gange har hun i disse Aar faaet Lov at se de gamle Venner i Valsbølkredsen, hvis Ungdom er ramt haardt af Krigens Blodoffer, men den daglige Gerning fra „Valsbølhus“ videreføres af Sygeplejerske *Kathrine Bøjlesen*. En af DKU's Flensborgpræster, Dr. Jordt Jørgensen, er evakueret til Valsbølhus.

Maren Sørensen blev den første danske Kvinde, der blev præsteviet. Valsbølkredsen har mange Venner trindt i vort Land, særlig blandt Liselundfolk. Dens nærmeste Rygstød er de to livskraftige nordslesvigske Frimenigheder i Rødding og Bovlund. Maaske hænger det for en Del sammen med, at de tre Ordførere er Niels Daels Lærlinge.

RØNSHOVED

For mange teologiske Kandidater har en Gerning i Folkehøjskolens Tjeneste været et Gennemgangsled, en Del af deres Uddannelse til Præstegerning, hvad enten de var sig dette bevidst eller ej, da de som unge foretrak Skolens Kateder for Prædikestolen. For mange Højskolemænd er det med Aarene bleven en stadig stærkere Trang ikke blot at tale folkeligt, men ogsaa at faa Lejlighed til at aflægge et kristeligt Vidnesbyrd. Nogle har vel kunnet faa Afløb derfor gennem deres daglige Foredrag nu og da, andre har staaet stejlt paa det Princip, at det var et folkeligt Fællesskab, Højskolen indbød de unge til, det maatte være en aldeles frivillig Sag, om de vilde være med til Morgensang, der skulde intet nedsættende siges om dem, der ikke gik med her. Konsekvensen deraf maatte blive, at et egentligt kristeligt Vidnesbyrd kun hørte hjemme i Søndagstale til en Flok frie Tilhørere. Dette turde f. Eks. være Ths. Bredsdorffs Linie. Aage Møller er ikke bare gammel Roskildelærer, men paa flere Maader Bredsdorffs Elev.

Rønshoved Frimenighed har paa en Maade sit Udspring fra den første Begyndelse til Højskolen ved Flensborg Fjord. *Aage Møller* (født den 18. Oktober 1885) er Barn af Odense Valgmenighed, hans Hustru, *Julie la Cour*, er Datter af Askov Valgmenigheds første Formand. Som Lærerfolk paa Skamlingsbanke Højskole sluttede de varmt Venskab med Anders Nørgaard, der da var Valgmenighedspræst i Skanderup. Aage Møller aabnede sin Højskole med et Historiekursus i August 1921. Da laante de Sognekirken, hvor And. Nørgaard holdt Gudstjeneste med baade Daab og Altergang.

Da Eleverne var kommen, begyndte Møller selv at holde en Slags Søndagsgudstjeneste. Der var ret langt til Kirke. Det var en Trang for ham og hans Hustru at mødes paa den Maade med de Elever, der vilde være med. At de ikke kom alle, var just en Borgen for, at dette var

noget helt ud frit, hvor Hjærtets Længsel var det ene afgørende. Der var noget, som Møller gerne vilde have sagt til dem, han levede sammen med, men som han ikke kunde sige paa Skolen, fordi det hører hjemme i Kirken. Til at begynde med skiftedes han med sine to Medlærere, der begge siden er bleven Præster, efterhaanden var det mest Forstan-

Aage Møller.

Julie Møller.

deren, der holdt Søndagstalen. Ud over Skolens Kreds var kun en enkelt Nabo med.

Under det andet Historiekursus bestemte de sig til at holde Gudstjeneste med Altergang i Skolens Gymnastiksal med Nørgaard som Præst. Den 20. August 1922 er da Frimenighedens Fødselsdag. For Møller er Samlingen om Herrens Bord noget saa fundamentalt, at han ikke i Længden kan aflægge et kristeligt Vidnesbyrd i en Kreds, dersom det ikke fører til Nadverfællesskab.

I de følgende Aar hjalp man sig saaledes, at Møller i Reglen holdt Ordets Tjeneste, medens en Præsteven nu og da kom og holdt fuld Gudstjeneste. Lidt efter lidt, men saare langsomt, voksede Tilslutningen udefra. Disse Gæster fulgte gerne med ind i Stuerne bagefter. Fra 1924 begyndte de ogsaa at holde smaa Menighedsmøder i de Hjem, som slut-

tede op om Gudstjenesterne. Efterhaanden kom det til at staa Møller klart, at han ikke vedblivende kunde nøjes med at være Menneskeordets Forkynder, men maatte blive Gudsordets Tjener ved Daab og Nadver. Kristenliv kan leves paa flere Maader, men efter Møllers Opfattelse kan kristent Menighedsliv kun leves paa een Maade: i en fri Menighed, hvor „de troendes Mængde“ har „et Hjærte og een Sjæl“. Da dette var bleven ham klart, blev det ham sværere og sværere at prædike om Søndagen, fordi Menighedslivets Herlighed ikke kom til Udtryk uden Daab og Nadver. Da han talte med Vennerne derom, fandt de det naturligt, at han blev præsteviet.

Den 1. Marts 1925 fandt Ordinationen Sted. Niels Dael talte, men And. Nørgaard ledede den egentlige Ordinationshandling. Skolebestyrer P. Møller, Odense, og tre Askovlærere var med ved Haandspaalæggesen. Møller udtalte selv, at han frem for alt følte sig kaldet til Højskolemand og ønskede aldrig at blive andet. Ved Festen-bagefter kaldte J. Appel denne Ordination for en kirkehistorisk Begivenhed, fordi Møller ikke havde Kaldsbrev fra nogen Menighed. — Dette kunde han nok have skaffet, saavel som en Medlemsliste, men han ønskede ingen af Delene.

Denne Frimenighed skulde ikke have nogensomhelst Organisation, ingen Bestyrelse. Præst og Organist var ulønnet. Smaaudgifter til Varme, Lys, Brød og Vin var let fordelt. Blandt dem, der sluttede sig til Rønshoved Frimenighed, var der enkelte Familier fra den gamle Sundeved Frimenighed. Adskillige af Møllers gamle Elever satte Bo paa Egnen og gik med i Menigheden, det samme gjaldt nogle yngre Familier, der flyttede til fra Rødningegen. Paa enkelte Undtagelser nær har man ikke udmeldt sig af Folkekirken.

Da Aage Møller havde afstaaet Højskolen, maatte der en mere fast Ordning til. Ved et Menighedsmøde den 24. August 1941 blev der valgt en Bestyrelse; Forstander *Kr. Nørgaard*, Aarshjærg, er Formand. Nu er der godt 30 Familier og nogle Enkeltpersoner i Egnen mellem Dybbøl-Broager i Øst og Faarhus-Bajstrup i Vest, men der er maaske ligesaa mange til, som af og til kommer til Gudstjeneste og faar kirkelige Handlinger udført i Rønshoved. Det gælder ikke mindst Møllers gamle Elever, enkelte er endog kommen fra den anden Side den gamle Grænse og nogle fra Flensborg og Valsbøl. Efter at Møller er bleven fast Præst i Møllerup, holder han kun to maanedlige Gudstjenester i Rønshoved.

Gudstjenesterne er ganske enkle, samlende sig om Altergangen, men Møller kan ellers nok med sin Forkyndelse tiltale de Karle. Tidligere overnattede Askov Højskole under den store Paasketur paa Rønshoved, mange Elever vil huske Møllers Tale om Korset, der stod skjult mellem Løv i det fjerne. Nu er „Salmer“ indført.

ABILD

Det sidste Nybrud indenfor de sønderjydske Frimenigheder er nylig sket i Abild, hvor *Folke Trier Hansen* i 10 Aar har holdt Højskole efter meget frie Linjer.

I sit Aarsskrift „Tiende Aar i Abild“ fortæller han selv saaledes om sin Præstevielse og Begyndelsen til en Præstegerning:

Vi havde længe set med Forventning frem til Advents Søndag den 28. November (1943). Den Dag ventede vi Aage Møller hertil for at døbe vor lille Pige, som vi fik paa Kongens Fødselsdag. I Ugerne forud havde vi travlt med at faa gjort fint alle Vegne inde og ude og med at faa Salen indrettet til Kirkesal, saa vi kan bruge den til Gudstjenester. Det er saa Mening, at vi vil fortsætte med Søndags-Gudstjenester der med mig som Præst. Adventssøndag — Kirkens Nytaarsdag — blev Indvielsen dertil.

Det blev en rig og god Dag. Trods de vanskelige Rejseforhold kom Slægt og Venner hertil langvejs fra. Salen var pyntet smukt, og Alteret var rejst under Flaget i Gavlen. Vi havde købt en smuk, syvarmet Lysestage og ofret en Del af vort gamle Sølvtoj til en smuk Alterkalk. Det gjorde altsammen, at Rammen om vor Gudstjeneste blev smuk.

Fra Tønder Seminarium havde en Del unge fundet Vej herud den Dag, saa vi var slet ikke saa faa, der var samlede. Efter Gudstjenesten med Daab og Altergang blev jeg viet af Aage Møller til Præst. Kl. 5 samledes vi alle ved et stort og festligt smykket Bord i Salen. Her blev talt mange gode Ord og sunget mange Sange. Dagen staar nu i vor Erindring i en skøn Glans, og vi tænker med Taknemlighed paa alle dem, der har hjulpet os saa langt frem.

SNOGHØJ

Anna Kroghs og Jørgine Abildgaards Gymnastikhøjskole ligger ikke i Sønderjylland, og dog er der aandelig Begrundelse for at omtale Livet i Kapellet paa Snoghøj i denne Forbindelse. Ikke blot føler Forstanderinderne, at der mangler noget væsentligt ved et Skolehold, der ikke oplever en Sønderjyllandstur, men Menighedslivet paa Snoghøj er i Slægt med Rønshoved og glædede sig ved And. Nørgaards Venskab.

I de Aar, da Lillebæltsbroen blev bygget, og Bilerne var i fuld Fart, standsede mange ved Gymnastikhøjskolen. Hvis de kom nærmere, gjorde disse fremmede store Øjne. Det første, de løb paa, var ikke en Svømmehal eller et Stadion, men Korrundingen af en lille Kirke!

Det var i 1925, de to jævnaldrende Askovkammerater (f. 1893), begge fra Horsenseggen, der udfylder hinanden saa smukt som i sin Tid Nørregaard og Bågå, L. Schrøder og H. Nutzhorn, og som havde prøvet hinanden af i Marken ved Samarbejde paa Hadsten, købte den tidligere Fiskerhøjskole. Deres Læremester er Elli Bjørksten. Paa Snoghøj dyrker man ikke Kropskultur, Gymnastikken er ikke Maal i sig selv, Kroppen skal være Tjener, Sjælen er og forbliver Herskeren.

Jørgine Abildgaard er fra Brunde ved Horsens. Hun føler sig i den dybeste Taknemlighedsgæld til sine Forældre, der „*bad* Trosbekendelsen med Børnene og deres Folk.“ Selv har hun „ikke kunnet finde nogen anden Redning for Livet: vi maa den levende Herre *nær*, høre Ordene til os af hans Mund saa ofte som mulig“. Med denne Indstilling er det klart, hvilket Grundlag denne Højskole skulde bygges paa. „Højskole og Menighedsliv gaar godt Haand i Haand. Gymnastik ligesom Kundskab bliver saa Tjenere, og da bliver man *glad* for begge disse Ting ogsaa.“

Fra den første Sommer blev der ofte holdt Gudstjeneste i Foredrags-salen, Talerstolen blev flyttet tilbage og dannede Alter. *Olav Fog Niel-*

sen, Middelfart, var deres Præst; af og til tog de ogsaa til Kirke ovre hos ham, men det var bedst derhjemme. Senere prøvede de med flere Præstevener, bl. a. *Karl Nielsen*, *Aagaard*, *Frode Köster*, *Harte*, men det blev for broget og uroligt. Da de som Højskolefolk havde faaet Forbindelse med *Aage Møller*, kom han der oftest, saa Snoghøj blev nærmest et lille Anneks til Rønshoved.

Holt & Madsen fot.

Snoghøj Kirke.

Først i 30'erne kom Tanken frem om at bygge Kirke ved Skolen. I 1933 lykkedes det ved Hjælp fra Elever og Venner og med en rundelig Understøttelse fra Carlsbergfondet at føje en Kirkefløj ind i Skolekomplekset. Vor store Kirkearkitekt *Lønborg Jensen* løste den vanskelige Opgave paa den skønneste Maade. Fra den store Hal fører der Døre til Foredragssal og Spisestue, til Gymnastiksal og til Kirke. Det slanke Kirkespir kroner Skolen. Kapellet er i enkel Kirkestil, halvt romansk, halvt gotisk. Her holdes nu Gudstjeneste om Søndagen, og Skolens Folk mødes daglig til Morgen- og Aftensang i Kirkens svale Stilhed. Den 17. September 1933 i Forbindelse med Elevmødet blev Kirken taget i Brug. Forstander *Arnfred* prædikede, *Aage Møller* ind-

bød til Nadverbordet, hvor næsten alle var med og derved gav Kirken sin rette Indvielse.

Da Aage Møller ikke kunde komme saa ofte, prædikede J. Abildgaard af og til ind imellem. Skolens gamle Velynder, Frk. *Eline Begtrup*, kunde i saa Henseende tjene hende til Forbillede. Det kunde være helt betagende i sin Tid at høre hende paa Frederiksborg tale om den kana-

Jørgine Abildgaard.

Holt & Madsen fot.

Fra Snoghøj Kirke.

næiske Kvinde, Fortællingen fik nyt Liv i en Kvindes Mund. Efterhaanden gik det J. Abildgaard, som det var gaet Aage Møller: hun kunde ikke nøjes med at holde Ordets Tjeneste, naar Ordet netop sigtede paa Daab og Nadver som Livskilderne. Møller bad hende hjælpe til ved Altergang, og det gjorde hun med stor Glæde. Engang de skulde have Elevmøde, stod de uden Præst. De syntes ikke, de kunde undvære Nadver den Dag. Anna Krogh tilskyndede J. Abildgaard til selv at tage Nadvertjenesten. Siden har det naturligt føjet sig saadan, at Abildgaard har haft fuld Gudstjeneste i de ti Maaneder, der er Elever paa Skolen, idet der kun faa Gange om Aaret kommer en Præst udefra. Gæster paa Skolen føler det helt i sin Orden, at det i Kirken er en Kvinde, der gaar for Borde, ligesom ovre i Stuerne, saa det vil være

paa sin Plads, hvis en fremmed Præst har talt, at han gaar Stedets egen Præst til Haande ved Uddelingen. Det hele er vokset sin stille, jævne Vækst under ydmyg Bøn og Velsignelse og Styrke ovenfra.

Jørgine Abildgaard er ikke „ordineret“, men inden hun fulgte Tilskyndelsen i sit Hjærte til at gaa for Borde, opsøgte hun Morten Larsen og talte med ham om Altergangen derhjemme. Den gamle Præst sagde til hende: „Naar De ikke *kan* vente længere, saa skal De gøre det frimodigt. De skal ikke bryde Dem om, hvad Folk siger, hvis De føler, at De *skal*“. Saa lagde han Hænderne paa hendes Hoved og gav hende Velsignelsen. Og hun kunde rejse hjem usigelig glad. Det var en vidunderlig Hjælp.

Her er ikke nogen fasttømret Menighedskreds. Der er et skønt Samarbejde mellem alle, der hører Skolens Stab til, saa de slutter op om Livet i Kirken. Udefra kommer der enkelte trofaste Deltagere. Blandt Eleverne er der en Kerne af II Aars, og der er mange fra grundtvigske Hjem, som finder det naturligt fra første Færd at være med i Kirken. Det hænder, at gamle Elever søger tilbage til Skolen for at blive viet eller for at faa et Barn døbt.

Snoghøj taber ikke Modet, men tror paa lysere Tider, for de ser midt i Nøden, at det spirer og gror til en ny Blomstring for Danmark. De vil give dansk Ungdom Tillid til Livet. I Grundstensdokumentet staar der: „*Vi bygger i Tro, vi bygger for Fred, vi bygger Gud Herren til Ære.*“

ASKOV VALGMENIGHED

Blandt de frie Menigheder indtager Askov Valgmenighed noget af en Særstilling. Ingen vilde kunne stemple den som en „lukket Kreds“. Her er tværtimod mange, der gaar ind og ud, *en stor skiftende Flok unge* ikke blot fra Højskolen, men ogsaa fra de to Efterskoler Skibelund og Askov Sløjdscole. Dertil kommer, at mange unge Mennesker søger Plads paa Askoveggen i Haab om at faa Del i det rige aandelige Liv, der rører sig i denne Skoleby; maaske skuffes de ved, at der ikke er saa mange offentlige Møder paa Højskolen, men i Kirken kan de være med.

Medens de store frie Menigheder har deres Medlemmer spredt over mange Kirkesogne, saa de fjernereboende har vanskeligt ved at komme til Kirke hver Helligdag, bor næsten alle Medlemmer af denne Menighed paa den Bakkeø, der begrænses af Bækken mod Malt og Bakkehældet mod Vejen By og Mose og mod Kongeaaen. I Aarenes Løb er det næsten bleven et Særsyn, at en Borger i Askov ikke er Medlem af Valgmenigheden. Det giver Kredsen Lighed med et lille Sogn. Nogles Deltagelse i Menighedens Fællesskab indskrænker sig da ogsaa til de enkelte festlige Lejligheder, men der har fra Begyndelsen og til denne Dag været en meget trofast Kærne af faste Kirkegængere. Kirkens Form med det store høje Midterskib og de to lange Sideskibe passer godt til Menighedens Tarv. I de stille Maaneder, hvor der ingen Elever er, kunde Hjemmemenigheden saa nogenlunde fylde Midterskibet, saa det ikke føles tomt og fattigt, mens Kirken er rummelig nok til at huse de mange, selv naar de store Stævner holdes paa Højskolen.

I Opslag om Bysogne hedder det ofte: „Kirkegang afhængig af Prædikanten“. Der har vel ogsaa været de frie Kredse, som var præget af, at det var en bestemt Præsts Forkyndelse, der havde samlet den, saa det kneb at holde sammen ved det første Præsteskitte. Skønt Askov

Valgmenighed ikke har holdt 50 Aars Jubilæum, har den allerede sin femte Præst, og den har to Gange prøvet at komme ud for aarelang Vakance, men uanset de skiftende Præster har Menigheden staaet samlet.

Det har ikke været Præsten, men Menigheden, der har baaret Guds-tjenesten og Fælleslivet.

Selv i de ringe Dage er der Elever med aandelig Sans, som har regnet det for det bedste Udbytte af deres Askovvinter, at de her blev taget med ind i Menighedens Fællesskab. Det mødte dem, naar de saa de samme Mennesker (deriblandt deres verdenskloge Lærere) indtage deres faste Pladser Søndag efter Søndag, „naar under Sang med dit vingede Ord Sjælen af By over Stjærnerne fo'r“, naar hele Menigheden var med at bære et lille Barn til Daab, naar Præsten kunde tillade sig at forenkke Nadvertjenesten ved at undlade Haandspaalæggelsen ved Tilsigelse af Syndsforladelsen, og Menigheden saa til Gengæld Søndag efter Søndag havde Ro paa sig til at blive sammen, til Udgangs-bønnen var til Ende.

Den 27. August 1899 lagdes Grundstenen til Askov Kirke ved Pastor emer. Dr. *H. F. Feilberg*. I Grundstensdokumentet, som Valgmenighedens første Formand, Professor *Poul la Cour*, har forfattet, hedder det: „Mænd og Kvinder omkring Askov Folkehøjskole ville gerne i Ly af Valgmenighedsloven, med Axel Helweg som Præst, dele et kirkeligt Samliv med hverandre og beder Gud velsigne dette for os i Jesu Navn.“

I jævne, enfoldige, ydmyge Ord er der her givet Udtryk for, hvad der fyldte de 38 Familier, som fra Februar 1899 var fundet sammen paa la Cours Forsøgsmølle for at bygge en Kirke og danne en fri Menighed i Askov. Det var ikke noget selvtaget fra Menneskers Side, men Menigheden var vokset frem med Livets Ret. For de gamle Røddinglærere, der i 1865 begyndte en Fortsættelse af deres Højskole her paa bar Bakke, var det et Savn, at der ikke laa et Kirkehus lige op ad Skolen med regelmæssig Kirkegang. Muligheden for et nært Samarbejde med Præsten *Hans Svejstrup*, havde i sin Tid draget L. Schrøder til Rødding. Lige til hans Død 1893 vedblev Svejstrup at være Lærerfamiliernes Præst, idet de først søgte ham i Skrave (Københoved), siden i Vejen-Læborg. En Tid var der ogsaa i Malt-Folding, hvortil Askov hører, en Præst efter deres Hjærte: *Jørgen Nissen* (død som Stiftsprovst i Gl. Haderslev 1923), men da han flyttede, kom der en

Mand, der havde søgt Embedet uden at vide, at Askov laa i det Sogn! Der var temmelig langt til disse Sognekirker, og de var ret smaa. Da den ny Kirke blev bygget i Vejen i *John Richters* Tid, var der allerede ved at vokse en hel Fabriksby frem. Det vilde ligefrem knibe med Plads, hvis Højskolens Folk i sluttet Skare skulde til Kirke. Hver Søndag Eftermiddag i Skoletiden blev der da af Skolens ældre Lærere holdt *Søndagstale* af opbyggeligt Indhold, som oftest vel over Søndagens Tekst. Der foreligger et Par Samlinger af L. Schrøders Søndagstaler; blandt hans hengivne Elever er der dem, der sætter disse Taler, hvor det historiske og det opbyggelige mødtes, ligesaa højt som hans mytologiske Foredrag. Hans Bidrag ved Kirkens Indvielse, der midtsamlede sig om Paulus paa Areopagos, giver en god Prøve derpaa.

Blandt de Familier, der straks gik med i Valgmenigheden, var der næsten ingen indfødte fra Malt Sogn (Fru Ingeborg Appel var vist den eneste). Det var Mennesker, der var flyttet til Askov som Haandværkere for at bo i Højskolens Nærhed, eller som var knyttet direkte til Skolen og Fr. Hansens Forsøgsstation. Kun et Par tilflyttede Gaardejere var med, den ene gav Grund til Kirken, den anden, *Jørgen Boesen*, har været den stilfærdige, jævne, praktisk dygtige Formand for Menigheden siden Statskonsulent Fr. Hansens Død 1921.

Det var med god Grund, det blev Feilberg, der nedlagde Grundstenen. Gennem seks Aar havde han været Præst for en Del Askovfolk, der havde faaet Sognepræsten i Malt til at overlade den gamle Præst sin Kirke en Gang om Maaneden. Den Kreds, der samledes om Søndagsmøderne paa Højskolen, var meget glad for de Vidnesbyrd, som lød her, men jo mere kirkeligt Askovlærerne talte, des mere savnedes det, at der ikke kunde holdes Daab og Altergang i den Forsamling. Det kom bl. a. til Orde ved en Tale, Forstander *Knud Petersen*, Skibelund, holdt ved et Møde paa Højskolen i April 1899, hvor Axel Helweg blev præsenteret for Kredsen, inden han endnu havde givet den sit endelige Ja. Skibelundfolkene hørte til Rødding Frimenighed, saa de kunde tale med Myndighed om Forskellen mellem et gudeligt Møde og en Menighedstjeneste.

Det har ogsaa vejet til, at Askov var ved at blive *de gamles By*; de kunde daarligt overkomme den lange Kirkevej. Da Forhandlingerne om, hvor Kirken skulde ligge, og hvilken Tegning man skulde følge,

trak lidt længe ud, erklærede *H. Nutzhorn*: „I maa bygge Kirken, hvor I vil, blot I bygger den snart, saa vi gamle kan faa Glæde af den!“

Der var en forunderlig Løftelse over den første Begyndelse. De Askovfolk er ganske vist meget forskellige og selvstændige i deres Bedømmelse af Spørgsmaalene, saa de ikke altid har let ved at enes. Bølgerne kunde gaa højt, naar der skulde tages Stilling til de mange

*Askov Valgmenighedskirke
og H. Nutzhorn.*

Spørgsmaal, Nybegyndelsen førte med sig, men selv om Forhandlingen havde været nok saa bevæget, kunde la Cour, der holdt sine egne Ønsker tilbage, samle alle saa kønt til Slut ved Aftenandagten, naar han bad om Tilgivelse for de ukærlige Ord, der var talt den Aften. Fr. Hansen var ofte Mægleren, der bøjede de stridende Ønsker mod hinanden. En stor Hjælp var det, at den første Maaned ikke var udrundet, inden Menigheden enstemmigt kunde opfordre Axel Helweg til at blive dens Præst. Forstander Schrøder motive-rede sin og Skolens Tilslutning med, at Højskolen ikke ønskede en Foredragsholder til Præst, men en Præst

med et klart kirkeligt Budskab, som de unge kunde gaa hen at høre Søndag efter Søndag, saa der kunde falde Søndagsglans over hele Ugen, og hvis Tale paa Skolen ogsaa indirekte vilde virke som en Prædiken.

Da Kirken skulde bygges, kom man fra Øst og Vest og tilbød gratis Byggegrund. Frivilligt og med Offerglæde svarede man Tiende af al sin Indtægt. Den Aften, Beslutning skulde træffes om, hvor Kirken skulde ligge, indstillede Udvalgets Flertal en Grund ved Skibelundvejen, hvor Kirken kunde hilse fremmede velkommen til Bys, mens et Mindretal holdt paa en Grund Vest for Højskolens Haver, hvorfra man kunde se ned til Sognekirken. Ved Afstemningen blev begge disse Forslag stemt ned, og man standsede da halvt tilfældigt ved Gaardejer P. Kjems' Grund Nordøst for Dammen. Det var nok to Kvinder, Ingeborg

Appel og hendes Moder, Charlotte Schrøder, der først saa, at dette var den ideelle Beliggenhed; her kunde Kirken spejle sig i Dammen, naar man fra Skolegaarden saa over imod den. Bagefter undres man over, at ikke alle straks kunde se, at det var den rette Plads, men til Undskyldning for Datiden tjener, at Grunden dengang laa omgivet af Mødingspladser.

Helt let var det heller ikke at enes om Byggeplan. Der forelaa to Tegninger, den ene udarbejdet af Eyvind Mørch var kun halvt saa dyr som det Forslag, *Rolf Schroeder* (Brodersøn af Forstander S., siden kendt som „Grundtvigs Hus“ Bygmester og kgl. Bygningsinspektør) havde udarbejdet. Med Bæven vedtog den lille Menighed efter de sagkyndiges Raad Schroeders Projekt. Dog blev Kirken ikke helt, som han havde tænkt sig den. Den blev formindsket, og det Ovenlys, han havde beregnet til Midterskibet, gik tabt, da man af Varmehensyn dækkede de matte Loftsruder til. Ingen trak sig fornærmet tilbage, fordi han ikke fik sin Vilje ved disse Afgørelser. Nu kappedes man tværtimod om at hære Sten til Byggeriet. Kørslen blev ydet vederlagsfrit af Menighedens Medlemmer og gode Venner. Ved jævnlige Besøg paa Byggepladsen opmuntrede man Haandværkerne til at yde deres bedste. Det var Feststunder, da Grundstenen blev lagt i Nærværelse af mange Gæster fra det hele Land, der var til Skolemøde paa Højskolen, og da man Nytaarsaften samledes under Kirkens Tag.

Selv med Datidens Prisforhold er det forbløffende, at denne store og rummelige, om end enkle og prunkløse Rødstenskirke blev bygget for mindre end 30,000 Kr. (kontant endda knap 25,000 Kr.). Halvdelen af Summen dækkedes ved Laan fra Sorø Akademi. Gamle Askovelever gav 5—10,000 Kr., Gotfred Beck, Aarhus, gav Kirkeklokken, Direktør A. P. Brodersen, Rønne, Døbefonten, Apoteker Mikkelsen, Odense, to Lysekroner, Skrumsager og Kloppenborg, Københoved, Alterkorset af sønderjydsk Eg, And. Petersen (cand. jur., tidligere Askovlærer, Ejer af Klevanggaard) 1 Krone for hver Siddeplads i Kirken — for blot at nævne enkelte Gaver. Her blev Siddeplads til 4—500 Mennesker.

Kirken blev indviet den 28. Januar 1900. Den Dag maatte der skaffes Plads til henved tusinde Mennesker. Biskop C. V. Gøtzsche, Ribe, foretog Indvielsen, Helweg sluttede sin Prædiken om Vandringen paa Søn med: „Lad din Velsignelse lyse over os med dit Ansigts milde Fadersmil nu idag og i Dage, som kommer“. I sin Tale ved Eftermiddagens Møde

fremdrog Schrøder Mindet om Paulus i Athen som en Advarsel til enhver Skoleby om, at Kirkeklokkeklangen, mageløs mellem ædle Malmes i Kulturens store og skønne Verden, ikke maa forstumme. Karl Povlsen brugte den katolske Skik at bære Lys med til Kirke som Billede paa, at hvert Menighedsmedlem har sit at bringe til fælles Opbyggelse.

Kirkegaarden blev officielt indviet Juledag 1900, men den var allerede taget i Brug 5. Juni, da Ludv. og Charl. Schrøder havde ladet deres yngste, yndefulde, 18-aarige Datter jorde her paa Sydsiden af Kirken ud for deres Kirkestol. I Aarenes Løb har Folk ofte stævnet sammen langvejsfra til „dyrekøbte Vennemøder“ i denne Kirke og paa Kirkegaarden. Nu ligger Kirken tæt kranset af Grave, saa man har maattet tage en Annekskirkegaard i Brug.

For den, der selv som Barn af Menigheden har oplevet hine første Aar, ligger der en forunderlig Festglans over dem til Trods for, at Menighedsudgifterne kunde falde som en tung Byrde paa den lille Kreds, naar der til Tider maatte lægges 50 pCt. paa de tegnede Bidrag. Det hang sammen med, at her var det Menigheden (ikke Præsten), der holdt Gudstjeneste, her tjente enhver, efter hvad han havde faaet Naadegave til. Indgangsbønnen bad H. F. Feilberg eller P. la Cour. H. Nutzhorn sang for med sin sprøde Gammelmandsrøst. Helweg tjente saa skønt og taktfuldt oppe ved Herrens Alter, men overlod jævnlig Feilberg eller L. Schrøder at forkynde Ordet. Fra Begyndelsen til denne Dag har Forstander *And. Nielsen* stilfærdigt udført Kirketjenerens Gerning og sammen med sin Hustru smykket Kirken med Blomster. I Menighedsraadet har Fr. Hansens Assistent, N. J. Nielsen (siden Studsgaard, Formand for Herning Valgmenighed) og Kr. Stenbæk haft det utaknemlige Hverv at holde Balance i Regnskabet. Kvinderne har taget deres Part, gennem de fleste Aar har *Ingeborg Appel* og *Marie la Cour Petersen*, Skibelund, repræsenteret dem i Menighedens Bestyrelse. — Desværre er det ikke lykkedes gennem Aarene at holde dette forbilledlige Samvirke vedlige. Efter la Cours Død fandt man en god Stedfortræder som Formand i Statskonsulent *Fr. Hansen*, men nu maatte Præsten selv „læse i Kordøren“. Nutzhorn lagde op i 1912, men da havde man faaet et lille Orgel ved en Enkeltmands Gave; til at begynde med stod det i Sideskibet oppe ved Koret, saa Helweg og hans Hustru selv kunde spille det. Derimod har de skiftende Præster draget Nytte af, at der var Mænd i Menighedens Rækker, der kunde løse dem af paa Præ-

dikestolen. Det har især været Tilfældet med Dr. *Marius Kristensen* (siden Formand for Københavns Valgmenighed), Pastor emer. *Jul Plesner* (tidl. Vrensted) og Forstander *J. Th. Arnfred*.

Fælles for de skiftende Askovpræster har det været, at de har følt sig ikke som Herrer over Menighedens Tro, men som Medarbejdere til dens Glæde. *Axel Helweg* (1853—1914) bar Præg af at være udsprunget af en Slægt med fin Kultur. Selv Lægesøn fra Odense valgte han som sine Farbrødre, Ludvig og Frederik, at læse til Præst. I Dr. L. Helwegs Menighed i Hospitalskirken i Odense (et andet Vartov), har han faaet Syn for, hvor rigt Livet kan udfolde sig i en fri Kreds. Skønt han blev Student i Brandesianismens Blomstringstid, blev hans Barnetro aldrig for Alvor rokket; han kunde nok selv føle det som en Mangel ved hans Forkyndelse særlig overfor de unge, at han ikke havde oplevet et stærkt Gennembrud, end sige en brat Omvendelse, men havde tilegnet sig sin Daabs Naade ad Vækstens Vej. I *Talitha Spur*, en Søsterdatter af Hostrup, fandt han sig en jævnbyrdig Hustru, der havde sin store Andel i den stilfulde Hygge, der siden kom til at herske i den lyse, venlige Præsteholig Nord for Askov Kirke. Sin Præstegerning havde han begyndt i Hornborg, som Kapellan hos den betydelige grundtvigske Præst *K. D. Konradsen*. Som Sognepræst i Velling havde han haft en rig Virksomhed, ikke bare i det lille Sogn, men rundt om i Ringkøbingegnen. Fra disse Aar (1883—95) skriver sig ogsaa Askoviternes Kendskab til ham. Paa Samsø havde hans Sognebørn i Onsbjærg først stillet sig noget afvisende, medens grundtvigske Folk fra de andre Sogne flokkedes om ham som Sognebaandsløser, men efterhaanden havde de nærmeste ogsaa lært at sætte Pris paa deres Præst og glæde sig over, at deres gamle Sognekirke fyldtes. Naar Helweg betænkte sig i tre Maaneder, var det ikke blot, fordi han ængstedes for, om han var god nok til Opgaven i Askov, men ogsaa fordi Samsingerne holdt stærkt paa ham.

Det blev ikke lette Kaar, Helweg fik i Askov. Han var en redelig og ærlig Forkynder, men som flere af vore kunstnerisk og poetisk begavede Præster var han bange for at bruge disse Evner paa Prædikestolen. Derfor havde han ondt ved at slaa igennem i Askov som Prædikant. Feilberg eller den unge Præst i Malt, C. C. Hjortkjær (sidst Stiftsprovst i Gl. Haderslev), var anderledes lette at følge. Det hændte enkelte Gange (saaledes ved Fru Charlotte Schrøders Jordefærd), at

Naturen gik over Optugtelsen, saa Ordene føjede sig til et lille Maleri. (Paa Højskolen holdt han Foredrag om Kunsthistorie). Og dog virkede han stærkt som Præst. Varmt og inderligt frembar han i Menigheden Takken og Lovprisningen for Guds Gerning til Menneskers Frelse.

Helweg følte det som et stort personligt Tab, da hans nære Ven, P. la Cour, døde brat i 1908. I de følgende Aar maatte han overveje, om Askov skulde være hans blivende Sted. Under et længere Sygeleje fik han imidlertid saa mange Beviser paa Menighedens Taknemlighed, at det gav ham Tryghed i Gerningen og gjorde det lettere for ham at forme sine Tanker, saa Ordene fandt Vej til Tilhørernes Hjærter. En stærk Mand havde han vel aldrig været. Da han sidst i Juli 1914 maatte underkaste sig en Operation for Blindtarmsbetændelse, slog Kræfterne ikke til. Den 6. August 1914 døde han. Hans Hustru følte sig saa stærkt knyttet til Askov (hendes eneste Datter, Karen, er gift med Forstander J. Th. Arnfred), at hun købte Hus i Byen. Da hun levede højt op i Aarene, bidrog hun til at holde de smukke Traditioner fra Menighedens første Aar i Live.

Der gik heller ikke lang Tid anden Gang, inden man kunde samles om en Præst paany. Valget faldt paa *Jacob Trier* (1880—1940), en Brodersøn af Ernst Trier, Vallekilde. Han havde været Højskolelærer paa Ollerup og siden 1911 Sognepræst i det idylliske Skibet ved Vejle. Paa Adventssøndag 1914 blev Trier indsat som Valgmenighedens Præst.

Der var selvfølgelig stor Forskel paa de to Præster. Trier var Københavner, betydeligt yngre end Helweg og derfor ikke saa livserfaren, men frisk og frigjort, ikke bange for at forenkle Gudstjenesten, for der ved bedre at holde Menigheden samlet fra først til sidst. Han var nogenlunde jævnaldrende med det Kuld af unge Lærere, der var samlet paa Askov omkring 1920. Selv følte han sig vist noget tynget af, at han ikke magtede at give de viderekomne, hvad de havde Brug for, men des mere betød han for de helt unge. Hans gamle Konfirmander elskede ham, de vilde gerne være med 3. Juledag, naar Trier og Fru *Lissa*, f. *Kretz*, samlede dem til Julegilde i Præsteboligen. Som den musikalske Mand han var (ivrig Laubianer), med fin Slægtskultur, evnede han paa flere Maader at fortsætte Helwegs Linie. Han nøjedes gerne med liturgisk Gudstjeneste ikke bare Juleaften, men ogsaa Langfredag; hvad betød hans Ord overfor Korsets Gaade? Det var utilfreds-

stillende for ham, at han, ligesaa lidt som Helweg, ret evnede at tiltale Vintereleverne. Naar Sommerskolen derimod blomstrede i hans Tid, har han nok haft sin Andel deri. Med den spanske Syge som dyster Baggrund (uforfærdet gik Trier til de dødssyge unge Mennesker i Højskolens Sale) blev Særkalke indført, hvad der afgjort øgede Altergæsternes Tal. Hans Vidnesbyrd samlede sig om det enkle: „Gud holder saa meget af os Mennesker“.

Sven Fenger.

Menigheden fortsatte sin langsomme støtte Vækst i Triers Tid, men ved Jule-tid 1922 blev der kaldt paa ham inde fra Frederikskirken. Baade han og hans Hustru var indfødte Københavnere. Derfor var det uden Bitterhed, i god Forstaaelse og dyb Taknemlighed, Askov tog Afsked med det afholdte Præstepar. „Naar en Mand drages mod den vanskeligere Opgave, maa man ikke holde ham tilbage“, sagde en af hans Askovvenner.

Ved det næste Præsteskifte var der nogle, der nok vilde have Dr. Marius Kristensen til Præst. Denne grundlærde Mand havde saa ofte talt saa enkelt og barnefrømt til Menigheden. Paa den

Maade vilde han ogsaa bedst kunne fastholdes i Askovlivet, hvor han og hans Hjem fyldte saa godt og slog Bro mellem Skolen og Bylaget. Andre var bange for, at han skulde forfalde til videnskabelige Petitesser, naar han skulde prædike hver Søndag. Da Valgets Time kom, var der i Grunden ikke andre at stemme paa end Højskolens tidligere Lærer, Sv. Fenger, skønt en af de klogeste Mænd i Kredsen advarende sagde: „Han bliver tidlig gammel“.

Sven Fenger (1874—1934) var Søn af Skolebestyrer P. B. Fenger i Aarhus, en Ætling af den kendte Præste- og Lægslægt. Det var ikke som en ny Mand, han kom til Askov, her havde han vundet sine Sporer gennem 13 Aars flittig Lærergerning med Sang, Nordens Historie og Religionshistorie som Hovedfag. Han havde som ung Mand medoplevet Menighedens første Aar, saa man var tryk ved ham, kendte ham godt med hans Fortrin og Fejl (en Distraktion, som man til at begynde med

blot smilte ad, men som siden viste sig at være Tegn til en alvorlig Hjernesygdom). Nu kom han i sin Manddoms Kraft med rige Erfaringer fra Præstegerningen i Odder Valgmenighed. Med Taknemlighed lyttede Menigheden til hans troværdige, personligt prægede Vidnesbyrd. Han var en flittig og velset Gæst hos de gamle og ved Sygelejer. En ypperlig Medhjælp havde han i sin Hustru, Fru *Ida*, f. Hansen, Præstedatter fra Thorsager (hun bor nu som Enke i Nutzhorns gamle Hus).

Skat Rørdam Clausen.

Johanne Elisab. Clausen.

Den svigtende Hukommelse viste sig hurtigt at være en stor Vanskelighed i Arbejdet paa Skolen og kunde i Kirken give sig Udslag i, at han udtømte sine Kræfter i Forkyndelsen og derfor gjorde Fejl i den sidste Del af Gudstjenesten. Om Sommeren 1931 blev det klart for ham, at han maatte holde op. Der gik over et Aar, inden man fandt hans Eftermand, skønt det da viste sig, at han boede i det nærmeste Nabolag: Sognepræsten i Vejen. *Skat Rørdam-Clausen* (f. 1893) er Søn af Valgmenighedspræst Johan Clausen og Biskop Rørdams Datter, Herdis. Efter en kort Lærergerning i København blev han Medhjælper ved Bornholms Valgmenighed 1918, i 1922 Sognepræst i Stigs Bjærgby, hvorfra han i 1929 var kommen til Vejen-Læborg. Her havde der siddet to gamle Præster efter hinanden. Clausen kom dertil med ungdommeligt Gaapaamod og bragte Fornyelse til Menighedslivet. Da Clausen under Efteraarsmødet i 1932 var bleven indsat i Askov, kunde han som Barn af en Valgmenighed sige, at han følte det, som var han kommen hjem. Belært af de Skuffelser i Skolearbejdet, de tre første Præster havde

lidt ved at være „fødte“ Askovlærere, løste man nu dette Baand. Det betød dog ingenlunde, at man ikke fra Skolens Side gjorde Brug af Præsten. Da der i disse Aar stadig strømmede flere og flere Elever til Vinterskolen, tog man ham jævnligt til Hjælp særlig i Dansk og Engelsk. Han gik til dette Arbejde med Liv og Lyst, ligesom han viste sig at være en første Rangs Skuespiller, naar Askovlærere ved store nationale Ungdomstævner opførte et af Bjørnsons eller Ibsens Dramaer. I større

H. Dons Christensen.

Tal end før søgte Eleverne nu ogsaa til Kirke. Hans enkle, varmhjærtede Vidnesbyrd drog dem. Der var Sorg i Askov, da Clausen efter ni Aars frugtbart Virke tog mod Opfordring til at blive Præst for den store fri Kreds i Odense, hvor han var opvokset.

For femte Gang stod man da i Askov overfor et Præstevalg. Ret tidligt havde man Opmærksomheden rettet mod Sognepræst *Henrik Dons Christensen* (f. 1910), Præstesøn fra Vinding ved Vejle. Efter nogle Aars Højskolearbejde paa Danebod var Dons Christensen bleven Præst paa Vestkysten 1938.

Nu blev han indsat i Askov den 14. Juni 1942.

Ligesom sin Forgænger er den ny Præst ikke fast knyttet til Skolen, men hans fortrinlige Lærerevner er straks bleven taget i Brug, endogsaa i Regning! Han var paa Forhaand kendt med Stedet og Arbejdet, idet han selv havde været Elev paa Skolen i 1930—31. Naar han en Tid lang vægrede sig ved at tage mod Kaldet, var det vel ikke blot af Hensyn til sin Ungdom, men ogsaa fordi hans Hustru, Fru *Estrid Vilstrup*, f. Knudsen (Datter af Thv. Knudsen, sidst Ryslinge), lider af en Lamelse, der hindrer hende i frit at færdes, men Dons Christensen gør saa meget for at hun kan være med, at denne Svaghed netop har vundet mange Hjærter for det unge Præstepar. Dons Christensen er en vel-talende og kundskabsrig Mand, fuld af Idéer, en udmærket Pennefører.

Han synes rustet med de bedste Betingelser for at blive de unges Præst, og de gamle er ogsaa godt tjent med ham.

Askov Kirke er ikke undergaaet større Forandring i Aarenes Løb. Man har maattet foretage Ændringer ved Varmeanlægget, og Orglet er flyttet op paa Pulpituret. Her er det blevet godt betjent af Søstrene *Arnum* og Søstrene *Bartholdy*.

Ved den Fællesspisning, der blev holdt i Forbindelse med 25-Aars-jubilæet 29. Maj 1924, blev den lange Række af Takketaler, der mere gjaldt Højskolen end Valgmenigheden, afbrudt paa velgørende Maade, da en af de yngre, Fru Ingeborg Schrøder, f. Bindslev, rejste sig og overrakte Bestyrelsen et Gavebrev paa 3000 Kr., indsamlet blandt de yngre Familier som Udtryk for deres Taknemlighed mod den Slægt, der rejste Kirken, og et Haandslag om, at de vilde føre Arven videre. Pengene skulde bruges til Kirkens Udsmykning („den er mere puritansk end vi selv“, sagde J. Rosenkjær), men blev iøvrigt givet uden Klausul, skønt den unge Fru Ingeborg havde tænkt sig, at N. Skovgaard skulde anmodes om at dekorere de store Vægflader ved Triumfbuen, i Lighed med hans Arbejde i Frederiksborg Frimenighedskirke. Gaven blev imidlertid begravet i et Udvalg og først anvendt i 1939 bl. a. til et svært Alterbord og en muret Prædikestol, smykket med Korset, der er indrammet af store Gengivelser af Evangelistsymboler, hvoriblandt Oksen næsten er for livagtig.

Mange har paa stiltfærdig Vis ydet Menigheden god Tjeneste. Der kan være Grund til endnu at nævne Skræder *Eskil Skov*, Askovs lykkeligste Mand i sine nøjsomme Kaar, Sønderjyden, der frydede sig ved at hejse Kirkens Flag højt paa Stang hver Helligdag, og som nynnede sin Salme, mens han ringede med Kirkeklokken; naar han ringede sammen, gjorde han det saa længe, at man fra Udkanten af den sammenhængende Bebyggelse kunde gaa til Kirke under Klokkeklang. *Hans Nielsen Grøndal* har trofast og kærligt fredet om de dyrebare Grave. Paa *J. Appels* Initiativ mødtes Repræsentanter for de frie Menigheder paa Askov Januar 1914 til Drøftelse af *kirkelige Frihedskrav*. Sammen med et Par andre Valgmenigheder (Dattermenigheden i Skanderup, Vejstrup), har Medlemmer af Askov Valgmenighed udsendt den tidligere Askovlærerinde *Olga Kaas* som Skolemissionær til Indien. Gammel Kærlighed til *Santalmissionen* er genoplivet af Fru Margrethe Konstantin-Hansen og hendes Datter, Signe Kamp. Gennem Trier fik

Sykredsen Forbindelse med fattige Børn i Frederiks Sogn, men de husker ogsaa Menighedsplejen i Flensborg. *Skandinavisk Sømandsmis-sion* har altid haft trofaste Venner i Askov (H. Nutzhorn, Jenny la Cour, And. Nielsen, J. Trier). Den hjemlige Kreds samles til *Menighedsmøde* paa Sløjds-kolen hver Maanedsdag om Vinteren. Her har Skolens Lærere ofte ydet værdifulde Bidrag. Blev der kaldt ad en Ordfører udefra, kunde det stedlige KS betale hans Honorar.

Ikke blot Præsterne, men de mange Ordførere indenfor Menigheden, er bleven brugt meget til Gudstjenester og kirkelige Møder ude omkring. Helweg havde i ti Aar et Anneks i Skanderup, Trier plejede til en Tid fast Forbindelse med en grundtvigsk Kreds i Harte og i Gørding. Det har da bekræftet sig, hvad Redaktør Karl Jørgensen skrev i Højskole-bladet 1900: "Askov har intet for sig selv, men deler sine Gaver ud til en Kreds, der rækker over det hele Land".

SKANDERUP-HJARUP VALGMENIGHED

Det grundtvigske Menighedsliv paa hele Koldingegnen er i temmelig høj Grad fra først til sidst præget af een Mand: Peter Larsen Skræppenborg eller — som det vil være naturligt at sige paa disse Egne — *Peter Larsen Dons*.

Denne stærke Personlighed og betydelige Forkynder var Bonde med Liv og Sjæl, skønt hans Far havde været Branddirektør og ønskede Sønnen uddannet til Landmaaler.

Peter Larsen var født den 8. Oktober 1802 i Hunderup ved Odense og tog som ung Karl Plads i Brylle paa Gaarden Store Skræppenborg, hvor han 20 Aar gammel blev gift med Datteren paa Gaarden og overtog denne, først som Bestyrer for sin Svigermor og senere som Ejer.

Han blev tidligt draget ind i den kristelige Vækkelse, som den fra Christiansfeld var naaet over paa Fyn, og i de gudelige Forsamlinger dér blev han selv en af de frimodigste Prædikanter og ret tidligt draget i Retning af det grundtvigske, som han senere blev en ivrig Talsmand for.

Da han var en dygtig Landmand og snart fik den store Gaard i god Drift, havde han Raad til at rejse vidt omkring, hvor der viste sig Hørelyst, og prædike eller tale med Folk. Saaledes kom han ikke blot overalt paa Fyn, men rejste det meste af Jylland igennem fra Syd til Nord.

I 1835 kom han paa en Rejse til Christiansfeld gennem Byen Ødis Syd for Kolding og mødte dér *Niels Thomsen* fra Hjarup, som var den førende blandt Egnens vakte. Han bad ham komme til Hjarup paa Hjemvejen, og dér holdtes da en Forsamling hos *Anders Jessen* paa Østergaard den 22. December 1835, hvor Peter Larsen talte. Dette Møde gav ligesom saa mange lignende Møder andetsteds Anledning til en Klage fra Sognepræsten til Herredsfogden, som holdt Forhør og nedlagde Forbud mod saadanne Møder.

Et Par Maaneder efter holdtes dog et nyt Møde med Peter Larsen, og

da han i den Anledning blev stævnet til Kolding i Maj 1836, benyttede han Lejligheden til igen at holde nogle Møder, hvoraf især en stor Forsamling paa Vestergaards Mark 2. Pinsedag vakte Opmærksomhed og kom til at betyde meget.

Og da Peter Larsen i 1841 købte en stor Gaard i Dons Nord for Kolding og her indrettede en Mødesal, blev hans Støtte og Prædikantvirksomhed af stor Betydning for de vakte paa hele Egnen. Og han gav da det første Stød til Valgmenighedsbevægelsen. Han gav gerne et stort Bidrag til enhver Valgmenighedskirke, som blev rejst hvorsomhelst i Landet og var med til Indvielsen. Men paa Koldingegnen maatte der endnu mange Aars Forberedelse til, før det kunde ske.

I Hjarup Sogn blev den første Begyndelse gjort, og man byggede dér et stort Forsamlingshus, hvor forskellige Præster kom til at føre Ordet.

Da de vakte ikke mødte nogen Forstaaelse hos deres Sognepræst, tog de ogsaa i Kirke andetsteds, og da Loven om Sognebaandsløsning kom, blev den flittigt benyttet. Pastor Meyling og senere Lunddahl i Kolding, Wagner i Seest og Jessen i Ødis var de grundtvigske Præster paa Egnen, som bidrog mest til at skabe Forudsætninger for den kommende Valgmenighed.

I Skanderup Sogn var der i den ældre Tid ikke stor aandelig Sands. Der var heller ikke saa stærkt et menneskeligt Fællesskab mellem Folk, tildels fordi der blev handlet saa meget med Gaardene, at Befolkningen hurtigt skiftede; men efterhaanden blev der blandt Tilflytterne flere, der kom fra Egne med grundtvigsk Menighedsliv; og fra 1900 fik en Kreds af disse Pastor *Helweg* fra Askov Valgmenighed til at holde Gudstjeneste to Gange maanedligt i Skanderup.

Denne Ordning varede i 10 Aar, indtil Pastor *Helweg* meddelte sine Sognebaandsløserne, at han ikke mere kunde fortsætte dermed. Der blev da sammenkaldt til et Møde i Hjarup Forsamlingshus den 17. Januar 1910, hvor man enedes om at oprette en Valgmenighed og bede *Anders Nørgaard* om at være deres Præst. Den endelige Afgørelse faldt ved et Møde i Lunderskov den 11. Marts, og den 22. Maj holdt Valgmenigheden sin første Gudstjeneste.

Anders Nørgaard var født i Alstrup den 24. April 1879 som Søn af Gaardejer Peder Christian Nørgaard og Hustru Inger Christensen. Han blev teologisk Kandidat i 1905 og var en kort Tid Højskolelærer, før han blev Hjælpepræst i Eltang-Sønder Vilstrup, hvorfra han nu kom

til Skanderup. Hans Hustru *Helene Bohnfeldt* var Sønderjyde, og Naboskabet med de sønderjydske Egne fik sin store Betydning for dem.

Menighedens Vækst førte snart til, at Nørgaard maatte prædike i flere Kirker. I 1911 kom et halvt Hundrede Familier med fra Anst Sogn, saa de fik to maanedlige Gudstjenester dør, og en Del Medlemmer kom der ogsaa fra de omliggende Sogne, især fra Seest. Gudstjenesterne holdtes iøvrigt i Hjarup og Skanderup Sognekirker; men da Sognepræsterne kun vilde afstaa een Formiddagsgudstjeneste maanedligt i hver af Kirkerne, maatte Valgmenigheden ofte nøjes med to Eftermiddagsgudstjenester, hvilket følte uretfærdigt og utilfredsstillende. Der holdtes ogsaa maanedlige Menighedsmøder, hvor en fremmed Præst ofte førte Ordet, saa Kredsen blev kendt med en Række betydelige grundtvigske Ordførere. Disse Møder holdtes i Skanderup Skoles Gymnastiksal og blev efterhaanden ualmindelig stærkt besøgt. Desuden holdt Pastor Nørgaard selv Møder for Menighedens Medlemmer i Hjarup, i Gelballe og paa Dollerupgaard samt Ungdomsmøder i Hjarup og Skanderup.

Alt dette Arbejde blev ikke hilst med Glæde af Sognepræsterne og Egnens stærke Indre-Mission, der følte deres eget Arbejde truet deraf; og der faldt undertiden haarde Udtalelser. Men jo stærkere Modsætningsforholdet blev, des flere sluttede sig til Valgmenigheden.

I nær Tilslutning til denne oprettedes i 1914 en Efterskole i Skanderup ved Siden af Præsteboligen og især beregnet paa sønderjydske Børn, som her kunde faa dansk Skolegang ikke langt fra deres Hjem. Verdenskrigens Udbrud satte dog stærke Hindringer for denne Plan, saa Skolen foreløbig maatte klare sig mest med kongerigske Elever. Det gik dog ret godt, og senere har den faaet god Tilslutning.

I 1915 begyndte man ogsaa at holde Gudstjeneste i Efterskolens Sal en Gang om Maaneden for derved at faa lidt mere Samling paa Menigheden, end man kunde faa det i de Sognekirker, der benyttedes.

Derimod havde man ikke endnu tilstrækkeligt Mod til at tage fat paa at bygge egen Kirke. Og dette Forhold var utvivlsomt medvirkende til, at Anders Nørgaard i 1917 tog imod Opfordringen til at blive Præst for Vejstrup Valgmenighed, hvor han derefter fik sin blivende Plads og Gerning.

Hans Eftermand i Skanderup blev *Asgar Bent Eskesen*, som er født den 24. Februar 1883 i Røgen. Hans Far var Direktør i Fællesforenin-

gen for Danmarks Brugsforeninger. Efter sin teologiske Embedseksamen i 1908 var Eskesen først i tre Aar Medhjælper hos Pastor Jungersen i Københavns Valgmenighed og kom derefter til Dover og Venge ved Skanderborg.

Den 5. Maj 1918 blev han indsat som Valgmenighedspræst i Skanderup af Provst Gad fra Veerst. Om Eftermiddagen holdtes der Menig-

A. B. Eskesen.

Valborg Eskesen.

hedsmøde, hvor flere Præster havde Ordet, og hvor de nye Præstefolk blev budt velkommen af Menigheden.

En stor Vinding for Menighedslivet blev det, da man endelig efter Verdenskrigen tog fat paa at bygge egen Kirke. Menighedens Omraade voksede stadigt. I 1920 maatte Pastor Eskesen gaa ind paa at prædike to Gange maanedlig i Seest Kirke, og da lidt senere ogsaa Vamdrup kom til, var der fem Prædikesteder, og de fem Kredse, som samledes der, fik ikke rigtig Følelse af at høre sammen, som de gerne vilde det.

Overfor Efterskolen laa der en Kaseinfabrik, der tidligere havde været Mejeri. Da den nu skulde sælges, købte Forstander Kirk den og tilbød Menigheden den til Ombygning til Kirke. Pastor Eskesen fik Menighedens Tilslutning til Planen og fik samlet de fornødne 30.000 Kroner ind til Arbejdet, som derpaa fuldførtes efter Tegning af Arkitekt Rolver. Ombygningen lykkedes særdeles godt, og Budgettet blev kun overskredet med 2 Kroner. Til Kirkens Udsmykning og Gudstjenestens

Skanderup Valgmenighedskirke.

Brug kom der Gaver fra flere andre Menigheder, saaledes Bøger til Alteret fra Modermenigheden i Askov, og Vejstrup Valgmenighed sendte Alterbæger og Disk.

Den 24. September 1922 blev den smukke og rummelige Valgmenighedskirke indviet af

Stiftsprovst Olesen, der var konstitueret som Biskop i Ribe. Om Eftermiddagen var der Møde i Kirken, hvor bl. a. Anders Nørgaard talte, og om Aftenen fortsatte man paa Efterskolen, hvor mange havde Ordet.

Der har gennem Aarene været holdt mange Møder i Menigheden, som derved har haft Lejlighed til at følge godt med i alt, hvad der rørte sig indenfor især det grundtvigske Menighedsliv.

Og det gode Forhold mellem Præst og Menighed gav sig stærkt Udtryk ved Pastor Eskesens 25-Aars-Jubilæum som Valgmenighedspræst, der blev fejret under stor Tilslutning og med mange hjertelige Hyldestaler til de afholdte Præstefolk.

Blandt dem, der især har taget sig af Valgmenighedens praktiske Opgaver, kan nævnes dens første Formand, Gaardejer *H. I. Bech* i Skanderup, en udvist Sønderjyde, og dens nuværende Formand, Lærer *Palle Kirk*, der bor i Lunderskov.

Valgmenighedens Kirkesanger i Skanderup var fra Begyndelsen af Lærer *Nissen* i Dollerup, mens der i Hjarup ikke var nogen Kirkesanger, før Sognepræ-

Skanderup Valgmenighedskirke.

sten i Skanderup fik Lærer *Jørgensen* sat fra Bestillingen dør, fordi han var Medlem af Valgmenigheden. Saa blev han dens Kirkesanger i Hjarup. Det var jo en af Indre Missions førende Mænd og af de mest stridbare, *Carl J. Moe*, som var Sognepræst i Skanderup fra 1885 til sin Død 1922. Og dette maatte nødvendigvis have nogen Indflydelse ogsaa paa Valgmenighedens Forhold. Men den kom dog ikke til at leve sit Liv paa Modsætningen til Sognepræsten eller Indre Mission, men i Fællesskabet med de øvrige grundtvigske Menigheder.

Saaledes var Skanderup Valgmenighed med til paa et Askovmøde den 28. Januar 1914 at nedsætte det Udvalg, som stillede de stærke kirkelige Frihedskrav om Præsteløftets Afskaffelse (samt Ordinationsløftets), Stiftsbaandsløsningen for saavel Sogne- som Valgmenigheder og større Ritualfrihed. Paa et Menighedsmøde i Skanderup blev disse Forslag drøftet og for største Parten tiltraadt af alle; kun om Ritualfrihed var der hos nogle lidt Usikkerhed.

I 1925 gik Skanderup sammen med Askov, Vejstrup og Silkeborg Valgmenigheder om at udsende *Olga Kaae* som Missionær og har siden ydet Støtte til hendes Virksomhed i Bombay.

Ogsaa i Ungdomsarbejdet har Pastor Eskesen taget flittigt Del og været i Bestyrelsen for Ungdomsföreningen, hvor Valgmenighedens unge samles.

Som Udtryk for Fællesskabets Glæde i Menigheden kan til Slut nævnes Pastor Eskesens Ord ved 25-Aars Jubilæet: „Jeg synes, jeg skal være her, for her har jeg oplevet saa meget godt og velsignet. Det var dejligt at dele Sorg og Glæde med jer. Det giver Rigdom for Livet. Tak, fordi I vilde dele alt med os!“

AAGAARD FRIMENIGHED

Ikke langt fra Aagaard ligger Landsbyen Dons, hvor den fynske Vækelsesprædikant *Peter Larsen Skræppenborg* i 1841 købte en stor Gaard og indrettede en Stuelænge med Plads til gudelige Forsamlinger og større Møder. Ganske vist vedblev Peter Larsen at rejse meget omkring i hele Jylland, men Donsgaarden blev alligevel et Samlingssted, hvor Folk gerne vilde komme og høre Peter Larsen og være sammen med hans Kreds. Det gjorde et stærkt Indtryk paa jævne Folk at høre det kristne Budskab forkyndt af en saadan frisk og djærv Bonde, og Peter Larsen talte med Glød og Begejstring, saa Forkyndelsen ogsaa blev et Vidnesbyrd. „Han taler baade med Arme og Ben“, blev der sagt om ham; men han talte dog først og fremmest med Hjærtet.

Det vakte ogsaa Folks Opmærksomhed, at han ikke blot talte uden at faa Betaling derfor, men selv afholdt sine Rejseudgifter og betalte de mange Bøder, han blev idømt. Det var mest Præsterne, der følte sig forulempede ved hans Virksomhed, der indirekte var en Anklage mod dem; og da de ikke kunde klare sig med Aandens Vaaben, brugte de gerne Øvrighedens Hjælp til at hindre hans Møder. Det lykkedes dog ikke. Han betalte Bøderne med et Smil, ja selv en Tur i Arresten tog han med godt Humør. Da han saaledes ved en Forsamling i Øster-Stavning paa Skernegnen var blevet arresteret af Herredsfogden personlig og hensat i Kachotten, men senere ved Provst Victor Blochs Mellekomst løsladt, efterlod han et Ny Testamente i Fængslet med den Bemærkning, at det kunde andre Fanger faa Gavn af. „Og hvis Herredsfogden selv fik Lyst til at kigge i den Bog, kunde det heller ikke skade.“

Mens det ellers de fleste Steder i Landet var fattige Bønder og Haandværkere, der helst sluttede sig til de vakte, blev der paa Koldingegnen en Række Storbønder, som førte an i den nye Bevægelse. De var ind-

byrdes beslægtede og holdt godt sammen, og da de tillige var højt oplyste og dygtige Landmænd, der nød stor Anseelse, kom de til at betyde meget for deres Egn. En af dem, *Peder Dons*, Søn af *Christian Henriksen Dons*, blev Peter Larsens nære Ven og fulgte ham ofte paa hans Rejser.

I Starup og Nebel Sogne fik den aandelige Vækkelse et Fristed og en udmærket Støtte i den Mand, som fra 1839 var Sognepræst dør, den senere Professor Hammerich.

Frederik Hammerich var født den 9. August 1809 paa Christianshavn, hvor hans Far var Grosserer. I Studentertiden kom han og hans Bror Martin Hammerich ind i en levende interesseret Kreds, hvor blandt andre Monrad og Birkedal var med, og hvor Grundtvigs Tanker tidligt vandt Indpas.

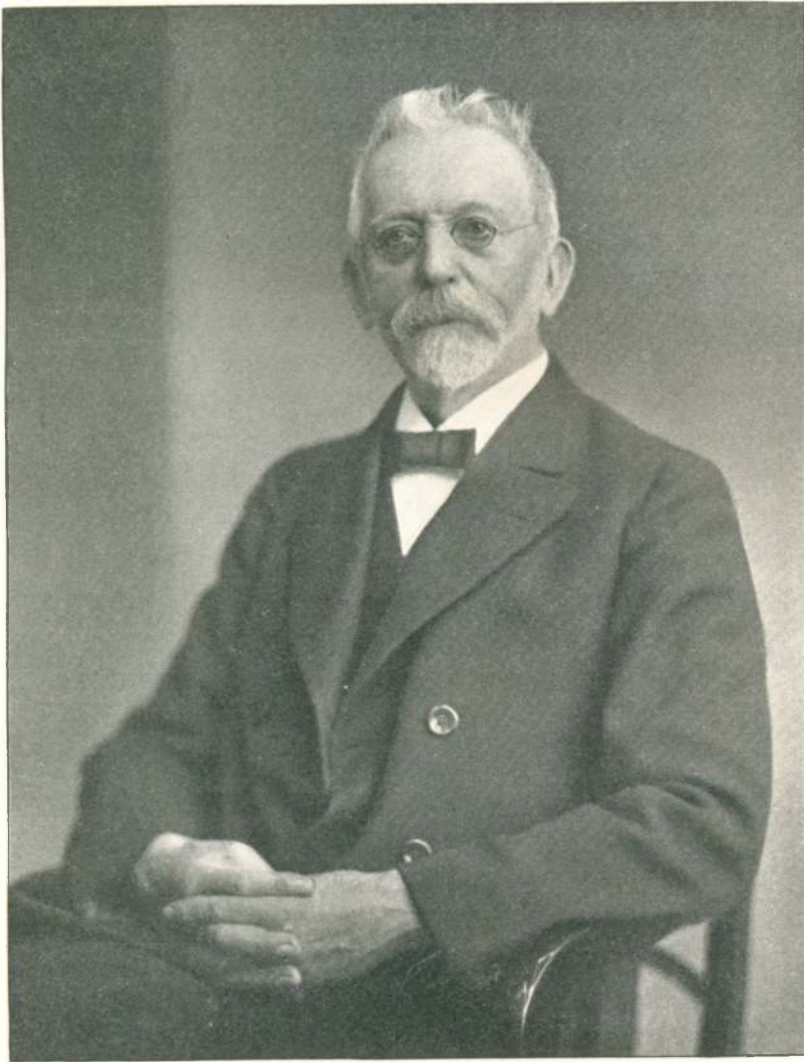
Da han kom til Starup, fik han straks Forbindelse med den før nævnte Kreds af vakte, endnu før Peter Larsen kom til Egnen. Men ogsaa fra andre Sogne kom der snart Folk til for at høre Hammerichs Forkyndelse, der mindede noget om Herrnhuternes, blot med mere Forstaaelse af Kirkens Betydning i Kristenlivet.

Saaledes kom Niels Thomsen fra Hjarup og flere af hans Kreds ofte til Starup, og de foreslog Hammerich at bytte Embede med Præsten i Hjarup, hvad han dog ikke vilde.

I Modsætning til, hvad man andre Steder kunde opleve, var Sognefolkene i Starup glade ved at se de fremmede i deres Kirke og modtog dem ogsaa gæstfrit i deres Hjem. Især hos *Johan Bertelsen* og hans Hustru *Mette Marie* paa Egeland var der stort Rykind, og Gæsterne blev vel trakteret. Og Sognefolkene i Starup blev i det hele flittigere Kirkegængere ved de fremmedes Eksempel.

Men Hammerichs Virke varede kun i tre Aar. Saa blev han syg og maatte til København for at søge Helbredelse. Hans Gerning blev i et Aars Tid fortsat af hans Stedfortræder *Frederik Helveg*; og da Hammerich tog sin Afsked, søgte Menigheden at faa Helveg udnævnt til hans Eftermand; men Kancelliet foretrak en ældre, ærværdig Præst, der dog ikke kunde tilfredsstille de vaktets Trang.

Ved at se Gendøbernes Indflydelse i de vaktets Kredse havde Peter Larsen faaet øget Forstaaelse af Kirkens Betydning som Modvægt mod al Slags Sværmeri; og da han kendte Egnens Præster godt, søgte han bestandig at knytte Forbindelser mellem dem og de gudelige Forsam-

V. Brücker.

linger. Han fik sine Venner til at søge til Kirke rundt om, hvor de kunde finde en levende Forkyndelse, blandt andet tog han ofte selv den lange Vej til Sønder Omme, da *Vilhelm Birkedal* var Præst der, og han tog saa mange med, som Vognen kunde rumme. Undertiden kørte de til Skjolde for at høre *Fogh* eller helt til Ribe til *Dines Pontoppidan*.

Det var jo dog kun faa, der kunde komme med paa de lange Ture, og det blev ikke hver Søndag. Derfor samlede der ofte en Flok til Husandagten hos Peter Larsen i Dons, hvor han saa selv talte eller

havde faaet en af sine mange Præstevenner til at komme og føre Ordet. Disse Møder fik et mere kirkeligt Præg, end de fleste Forsamlinger havde haft, og det blev mest grundtvigske Præster, der talte.

Da det nationale Røre i Fyrreerne ogsaa greb Peter Larsen, blev der nu ofte talt om folkelige og nationale Emner. Ogsaa Opdragelse og Skolespørgsmaal blev ført frem, saa ogsaa Friskolen og Højskolen fik Støtte fra ham og hans Venner.

Paa sine ældre Dage samlede Peter Larsen ofte overmaade mange til sine Møder, især til Høstgildet, der altid hos ham havde været fejret paa kristelig Vis. Undertiden var der over 300 Mennesker til et saadant Møde eller Gilde, alle blev trakteret med Kaffe og de tilrejsende med mere solide Ting, ofte blev der slagtet en Ko, og Præsterne fik „rød Vælling“, det er Sødsuppe, som dengang var noget usædvanligt, ja de fik endda undertiden et Glas Vin til Maden. Men det egentlige var Talerne og Sangene, de mange Salmer og folkelige Sange, som i Aftenens Løb blev sunget. I disse Høstfester kan man finde Forbilledet for de mange Efteraarsmøder, som senere blev almindelige overalt i Landet.

I en Aarrække var der nu ikke i den nærmeste Omegn nogen grundtvigsk Præst; men i 1869 fik Peter Larsen udvirket, at *Ludvig Wagner*, en Svoger til *Ludvig Schrøder*, blev Præst i Alminde-Viuf, idet han gjorde Kirkeministeren opmærksom paa, at der sikkert vilde blive dannet en Valgmenighed, hvis de ikke paa anden Maade kunde faa en grundtvigsk Præst der til Egnen.

Peter Larsens sidste større Rejse var til København til Grundtvigs Jordefærd i September 1872. Selv døde han Helligtrekongersdag 1873 i en Alder af 70 Aar.

Efter Pastor Wagners Forflyttelse til Seest i 1877 kom der en ung grundtvigsk Mand i Stedet, *V. A. Hey*, som var Præst i Alminde i 50 Aar, men førte en ret stille Tilværelse, sikkert under Paavirkning af *Otto Møller* i Gylling, hvem han ofte besøgte.

Men i 1880 kom der til Starup en ung Kapellan, som fik sin Livsgerning paa denne Egn og kom til at øve en særpræget og betydningsfuld Gerning.

Det var *Valdemar Brücker*. Han var født den 10. December 1852 i København, men levede sine Barneaar i Nakskov, hvor hans Far var Byfoged og Borgmester. Hans Hjem var meget aristokratisk, og hans Forældre holdt fast ved Kirke og Kristendom som en smuk Tradition.

Aagaard Frimenighedskirke.

Men allerede i Latin-skolen, hvor Brücker fik *Johan Borup* til Sidekammerat, mødte der ham noget andet, og i Studenteraarene fik Borup ham med i Vartov, første Gang en Paaskedag, hvor den mægtige Menighedssang og Brandts levende Forkyndelse gjorde saa dybt Indtryk paa ham,

at han følte sit tidligere Liv som fattigt og indholdsløst i Sammenligning med det, der her mødte ham.

Hos sine Forældre eller hos sin Søster og Svoger i København, som han ofte besøgte, mødte han ingen Forstaaelse for det nye, og de tog ham ilde op, at han nu kastede Vrag paa deres selskabelige Liv. Han paalagde sig selv en Tid lang en asketisk Levemaade, som han dog senere ikke blot forlod, men stærkt kritiserede.

Ved Johan Borup førtes han nu ind i en Studenterflok, kaldet „Banden“, hvis friske Kammeratskab og indholdsrige Samliv blev en stor Hjælp for ham. Han opgav sit første Studiefelt, det polytekniske, og blev Teolog. Skønt han ikke fandt ret meget i det teologiske Studium ved Universitetet, tog han dog en pæn Eksamen og begyndte 27 Aar gammel sin Præstegerning som Kapellan hos den gamle Præst i Starup *S. W. Blicher*, en Fætter til Steen Steensen Blicher.

De grundtvigske Folk i Starup-Nebel havde ellers mest søgt til Hey i Alminde eller til *Jens Lassen Knudsen*, der i 1872 var flyttet fra Aggersborg i Han Herred til Lejrskov ved Kolding.

At Brücker kom til Starup, kunde synes et rent Tilfælde. Han havde været i et Selskab, hvor en Mand fra Starup, Gaardejer *Henrik Henriksen*, havde truffet ham og faaet at vide, at han var nybagt Kandidat og gerne vilde ud paa Landet som Præst, og da han syntes godt om den unge Mand, gjorde han et Arbejde for at faa ham til Starup.

Det var mærkeligt nok, at et saa kultiveret Bymenneske som Brücker faldt i de jyske Bønders Smag; men at der hurtigt udviklede sig et godt

Forhold imellem dem, kan man skønne deraf, at 11 af Sognets Mænd for egen Regning byggede en Kapellanbolig til ham, da han i 1880 gerne vilde holde Bryllup med sin Forlovede og Aandsfrænde *Marie Marstrand*, Søster til Bagermester *Jacob Marstrand*.

Aagaard Frimenighedskirke.

Blandt de Familier, som straks sluttede sig til Brücker, kan nævnes *Jens Daugaards* i Fredsted og *Møller Madsens* i Aagaard, *Hans Jørgensens* i Dons Mølle og *Jørgen Ravn* i Nebel. Her boede ogsaa Brugsforeningsbevægelsens Fører *Severin Jørgensen*, der sluttede sig nær til Brücker, og gennem ham fik Brücker ogsaa Forbindelse med hans Bror *Konrad Jørgensen* i Kolding, som udgav Højskolebladet og deri gennem mange Aar gav ham en rig Lejlighed til at fremføre sin Kritik og sine mange særprægede Meninger.

Baade i Tale og Skrift havde Brücker en egen uforfærdet Maade at udtrykke sig paa, lige hensynsløst overfor sig selv og Modstanderen og ofte yderliggaaende og med Tingene sat paa Spidsen, saa han fik ikke blot hengivne Venner, men ogsaa bitre Fjender. Først blev det nogle af hans gammeldags Sognebørn, der i Forargelse over hans Fripostighed og manglende Respekt for Messehagel og lignende klagede over ham. Men snart tændte han ogsaa en Brand, der sved i Næsen paa mange Grundtvigianere.

I hans første Artikler mærkedes der ikke noget revolutionerende, men i 1882 skrev han i en Debat med Henning Jensen om at faste: „Skulde vi ikke have lært det af Grundtvig, at vi staar ganske frit overfor Bibelen, at den aldeles ikke maa hovmesterere hverken vor Erkendelse eller vort Liv?“ Dette Udtryk førte til en lang og bevæget Debat, hvor der meldte sig Modstandere som Birkedal, Hoff og Otto Møller, mens Brücker stod ret ene med sine stærke Udtryk, selv om nok adskillige var enige med ham i Hovedsagen.

Paa lignende Maade gik det i mangfoldige senere Pennefejder, som

Brücker gav Anledning til, saa Læsere, som ikke kendte ham nøjere, kunde tro, at han var en gold og overlegen Kritiker.

I Menigheden var man derimod af en anden Opfattelse. Der vidste man, at Brücker gerne vilde komme til Forstaaelse med Folk og mundtligt kunne forklare det skrevne saa godt, at man fandt det rigtige og levende deri og blev hjulpet deraf. Og de vidste, som Jørgen Ravn gav det Udtryk i en Artikel i Højskolebladet i 1883, at hans personlige Forhold til Kristendommen var en dyb, alvorlig Tro paa Gudsordet til os ved vor Daab og Nadverbordet. Deraf kom hans frie Holdning overfor Skriften.

Udenfor Grundtvigianernes Kreds var Modstanderne vel endnu stærkere, og Missionens Høvding, *Vilhelm Beck*, ønskede ham ligefrem afskediget fra Tjeneste i Folkekirken. Det var dog først, da der kom Klage fra Folk i Menigheden med en Del Underskrifter, at den gamle Biskop Balslev tog sig af Sagen. Han forlangte da i 1885, at Pastor Blicher skulde søge sin Afsked, hvorved Brücker, der var personel Kapellan, af sig selv vilde miste Embedet. Det nyttede ikke, at en stor Del af Menigheden indgav Andragende om at beholde den Ordning, de havde. Derfor blev der ved et Møde den 19. Marts 1885 nedsat et Udvalg, som skulde forberede Oprettelsen af en Valgmenighed.

Mens disse Forberedelser stod paa, vakte Brücker yderligere Forargelse ved at deltage i et Møde paa Sagatun i Norge med Forhandlinger mellem de saakaldte Fritænkere og de frisindede Kristne. Her talte Brücker om sit Syn paa Bibelen og hævdede blandt andet med Rette, at der var Kristne, før det nye Testamente blev skrevet, og at Menighedens Liv udsprang af det levende Ord og ikke af Skriften. Men det blev en af hans dristige Sætninger i Foredraget, som blev staaende i Bevidstheden: „Jeg gaar til Læsningen af Bibelen som til Læsningen af en Bog af Bjørnson“.

Det var derfor ikke mærkeligt, at Ministeriet afslog Kredsens Ansøgning om Anerkendelse som Valgmenighed med Brücker som Præst; men saa oprettede de en tilsvarende Frimenighed. Kirke og Præstegaard blev bygget i Aagaard paa en Bakke ved Landevejen. Grundstenen til Kirken blev nedlagt den 26. April 1887 og Kirken indviet den 4. December samme Aar af *Jørgen Teilmann* fra Bering, hvorefter Brücker prædikede. Og ved et paafølgende Møde talte Ludvig Schrøder og Præsterne Poulsen, Bovlund, Karl Povlsen, Ryslinge, og Hans Svejstrup, Vejen:

en Frimenighedspræst, en Valgmenighedspræst og en højagtet Sognepræst.

Brücker havde altsaa blandt det ældre Slægtled af Grundtvigianere Venner, der vilde risikere en Næse fra Biskoppen for at være med ham paa en saadan Dag. Men det blev dog især for det yngre Slægtled, at han kom til at staa som en Fører paa venstre Fløj for det grundtvigske Syn paa Kristendom og Menneskeliv.

Et særligt nært Venskab fik han med *Jakob Knudsen*, som han kendte fra Besøg hos Faderen i Lejrskov og ved dennes Begravelse blev nær knyttet til. Dette Venskab fik særlig Betydning for Menigheden ved den ypperlige lille Salmebog, de to Venner sammen udarbejdede og siden benyttede i deres Kirker, hvor den var i Brug, indtil „Salmer 1935“ afløste den.

Men dette Venskab gav ogsaa Anledning til endnu en Storm over Brückerens syndige Hovede. Det vakte allerede megen Misbilligelse, at han efter Knudsens Skilsmisse havde viet ham til hans anden Hustru, Helga Bek, da Vielsen af en fraskilt trods Lovgyldigheden stadig ansaas for stridende mod Bibelens Bud. Men da Jakob Knudsen i 1899 udgav „Den gamle Præst“, hvori Problemet Moral og Kristendom fremstilles, skrev Brücker en Anmeldelse, hvori han langt udover det, Bogen selv havde sagt, hævdede, at Kristendom og Moral intet har med hinanden at skaffe, saa moralske Overtrædelser ikke hindrer ens Kristendom. Ja, han brugte saa stærke Udtryk, som at „Gud maa hjælpe en Kristen med det onde, han gør“, at vi maa „synde i Jesu Navn“, at man kan „drikke sig en Rus i Jesu Navn“ og lignende overdrevne og misvisende Udtryk, der blev til vingede Ord i Debatten og vakte en stærk Forargelse viden om.

Selv Jakob Knudsen udtalte, at saadanne Udtryk var forkerte, da de nødvendigvis maatte misforstaaes. Og gamle Modstandere med Vilhelm Beck i Spidsen forlangte, at Brücker paany blev sat udenfor Folkekirken, hvor han var sluppet ind et Par Aar før, i 1895, da der havde været Ro i Lejren, SkatRørdam var blevet Sjællands Biskop og Gøtzsche Biskop i Ribe. Da var Brücker blevet anerkendt som Valgmenighedspræst mod at afgive en Erklæring om, at han vilde rette sig efter Folkekirkenes Love og Forskrifter og Præsteløftets Forpligtelser. Nu var Bisperne og Kirkeminister *Styhr* enige om, at Brückerens Lære ikke kunde tolereres indenfor den danske Folkekirke; de krævede derfor en Tilbagekaldelse af disse Udtalelser i Løbet af otte Dage, da de ellers vilde indstille Brücker

til Afskedigelse. Han kunde naturligvis ikke tilbagekalde noget, men indrømmede dog halvvejs, at han ikke havde fundet det heldigste og mest slaaende Udtryk for sine Tanker. Og hans Valgmenighed sendte en næsten fuldtalligt underskrevet Adresse til Ministeriet, at de ønskede at beholde deres Præst og Anerkendelse som Valgmenighed.

Det havde dog næppe hjulpet, hvis ikke der netop ved denne Tid var sket et Ministerskifte, idet Provst *Bjerre* blev Kirkeminister og stillede Sagen i Bero.

Men selv om Brücker for saa vidt red Stormen af, var dog mange af hans tidligere Venner „borte med Blæsten“, og han blev en Tid lang en temmelig ensom Mand blandt de danske Præster.

I sin Menighed var han dog bedre forstaaet og paaskønnet. Han samlede Kredsen om sig, ikke blot i Kirken, men til Torsdagsmøderne i Præstegaarden, hvor han talte om almenmenneskelige Emner, ofte om Litteratur, og hvor han spillede paa sit store Flygel for de mange, især unge, som samledes her.

Sammen med Friskolelærer *Poul Lindholm* drev han i en Aarrække Aagaard Højskole, som de oprettede i 1899. Her fik de Hjælp af to dygtige og særprægede Kvinder: *Marie Bertelsen* tog sig af Husvæsenet paa Højskolen, og Malerinden *Elise Konstantin-Hansen* var Lærerinde der. Paa Højskolen holdtes ogsaa de store Efteraarsmøder, som i de første Aar varede i seks Dage, senere dog kun i to, med tre Foredrag om Dagen og hver Aften en Underholdning.

Skønt Brücker havde holdt haardt fast ved sin Ret til at være i Folkekirken, traadte han dog selv ud deraf i 1922 som Protest mod den kirkelige Lovgivning, der med Bispevalgene syntes ham at føre i Retning af en Kirkeforfatning med stramme Krav til Lære og Forkyndelse. Udtrædelsen voldte dog ikke større Forandring i Menighedens Liv og Forhold.

Paa sine gamle Dage fik Brücker paany lidt mere med den grundtvigske Omverden at gøre, idet nogle af de yngre Grundtvigianere ikke følte sig saa forargede over den gamle Brücker, som de gamle Grundtvigianere havde været over den unge Brücker.

Saaledes samledes en Flok unge, mest Studenter, i 1920 hos Brücker for at høre ham holde en Række Foredrag om Grundtvigs kirkelige Gerning. Disse Foredrag blev Aaret efter udgivet som Elevskrift fra Høng Højskole, hvor Brücker havde nær Tilknytning til Forstander *Tormod Jørgensen* og hvert Aar var Taler ved Efteraarsmødet. Et godt Udvalg

af Brückers Artikler gennem 40 Aar blev i 1922 udgivet af Aagaard Højskoles Elevforening ved Poul Lindholm. Men det stærkeste og klareste Billede af Brückers ejendommelige Person og Væremaade faar man dog af hans to Bindes Selvbiografi „Mit Livs Vej“ 1925—26, der er lige ærlig og hensynsløs i Skildringen af Venner og Modstandere, ja af Brücker selv.

Man mærker især, hvor Brücker har været uafhængig af Traditioner og alle ydre Vedtægter, hvordan det bestandig var ham om at gøre at erkende og forkynde Sandheden, hvad enten den var behagelig eller ubehagelig for ham selv og for andre. Men han var ingenlunde sur og menneskefjendsk, som saadanne Sandhedselskere ofte bliver det. Han hylkede helt „den glade Kristendom“. Kernen i det, man har kaldt Grundtvigianismen, fandt han udtrykt i Grundtvigs Ord: „Alt vort Arbejde er spildt, naar Folkets naturlige Sans for menneskelig Munterhed og Glæde ej paany kan vækkes. Thi hvad skulde det evige Liv vel være for os, naar vi ikke kender et timeligt Liv, vi haade kan tænke os evigt og glæde os til?“

Denne naturlige, menneskelige Munterhed mærkedes da ogsaa som et afgørende Træk i Brückers Væsen, endnu efter at han havde fyldt Støvets Aar. Den 14. Januar 1929 døde Valdemar Brücker, 76 Aar gammel.

Til hans Eftermand valgtes en af de unge, som i hans sidste Aar havde sluttet sig nær til ham, nemlig Karl Nielsen.

Karl Nielsen er født den 15. April 1895 i Jelstrup i Himmerland, hvor hans Far er Gaardejer og hører til Frimenigheden. Efter Studentereksamen og Liselundophold rejste han i 1921 til Amerika og tog et Aars Uddannelse paa Præsteskolens i Des Moines, hvorefter han var Præst for de danske Menigheder i Ringsted, Iowa, og i Cordova, Nebraska, et Par Aar hvert Sted.

Her mødte Holger Begtrup ham paa en Foredragsrejse i Staterne og fik ham i 1926 hjem som Lærer paa Frederiksborg Højskole. Det var dog en kirkelig Virksomhed, Karl Nielsen havde Lyst til, og da en saadan ikke syntes at aabne sig for ham i Frederiksborg, købte han en Gaard i Stenstrup i Odsherred og forsøgte her at holde Menighedsskole et Par Aar.

Hans dristige Ideer og ejendommelige Veltalenhed gjorde ham hurtigt til en kendt og omdisputeret Taler og Skribent, og det var ret naturligt, at Menigheden i Aagaard efter Brückers Død valgte Karl Nielsen til

Otto Helms med Familie.

Præst. Især hans Bog fra 1925 „Kirkelighed eller Menighedsliv“ syntes at tyde paa, at han kunde tage Arv og Kamp op efter Brücker. I 1929 udsendte han et lille Skrift „Et aabent Angreb“, rettet mod Anders Nørsgaard og med stærk Tilknytning til Tidehvervsbevægelsens Tanker, saa Karl Nielsen kom til at staa som Mærkesmand for en lille Gruppe „Tidehvervsgrundtvigianere“.

Men det blev andre Grunde, der fik bragt hans Præstegerning ret hurtigt tilende. Efter et Aars Forløb meddelte han Menigheden, at han skulde skilles fra sin Hustru, og at han agtede at indgaa nyt Ægteskab, samt at han vilde fratræde sit Embede. Menighedens Flertal tog denne Meddelelse til Efterretning om end med Sorg og Forundring; men da en mindre Kreds alligevel ønskede at beholde ham som Præst, fortsatte han i nogle Aar med at betjene denne, saa Kredsen deltes. I nogle Aar boede Karl Nielsen nu i et Hus, der blev bygget til ham og fik Samlingsplads til Kredsen. Han forsøgte i denne Tid at skabe sig et Navn som Dramatiker, men hans Stykker faldt for Publikums Domstol. Senere er han gaaet over til Journalistikken og har forladt Aagaard.

Menighedens Flertal valgte i 1930 Otto Helms til Præst.

Otto Erhard Helms er født den 7. Februar 1901 i Gesten, hvor hans Far, *R. Helms*, var Præst. Som Student var han med til at sætte Kulør

paa Studenterkredsen, og efter en kort Tid som Hjælpepræst i Egtved blev han i fire Aar dansk Præst i Tandil i Argentina, før han i 1930 vendte tilbage til Danmark.

Det var vanskelige Kaar at gaa ind til i Aagaard, fordi Delingen af Menigheden havde gjort et dybt Skaar i det tidligere trygge Menighedsfællesskab; men Helms arbejdede roligt og støt for sin Kreds, saa det ogsaa blev muligt for de fleste at vende tilbage dertil, da Karl Nielsen rejste.

Helms blev meget optaget af det politiske Liv, var et Par Gange Folketingskandidat for Retsstatspartiet og i 1936—38 Partiets Formand. I 1938 blev han kaldet til Sognepræst i Soderup-Eskildstrup og efterfulgtes i Aagaard af *Richard Andersen*, som er født den 22. December 1912 i København, hvor hans Far var Restauratør. Han blev teologisk Kandidat i 1935 og var derefter Lærer paa Rødding Folkehøjskole til 1939.

Traditionerne med Torsdagsmøder er fortsat, dog nu kun hveranden Torsdag, og Præsten deltager i Sognets Ungdomsarbejde i Forsamlingshuset. Paa Kirkebakken ligger ogsaa Friskolen og tæt derved en Efterskole, oprettet af *Gunnar Nielsen*.

Præstegaarden brændte i 1940, men blev genopbygget omtrent i samme Skikkelse. Kirken er ikke i Aarenes Løb undergaaet større Forandringer. Dens Klokke blev til Indvielsen skænket af Jens Henriksen, Skovgaard, Alterkarrene af Brückers Forældre og Brødæske af Hans og Johanne Jørgensen, Dons Mølle. Johanne Jørgensen ledede i flere Aar Kirkesangen, indtil Højskolen blev oprettet. Da blev det en Lærer derfra. Kirken har intet Orgel.

Ved 25-Aars-Jubilæet skænkede tilrejsende Festsdeltagere og Venner Kirken en smuk, syvarmet Lysestage til Alteret. I Kirken hænger nu et Billede af Brücker, malet af Ludvig Find, og til venstre for Kirkedøren er der ophængt en Mindetavle for Brücker, tegnet af Niels Skovgaard efter Forslag af Elise Konstantin-Hansen med Verset: Min Mund og mit Hjærte de gjorde en Pagt —.

BALLE VALGMENIGHED

Egnen Vest for Vejle er sikkert en af de bedste Egne i Landet i Retning af Modtagelighed for aandeligt Liv. Det er en jævn og naturlig Befolkning med en harmonisk Udvikling. Der er andre Egne, hvor Befolkningens Udvikling er videre fremme, naar vi tager de enkelte; men ser vi paa de brede Lag i Befolkningen, er den sjælelige Jordbund i denne Egn i høj Grad modtagelig. Men Udviklingen gaar langsomt, i hvert Fald naar det gælder det grundtvigske Liv i folkelig og kristelig Henseende.

Sammen med den tilstødende Del af Ribe og Ringkøbing Amter regnes disse for de bedste Egne at være Sognepræster i. Derfor er det ogsaa naturligt, at Balle Valgmenighed hele Tiden har haft et godt Forhold til disse Egenes Befolkning; der er intet skarpt Skel mellem dem, der hører til Valgmenigheden, og de andre aandeligt vaagne.

De historiske Forudsætninger for Balle Valgmenighed fører helt tilbage til 1840 og den nærmest følgende Tid, da der her paa Egnen virkede tre Mænd, som fik vidtrækkende Betydning: Præst og Seminarieforstander *Svendsen*, Jelling, Pastor *Svejstrup* i Nørup og Pastor *Laurberg* i Bredsten. De betød vel alle tre mest i deres eget Sogn, men ogsaa meget i Nabolaget.

Som Vækkelsesprædikant havde Laurberg den største Betydning. Hans Forkyndelse var grundtvigsk, i Begyndelsen med stærkt pietistisk Præg; men han var et forunderlig hjærteligt Menneske, der foruden sine haarde Anfægtelser ogsaa havde haft mange glædelige Oplevelser, der ogsaa satte Præg paa hans Forkyndelse.

Han sagde selv i Begyndelsen af sin Gerning, at han var „noget af en Lovprædikant“, men da han rejste fra Bredsten, føjede han til, at nu kunde han ikke mere prædike saadan, som han først havde gjort det.

Han var kun i syv Aar i Bredsten, til 1864, og rejste derefter op til

Viborgegnen, for, som han sagde, han duede kun til at bryde Heden op; saa maatte andre fortsætte. Han vedligeholdt dog med Breve, som gik paa Omgang, Forbindelsen med sin gamle Menighed til sin Død 1870 i en Alder af kun 40 Aar. Han havde været sin Fars Kapellan de Aar, han var i Bredsten. Og Sognets Folk vilde gerne have haft ham til Sognepræst; men den Gang gik Ansættelserne væsentlig efter Anciennitet, og de Mænd, der senere fik Embedet, egnede sig ikke til at fortsætte hans Gerning, saa mange af hans Menighed løste Sognebaand til andre Præster, særlig til Svendsen, Jelling.

Svendsen havde øvet en rig Gerning, baade i Kirken og paa Seminariet; og nu søgte Folk fra flere Sogne herhen i Kirke. Hans Efterfølger *Madsen* kunde i Hovedsagen fortsætte hans Gerning, saa der i Jelling blev et Brændpunkt for det aandelige Liv paa Egnen.

Samtidig virkede Svejstrup i Nørup og Randbøl. Han var meget afholdt, men klagede over, at det ikke lykkedes ham at samle en fast Menighed trods den store Kirkegang. Han havde dog megen Indflydelse paa Egnen, selv om han i sin Beskedenhed vurderede den lavt. Senere blev han Præst i Vejen og Læborg og flyttede derfra til Rødding og Skrave; men efter at Sønderjylland blev skilt fra Moderlandet, flyttede han igen tilbage til Vejen. Sognebaandsløserne i Bredsten Sogn havde ønsket ham dertil; men det blev ikke til noget.

Han havde faaet sin grundtvigske Paavirkning hos Vilhelm Birkedal, da han i sin Ungdom var Præst i Sønder Omme; men følgende Træk viser, hvor forskellige de var. Birkedal havde paabegyndt nogle store Møder for Ydre Mission, og ved et af disse blev Svejstrup betaget af Birkedals Tale. Efter at Birkedal var flyttet til Ryslinge, fortsattes disse Møder og støttedes særlig af Askov Højskole. Ved et Møde i Askov forelaa det Spørgsmaal, om man skulde støtte Jens Kristian Knudsen i hans Mission i Bagindien. Schrøder og Poul la Cour talte ivrigt derfor; Svejstrup, der dengang var gammel, svarede Nej med den Begrundelse, at Knudsen, der havde levet sin Barndom blandt Danske i Nordamerika, kunde gøre mere Gavn blandt sine Landsmænd der.

Naar man talte om Kærlighed til ukendte Hedninger, vilde Svejstrup sige: „Jeg har mere Kærlighed til Folk i Vejen og Rødding, end jeg har til dem i de fremmede Lande; og jeg har mere Kærlighed til mine Landsmænd i Amerika end til Rødkarenerne i Bagindien.“

Holger Begtrup skriver, at Jakob Knudsen og han syntes, at den Tale

Præstegaard og Kirke.

var velgørende realistisk. Men la Cour blev bedrøvet og sagde, at han ikke kunde kende den kære gamle Svejstrup igen; og Schrøder spurgte Svejstrup, om han havde glemt, at han havde virket sammen med Birkedal om Hedningemissionen, og om han nu vilde kalde det Løgn, hvad de dengang

saa begejstrede prædikede. Hertil svarede Svejstrup: „Jeg vil ikke kalde det Løgn; men jeg vil kalde det Fantasi.“

Denne Udvikling kan vist i nogen Grad kaldes betegnende for et helt Slægtled af Grundtvigianere.

Da Laurberg var rejst bort fra Bredsten, begyndte nogle at tænke paa, om der en Gang kunde blive en Valgmenighed i Balle; og selv om der ikke i den nærmeste Fremtid syntes at være nogen Mulighed derfor, saa var det dog ogsaa bagved deres Ønske om at faa oprettet en Friskole, da deres Misfornøjelse med den offentlige Skole gjaldt Religionsundervisningen.

Der var en Andenlærer Vaaben i Bredsten, der havde oplevet Laurbergs sidste Tid; og han var stærkt grebet af Kolds Skoletanker og fulgte Sognebaandsløserne til Jelling. Da han i 1866 rejste over til Lærermøde hos Kold i Dalum, sagde en Mand fra Ravning, Kr. Kristiansen, til ham: „Sig til Kold, om ikke han kan skaffe os en Lærer til vore Børn, men det skal være en god“. Og det gjorde han.

Der var dengang netop en ung Lærer paa Besøg hos Kold, *Niels Ebbesen*, vistnok født paa Aarø. Han havde gaaet paa Tangs Seminarium, hvor han den første Dag, da Tang begyndte Morgenandagten, havde sagt til sig selv: „Her har du hjemme“. Paa Seminariet virkede Mænd som Skat Rørdam, Ernst Trier og Niels Lindberg. Her og i Vartov Kirke fik han sin stærke Paavirkning, saa han kunde gaa ud i de uvisse Kaar som Friskolelærer med Liv og Lyst.

Han begyndte hos Kr. Kristensen i Ravning, men allerede Sommeren

efter byggede de en Friskole paa Balle Mark, hvor Niels Ebbesen holdt Skole til 1903. Hans Undervisning kunde have sine Mangler, hvad Kundskaberne angaar; men der var Liv over hans Fortælling og Sol i Stuen over hans egen livsglade Sjæl, saa Børnene kom hjem med Sang og Glæde over det, de havde mødt i Skolen.

Balle Valgmenighedskirke.

I 1883 døde Pastor Madsen i Jelling, og da var Tiden inde til at tage Tanken op paany om at danne Valgmenighed. Købmand A. K. Jensen i Vejle var blandt dem, der gerne vilde have en Valgmenighed; men det blev dog hos Niels Ebbesen i Balle Friskole, at det første Møde om Sagen blev holdt i 1883. De forsamlede blev enige om at oprette en Valgmenighed og bygge en Kirke. Andreas Bentsen, Vallekilde, gav dem Tegning til Kirken, der blev en Korskirke som den i Vallekilde og Lemvig. Døbefonten, som ogsaa her staar midt i Kirken, blev skænket af Ubberup og Vallekilde Valgmenighed, mens det øvrige Kirkeinventar blev skænket af Medlemmer i Menigheden. Kirkeklokken bærer Indskriften „Hidindtil har Herren hjulpet“. Som Altertavle fik de en Gengivelse af Carl Blochs Jesu Opstandelse, og det oprindelige Harmonium er i 1906 udskiftet med et Orgel paa fem Stemmer. Et Par Aar efter Kirkens Indvielse blev der anlagt Kirkegaard, som i 1918 maatte udvides. Præstegaarden og en Bygning med Bolig for Ringeren og Graveren og en rummelig Kirkestald blev bygget samtidigt med Kirken.

Den 26. April 1885 blev Kirken indviet og *Vilhelm Hansen* indsat som dens Præst.

Frederik Vilhelm Henrik Hansen var født den 25. Maj 1853 i Odense, hvor hans Far havde en lille Købmandsforretning. Efter et muntert Ungdomsliv som Student i godt Kammeratskab med Brødrene Alfred og Karl Povlsen, Valdemar Brücker, Johan Borup og flere nu kendte

grundtvigske Mænd blev Vilh. Hansen først en Tid Lærer og Kapellan, men derefter Sognepræst i Gødvad-Balle ved Silkeborg.

Derfra kom han nu knap 32 Aar gammel til Balle ved Vejle som Valgmenighedspræst og tog fat paa Gerningen med Iver og godt Mod. Snart skulde dog Sorgen holde sit Indtog i hans Hjem, da Aaret efter hans Hustru *Jutta Brodersen* afgik ved Døden, og han stod tilbage med fem

Vilhelm Hansen.

Emilie Hansen.

smaa Børn. Livets Modgang kuede dog aldrig Vilhelm Hansen. Men hans Forkyndelse blev præget af „Sorgens Gave“. Det var først og fremmest den Berigelse, hans Sind fik gennem at kende Guds Trøst i tunge Tider; men det hørte ogsaa med, at han førtes i et inderligere Forhold til sin Menighed gennem de tunge Oplevelser.

Ogsaa hans anden Hustru *Emilie Povlsen*, Søster til Karl og Alfred Povlsen, blev ham en god Støtte baade i Hjemmet og i Gerningen. I mange Aar spillede hun ved Gudstjenesterne og Menighedsmøderne.

Mærkeligt nok kom Vilhelm Hansens naturlige Munterhed og lyse Syn ud for en særdeles haard Belastning gennem hans mangeaarige svære Sygdom. Voldsomme Anfald af Ansigtssmerter som Følge af en Nervebetændelse hindrede ham til Tider i at udføre sin Præstegerning, og selv om hans Mod ikke blev brudt herunder, kunde han i de svære Stun-

der sige: „Jeg er vred paa Gud. Han bliver ved at pine mig Dag efter Dag. At jeg dog ikke kan faa det lidt bedre eller faa Lov til at dø!“ Men gennem tyve Aar fulgte Sygdommen ham og syv Gange gennemgik han svære og tildels livsfarlige Operationer, der vel i nogle Tilfælde bragte en kortere Lindring. Naar Smerterne var værst, kunde han være ved at fortvivle, men holdt dog fast ved Bønnen: „Herre, hold mig i din Haand og lad mig være dit Barn!“ Undertiden sendte han Bud efter en af sine Venner og bad dem: „Hjælp mig at bekende min kristne Tro!“ I det Ord fandt hans Sjæl Hvile under Strid og Lidelse. Og det var især Ordet om Jesu Opstandelse fra de døde, der bragte ham Frimodigheden til selv at lide og dø, fordi den stærke Fjende jo saa dog var overvundet og bundet af en stærkere.

Under saadanne Forhold blev det for svært at udfylde Pladsen i den krævende Gerning. Foruden Balle Valgmenighedskirke, hvor Vilhelm Hansen prædikede hver Søndag, kom han ogsaa en Gang om Maaneden til en Gudstjeneste i Ødsted Sognekirke for Menighedens Medlemmer der omkring, og i Vejle blev der saa stor en Kreds, at han ogsaa der holdt først Møder paa Højskolehjemmet, senere regelmæssige Gudstjenester i Kirken.

Da nu Sygdommen tog saa haardt fat, maatte han ofte have Hjælp af andre Præster, oftest *P. Koed* i Bredstensgaard eller Seminarieforsøger *Hasselbalch* i Jelling. I Vinteren 1920—21 havde han som fast Kapellan *Knud Knudsen*, senere Sognepræst i Ørting og Falling, og i Tiden efter Vilhelm Hansens Død var det især Pastor *Ammementorp*, senere Torning, der betjente Valgmenigheden.

Det var i November 1923, at Døden omsider befriede Vilhelm Hansen fra de tunge Lidelser. Søndag den 11. November prædikede han sidste Gang, og Søndagen efter døde han.

Det voldte nogen Vanskelighed at blive enige om hans Efterfølger. Der gik halvandet Aar hen med Forhandlinger, der undertiden var stormfulde nok; men omsider fandt man dog en Præst, man kunde samles om.

Det var Pastor Krøgholt i Skivholme. *Jeppe Thorvald Jepsen Krøgholt* er født i Mygdal i Vendsyssel den 28. Maj 1893 som Gaardmandssøn og blev efter sin Embedseksamen i 1920 Lærer paa Ryslinge Højskole. I 1922 blev han Sognepræst i Skivholme og samlede der en god Kreds om sin Forkyndelse, og i 1925 modtog han da Opfordringen til at være

Præst i Balle. Straks efter holdt han Bryllup med *Dore Knudsen*, Datter af Jakob Knudsen og Hustru Helga Bek. I 11 Aar fik de deres Gerning i Balle Valgmenighed.

Men i 1936 vendte Krøgholt tilbage til Sognepræstestillingen og til sin Fødeegn, idet han blev Præst og senere Provst i den nye vendsyssel-ske Købstad Brønderslev.

Dore og Thorvald Krøgholt.

Som hans Efterfølger valgtes *Sven Unmack Brandt*, Søn af Pastor K. G. Brandt og Hustru Elisa Unmack og født i Ebeltoft den 6. September 1900.

Han blev først Kapellan i Egtved straks efter sin Eksamen i 1925, men allerede samme Aar Sognepræst i Kvong og Lyhne og er gift med *Karen Margrethe Andersen*, Datter af Billedhugger Rasmus Andersen.

Pastor Brandt tilhører saaledes en gammel Præsteslægt med nær Tilknytning til det grundtvigske Menighedsliv. Hans Farfar var Grundtvigs Efterfølger i Vartov, tidligere Sognepræst i Rønnebæk, hvor ogsaa hans Søn K. G. Brandt i en Aarrække blev Præst.

Under de yngre Præster fortsætter Menighedslivet sin Gang. Balle Valgmenighed er forholdsvis samlet, idet tre Fjerdedele af Medlemmerne bor i Bredsten Sogn og de fleste af Resten i de tilstødende Sogne.

Der holdes Menighedsmøde i Balle Forsamlingshus en Gang om Maa-
neden, hvor Valgmenighedspræsten som Regel taler. Paa Menighedens
Fødselsdag den 26. April holdes et særlig festligt Menighedsmøde, lige-
som det er Tradition at samles til Juletræ i Forsamlingshuset fjerde
Juledag.

For Ungdommen har der mest været holdt Aftenskole under en eller

Sven Brandt.

Karen Margrethe Brandt.

anden Form, dels i Præstegaarden, hvor Vilhelm Hansen begyndte der-
paa, dels i Friskolen, hvor nu Lærer *Jensen Sinning* fra 1906 har fort-
sat Niels Ebbesens Gerning.

Som Kirkesanger havde Menigheden i de første Aar forskellige, bl. a.
Seminarister fra Jelling, men derefter i 30 Aar Murer N. F. S. Thomsen,
der nu er afløst af Jensen Sinning. Denne har ogsaa skrevet udførligt
om Skolen og Menigheden i sin Bog: *Aandeligt Liv i Bredsten Sogn*
(1916), mens Menighedens Forhistorie er beskrevet udførligst i Holger
Begtrup's *Dansk Menighedsliv i grundtvigske Kredse*, Bind IV.

Aftenskolearbejdet er dog nu ombyttet med almindeligt Ungdoms-
arbejde i en Ungdomsforening, som oprettedes i 1937 og hidtil har været
ledet af Pastor Brandt.

Der er ikke nogen Missionskreds i Gang, men fra tidligere Tid var

der hvert Aar samlet Bidrag ind til Porto Novo, indtil denne Mission i 1927 gik ind i noget andre Former. Nu er der igen Indsamling, dels til Porto Novo, dels til Santalmissionen.

Menigheden beholdt den gamle Salmebog, Roskilde Konvents fra 1855 med de to gode Tillæg indtil 1926, da den blev afløst af Salmebog for flere Valgmenigheder (Aarhus).

Som Organist har Fru *Sofie Christensen* virket siden 1924, da hun afløste Fru Emilie Hansen.

AAL VALGMENIGHED

I sin Oprindelse blev Aal Valgmenighed stærkere end de fleste andre præget af Modsætningen til Indre Mission og især til Sognepræsten i Aal, *J. N. Schou*, som i en lille Menneskealder, 1891—1917, øvede en meget kraftig Indflydelse i sit Sogn. Han var en Mand med ypperlige Evner og mange gode Egenskaber, var meget godgørende og forstod at tale til Børn, saa selv senere Grundtvigianere mindes hans Undervisning med Taknemlighed. Og hans Hustru var en udmærket Kvinde, der gjorde et stort og godt Arbejde i Menigheden.

Pastor Schous stærkt vækkende Forkyndelse var ogsaa af stor Virkning og blev af Indre Mission højt vurderet; men overfor anderledes tænkende var Schou utaalsom og haardt dømmende, ret en Helvedesprædikant, saa han stødte ogsaa mange fra sig, ofte ved løse og sikkert uovervejede Udtalelser. Ved et Landemode i 1907, hvor han havde et kraftigt Sammenstød med Morten Larsen, udtalte han saaledes: „I Grundtvigianere er Kloaker!“ Da nogle mente, at Biskop Koch burde paatale et saadant Udtryk, trak Biskoppen blot paa Skuldrene og sagde: „Aah — naar det er Pastor Schou?“

Men det var naturligvis ikke alle, der kunde døje hans Frisprog; og Biskop Koch indrømmede da ogsaa, skønt han ellers saa med Kritik paa Oprettelsen af Valgmenigheder, at i dette Tilfælde var det berettiget. Men det siger sig selv, at der blandt Medlemmerne ikke blot kom en fast Kerne af grundtvigsk vakte Kristne, men ogsaa en Del Mennesker, der uden særlig Forstaaelse af det grundtvigske dog her mente at finde et Fristed i den Kirke, de nødigt vilde undvære, selv om de ikke kunde finde sig i at blive der under Pastor Schous Prædikestol eller iøvrigt lade sig betjene af ham som Præst.

For saadanne blev Valgmenigheden ikke et Ideal, men en Nødhjælp, og nogle af dem lagde ikke Skjul paa, at de vilde vende tilbage til Sog-

nemenigheden, naar de fik en anden Præst. Men for de fleste fik dog Valgmenigheden varig Betydning.

Forud for den kirkelige Rejsning gik der et Skolearbejde af stor Betydning. Det er ofte vigtigere for en Egn at have gode og dygtige Lærere end at have dygtige Præster, fordi Læreren har Mennesker under Paavirkning i den Alder, da Karakteren formes og Grundlaget lægges til Livsanskuelse, og han har dem flere Timer dagligt paa nært Hold, mens Præsten mest maa henvende sig til dem i en senere Alder og sjældnere og for kortere Tid, ofte ogsaa mere paa Afstand.

I Aal blev det saaledes af stor Betydning, at en dygtig Lærer virkede i grundtvigsk Retning gennem længere Tid. Det var *Niels Hansen Mortensen*, som fra 1881 til 1915 var Lærer ved Oksbøl Kommuneskole i Aal Sogn.

Han havde før i nogle Aar været Forstander for Østbæk Højskole i Ølgod, og baade han og hans Hustru var stærkt optaget af de grundtvigske Skoletanker, som da ogsaa kom til at præge deres Gerning i Kommuneskolen. De holdt ogsaa Aftenskole og Møder for Egnens Folk, og Niels Hansen gjorde meget for at skaffe gode Talere til disse Møder og ligeledes bringe gode Bøger i Omløb blandt Kredens Folk. Selv talte han ogsaa ofte, ikke blot ved Skolemøder, men ogsaa ved forskellige Folkemøder.

Niels Hansens tog ogsaa levende Del i det kirkelige Liv; og da de ikke kunde finde sig hjulpet af Schou som Præst, blev de blandt de ivrigste i Arbejdet for at faa oprettet en Valgmenighed, og Niels Hansen blev dens første Formand.

Da Kredsen var for lille til at magte selv at bygge Kirke, blev der ikke begyndt, før Loven om Kirkers Brug af 1903 havde stillet Sognekirkerne til Raadighed for frie Menigheder. Men i 1905 kunde man virkeliggøre Planen.

Til Præst fik den nyoprettede Menighed en ung Teolog, der stod i Lærergerning indtil videre.

Anders Christian Andersen er født den 29. September 1869 i Holstebro, hvor hans Far var Gæstgiver. Han blev teologisk Kandidat i 1898 og straks ansat i sin Hjemby; men efter syv Aar som Lærer der fik han nu sin første Præstegerning i Aal Valgmenighed.

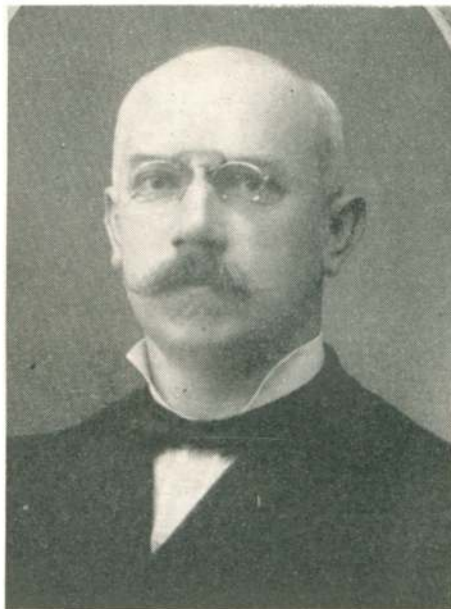
Det var paa en Maade en vanskelig Gerning at gaa ind til, fordi der maatte blive en haard Kamp at bestaa mod Pastor Schou, der ansaa

den nye Præsts Virksomhed for et ligefremt Overfald og en uberettiget Indgriben i hans Embedsomraade, ja ligefrem en Djævelens Gerning, udsprunget af Ondskab eller stædig Ugudelighed.

Alligevel holdt A. C. Andersen Stand der i seks Aar, før han drog til Ibsker paa Bornholm som Sognepræst; og fra 1921 fik han sin Gerning gennem mange Aar i Brande som Sognepræst og senere Provst.

Henni Andersen.

A. C. Andersen.

Hvad der kan være af Interesse at fortælle om Andersens Tid i Aal, vil være at finde i en Bog om Morten Larsen, han om kort Tid vil udsende.

Fra 1912 til 1914 fik Aal Valgmenighed en hjemvendt amerikansk Præst, *Knud Gjørup*, hvilket fra alle Sider betegnes som et mærkeligt Fejlgreb. Gjørup var ganske vist en dygtig Præst, og han saa det selv som en Guds Førelse, at der ved hans Hjemkomst stod en Valgmenighed ledig, der kunde tage ham til Præst. Og Menigheden havde opfattet det som et Fingerpeg, at han havde henvendt sig hos den grundtvigske Kirkeminister, *Jacob Appel*, saa man ansaa ham for Grundtvigianer. Men det viste sig snart, at Gjørup slet ikke havde Forstaaelse af grundtvigsk Menighedsliv; og da han hurtigt sluttede Venskab med Valgmenighedens bitreste Modstander, Pastor Schou, og direkte arbejdede

paa Valgmenighedens Ophævelse, maatte han fratræde sit Embede efter to Aars Forløb. Han kom da til Lundforlund og senere til Køge, hvor han døde.

En Tid klarede man sig nu med Gudstjenester lejlighedsvis ved Sognepræst *Witt-Hansen*, Aadum (senere Malt), og Valgmenighedspræst *Jacob Trier*, Askov.

Men i September 1915 fik de en ny Præst — til Pastor Schous store Skuffelse. Og han mødtes da ogsaa af Schou med haarde Bebrejdelser, fordi han vilde gaa ind i denne Gerning, der efter hans Mening savnede aandeligt Grundlag.

Den nye Præst, *Edvard Eller*, er født den 20. Januar 1882 i Bregninge paa Sjælland, hvor hans Far var Præst. Efter sin Embeds-eksamen i 1908 blev Edvard Eller Højskolelærer, først ved Testrup Højskole og fra 1911 paa Snoghøj Fiskerhøjskole. Herfra kom han da i 1915 til Aal og maatte forsøge at bringe Menigheden lidt paa Fode igen efter den begyndende Opløsning i Gjørups Tid.

Edv. Eller.

De værste Sammenstød var nu forbi. Schou selv mildnedes noget med Aarene, og i 1916 rejste hans haardeste Modstander, Niels Hansen. Aaret efter blev ogsaa Schou forflyttet, og der kom en mere rolig Tid. Det kunde nok mærkes, at Kampen havde vakt mange op til at tænke selv og tage klar Stilling til Problemerne, saa der var en Kreds, der sluttede sig trofast til Valgmenigheden og kom flittigt til Kirke og til Møder.

Der kom en mild og elskværdig Mand som Schous Afløser, *Engel Jensen*, men det ventede almindelige Tilbagefald til Sognemenigheden fra Valgmenigheden udeblev, saa der snarest skete en indre Styrkelse af Menigheden i disse Aar.

Dertil hidrog ogsaa, at der i 1916 blev oprettet en Friskole i Oksbøl, som under *Kr. Koldings* Ledelse blev baade stor og god.

Men da de økonomiske Forhold i disse Aar strammedes betydeligt og det var de samme Folk, som skulde skaffe Penge til baade Friskolen og Valgmenigheden, opstod der Vanskeligheder, som gjorde, at Pastor Eller i 1922 søgte og fik Embede som residerende Kapellan i Varde, hvorfra han saa i en Aarrække i det væsentligste blev ved at være Præst for ogsaa Aal Valgmenighed, mens den formelt maatte indgaa i Askov Valgmenighed som en særlig Kreds af denne.

Metha og Peder Bukh.

Sven Fenger kom ogsaa nu og da ud fra Askov og holdt en Guds-tjeneste; men ellers gik alt som før. Edvard Eller prædikede og havde ogsaa Konfirmander derude. Men i 1931 blev han udnævnt til Sogne-præst i Varde og kunde nu ikke mere faa Tid til at tage sig af Aal, som derfor søgte en ny Præst og vendte tilbage til Selvstændigheden.

Peder Bukh er født den 12. Februar 1895 i Flade paa Mors, hvor hans Far var Gaardejer, og efter en fri Uddannelse paa Askov og Statens Lærerhøjskole havde Peder Bukh i nogle Aar virket som Højskolelærer paa Ollerup og Frederiksborg, og fra 1927 til 1931 var han Forstander

paa Vejstrup Højskole. Han blev nu i 1932 anerkendt som Præst for Aal Valgmenighed. De økonomiske Vanskeligheder lettedes i betydelig Grad, da han samme Aar overtog Ledelsen af Friskolen, med en Lærerinde til Hjælp, mens den tidligere Lærer, *Ingvar Bønløkke*, gav sig til at læse til Præst.

De to Stillinger har siden været forenet, ogsaa efter at Peder Bukh i 1938 blev Præst for Bering Valgmenighed og efterfulgtes i Aal Valgmenighed og Oksbøl Friskole af Thorvald Olesen.

Thorvald Olesen er født den 25. Juni 1890 i Mygdal i Vendsyssel, hvor hans Far var Møller og Gaardejer. Ogsaa han er frit uddannet, paa Ryslinge og Askov og Kursus, var i 1912 Friskolelærer i Vester Hæsinge, derefter Højskolelærer paa Ryslinge og Vivild Højskoler,

lvorefter han i 1915 vendte tilbage til Vester Hæsinge som Bestyrer af Fri- og Efterskolen.

I 23 Aar røgtede han denne Gerning, før han nu i 1938 kom til Aal, og havde saaledes gode Forudsætninger for at forene Skolearbejdet med Præstegerningen. I enkelte smaa Sogne, paa ensomt liggende Øer, er Stillingen som Præst og Børnelærer ogsaa med Held forenet. Og findes den rette Mand, der har Evner og Lyst til begge disse vigtige,

Helga Holm Olesen.

Thorvald Olesen.

men ret forskellige Gerninger, da kan det sikkert blive til stor Velsignelse og føre til et stærkt og varigt Fællesskab, som undertiden vanskeligt kan opnaas i en spredt Menighed; men det kan naturligvis kun gennemføres i en lille Kreds, da hvert af disse Omraader ellers vil give fuldt Arbejde til en Mand.

Aal Valgmenighed har, som andre Menigheder oprettet efter 1903, benyttet Sognekirken og ikke bygget eget Kirkehus. Aal Sognekirke er en gammel, stor og smuk Landsbykirke i romansk Stil, Murene i halv Højde af Granit, Resten af Tuf.

Den oprindelige Altertavle er afløst af et smukt udskåret Trækors, ligesom ogsaa Prædikestolen er kunstfærdigt udskåret, og en Række udskaarne Billeder og Figurer har Plads foran Orgelet. Paa Kirkens

Vægge findes en Rigdom af middelalderlige Kalkmalerier, saa Kirken maa betegnes som sjælden smuk og ejendommelig.

Løvrigt samles Menigheden ret ofte, i Vintertiden hver tredje Mandag, i Præstens Hjem (i Friskolen) til Samvær med Tale og Oplæsning. Hver Sommer holdes et „Aarsmøde“. Menigheden er tilsluttet Kirkeligt Samfund af 1898, og Præsten er Formand for Sognets Ungdomsforening under De danske Ungdomsforeninger.

Ved Kirkeindsamlinger ydes der Støtte til Porto Novo Missionen, Kirkeligt Samfunds Soldaterarbejde, Børnesag, Maren Sørensens Arbejde og Dansk Kirke i Udlandet.

Menighedens nuværende Formand, Gaardejer *Niels Chr. Agersnap*, er Sønneson af dens første Formand, Lærer *Niels Hansen*.

Ved Gudstjenesterne i Sognekirken benyttes ogsaa den sognekirkelige Salmebog, mens man ved Menighedsmøderne synger efter Salmer 1935.

Aal Kirke.

RINGKØBING-SKERN VALGMENIGHED

Da Grundtvig i 1827 udsendte første Bind af „Søndagsbogen“, kom der en Liste deri over Subskribenterne, og blandt dem findes *S. Harpøth*, Købmand i Ringkøbing. Det er vistnok den første Forbindelse, man kan paavise, mellem det Aandsliv, der blev vakt ved Grundtvig, og søgende Menneskesjæle i Ringkøbing.

Dengang var det endnu ikke blevet Uskik blandt Lægfolk at forkætre hinanden, selv om man havde afvigende Meninger om Troen; men man glædede sig, blot Kristus vor Frelser blev forkyndt i Aand og Sandhed. Harpøth stod Brødremenigheden nær; men der var flere endog af dens Udsendinge, der lyttede venligt efter Grundtvigs Vækkerrøst, og der findes oftere Forbindelseslinjer fra Brødremenigheden gennem den gudelige Vækkelses Folk til de første Fri- og Valgmenigheder. En af Harpøths Efterkommere, Kreditforeningsassistent Harpøth, var sammen med sin Hustru Medlem af Ringkøbing Valgmenighed og gik med ud i Frimenigheden. Ved den Lejlighed gav han den stærke Begrundelse for sin Beslutning i de Ord: „Jeg gaar med for at faa min Sjæl frelst“.

Enhver, der har prøvet at efterspore Aandslivets Veje i Menighederne, ved noget om, hvor svært det kan være. Paa Ringkøbingegnen levede og virkede i forrige Aarhundrede en Række gode Mænd, som var prægede af det grundtvigske Livssyn, og de kom alle til at sætte Spor gennem deres Forkyndelse af Ordet.

Vilhelm Birkedal var Kateket i Ringkøbing i Aarene 1837—40, og i den korte Tid fik han vakt et betydeligt Røre i de Dødvande, der ellers havde været.

En halv Snes Aar senere var der en anden dygtig Kateket i Ringkøbing, den senere Seminarieforsøger *Svendsen* i Jelling, og hans Gerning i Skolen blev mindet langt ind i det tyvende Aarhundrede af hans gamle Elever.

I Lem var der fra 1865 en virksom Præst, *H. Bech*, som iværksatte de store Møder i Ringkøbing, og hans Gerning fortsattes i 1880—86 af Pastor *Riemann*.

I Velling havde først Pastor *Hassenfeldt* virket, og mod Aarhundredets Slutning Præsterne *A. Helweg* og *S. Konstantin-Hansen*. I Vedersø var *J. F. Plesner* i mere end en Menneskealder, 1856—92, og hans Minde lever endnu paa Egnen. Og i Tim-Madum virkede Pastor *S. K. K. Sandvad* fra 1884 til 1897.

Men i selve Ringkøbing stod alle Sognepræsterne det grundtvigske Liv fjernt. Der var en lille Kreds af jævne Mænd og Kvinder, som gerne vilde høre en grundtvigsk Forkyndelse; og da Loven om Kirkernes Brug traadte i Kraft i 1903, forstod de, at der her var givet en Hjælp, der brugt paa rette Maade kunde medvirke til Fremme af Menighedslivet.

Det blev Mejerist *Kr. J. Kvistgaard* (død 1932), der som Kredens ledende Mand henvendte sig til *Morten Larsen* og hans Kapellan, *Fr. Holm*, i Holstebro om Hjælp. Men regelmæssig Gudstjeneste hveranden Søndag fik Kredsen først, da ogsaa Pastor *J. R. Vig* i Stadil lovede at forkynde Ordet og samle Menigheden omkring Nadverbordet. Paa Andenhelligdagene i Højtiderne vedblev dog Morten Larsen at komme, indtil Menigheden i 1914 fik sin egen Præst.

I 1910 blev Pastor *Vig* forflyttet til Brørup-Holsted — senere til *Vig* i Odsherred — og det blev da Pastor *Witt-Hansen*, Sognepræst i Aadum, der kom den lille Kreds til Hjælp med regelmæssige Gudstjenester indtil 1914, da han blev forflyttet til Malt pr. Vejen. Ogsaa Pastor *J. Sørensen*, der i 1904—14 var i Lem, holdt gennem flere Aar af og til en Aftengudstjeneste for Kredsen.

Da begge disse Præster 1914 blev forflyttede, følte Kredsen, at Tiden nu var inde til at søge det Ønske opfyldt, de i længere Tid havde næret: at danne en Valgmenighed med deres egen Præst. Og Virkeliggørelsen deraf formede sig ganske let og ret hurtigt, efter at de var kommet i Forbindelse med Pastor *Clausen-Bagge* i Øster-Alling, som de i Forvejen kun kendte af Omtale. Menigheden følte sig forvissat om, at det var Herrens Haand, der førte deres Veje sammen og bar hele Gerningen.

Endogsaa Præsteboligen kom saa at sige af sig selv. Fru *Skaarup*, Enke efter Amtsfuldmægtig *Skaarup*, ejede en stor, ny Villa i Byen,

men var flyttet til Næstved. Hendes Ejendom blev nu gennem Kreditforeningsdirektør Troensegaard tilbudt Menigheden paa fordelagtige Vilkaar og købt til Præstebolig.

Nic. Clausen-Bagge er født den 20. Januar 1868 paa Hovedgaarden Sæbyholm ved Nakskov, hvor hans Far var Forpagter. Efter Skolegang i Nakskov og Nykøbing kom han til København og studerede Teologi.

N. Clausen-Bagge.

Marie Clausen-Bagge.

Han blev dog ikke straks Præst, men først i en Aarrække Lærer ved Latinskoler, fra 1893 til 1903 i Vejle, hvor han havde en Række gode Aar. I 1895 blev han gift med *Marie Ingerslev*, Datter af den grundtvigske Præst *P. A. Ingerslev*, og hun drog ham med ind i det grundtvigske Menighedsliv, hvor han i Balle Valgmenighedskirke hørte Pastor Vilhelm Hansen prædike og ved Altergangen oplevede et kristeligt Gennembrud, som medvirkede til hans Beslutning om at blive Præst.

I 1903 blev Clausen-Bagge kaldet til Sognepræst i Støvring-Mellerup ved Randers og ordineret dertil af Biskop Koch i Ribe. Det var ikke uden store Betæneligheder, han aflagde Præsteløftet, og det voldte ham ogsaa senere nogen Anfægtelse.

I Støvring og Mellerup kom Clausen-Bagge i god Forbindelse ikke

blot med Sognemenighedens Folk og de adelige Damer paa Klosteret Støvringgaard, men ogsaa med Mellerup Valgmenigheds Medlemmer og med Højskolen, hvor han kom til at holde Foredrag om Grundtvigs Syn og Levned.

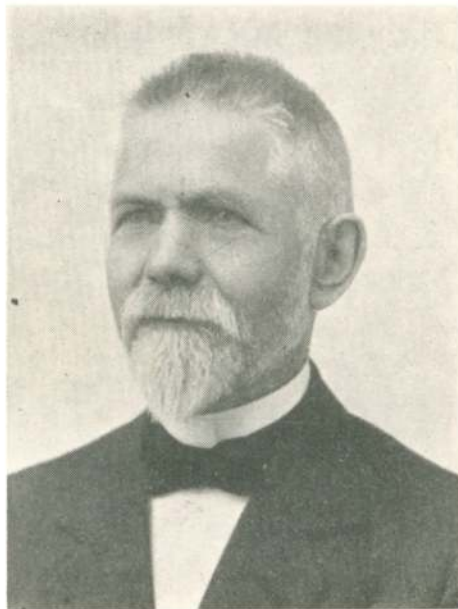
I 1908 blev Clausen-Bagge efter Opfordring Præst i Øster og Vester Alling paa den anden Side af Randers Fjord, hvor der tillige i Nabo-sognet, Auning, blev en god Kreds, der sluttede sig nær til ham. Her fik han især en betydelig Gerning for de unge, holdt Ungdomsguds-tjenester med paafølgende Møde, hvor der samledes mange.

Gennem en ret udstrakt Fore-dragsvirksomhed var Clausen-Bagges Navn ogsaa blevet kendt i videre Kredse. Og da de grundtvigske Folk i Ringkøbing i 1914 saa sig om efter en Præst, blev deres Opmærk-somhed henledt paa Clausen-Bagge.

Det var ikke straks klart, om For-holdet skulde ordnes saadan, at Ringkøbing-Kredsen skulde være et Anneks til Holstebro eller en selv-stændig Menighed med Tilslutning fra de mindre Kredse paa Holmsland og i Brejning; men det blev det sidste, og den 10. Maj 1914 blev Valgmenigheden stiftet.

Kredsens Formand gennem mange Aar, Træhandler *Peder Jensen*, sagde til Clausen-Bagge: „Kom i Jesu Navn og vær vor Præst!“ Just et saadant Kald havde Clausen-Bagge længe ønsket og modtog det da med Tak og Glæde.

Hans Tiltrædelse fandt Sted den 26. Juli, faa Dage før Verdens-krigens Udbrud, og han gik derefter i Gang med at lære Menigheden at kende. Der kom gennem Besøg i Hjemmene og ved Møder hurtigt en nær Forbindelse med en større Del af Medlemmerne, men efter-haanden viste der sig ogsaa nogen Forskellighed i Opfattelse og i Ønsker blandt disse; nogle fandt Clausen-Bagges Virkemaade for direkte mis-sionerende, ja sammenlignede den endog med Frelsens Hærs, mens

Peder Jensen.

andre gav ham fuld Tilslutning. Dette yttrede sig blandt andet ved, at Valgmenigheden i 1916 udgav Clausen-Bagges lille Skrift „Frikirke eller Frimenighed“, der var et Varsko om det Brud med Folkekirken, som maatte komme og i 1918 blev til Virkelighed.

For Clausen-Bagge selv kom Udtrædelsen i Frimenighed mere som et nyt kristeligt Gennembrud end som en kirkepolitisk Beslutning; og derfor maatte han ogsaa stille Menigheden overfor Valget mellem at følge ham ud i Frimenighed eller at miste ham som Præst. Det førte til mærkeligt haarde Kampe; især fra Kredsen paa Holmsland var der stærk Modstand mod Forandringen, mens de fleste af Ringkøbingkredsen var villige dertil, mange endog glade derfor.

Og fra Biskop *Koch* og Kirkeminister *Thorvald Povlsen* blev der vist uforbeholden Imødekommenhed. Da Frimenigheden ikke havde Raad til at bygge egen Kirke, maatte den have en lignende Tilladelse til at bruge Sognekirken, som den havde haft i Valgmenighedstiden; men dertil krævedes en ny Lov, som Thv. Povlsen fik gennemført den 28. September 1918 til stor Hjælp for Frimenigheden.

Det blev nok ved at være en ret lille og fattig Kreds i ydre Henseende; men der var et godt Sammenhold og et rigt Menighedsfællesskab med Samling om Nadverbordet og hyppige Møder, dels i Præstegaarden og dels paa Højskolehjemmet, ofte med Bibellæsning.

Det Mindretal, som havde ønsket at fortsætte Valgmenigheden, kunde ikke føre sit Ønske igennem. Men der blev i en Aarrække ved at komme tilkaldte Præster og prædike for dem, saa der i Ringkøbing Kirke ofte maatte holdes tre Gudstjenester paa een Søndag. Det voldte nogen Vanskelighed for Frimenigheden, der efter Clausen-Bagges udtrykkelige Ønske maatte nøjes med den daarligste Kirketid ved de fleste Gudstjenester. Da disse ekstra Gudstjenester hørte op, fik Frimenigheden gode Arbejdsvilkaar uden Regulativ for Gudstjenestetiden, da Forholdet til Sognemenigheden var godt og gnidningsløst.

Den Modsætning, der var opstaaet ved Bruddet, blev ogsaa delvis overvundet efterhaanden. Og mens næsten hele Kredsen paa Holmsland faldt fra, blev den mindre Kreds i Brejning ved at følge Clausen-Bagge gennem de tyve Aar, han fortsatte Gerningen som Frimenighedspræst, til han i 1938 tog sin Afsked, 70 Aar gammel, og bosatte sig i Ryslinge.

Clausen-Bagges Gerning i Ringkøbing har været særpræget, mere

direkte missionerende end de fleste grundtvigske Præsters, ogsaa overfor de unge. Og der har været megen Tilknytning ogsaa til Ydre-Missions Arbejde af forskellig Slags: Anne Marie Petersen, Aksel Knudsen, Østerlandsmissionen, Sudanmissionen og Dansk Missionsselskab. For det sidstnævnte opretholdtes der en Missionskreds med Tilslutning fra baade grundtvigske og Missionsfolk i godt Samarbejde. Sognepræst *Fledelius* var Formand derfor til sin Død, hvorefter Clausen-Bagge overtog Hvervet. Ogsaa til Menighedsbørnehaverne er der ydet god Støtte gennem et „Daabsfond“, hvortil der ved enhver Barnedaab er Lejlighed til at yde et Bidrag.

Stor Betydning tillagde Clausen-Bagge Besøgene i Hjemmene, hvor der blev Lejlighed til indgaaende Samtaler med dem, der havde noget paa Hjærte. Men videre ud naaede han med sine mange Skrifter af opbyggende og oplysende Art, hvoraf mange handler om Troens Ord og dets Historie. Til hans boglige Gerning maa ogsaa henregnes som fortjenstfuldt, at han har udgivet Grundtvigs „Korsprædikener“ i 1925 og „Om Forsoningen og Efterfølgelsen“ i 1927.

Desuden var han med til at redigere og udgive de kirkelige Blade „Vort Samfund“, 1917—23, og „Vejen frem“, 1931—35, hvorigennem mange af hans Artikler blev kendt. Og da hans Medredaktør ved „Vejen frem“ overtog „Menighedsbladet“, fulgte Clausen-Bagge med som en flittig Skribent i dets Spalter.

I 1943 har Clausen-Bagge udsendt et Bind Erindringer under den betegnende Titel „Mod Vind og Strøm“, hvori der fortælles frisk og levende om hans hele Gerning, men mest om Ringkøbingtiden.

Efter at Clausen-Bagge havde taget sin Afsked, kom der en Tilnærmelse og derefter en Sammenslutning i Stand mellem Ringkøbing Fri-menighed og Skern Valgmenighed, der ved samme Tid skulde finde sig en ny Præst.

Skern Valgmenighed

er en af de yngste og en af de mindste Valgmenigheder. Den er kun tyve Aar gammel; men Forudsætningerne for dens Oprettelse gaar en Tid længere tilbage. Det var ikke her saadan, at man samlede sig om en bestemt Mand, man gerne vilde have til Præst, og saa dannede Valg-

menighed for at faa ham. Det var snarere et stærkt kirkeligt Liv med andet Præg, der efterhaanden tvang Valgmenighedsdannelsen frem.

I 1885 kom *Otto Moe* som Sognepræst til Skern. Han sluttede sig afgjort til Indre Mission, og da Vilhelm Beck hørte om hans Forflyttelse til Skern, skal han have sagt: „Hvad vil Moe dog dér?“ Der havde været en Vækkelse paa Egnen i Pietismens Tid, senere var der kommen nogen herrnhutisk Paavirkning fra Christiansfeld, og efter Midten af det nittende Aarhundrede havde „Luthersk Missionsforening“ faaet stærk Tilslutning, saa Vilhelm Beck ansaa vel Mulighederne for ud-tømte dermed. Men det viste sig dog snart, at ogsaa Moe kunde faa Folk i Tale og fremkalde en ny Vækkelse, der greb mange og bevirkede, at det nu i de følgende 50 Aar blev Indre Mission, som stærkest kom til at præge Sognets og hele Egnens aandelige Liv.

Der var en vældig missionerende Kraft i den nye Bevægelse; og de spredtboende Familier, som tidligere var kommet under grundtvigsk Paavirkning gennem Højskoleophold og paa anden Maade, fik det ikke let. De kom under et stærkt Pres og maatte holde sammen og søge Hjælp andetsteds for at kunne holde Stand og opbygges i det Kristenliv, de havde modtaget.

En Del Familier løste Sognebaand til Præster i Nærheden, især til *E. K. Thyssen* i Ølgod. De søgte jævnlig til Kirke og gik til Alters dér, og de fik deres Børn døbt og konfirmeret hos ham, ligesom Thyssen undertiden kom til Skern og holdt Gudstjeneste.

Da Loven om Kirkers Brug var kommet i 1903, fik denne Bevægelse fastere Form igennem „Samfundet for grundtvigsk Forkyndelse i Skern og Omegn“. Der holdtes nu mere regelmæssig Gudstjeneste, undertiden ogsaa ved andre Præster, især vel efter at Thyssen i 1908 var blevet Provst. Blandt disse var *P. Øllgaard*, der i 1909 kom til Velling og i 1916 blev Thyssens Eftermand i Ølgod, *H. Helweg*, der fra 1915 til 1918 var i Jernved, og *H. J. Vimtrup*, der i 1915 til 1920 var i Thorstrup.

Kredsen levede sig nu mere sammen og fik ny Tilgang; og efterhaanden kom saa Ønsket frem om at danne Valgmenighed med egen Præst. I selve Skern var der for faa til at magte en saadan Opgave, saa den blev kun mulig ved, at der i tilstødende Sogne var en Del smaa Kredse, der gerne vilde gaa i Samarbejde med Skern og give Tilslutning til Valgmenighedens Oprettelse.

I 1923 blev man da enige om at begynde; til Præst valgte man Børnehjemsforstander *L. P. Larsen* i Levring. Han er født den 12. Februar 1883 i Vennebjerg i Vendsyssel, hvor hans Far var Gaardejer. Efter en fri Uddannelse paa Askov, Statens Lærerhøjskole og Universitetet og nogle Aar som Højskolelærer i Vinding og Levring

L. P. Larsen.

Marie Larsen.

blev han Børnehjemsforstander først paa Holt Bjærg og fra 1918 i Levring.

Han ønskede ogsaa som Valgmenighedspræst at fortsætte med Børnehjemsarbejde og byggede derfor en rummelig Bolig med Plads til Børnehjem, og Søndag den 25. November 1923 blev han indsat som Valgmenighedspræst af Pastor Øllgaard. Mange fra de omliggende Kredse hjalp den lille Menighed at fylde op i den store Sognekirke den Dag, og det blev en festlig Begyndelse.

Det viste sig dog, at den dobbelte Virksomhed som Præst for den spredte Menighed, hvoraf en Kreds laa helt ovre paa Holmsland, og Børnehjemsforstander i Længden oversteg Pastor Larsens Kræfter, saa han efter fire Aars Tjeneste saa sig nødsaget til at opsigte sin Stilling. Derefter solgte han ogsaa Børnehjemmet og blev Sognepræst i Vester Hornum i Himmerland.

Hans Eftermand i Skern blev *Valdemar Nielsen*, der ogsaa var tidligere Højskolemand. Valdemar Nielsen er født den 4. November 1886 i Nordborg, hvor hans Far var Sparekassebogholder. Efter nogle Aars Virksomhed i Højskolens Tjeneste, som Lærer først i Vallekilde og senere paa Danebod, hvor han et Par Aar var Forstander, gav Valdemar

Valdemar Nielsen.

Ingeborg Nielsen.

Nielsen sig til at studere Teologi og tog sin Eksamen i Sommeren 1927. Han var i 1918 blevet gift med Ingeborg Helweg, Datter af Thorvald Helweg, som havde været Valgmenighedspræst i Vallekilde, og da han jo var blevet Kandidat i en moden Alder og havde et Stykke Arbejde bag sig, gik han vel rustet ind til Præstegerningen. Den 16. Oktober 1927 blev han indsat i Skern Kirke og var nu i 11 Aar Menighedens Præst.

I denne Tid voksede Kredsen i Skern ganske vist, men den Tilslutning fra de omliggende Kredse, som var en Forudsætning for, at Menigheden kunde magte de økonomiske Opgaver, tog af, og de gled i Aarenes Løb mere og mere bort fra Sammenholdet med Skern, undertiden fordi der kom nye Sognepræster, der tog en anden Stilling overfor dem end de gamle. Saa da Valdemar Nielsen i 1938 fik Embede som Sognepræst i Vemmelev paa Sjælland, kort efter at Clausen-Bagge

havde taget sin Afsked i Ringkøbing, kom de to smaa Menigheder i Forbindelse med hinanden for at drøfte Muligheden for en Sammenlutning.

Menigheden i Ringkøbing søgte da paany om Anerkendelse som Valgmenighed, og de to Kredse valgte i Fællesskab Sognepræst Helmig i Fjaltring til deres Præst.

Elith Helmig.

Gerda Helmig.

Elith Helmig er født den 22. September 1908 i København, hvor hans Far var Typograf, og straks efter sin Embedseksamen i 1935 blev han Sognepræst i Fjaltring-Trans tæt ud mod Vesterhavet i et godt grundtvigsk Sogn, der netop havde afgivet sin Præst til Herning Valgmenighed. Snart maatte de nu ogsaa se deres nye Præst modtage Kaldet til en Valgmenighed og efter fire Aars Tjeneste forlade dem.

Pastor Helmig fik sin Bopæl i Ringkøbing, da det var den største Kreds og tillige den ældste. Derved frigjordes den Præsteholig i Skern, som Kredsen havde bygget i 1928.

Trods Skernkredsens Lidenhed har den dog haft sin Betydning, ogsaa for Egnens aandelige Liv. Gennem de tyve Aar har den i det daglige ført en stilfærdig Tilværelse, men naar den hvert Aar i November indbyder til sit tre Dages Menighedsmøde, samles der en stor Skare

ogsaa af de omliggende Sognes Folk til et festligt Samvær med Bibel-timer og Foredrag paa Højskolehjemmet og en afsluttende Gudstjeneste i Skern Kirke.

Mens Præsterne har skiftet, har Menigheden hele Tiden haft den samme Formand, Boghandler *J. Jacobsen* i Skern. Hans og hans Hustrus store Interesse og Offervilje har gjort deres Hjem til et Midtpunkt for Kredsen og betydet meget for Sammenholdet, ikke mindst i de sidste Aar, da Præstefolkene ikke mere bor der i Byen.

BØVLING VALGMENIGHED

Arsagen til Bøvling Valgmenigheds Fremkomst i 1870erne maa søges helt tilbage i den gudelige Vækkelse, der for omkring Hundrede Aar siden gik hen over nogle af de vestjydske Sogne i Skodborg-Vandfuld Herreder.

Fra omkring 1740 havde den pietistiske Vækkelse bredt sig gennem Kirkerne ud i Folket, især i hele Vestjylland; men da den rationalistiske Retning mod Aarhundredets Slutning tog Overhaand, døde Vækkelsen hen og Kirkerne tømtes; Folk blev ligegyldige for Præstens Gerning, selv om de stadig bevarede stor Ærbødighed for „vo Faa'r“.

Men saa i 1840erne kom der mere Liv og Bevægelse hertil, idet en og anden Præst vovede at bryde med de gamle Former og Forordninger, der en Tid lang havde lænkebundet al kirkelig Udvikling. Og da der kom mere Liv i Forkyndelsen, blev der ogsaa snart hist og her en Flok „vakte“, der slog Kreds om Kirken og Præsten.

De vakte eller „de hellige“, som de ogsaa kaldtes, samlede i Bøvling gerne i Løndom i et eller andet Hjem, som stod i god Forstaaelse med dem. Deres Formaal var at opbygge hverandre, om end det stundom skete paa en noget ejendommelig Maade. Efter vor Tids Begreb var der noget sygeligt over en saadan lille Forsamling, ligesom deres Opbyggelsesarbejde var stærkt præget af de herrnhuttiske Grundsætninger.

Deres Sammenkomster var kun for de vakte, og de vilde nødtigt gøre Opsigt med deres Gudsfrygt. Skete det, at en udenforstaaende kom ind i deres Forsamling, gemte de undselig Prækensbogen og Salmebogen, til den fremmede atter var gaaet. En Smule forsigtige skulde de jo ogsaa være, eftersom de havde den kongelige Forordning af 13. Januar 1741 imod sig.

Disse „Stille“ i Sognet virkede underhaands ved deres Missionsgerning og blev Pionerer for et rigt aandeligt Liv, der gav sig Udslag dels i Valgmenighedsbevægelsen, dels i en stærk Indre-Missions-Bevægelse.

I Bøvling virkede Præsten *Andreas Peter Johan Teilmann* fra 1822 til 1847. Han skildres som en streng og alvorlig Mand, der nok fik et fast Tag i Befolkningen, saa Kirkegangen i hans Tid blev ret god.

Hans Eftermand *Christian Ernst Dreyer* formaaede dog ikke at puste til den ulmende Glød, om end han var en meget venlig og elskværdig Mand. Prædike kunde han kun meget maadelig, og Følgen blev, at Kirken næsten stod tom, mens mange af hans Sognefolk søgte andetsteds hen, nogle til Fjaltring til Pastor *Mejnert*, som aabenbart har ført et levende Vidnesbyrd, saa hans Kirke fyldtes, ikke blot med Folk fra hans eget Sogn, men navnlig ogsaa af dem fra Bøvling. Andre søgte til Møborg og Nees til Provst *Deichmann*, som var en trofast Ven af Indre Mission og var glad ved at se Bøvlingboere i sine Kirker.

Efterhaanden rejste der sig et Krav i Bøvling-Flynder Menigheder om at faa Pastor Dreyers slappe Forkyndelse afløst af en mere levende, og man forlangte, at han enten skulde søge sin Afsked eller antage en Kapellan. Han valgte det sidste.

Hans første Kapellan var *J. Bertelsen*, senere Præst i Sønderholm og derefter i Jetsmark. Om ham siges der, at han hørte til de stille i Landet, lille, beskeden og ydmyg, som han var. Det grundtvigske Livssyn, som han hyldede, har næppe vakt Anstød i Menighederne, hvor han ifølge sit Væsens Grundpræg færdedes kærlig og omsorgsfuld og vandt Forældrenes Hjærter ved at tage Børnene i Haanden og fortælle for dem i Skolen.

Hans Efterfølger var *Karl Nielsen*, som ejede mere af Evnen til at samle Folk om sin Forkyndelse. Den store Sognekirke fyldtes ved hans Prædiken til sidste Plads. Hans Livssyn var mindre præget af den grundtvigske „kirkelige Anskuelse“, men med sin dybe kristelige Alvor har han fundet Tilfredsstillelse i at vide sin Gerning sætte Frugt, saa der ogsaa kunde samles smaa Kredse i Hjemmene om Guds Ord og Salmesang. Karl Nielsen blev Søndagspræst i London efter at være flyttet fra Bøvling og senere Sognepræst paa Møen.

Den sidste af Dreyers Kapellaner var *Jes Anton Jessen*, fra 1870 til 1874. Han var født den 24. August 1838 i Ødis Præstegaard, hvor Faderen var Præst. I 1855 kom han til Haderslev Latinskole, hvorfra han i 1860 udgik som Student. I 1866 blev han teologisk Kandidat og derefter Huslærer hos Pastor Brandt i Ollerup i 3—4 Aar, indtil han 32 Aar gammel optog Præstegerningen i Bøvling. Han blev her snart

kendt og elsket af mange, og det var særlig ham og den bekendte samtidige Præst i Fjaltring *M. A. S. Lund*, der igennem deres Forkyndelse i Samvirke blev Aarsag til Bøvling Valgmenigheds Dannelse.

Om Jessens Forkyndelse skrev Bonden *Mads Agger*, Kjølhede, i Højskolebladet 1893, at der om Pastor Jessen samledes mange Tilhørere baade i Kirken og ved hans Bibellæsninger. „Hans bestemte Henpegen paa, at hele Jesu Frelsergerning er os skænket i Daaben, vandt aabne Øren. Man begyndte at forstaa, at det, det kommer an paa for os syndige Mennesker, er at vi tilegner os vor Daabs Naade i dyb og ærlig Tro og bekender det Pagtens Ord med Hjærte og Mund. Det var, som om Øjet og Hjærtet ved Jessens Forkyndelse klarere saa og følte, at den Vej, Grundtvig peger paa som den rette, naar han siger: „At tro og bekende til Dagenes Ende, det er Saliggørelsens Vej“, virkelig var den eneste rette.“

Den stive Teori om Skriftens Ufejlbahed var Jessen ingen Tilhænger af, men ønskede Biblen brugt efter Pauli Anvisning, naar han siger: „Skriften er nyttig til Lærdom, at det Gudsmenneske maa vorde fuldkommen dygtiggjort til al god Gerning“. Dette, at Jessen ikke vilde erkende Skriften som Guds livskabende Ord, gjorde da, at en Del begyndte at tale haardt om ham og søgte andre Kirker. Dette var vel tungt nok for Jessen; men der var ogsaa mange, der alvorligt lyttede til hans Forkyndelse og følte sig grebne deraf, og i Løbet af de fire Aar, han var Kapellan her, havde han vundet sig saa mange Venner, der af Hjærtet ønskede at beholde ham som Præst, nu da den gamle Dreyer endelig søgte sin Afsked; og de besluttede at gøre, hvad der stod i deres Magt, for at beholde ham.

En Ansøgning herom blev underskrevet af næsten alle Beboere i Bøvling og Flynder, og selv om det ikke var alle, der fuldt ud forstod Jessen eller følte sig grebet af hans Forkyndelse, saa var de dog venlig stemte

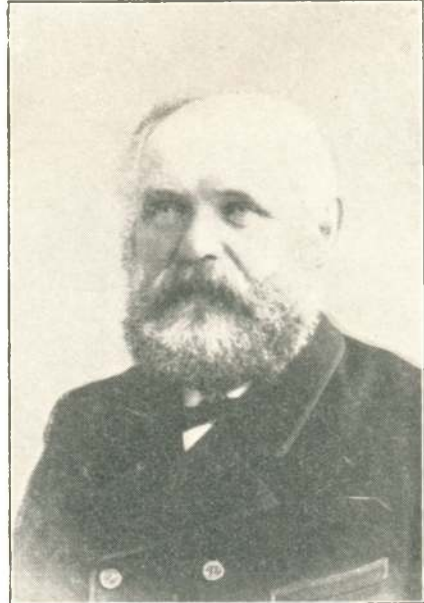
Mads Agger.

overfor den Mand, hvis jævne Færd og stille Gang iblandt dem havde vundet deres Hjærter.

Denne Vennekreds blev enig om at vælge to Mænd, som skulde frembære Menighedens Ønske for Kongen og Kultusministeren. De to Mænd var Mads Agger, som skulde være Ordfører, og Proprietær P. H. Petersen, Vester Rysensten. Uagtet der intet bestemt Løfte blev givet, (Kon-

Vilhelmine Jessen.

Jes Anton Jessen.

gen skal endogsaa have udtalt, at han ikke syntes om de Grundtvigianere) saa havde Udsendingene dog et stærkt Haab om, at Menighedernes Ønske vilde blive opfyldt.

En medvirkende Grund til, at dette alligevel ikke skete, var maaske foruden Kongens Uvilje mod Grundtvigianerne et andet Andragende fra Sognet, undertegnet af 10—20 Missionsfolk, hvoriblandt en Bror til daværende Folketingsmand Aaberg, om at faa en Mand af Indre Missions Retning.

Derom fortæller en af denne Retnings Førere, *Niels Storbjerg*, Bøvling, i sin Levnedsskildring: „Alle Folk i Bøvling og Flynder vilde saa gerne have den omtalte Kapellan til Sognepræst med Undtagelse af os faa Missionsfolk, som vi nu begyndte at blive kaldt.“

„Kapellanen søgte Embedet. Der blev sendt en Adresse med Underskrifter til Fordel for ham, og de allerfleste skrev under. Vi var nogle faa der ikke mente, at vi kunde skrive under, fordi han var Grundtvigianer. Men det alleruheldigste for os var, at vi faa Missionsfolk ikke var enige. Nogle af os, og det endda af de ældste, vilde beholde Kapellanen.“

Det blev nu ikke Jessen, men en Pastor *Mygind*, der blev kaldet. Han stod den grundtvigske Retning temmelig fjernt, men var vist alligevel næppe Missionsfolkene tilpas. Heraf skal man dog ikke slutte, at hans Gerning her var uden Betydning.

Efter at have hørt paa ham en Tid, begyndte de grundtvigske Folk at tale om, hvad de skulde gøre, enten at løse Sognebaand til M. A. S. Lund i Fjaltring eller maaske prøve at danne en Valgmenighed. Der blev holdt flere Møder for at forhandle om denne Sag. Ved disse Møder var Pastor Lund dem til stor Hjælp.

Her var smaa Kaar baade i timelig og aandelig Henseende; men uagtet de fleste godt indsaa dette, var der dog en Del, bl. a. Mads Agger, Eskild Højland, Christen Gadekjær o. fl., der mente, at det nok skulde gaa med at danne Valgmenighed, da de havde et stærkt Haab om, at flere nok vilde slutte sig til, naar først der blev begyndt.

Noget af det første, den nystiftede Valgmenighed foretog sig, efter at Beslutningen var taget om at bygge en Kirke paa Bøvlingbjærg, var at sikre sig det økonomiske Grundlag, hvorfor der foretoges en Indsamling af Bidrag baade til Kirkens Opførelse og til en Præstegaard.

Alle Midler hertil saavel som til Lønninger maatte fremskaffes ved frivillige Bidrag, og det er ret interessant nu at se, hvorledes de nødvendige Midler blev skaffet til Veje ikke blot fra Medlemmer af Menigheden, men ogsaa fra Venner Landet over. Meget af Arbejdet og næsten al Kørsel blev gjort gratis. Den samlede Udgift til Kirken og Gaarden „Lillebjærg“, der blev købt til Præstebolig, beløb sig til ca. 23,200 Kr.

Grundstenen til Kirken blev lagt den 24. April 1875 og Indvielsen fandt Sted den 14. November s. A. Kirken er bygget i Korsform, oprindeligt uden Spir, kun med et tarveligt ottekantet Bindingsværkstaarn ved Langskibets Vestgavl. Her anbragtes den oprindelige Kirkeklokke, en Skibsklokke af Staal, som indtil 1917 lod sin kaldende Klokketone lyde ud over Sognet. Den gør nu Tjeneste som Klokke i Thorsminde Kirke.

Taarnet afløstes i 1889 af et lille Spir paa Kirketagets Vestende, hvor Klokken nu blev anbragt.

Udstyret indvendig var lige saa tarveligt som Kirkens Ydre. Gulvet var af Cement, Loftet kun et tyndt Gibsdække uden Fjælleloft over. Væggene var hvidkalkede, men blev hvert Aar i Lyngblomstringstiden behængt med Lyngkæder, for at de store, nøgne Vægflader kunde brydes.

Den oprindelige Altertavle er malet af Fru Ingemann og skænket til Valgmenigheden. Den har ikke nogen Kunstværdis og blev da ogsaa i 1907 afløst af den smukke Altertavle „Den gode Hyrde“, malet af *Niels Skovgaard* og skænket af Mads Agger og Hustru. Rammen om Billedet er skaaret af Niels Skovgaard. Den gamle Altertavle opbevares af Pietetshensyn og hænger i Kirkens nordre Korsarm.

Daabsfad af Sølv bærer Indskriften: „Herrens Røst er over Vandet, Herrens Røst med Aand og Liv! — Til Guds Ære og Frimenigheden i Bøvling til Gavn og Glæde“. Paa Undersiden staar: „Fra Jens Henriksen i København 1875“. De hellige Kar, ligeledes af Sølv, menes at være skænket til Menigheden af Handskemager Larsen, København. Alterlysestagerne er ligeledes Gaver.

Tarvelig var Kirken, og Kirkerummet var om Vinteren saa koldt som vel muligt, da Kakkellovnsvarme i en Kirke dengang betragtedes som en urimelig Overdaadighed. Men Menigheden samledes glad i sin egen „Hytte“ og sang ofte:

*Verdens vise, Jordens bolde
vel vor Hytte vil forsmaa;
men den største vil dog holde
Nadver i den ringe Vraa;
tidlig han sig myg har krummet
barneglad i Moderskød,
han, som laa i Krybberummet,
bryde vil i Hytten Brød.*

(Grundtvig)

Pastor Jessen var Præst for Valgmenigheden fra 1875 til 1891, og fra 1883 tillige for Lemvig Valgmenighed, der paa en Maade er Dattermenighed til Bøvling. Men i 1891 blev han kaldet til Sognepræst i Ødis, hvor hans Far tidligere havde været Præst, og hvor han havde levet sin Barndomstid.

Hans Bortrejse fra Bøvling og Lemvig følte som et stort Tab, ikke alene for Valgmenigheden, men ogsaa paa mange Omraader indenfor de grundtvigske Kredse paa Egnen, som han havde haft med at gøre.

„Han var en Frihedens Talsmand paa Skolens Omraade som paa Folkestyrets, og hans Meningstilkendegivelse faldt altid i et udtryksfuldt og djærvt Sprog uden Hensyn til andet end selve den omhandlede Sag.

N. P. Chr. Nielsen.

Else Nielsen.

Jessens hele Person og Fremtræden havde sit ejendommelige folkelige Præg, der umiddelbart smeltede sammen med hans Stilling og Standpunkt. Skønt Præstesøn og studeret Mand var der noget i hans kraftige, satte Skikkelse, der mindede om den helstøbte jydsk Bonde, og han bevægede sig frit uden Spor af Nedladdenhed blandt vestjydske Bønder.“ Saaledes beskrives Jessen i Knud Thøgersens: Bøvling Valgmenighed gennem 50 Aar.

Niels Peder Christian Nielsen, Pastor Jessens Efterfølger, var født den 25. November 1849 paa „Vildtbanegaarden“ i Snesere Sogn ved Præstø som Søn af Bonde, Snedker og Tømrer Hans Nielsen og Hustru Kirsten Christensen. Som 14-Aars Dreng drog han bort fra Hjemmet og kom i Huset hos en Lærer i Løjt i Sønderjylland. I 1870 tog han Skolelærer-eksamen og blev Højskolelærer i halvandet Aar paa Saxild Højskole;

men efter sin Soldatertid gav han sig til at studere til Præst og blev teologisk Kandidat i 1880. Aaret efter blev han Kapellan i Dybe-Ramme og i 1884 Sognepræst sammesteds.

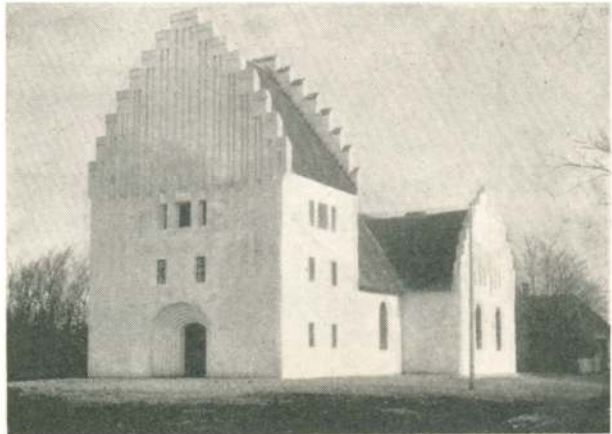
Efter godt 11 Aars Gerning der kom han da i 1892 som Præst for Valgmenigheden til

Bøvling sammen med sin gode Hustru Else Jensen, en Gaardmandsdatter fra He, som trofast delte alt med ham til sin Død den 21. Januar 1903.

Om Pastor Niensens Præstegerning er der fortalt baade i Knud Thøgersens nævnte Bog og i Jørg. Jørgensen Borups: Mindeskript om Valgmenighedspræst Nielsen. Her skal kun nævnes, hvad Holger Begtrup skriver om ham i „Dansk Menighedsliv i grundtvigske Kredse“: „I ham fik Menigheden en Præst af samme Tro og Livssyn som Jessen. Men ellers var han af en anden Støbning end sin Forgænger. — Han var, i Modsætning til ham, en usædvanlig veltalende Mand og havde flere Strengte at slaa paa. Man har med Rette sagt om ham, at han egnede sig særlig godt til at føre Udviklingen af Menighedslivet videre. Han byggede vel paa det Grundlag, der var lagt, og vidnede som Jessen om Daab

Den nye Præstebolig.

Bøvling Valgmenighedskirke.

og Nadver som Livets Kilder. Men naar Jessen næsten stadig dvælede ved dette Udspring for Kristendommen, saa laa det mere for Nielsen at fremhæve den personlige Tilegnelse af Guds Naadegave. — Skønt han i det hele havde et lyst Syn paa Livet, syslede han dog

meget i sine Tanker og Taler med den Beredelse, som maa foregaa i den Enkeltes Indre og den daglige Kamp, der maa føres, for ret at kunne give Guds Aand Raaderum i vort af Naturen syndige Menneskehjærte.”

Da Pastor Nielsen ogsaa kom meget ud som Taler, bl. a. paa Liselund Menighedsskole, kunde han ikke i det lange Løb overkomme at betjene den voksende Menighed. I nogle Aar havde han som Medhjælper Pa-

Sigurd og Charlotte Laursen Vig.

stor *Viggo Balslev Clausen*, senere Præst i Ollerup og Provst; men da han rejste i 1907, fik Kredsen i Lemvig sin egen Præst, *N. B. Kjøseth*, saa Nielsen kunde nøjes med Bøvling.

I 1917, da Krigsfortjenesterne strømmede ind over Landet, fik Valgmenighedens Medlemmer den Tanke at forbedre og forskønne deres Kirke ved en Ombygning og ved at tilføje et Taarn. Professor *Ivar Bentsen*, hvis Far, Andreas Bentsen, har bygget saa mange Valgmenighedskirker, og hvis Svigerfar, Jensen Klint, har bygget Grundtvigs Mindekirke, fik Arbejdet overdraget og skabte et smukt Helhedsarbejde i Stil med de gamle Landsbykirker.

Taarnbygningen gav Plads, nederst til et rummeligt Vaabenhus, Venteværelse og Trappeopgang til Stokværket ovenover, hvor der er Plads

til Orgelet og nogle Tilhørere. I Kælderen blev der Plads til Varmeapparat og Brændsel.

I Taarnet hænger nu en dejlig Malmklokke med Indskriften: „Kalder paa gammel og paa ung, højest paa Sjælen træt og tung“. Den har kostet 3000 Kroner og er en Gave fra de unge i Menigheden. Den 21. Oktober 1917 lød den nye Klokke første Gang for at kalde Menigheden sammen,

Henny Lomholt Hansen.

Johannes Lomholt Hansen.

og Kirken genindviedes efter Ombygningen med en Gudstjeneste, hvor Pastor Nielsen og Biskop Koch prædikede.

I 1931 byggedes den nye Præstebolig; men først i 1934 solgtes den gamle, hvori Pastor Nielsen boede til sin Død i August 1933.

Pastor Niensens Afløser som Præst for Valgmenigheden, da han 80 Aar gammel trak sig tilbage ved Nytaar 1930, blev *Sigurd Laursen Vig*. Han er født den 15. Januar 1892 i Eriksminde Friskole, Bjerager Sogn. hvor hans Far Mads Laursen var Friskolelærer. Straks efter sin Embeds-eksamen blev han Kapellan i Hvirring-Hornborg, hvor *R. R. Vestergaard* da var Sognepræst; men i 1926 blev han selv Sognepræst i Egtved; her fandt han sin Hustru Charlotte Konstantin-Hansen fra Kolding, og snart efter kom de til Bøvling og flyttede ind i den nye Præstegaard.

Det varede dog kun seks Aar, før Pastor Laursen søgte tilbage til Sognemenighed og blev Præst i Hodde-Tistrup i 1936.

Efter mange anbefalinger, bl. a. fra Indenrigsminister Jensen-Sønderup, henvendte et Udvalg for Bøvling Valgmenighed sig derefter til Lærer Lomholt Hansen i Morild i Vendsyssel og bad ham om at blive dens Præst, hvortil han gav sit Ja.

Johannes Lomholt Hansen er født den 2. Marts 1898 i Landsgrav ved Slagelse som Søn af Karetmager Niels Christian Hansen og Hustru Martha Lomholt. Lomholt Hansen blev først uddannet som Karetmager; men da han havde mere Lyst til Bogen, kom han paa Jonstrup Seminarium, hvor han tog Lærereksamen med Udmærkelse i 1924.

Derefter blev han Lærer i Morild i Taars Sogn, paa en Egn, hvor der fra gammel Tid var en Del grundtvigsk Liv. I de 13 Aar, han var Lærer her, tog han ivrigt Del i det kirkelige Arbejde og var ikke blot en meget benyttet Taler ved folkelige og kirkelige Møder, men bistod gennem 11 Aar Sognepræsten *Bertel Bjerre* i Præstegæringen, saa han ogsaa prædikede i Morild Kirke hver tredje Søndag.

Efter at han den 26. November 1937 havde modtaget kgl. Stadfæstelse som Valgmenighedspræst for Bøvling, blev han ordineret i Taars Kirke af Biskop Oldenburg, og Indsættelsen i Valgmenigheden fandt Sted den 12. December. Han er gift med Henny Hedeboe, som ogsaa er fra Slagelseegnen.

I nær Tilknytning til Valgmenigheden staar Bøvling Friskole, oprettet i 1877, som gennem mange Aar har været en stor Friskole med 70—100 Børn.

Af Lærerne ved Skolen har *Jørg. Jørgensen Borup* virket den længste Tid, fra 1896 til 1933. I alle disse Aar var han tillige Valgmenighedens Kordegn og medvirker endnu i sin høje Alder ved Gudstjenesten, idet han hver Søndag hjælper Præsten at forrette Tjenesten ved Nadverbordet.

I 1882 blev der bygget et stort Forsamlingshus, senere udvidet med en mindre Sal, som har været brugt meget til Møder. Oprindeligt samledes mange ogsaa fra de omliggende Sogne til de store Foraars- og Efteraarsmøder, ogsaa kaldet Vennemøder, hvor flere fremmede Talere førte Ordet.

Fra Begyndelsen af Aarhundredet har en stor og god Ungdomsforening haft Samlingssted her under Ledelse af Friskolens Lærere, lige-

som der siden Husets Opførelse regelmæssigt har været drevet Gymnastik. —

Vi kan slutte med, hvad før nævnte Niels Storbjerg skriver: „Siden den Tid (d. e. 1875) har der været to stærke Strømninger i Bøvling, én der gik til Valgmenighedskirken, og én der gik til Sognekirken . . . Der er ingen Tvivl om, at den Strid og denne Adskillelse har bidraget til, at Bøvling er blevet et aandeligt Midtpunkt her paa Egnen. Det har ogsaa haft Betydning paa den Maade, at der har været Lejlighed til at tage sit Standpunkt ud fra det Synspunkt: hvor der er størst Alvor og størst Sandhed. Konkurrencen er ogsaa paa aandeligt Omraade et Gode, thi den hjælper ud over Lunkenhed og Dødvande.“

Friskolelærer Jørg. Jørgensen-Borup.

LEMVIG VALGMENIGHED

Paa Lemvigegnen havde der ikke fra gammel Tid været nogen stærk kristelig Bevægelse; men fra Bøvling naaede den grundtvigske Bevægelse til denne Egn, og der blev en Del Medlemmer af Valgmenigheden.

Karl Povlsen, den senere Præst for Ryslinge Valgmenighed, var i sin Ungdom Kapellan i Tørring og Heldum i tre Aar, 1880—83, og fik i den Tid god Forbindelse med Sognets Folk og med hele Egnens grundtvigske Folk, ogsaa Valgmenighedens Medlemmer, der havde vanskeligt ved at komme den lange Vej til Bøvling hver Søndag.

Og da Karl Povlsen mente, at der var et naturligt Grundlag for en særlig Kreds i og omkring Lemvig, opmuntrede han dem til at bygge deres egen Kirke. Det blev dog først til Alvor, da han rejste til Ryslinge for at begynde som Kapellan hos Vilhelm Birkedal.

Mens det i Bøvling og de fleste andre Steder var en Række Mænd, der tog Opgaverne op, sikkert nok med Kvinder bag sig, saa blev det i Lemvig tre Kvinder, der kom til at udføre det igangsættende Arbejde med Mændene til Hjælp. De tre var *Mette Sandholm*, *Mariane Hestbech* og *Stine Madsen*.

Mette Sandholm var gift ind i den store Bjerreslægt og fik knyttet mange derfra til Kredsen. Mariane var gift med Købmand Erik Hestbech, som paa mange Maader kom til at yde god Støtte til Menigheden. Men Stine og hendes Mand, Peder Madsen paa Møllegaarden, var dog de allermest virksomme ved Kirkens Opførelse. De skænkede Byggegrunden til Kirken og Højskolehjemmet, som senere blev Præstebolig, og de gav et stort Bidrag til Byggeforetagendet foruden al Forplejning til Bygningsarbejderne og Festen ved Indvielsen. Og da Menigheden fik sin egen Præst, tog Stine sig paa det bedste af Præstefamilien og

fulgte den med Kærlighed i alle Forhold, og efter hendes Mands Død i 1888 ofrede hun sig i det hele taget meget for Menighedens Sag.

Den 11. Juli 1883 blev Kirkens Grundsten nedlagt af Pastor *Jessen*, Bøvling, som vedblivende skulde være Præst ogsaa for den Del af Menigheden, som nu skulde samles her. Og den 16. December 1883 indviedes „Johanneskirken“ af Provst *Berggreen*.

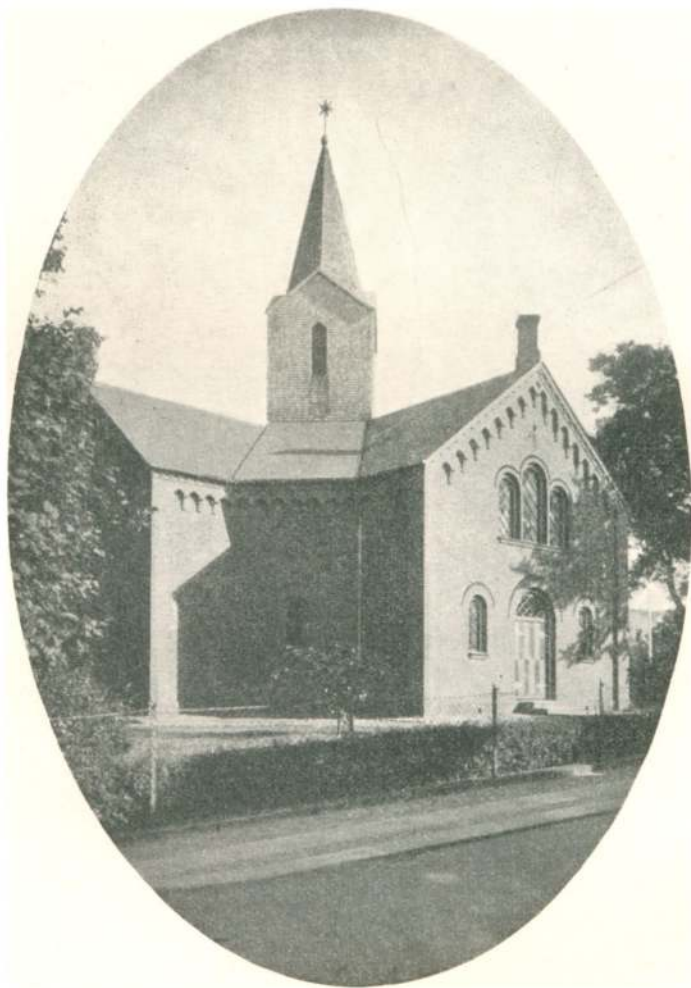
Stine og Peder Madsen.

Kirken blev bygget efter Tegning af *Andreas Bentsen*, Vallekilde, i Lighed med flere andre Valgmenighedskirker, og den kom til at koste ca. 14,000 Kroner, hvoraf godt 8800 var indsamlet ved frivillige Bidrag. Desuden blev det meste af Inventaret skænket dertil. Bøvling Valgmenighed gav Prædikestolen, Konsul *Møller*, Lemvig, gav en Døbefont, Fru *Hestbech* og Frøken *Høgh* et Døbefad, Karl *Povlsen* Alterbæger og Tallerken i Sølv, *Stine Madsen* en Vinkande, Lærer *Jespersen* i Rom to Lysestager o. s. v. *Peder Madsen* paa *Møllegaarden* blev valgt som den første Formand for Kirkeraadet, og *Niels Lørup* i Nissum blev valgt til at lede Kirkesangen.

Fra 1883 til 1907 falder Menighedens Historie ret nøje sammen med Bøvling Valgmenigheds, hvortil den hørte som Filial, idet de to Kredse havde Fællesskab om Præsterne, først *Jessen* til 1891 og derefter *Nielsen*, der dog i nogle Aar, 1901—05, havde sin Kapellan, *Viggo*

Balslev Clausen, senere Sognepræst i Ollerup, boende i Lemvig som Præst særlig for denne Kreds.

Men efter Henstilling fra Pastor Nielsen blev Lemvig Valgmenighed i 1907, efter 24 Aars Filialtid, udskilt fra Bøvling som selvstændig Menighed og fik sin egen Præst.

Johanneskirken.

Det blev *Nikolaj Birger Kjølsest*, som var født den 17. Marts 1870. Hans Far var Kordegn i Randers. Efter sin Embedseksamen i 1895 blev Kjølsest Højskolelærer paa Vraa og senere paa Hadsten Højskole. Herfra kom han til Lemvig som den første selvstændige Valgmenig-

hedspræst. Han lagde en god Del af sin Manddomskraft i de 13 Aars Præstegerning her, hvorunder Menigheden øgedes og fik sit eget Præg.

Men da Genforeningen i 1920 kaldte saa mange gode danske Præster ned til det genvundne Land, drog ogsaa han afsted og blev Sognepræst i Sottrup paa Sundeved.

Derefter valgte Menigheden *Adolf Drewsen Christensen* til Præst. Han er født den 6. December 1889 i Sundbyøster; men hans Far var i mange Aar Lærer i Højby i Ods-herred. Drewsen Christensen var straks efter sin Embedseksamen i 1917 kommet til Hjørring som residerende Kapellan og var hurtigt blevet kendt for sin Veltalenhed og Skarpsindighed. Det ytrede sig blandt andet deri, at han tog sine Standpunkter klart og skarpt og var uden Lyst og Evne til at gaa den Mellemvej, som i Livets mange Forhold ofte er nødvendig.

Det førte igen til, at han i 1925 traadte ud af Folkekirken og altsaa ikke mere kunde være Valgmenighedspræst. Henved en Tredjedel af Valgmenighedens Medlemmer var dog villige til at følge ham ud i Frimenighed, og i Aarene 1925—33 var han da Præst for Lemvig Frimenighed, som imidlertid efterhaanden opløstes igen, da Drewsen Christensen fra 1933 blev Sognepræst i Store Hedinge.

Den største Part af Menigheden var besluttet paa at fortsætte som Valgmenighed og valgte i 1925 *J. Chr. Hejlesen* til Præst. Og det lykkedes ham i de seks Aar, han blev i Lemvig, at bringe Menigheden paa Fode igen efter det Skaar, Adskillelsen havde gjort i det tidligere Fællesskab. Især lykkedes det ham at faa de unge med, saa Menigheden igen naaede sit forrige Medlemstal og indad fandt en ny Tryghed.

I 1931 modtog Hejlesen Opfordring til at blive Præst for Københavns Valgmenighed, hvad han ikke kunde sige Nej til; og der har han da siden haft sit Virkefelt (se S. 71 f.).

Præsterne
Kjølseth, N. P. Chr. Nielsen og Jessen.

Derefter fandt Lemvig Valgmenighed sin nuværende Præst, *Jakob Martin Busk Sørensen*, som er født den 28. August 1901 i Aptrup, Sall, hvor hans Far var Gaardejer. Sit første Embede fik Busk Sørensen i Mygind ved Randers i 1927 og var der i de fire Aar, til han i 1931 kom til Lemvig.

Busk Sørensen er en dygtig og betydelig Præst, som i de forløbne

J. M. Busk Sørensen.

Marie Busk Sørensen.

tolv Aar sammen med sin Hustru har gjort et godt Arbejde i Menigheden og været med til at styrke Sammenholdet og øge Tilslutningen, saa Medlemstallet er gaaet frem fra 449 i 1931 til 710 i 1943.

Naar det trods de Brydninger, Menigheden har været inde i, dog er gaaet saa godt, skyldes det ganske vist ikke alene de nye Præstefolk, men ogsaa Befolkningen i Lemvigegnen, der ligesom i Bøvlingkredsen er solide og trofaste Folk. Det, de engang har skænket deres Kærlighed, holder de fast ved trods alle Vanskeligheder, som jo ogsaa er til for at overvindes.

Saaledes har Menigheden ogsaa paa en god Maade overvundet en anden Vanskelighed, idet der paa denne Egn med dens stærke Indre-Missions-Bevægelse var mange, der gik ind i Valgmenigheden, fordi

de ikke var Missionsfolk og ikke kunde finde sig til Rette i deres Sognekirke. De har her i Valgmenigheden fundet et Fristed og har mødt et Menighedsliv, som er blevet dem til Hjælp og Velsignelse.

Busk Sørensen prædiker ogsaa en Gang maanedlig for en Kreds i Hurup i Thy, som tidligere hørte til Thy Valgmenighed.

Forud for Kirkens 50-Aarsdag i 1933 blev der foretaget en omfattende Restaurering af den, under Ledelse af Malermester *Schaumann*, Aarslev paa Fyn, og dertil var indsamlet ca. 4000 Kroner som frivillige Bidrag. Ligeledes til denne Fest blev der udgivet et lille Minde- og Festskrift, redigeret af Busk Sørensen og Landsretssagfører *Chr. Rimestad*, Lemvig.

Blandt dem af den yngre Generation, som har været Støtter i Menigheden, kan nævnes Gaardejer *P. Kamstrup Jacobsen*, Hauskou, der i en Aarrække var Menighedens Formand, og Købmand *Gregersen*, Lemvig, der ogsaa gennem mange Aar gjorde et stort Arbejde for Menigheden. I 1927 blev *Chr. Byskov* valgt til Kirkesanger, da den gamle Niels Lørup afgik ved Døden.

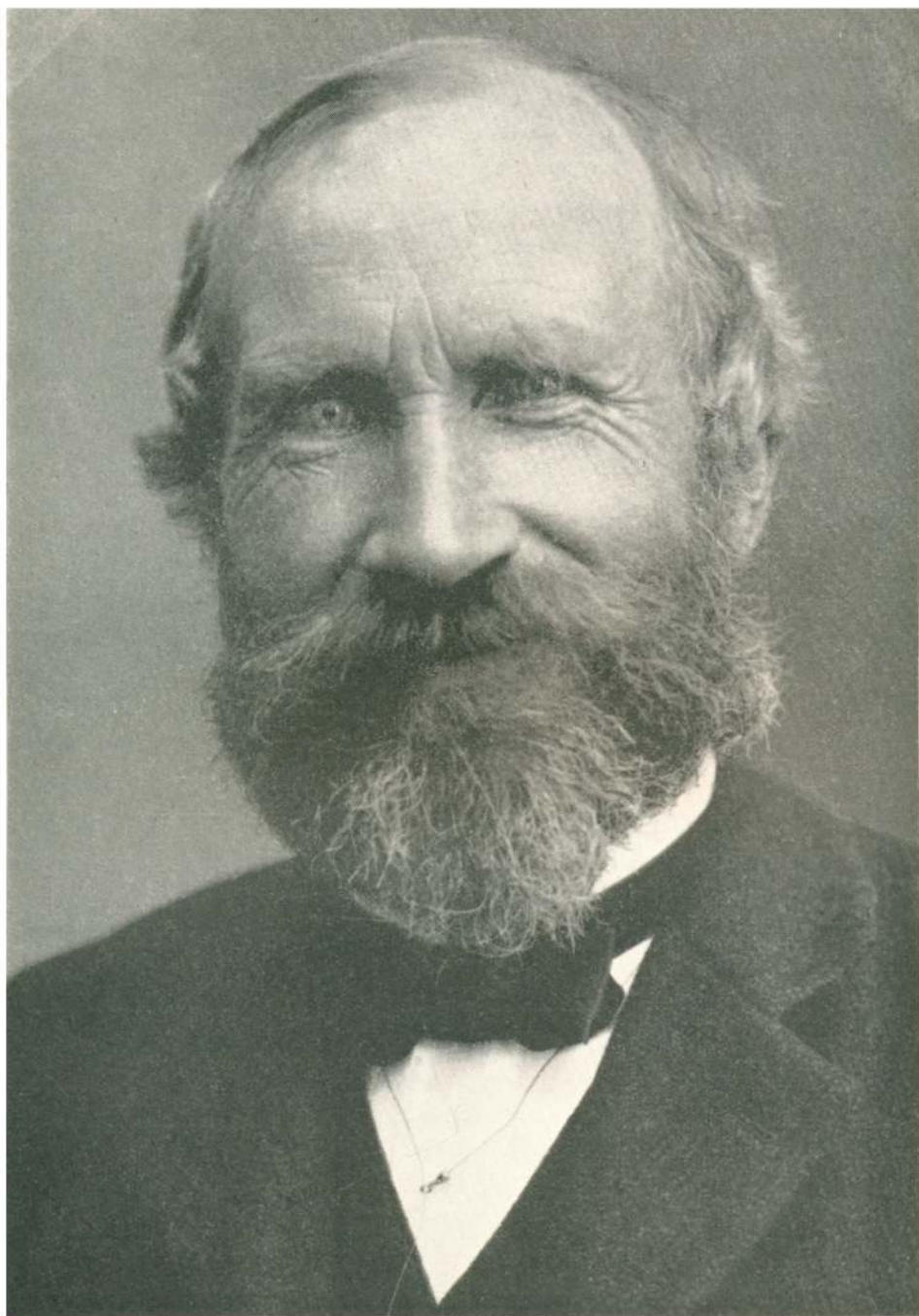
Fra Valgmenighedskirken, der ligger paa Bakkerne ved Byen, er der frit og skønt Udsyn over Limfjorden og dens afvekslende Omgivelser. Og paa tilsvarende Maade har Menigheden følt det som sin Opgave at have frit Udsyn og intet uvedkommende, der spærrer og tvinger.

HOLSTEBRO FRIMENIGHED

Denne Menighedskreds har en anden Oprindelse end de fleste andre. Dens første Begyndelse føres tilbage til et Præstekonvent, der holdtes hos Pastor *Møller* i Borbjerg, hvor Egnens Præster, der var mere eller mindre paavirkede af Grundtvig, samledes. Og da Pastor *Møller* i 1871 forflyttedes til Sjælland, vilde man dog ikke holde op med disse Sammenkomster; men man fik Lyst til at samle en større Kreds, og nogle af Præsterne fik den Tanke, at man kunde samles i Holstebro, som derved blev Midtpunktet i Egnens aandelige Liv. Selv om der lød en alvorlig kristelig Forkyndelse rundt om i Sognene, følte der dog ogsaa Trang til Samling derudover, og der blev nu indbudt til et saadant fælles „Vennemøde“. Det var Pastor *N. J. Jensen* i Mejrup, senere Ebeltoft, som udsendte Indbydelsen, og den lille Skare, der samledes til det første Vennemøde, var saa glad derfor, at de bestemte at holde et saadant Møde hvert Aar og snart fik mange flere med, ja Hundreder af Mennesker.

Blandt Talerne ved disse Møder var foruden *N. J. Jensen* ogsaa *M. A. S. Lund* i Fjaltring, *Glud* i Jebjærg, *Jessen* i Bøvling og flere andre. Det førte for Holstebro og Omegn til en lykkelig Samling baade i kristelig og folkelig Henseende. Det folkelige Liv fandt væsentlig Udtryk gennem den Foredragsforening, der i 1874 blev stiftet under Ledelse af Herredsfoged *Becher*. Man holdt de to Slags Møder hver for sig, idet man mente, at Vennemøderne burde have et absolut kristeligt Præg, mens man saa i Foredragsforeningen holdt folkelige Møder.

Til Vennemøderne var der altid knyttet Gudstjenester, og disse Møder fik deres faste Præg, som var uafhængigt af de skiftende Præster paa Egnen, hvilket utvivlsomt var meget heldigt. Først i Firserne havde man i Holstebro en Sognepræst, *H. C. Møller*, der nægtede at overlade Sognekirken til Vennemødernes Gudstjenester. Hans Opfattelse af

Morten Larsen.

Sognepræsternes Værdighed gav sig blandt andet Udslag i, at han ved J. C. Christensens Udnævnelse til Kirkeminister udtalte, at „det havde været mere værdigt, om Hans Majestæt Kongen havde taget en gejstlig Mand til Minister“.

Hans Modvilje mod Vennemøderne kom dog ikke til at skade disse, tværtimod. Da de ikke maatte faa Kirken overladt, byggede de selv et Bedehus eller Kapel, som blev indviet den 29. Marts 1885 af Provst Heiberg fra Aulum. Valgmenighedspræst *Jessen* fra Bøvling lovede at prædike der hver tredje Søndag, og N. J. Jensen, der nu var i Ebeltoft, kom ogsaa af og til, og ligeledes Pastor *J. P. Møller* i Sejling, som ogsaa tidligere havde været Præst paa Holstebroegnen.

Paa denne jævne Maade voksede Holstebro Valgmenighed frem og samlede flere og flere, saa man efterhaanden kom til at trænge til egen Præst. En lille Tid tænkte man paa, at *Jessen* kunde holde Kapellan og saa komme noget tiere; men Biskop Balslev i Ribe fraraadede bestemt en saadan Ordning paa Grund af den store Afstand mellem de to Menigheder. Og da man derfor besluttede at antage en Præst, foreslog Pastor Jensen en ung Mand, der var Lærer ved hans Højskole i Ebeltoft, nemlig Morten Larsen.

Morten Larsen var født den 13. November 1851 paa Læsø, hvor hans Forældre havde en lille Landejendom med en Hest og to Køer, som Moderen og Børnene maatte passe, mens Faderen for til Søs. Hjemmet var ikke just fattigt; men da Morten Larsen var 3 Aar gammel, druknede hans Far en Efteraarssnat, og samme Aar døde hans Mor, saa han først var en Tid under sin Morfars mangelfulde Pleje, dernæst hos sin fromme Farmor, der lærte ham Fadervor og gav ham et godt Grundlag for Kristentro; men ellers kom han til at døje adskilligt i sin Barndom.

Efter Konfirmationen kom han i Lære hos en Svoger, der var Snedker i Nordsjælland; men han havde ingen Anlæg for Haandværk, derimod for Bogen. Og under Arbejde hos Pastor Høeg i Thorup blev han „opdaget“ af denne, der i Forvejen havde to Plejesønner og nu tog Morten Larsen til sig som den tredje.

Morten Larsen fik nu Lov til at læse, først paa Jonstrup Seminarium og siden paa Universitetet, og i 1881 blev han teologisk Kandidat. Han blev derefter straks Præst for den nye dansk-norske Kirke i Paris og virkede der i fire Aar med Nidkærlighed, men under vanskelige For-

hold. Han kom derved ind i en aandelig Krise. Han var blevet forlovet med Jonas Lies Datter, men han turde ikke gaa ind i et Ægteskab, da det kom til Stykket.

Mens han var i Sjælø, kom han en Dag ind i en katolsk Kirke, hvor han hørte Præsten tale om det overnaturlige, som til vor Ulykke er ved at svinde fra vort Liv. „Men det er at finde midt iblandt os,“

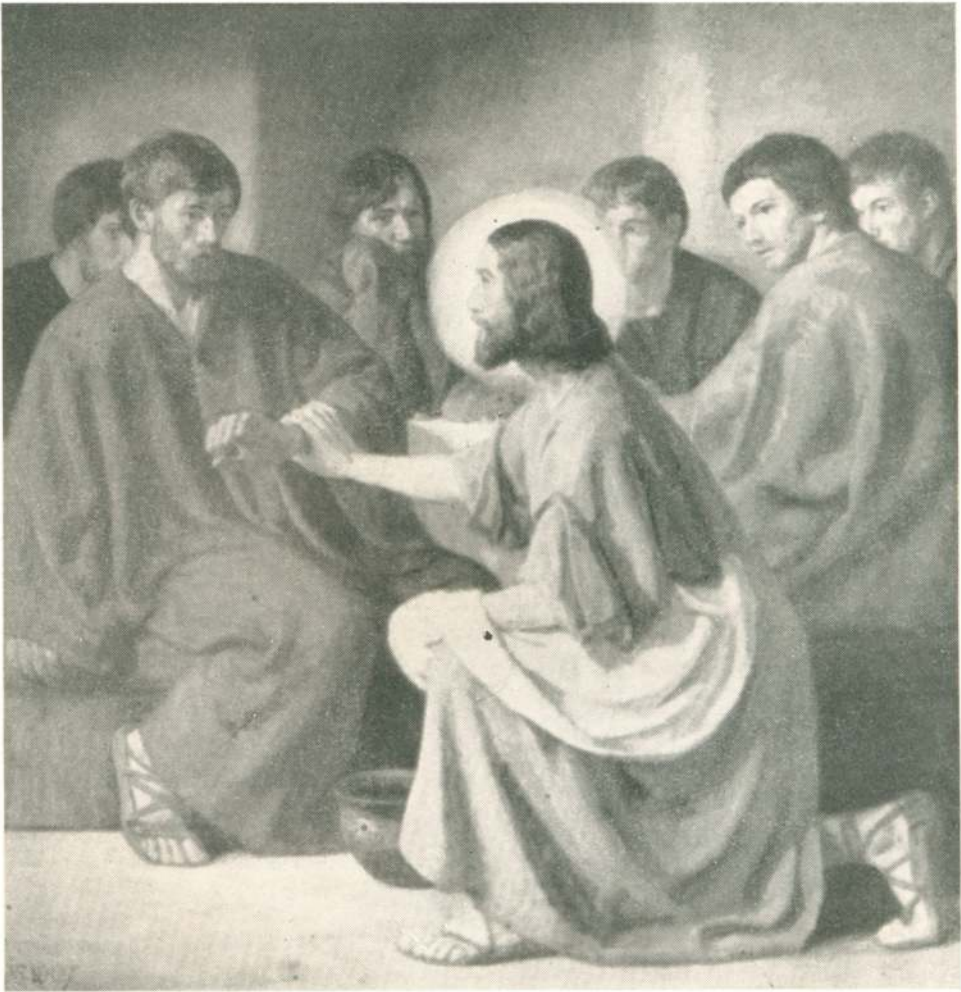
Holstebro Frimenighedskirke.

sagde han, og idet han pegede paa Nadverelementerne paa Alteret: „Dér er det at finde.“ Disse Ord glemte Morten Larsen aldrig.

Han rejste nu hjem til Danmark igen, og efter at være kommet gennem sin Krise blev han i 1885 Lærer paa den lille Højskole, Pastor Jensen havde oprettet i Ebeltoft. Undertiden prædikede han ogsaa i Kirken og fik efterhaanden igen Mod til at tænke paa en Præstegering, saa da Pastor Jensen foreslog ham til Valgmenighedspræst i Holstebro og Menigheden bad ham komme, sagde han Ja dertil.

Købmand *Balle*, som var med i Bevægelsen fra dens Begyndelse, har skildret Menighedens Forhistorie indtil Morten Larsens Komme og slutter kønt sin Skildring med at skrive: „Nu mener jeg, mit Hverv er endt, idet jeg til Slut ønsker, at Gud Fader maa styrke og bevare Menigheden og dens Præst, saa den maa blive til Velsignelse, ikke alene for sig selv, men ogsaa for den Egn, hvor den er opvokset.“

Morten Larsens Gerning blev præget af stor personlig Redelighed, saa hans hele Færd maatte stemme overens med hans Tale, og det gav hans Ord en betydelig Myndighed, ikke blot blandt grundtvigske Folk, hvor Morten Larsen efterhaanden blev kendt over hele Landet, men ogsaa blandt andre kristne Mennesker. En særlig stor Betydning for vide Kredse fik Morten Larsen gennem sit omfattende Medarbejderskab ved Liselund Menighedsskole og gennem sine Bøger, især Prædikensamlingerne og „Livstanker“, men ogsaa hans Arbejde for kirkelig

„Fodtvætningen“, af Joakim Skovgaard.

Frihed som Medlem af det kirkelige Udvalg og gennem mange Artikler har haft stor Betydning.

Men det var dog i sin Menighed, han fik mest at betyde. Fra 1888 til 1914 var han Valgmenighedspræst, og i den Tid fortsatte han ikke blot den gamle Tradition med Vennemøderne, men han tog ogsaa de folkelige Foredrag med ind deri, saa det kristelige og det folkelige kunde gaa Haand i Haand.

Menighedens Vækst nødvendiggjorde en Udvidelse af det gamle Kirkehus, og under Ledelse af Arkitekt Brummer foretoges da en Ombygning og Udvidelse i 1906.

Joakim Skovgaard har givet Tegning til Alterpartiet og i 1907 malet det smukke Alterbillede af Fodtvætningen. I Kirken hænger desuden et Billede af Morten Larsen, malet af Ludvig Find 1913. Døbefonten er en Gave fra Herregaarden Nørre Vosborg.

I 1914 under Striden om Arboe Rasmussen saa det ud til, at den borgerlige Magt gennem Højesteret skulde have det afgørende Ord at sige i Kirkens Anliggender, og som Protest mod denne Udvikling traadte Morten Larsen da ud af Folkekirken, fordi han ikke som Præst i den vilde tage Medansvar for en udvortes Afgørelse i Trosager. Hans Menighed forstod vist ikke rigtig denne skarpe Stilling, da Morten Larsen jo selv uantastet kunde gøre sin Gerning og forkynde Ordet efter sin Opfattelse.

Men de holdt saa meget af deres Præst og følte en saadan Tillid til hans Retsindighed, at de gerne fulgte ham ud i Frimenighed. En Afstemning gav 200 Stemmer for og kun 7 imod Forandringen. Og det viste sig, at Menighedens Tilværelse ikke

blev ret meget anderledes og ingenlunde ringere, men der blev ved at være stor Tilslutning, saa Morten Larsen endog saa sig nødsaget til at antage en Medhjælper. I kortere Tid virkede som Hjelpepræster *Holm*, senere *Fruering*, *Lomholt*, senere *Aalborg*, og *Balslev*, senere *Seem*. Men fra 1916 blev det en fast Medhjælp.

Det var *Jens Krustrup*, som er født i Guldager i Vrejlev Sogn i Vendsyssel den 3. Marts 1889 som Gaardmandssøn og blev teologisk Kandidat i 1915. Et Aar var han derefter Lærer paa Kvissel Højskole, hvor han fandt sin Hustru, Agnete Stevns.

Han er en djærv og særpræget Natur, som har øvet en dygtig Gerning baade i Tale og Skrift, især i Baven, og hans poetiske Evne har fundet Udtryk i Sange og Salmer.

Da Morten Larsen havde overskredet de 75 Aar og været Præst i

Jens Krustrup.

Holstebro i 40 Aar, overlod han Præstestillingen til Krustrup og blev selv hans Medhjælper, endnu arbejdskraftig i adskillige Aar, ja næsten lige til sin Død den 19. August 1936 i en Alder af 85 Aar. Hans Liv og Gerning er beskrevet i et ufuldført Skrift af hans Søsterdatter, Karen Johansen, som i mange Aar styrede Hus for ham.

Jens Krustrups Arbejdstid blev ikke saa lang, da han i ret ung Alder ramtes af en svær Sygdom, som først en Tid nødte ham til at have en Medhjælper og efter en kortvarig Bedring at tage Afsked i 1942; men han lever endnu med i Menighedens Liv.

Hans Efterfølger blev *Niels Bundgaard*, som er født den 8. September 1910 paa Ølholm i Langskov, hvor hans Far var Gaardejer. I sin Studentertid var han Formand for det teologiske Studenterraad, 1933—34, og efter sin Embedseksamen i 1937 blev han Sognepræst i Skrave. Hans Hustru, Kristina Lund, er fra Videbæk mellem Herning og Ringkøbing. I 1942 kom de da til Holstebro til Arbejdet i Menigheden, der endnu rummer mange af de gamle, selv om en Del af de førende Skikkelser er gaaet bort i Aarens Løb. Blandt dem er der særlig Grund til at nævne Friskolelærer *Jensen* og Bogtrykker *Thomsen* foruden den førnævnte Karen Johansen.

N. Bundgaard.

AULUM-VINDING-VIND VALGMENIGHED

Tryk avler Modtryk, siger man. Det gælder ogsaa paa det aandelige Livs Omraade. En Del Friskoler, vel ogsaa en Del af de frie Menigheder, skylder denne Naturlov sin Fremkomst; men fordi man i en Tvangssituation gør Brug af de Frihedslove, vi som Følge af Grundtvigs Indsats har faaet her til Lands, skaber man hverken grundtvigsk Skole — eller Menighedsliv.

Man kan blive „interesseret“ i en Friskoles Oprettelse, fordi der er for langt til Kommuneskolen, eller paa Grund af andre ydre Forhold — f. Eks. Utilfredshed med en Lærer; er der saa nogle Forældre med Syn og Sans for de grundtvigske Skoleidealer, bliver der maaske startet en „Friskole“.

En saadan Skole er i mange Tilfælde kun „en Friskole i Svøb“. Fremtidigt Liv og Virke skal vise, hvad der folder sig ud af Svøbet — en trosbaaret Friskole eller kun en Privatskole. En Privatskole kan for øvrigt have sin fulde Berettigelse, og den kan som saadan være saa agtværdig, ja hæderværdig, som nogen Skole kan opnaa at blive det, uden at de grundtvig-koldske Skoleidealer behøver at betyde noget videre for dens Forældrereds.

En Valgmenighed betragter de fleste Mennesker vist uden videre som hvilende paa og levende af de aandelige Syner, vi med Rette kalder „det grundtvigske“; men det sognekirkelige Tryk kan nu og da skabe en Interesse for de *Rettigheder*, vore kirkelige Frihedslove giver Adgang til.

En Menighedsdannelse, der i en ikke uvæsentlig Grad sker paa dette Grundlag, kan man vist sige om, at den fra Starten kun er en „grundtvigsk Valgmenighed i Svøb“. Saadan startedes Aulum-Vinding-Vind Valgmenighed.

De to Mænd, som ganske uomtvistelig har haft den allerstørste Be-

tydning for denne frie Menighedskreds's Dannelse, er Sognepræsterne B. Willer (Aulum-Hodsager 1899—1922) — og F. K. Fangel (Vinding-Vind 1918—26) — ikke paa Grund af deres Frisind og Imødekommenhed og Forstaaelse af anderledes tænkende, men tværtimod paa Grund af deres Ensidighed og Ufordragelighed.

Disse to Præsters Virkemaade skal ikke skildres her; men, selv med et ringe Andenhaandskendskab til den, er det forstaaeligt, at den maatte vække Harme og en Modstand, der affødte et stærkt afgjort Nej hos mange, som maaske slet ikke havde nogen virkelig Forstaaelse af og Trang til et rigere Menighedsliv. Aktivt gav det sig Udslag i en „Interesse“ for Dannelsen af en fri Menighed, en Sprængning af Sognebaandet — men ikke af Sognegrænserne og det tilvante Syn paa og Deltagelse i Menighedslivet.

Som Basis for et grundtvigsk Menighedsliv er et aldrig saa berettiget og stærkt Nej til utaalsomme Sognemenighedsforhold ikke tilstrækkeligt — i Længden.

Enhver Menigheds Grundvold og Livsberettigelse beror paa den Klippegrund, der ene kan give og bære Liv, og den Muldjord, hvorefter det kan drage Næring — det Nej, der er Forsagelsens Nej, og det Ja, der er Bekendelsens Ja! Det og intet andet kan bære og vare. Et Protestens og Kritikkens Nej kan flamme brændende højt i en bevæget Kampens Tid, saa det beforder en for tidlig eller maaske rettere en for *svag* Fødsel, der i sig bærer Anlæg for og ringe Modstandsevne mod alle Slags Børnesygdomme, hvorefter de værste kan blive saa langvarige, saa det efterfølgende Liv i mange og trange Aar lider derunder.

Under saa trange Kaar kom Aulum-Vinding-Vind Valgmenighed til Verden, og dens inderste Trivsel og Vækst har indtil nu maattet friste Livet under Trykket deraf.

Der har dog paa disse Egne af Landet nok været grundtvigske Mennesker lige saa tidligt — ja, maaske før der var Missionsfolk.

1892 kom Lærer *A. Simonsen* til Aulum. Han havde sit Staated i det grundtvigske Livssyn. Trods megen Modstand tog han et Arbejde op til Glæde og Velsignelse for mange i Sognet, og han holdt trofast ud, indtil han døde i 1924. Første Maal var en Foredragsforening, der stiftedes omkring 1893. Dens Opgave var ikke blot folkelig Oplysning, men ogsaa kristelig. Morten Larsen var den allermest benyttede Taler. Møderne holdtes til at begynde med i private Hjem, men i 1897 rejstes

et Forsamlingshus, hvori der aldrig blev danset. Imidlertid kom Aktiemajoriteten i Hænderne paa Missionsfolk, der i 1923 benyttede deres Magt til at sælge Huset til Nedrivning! Efter flere forgæves Forsøg lykkedes det dog at faa rejst et nyt Forsamlingshus i 1939.

I Aarenes Løb havde enkelte Familier sluttet sig til den frie Menighed i Holstebro, og nogle havde løst Sognebaand til Sognepræsterne i Ørre.

A. Simonsen og Hustru.

M. Mølgaard Nielsen.

Foredragsforeningen gik over til at blive en Kreds af „K. S. 98“, og denne afløstes i 1919 af en Frimenighedskreds med Morten Larsen og J. Krustrup, Holstebro, som Præster.

Nævnes skal det ogsaa, at der omkring 1900 stiftedes en Ungdomsforening under De danske Ungdomsforeninger, hvis første Formand blev *Anders Chr. Jensen*, som nu i en Aarrække har været Aulum Valgmenigheds Formand.

Den bærende Kraft i dette Forgaardsarbejde var Lærer A. Simonsen, der til sin Død var en varm, trofast Arbejder for det Livssyn, han fra sin Ungdom blev bundet i og baaret af.

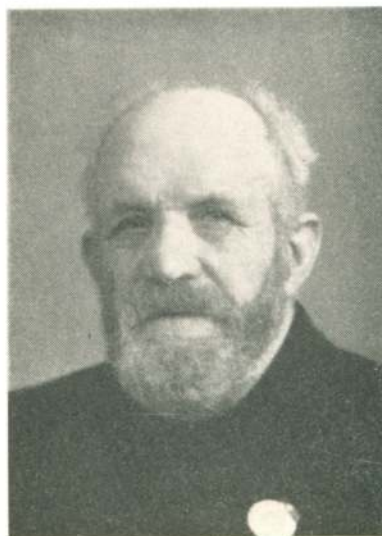
En anden Mand, *Mads Mølgaard Nielsen*, bør nævnes i samme Forbindelse. Han havde været Friskolelærer i en Række Aar, til han i 1887 købte Gaard i Hodsager og i 1905 flyttede til Aulum, hvor han straks sluttede sig til den grundtvigske Kreds. Han var medvirkende

til Frimenighedens Dannelse, var dens Formand, da den i 1922 gik ind i Valgmenigheden. Fra 1890 til 1920 var Mølgaard Nielsen Folketingsmand for Holstebro-kredsen. Et mere varmhjærtet og trofast Medlem af Menigheden skal man lede om. Nu er han over 98 Aar og bor hos en Datter i Ringkøbing.

I Vinding og Vind Sogne foregik gennem en lang Aarrække et Forgaardsarbejde, men her udelukkende gennem Foredragsforeninger. Der

Anders Kjær.

Niels Offersen.

er ikke og har aldrig været Kirkeligt-Samfunds-Kredse nogen af Stederne.

I Vind har der ikke været nogen direkte Tilslutning til den frie Menighedskreds i Holstebro, som i Aulum og Vinding. Spørger man sig frem efter Begyndelsen til det grundtvigske Liv i Vind, faar man opgivet *Jens Voldsted*, *Kristen Bundgaard* og *Anders Kjær*, som værende af „de gamle Grundtvigianere“. Det faar vel saa være dem, der bærer Skylden for, hvad der er vokset frem af grundtvigsk Livssyn i Vind, og det skal nok være Anders Kjær, som har Hovedskylden.

Om Anders Kjær anføres her efter hans egne Optegnelser i Lærer E. Jespersens Bog om Vind Sogn.

Anders Kjær er født i Vind 1860. 1879 kom han paa Højskole, hvor han blev vakt og sat i Gang gennem det nye Lys, han der fik over Folke- og Kristenlivet. Kort efter at han i 1881 overtager Gaarden

„Blaakjær“ efter Faderen, tager han sammen med en Højskolekammerat en lille Tur til Mors for at faa Næring af det Liv og den Aand, som rørte sig paa Højskolen og i Frimenigheden dér. De tog med Tog fra Holstebro til Skive, ellers gik de hele Vejen, hjem over Thy! Denne Tur har virket inspirerende paa Anders Kjærs Foretagsomhed.

Der holdtes dengang „Vennemøder“ i Vemb, Ulfborg og Holstebro; det var jo ikke saa lidt nærmere end Jølby paa Mors, men alligevel ikke nær nok, til at Vindboerne i noget betydende Tal tog med til de Møder.

Anders Kjær mente saa, der vilde komme flere, hvis han sørgede for, at Talerne kom ud til Vind. I Begyndelsen af 1880erne fik han venligsindede Nabopræster o. a. til at komme og tale i sin Gaard, hvortil han saa indbød, hvem der vilde komme og høre. Paa den Maade kom Vind Foredragsforening i Gang. Tilslutningen til Møderne i „Blaakjær“ var ikke saa overvældende, at man af den Grund havde et Forsamlingshus behov, men Gaarden laa afsides i Sognet, og Anders Kjær mente vel, at et mere centralt beliggende Mødested vilde være bedre. Han tog saa fat paa at faa rejst et Forsamlingshus, fik det ogsaa gennemført, men Deltagelsen i Møderne blev dog ikke væsentlig større.

I Vind var de Mennesker, der stod sammen om det grundtvigske, kun en lille Flok, og det er de fremdeles.

I Vinding Sogn er det Lærer *Grønæk* og *Niels Offersen*, der er Igangsætterne; ganske særlig er det den sidstnævnte, som gennem mere end 50 Aar har været en drivende Kraft for et jævnt og muntert, virksomt Liv paa Jord — baade folkeligt og kristeligt.

Disse to Mænd fik i 1892 startet en Foredragsforening, hvis Formaal skulde være „at lade afholde oplysende og ophyggende Foredrag af vore gode Højskolemænd og Præster af den grundtvigske Retning“. For denne Forening var Niels Offersen Formand i 40 Aar. I Foredragsforeningens første 10 Aar afholdtes der i alt 122 Møder; ved Halvparten af disse var det Præster, der førte Ordet, og Præsterne Morten Larsen, Holstebro, og Nielsen, Bøvling, havde den store Broderpart af denne Halvdel. Foreningen lever og virker endnu, den har gennem Aarene gjort en betydelig Indsats i Sognets aandelige Liv.

1902 bygges Forsamlingshus, og i 1916 stiftedes en Ungdomsforening.

Nogle faa Familier sluttede sig til den frie Menighed i Holstebro; men mange flere vilde gerne høre Morten Larsen prædike. Foredrags-

foreningen lod da af og til afholde Gudstjenester i Vinding Kirke, hvad der førte til, at Foreningen i 1905 traf Aftale med Morten Larsen om regelmæssige Gudstjenester. Udgifterne afholdtes dog ikke af Foreningens Kasse, men ved frivillige Bidrag, tegnet med dette ene Formaal for Øje. Denne Ordning synes ikke at have haft nogen menighedsdannende Tanke. Den varede for øvrigt ogsaa kun kort — væsentligt maaske som Følge af, at Pastor *J. P. Jensen*, der blev Præst i Vinding-Vind 1904—18, viste sig at være stærkt præget af grundtvigsk Livssyn.

Efter en troværdig Vindingbos Udtalelse skal „den første Grundtvigianer“ i Vinding Sogn have været *Lars Bukh* (en Forbror til Niels Bukh i Ollerup). Han kom til Sognet i 1873, men rejste igen 1880 og synes ikke at have sat sig mærkbare Spor.

Efteraaret 1884 blev *Kjeld Grønbæk* kaldet til Lærer og Kirkesanger i Vinding, hvor han virkede til 1920. Han var født i Aulum 1856 og døde i Vinding 1922.

En Mand, der ved Besked om de Ting, skriver om Lærer Grønbæk i Bogen „Kirker, Præster og Degne i Vinding-Vind“: „Det tør uden Forklejnelse af tidligere Degne og Skolelærere i Vinding siges, at Grønbæk ragede et godt Stykke op over dem alle . . . Han var en helstøbt, grundsolid og rodfæstet Personlighed, der tog virksomt Del i Tidens Rørelser og Bevægelser. I det aandelige Liv gik han ind for det grundtvigske Livssyn paa Folk og Menighed.“

Niels Offersen og hans Hustru, Else Marie, kom i 1887 fra He, hvor de begge var født — henholdsvis 1860 og 1850.

Med disse to Mennesker kom der vel ikke just nye Ideer til Vinding, men der kom en mærkbar Foretagsomhed, som var baaret frem af en Idealisme og en Offer- og Arbejdsvilje, som var langt ud over det almindelige. De var grebne og rodfæstede i det grundtvigske, og de sluttede sig straks til den frie Menighedskreds i Holstebro.

Det var et Par frie, stærke Personligheder, der tog fat paa alt, hvad de fik Haand i Hanke med, med en saa ufortrøden og uholdende Energi, at mange vel tænkte, de snart vilde gaa træt, give op og falde til Ro, forlige sig med Forholdene, som de nu en Gang var; men de var ikke af den Slags.

Naturligvis var det Mandens, Niels Offersens, Navn, der blev knyttet til alt det meget, der blev planlagt og sat i Gang og holdt ved Lige fra Hjemmet i „Øster Ramskov“ og siden i „Ramskovlille“, men glem

vil det ikke blive, at de var to om det, to, der har skabt Minder, der er værd at frede. Og for Valgmenigheden blev han en god Støtte, som dens Formand gennem mange Aar.

I alle tre Sogne har der i henved 40 Aar rørt sig et kendeligt Liv af grundtvigsk Rod, før der bliver Tale om en Menighedsdannelse.

Det kan vel nok med nogen Begrundelse siges, at Foredragsforeningerne alle tre Steder har gjort et Forarbejde for Valgmenigheden.

Foredragsforeninger tilsigter næppe nogen Steder at gøre sig selv overflødige for at give Plads for en Valgmenighed; men det tør vist siges, at Lederne her tog et „kirkeligt“ Sigte, og det var ikke ilde set af Medlemmerne, at det tiest var Præster, der talte, og at disse oftest talte lige saa direkte forkyndende som ved en Gudstjeneste.

Ved Møderne i Forsamlingshuset kunde det aandsbaarne Ord være lige saa velsignet løftende og bærende og forløsende som ved nogen Gudstjeneste, men det var og blev dog altid kun et Foreningsforetagende, der vel kan være berigende, men Foreningsliv og Menighedsliv er nu noget saa vidt forskelligt, at det slet ikke kan sammenlignes — end sige da sidestilles. Selv det fattigste Menighedsliv er højt hævet over et nok saa rigt Foredragsforeningsliv.

Utilfredsheden med Pastor Fangel steg i 1920 til en Højde, der krævede en Udløsning. Der skete da Henvendelse til Holstebro Frimenigheds Præster fra en Kreds af Vindingboere, og der blev truffet Aftale om at faa Gudstjenester i Vinding Kirke en Gang maanedlig.

Der var dog endnu slet ikke nogen Tanke om at danne nogen selvstændig fri Menighed. Foranstaltningen tilsigtede kun en midlertidig Hjælp i en Nødssituation, saa man kunde samles i sin egen Sognekirke uden at være udsat for at fyldes til Randen af Forargelsens Vrede.

Heller ikke denne Ordning varede ret længe. Pastor Fangel holdt nemlig 1. Juledag en Prædiken, der i Form og Indhold var af en saadan Art, at man nu gik det afgørende Skridt videre og besluttede at oprette en Valgmenighed.

Frimenigheden i Aulum viste sig villig til at gaa sammen med Vindingboerne om en Valgmenighed, naar Præsten kom til at bo i Aulum, og da der fra først af ogsaa var Tanke om, at en Kreds i Vildbjærg vilde slutte sig til, gik Vindingboerne med til, at Præsteboligen skulde ligge i Aulum.

Det blev imidlertid ikke til noget med Tilslutningen fra Vildbjærg;

i Stedet for kom der senere en lille Kreds fra Vind med. Nu ligger Præsteboligen saaledes i høj Grad upraktisk anbragt for det daglige Menighedsarbejde.

22. Marts 1922 kunde Aulum-Vinding-Vind Valgmenighed holde stiftende Generalforsamling med en Tilslutning af i alt 133 Familier.

Man viste den Dristighed at antage en 52-aarig Ikke-Teolog, Højskolelærer Hans Peder Juul Nyholm, til Præst.

3. September 1922 faar Menigheden Anerkendelse. 8. Oktober ordineres Pastor Nyholm, hvis Indsættelse fandt Sted i Aulum Kirke den 22. Oktober. Valgmenigheden var en Kendsgerning, den var traadt ud i Livet med Ansvar for sit eget Livs Indhold og Maal.

De tre Sognekirker benyttes til regelmæssige Gudstjenester. „Salmebog for Kirke og Hjem“ benyttes og ønskes ikke byttet med nogen anden. Forslag om at gaa over til Brug af „Salmer“ vandt ingen Tilslutning, affødte overhovedet ikke nogen Meningsudveksling.

Menighedsmøder afholdtes 5 à 6 Gange i Vinterens Løb i hver af de tre Sognes Forsamlingshuse; det er altid kun Menighedens Præst, der fører Ordet.

Ud over et aarligt fælles Sommermøde i Vinding, hvortil der under normale Forhold har været indbudt en fremmed Præst som Prædikant og Taler, er der overhovedet intet Samkvem mellem de tre Kredse, der lever hver sit af Sogneskellene afgrænsede Liv.

I Aulum er det Valgmenighedskredsen, der — som Regel — lader afholde Efteraarsmøde en enkelt Eftermiddag med en enkelt fremmed Taler. I de to andre Sogne tager Foredragsforeningen sig af sligt, men i Aulum findes ikke mere nogen saadan.

Der er ikke noget Samarbejde med andre Foreninger eller Sammenslutninger — heller ikke med Ungdomsforeningerne i Aulum og Vinding er der nogen egentlig Forbindelse.

Anden Slags Arbejde — ydre Mission eller socialt — tager Menigheden heller ikke Del i; der finder heller ikke Indsamlinger Sted til Fordel for noget saadant, og „Menighedsbladet“, „Højskolebladet“, „Bavnen“ o. a. l. Blade er vist ganske ukendt Læsestof for langt de fleste af Menighedens Medlemmer.

I nogle Aar er der gjort Forsøg med et Kirkeblad, der først var helt hjemmestrikket, nu „Søndagslæsning“ udg. af „K. S.“ med „eget Hoved“ og Bagsidestof; det kan dog ikke siges at være slaaet rigtigt an.

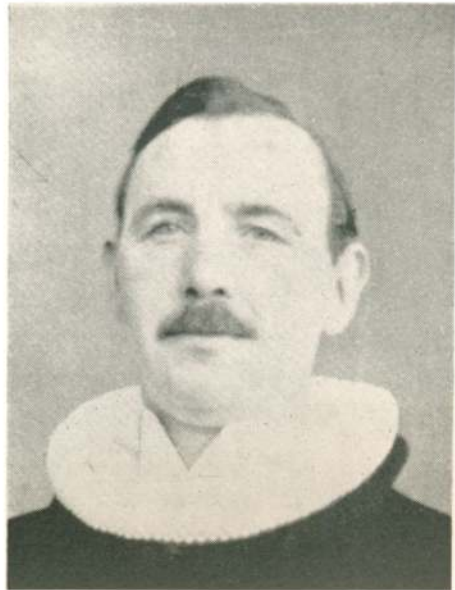
Saadan har Menigheden nu i over 20 Aar levet sit nødtørftigste Liv; mere jævnt og mere stilfærdigt og enkelt, end det har været, kunde det vist ikke godt være, om Livet skulde bevares.

16. Januar 1935 døde Pastor Nyholm efter kort Tids Sygdom.

Hans Peder Juul Nyholm var Lærersøn, født 15. Januar 1870 i Sdr. Højrup paa Fyn. Uddannelse: Præliminæreksamen 1894, Askov

H. P. Juul Nyholm.

G. Chr. Petersen-Bønding.

udvidede Højskole i to Vintre, 1912—13 Statens Lærershøjskole, fra 1915 tre Vintre paa Liselund Menighedsskole. Virksomhed: 1910—17 Lærer paa Kvissel Højskole. 1918—20 uordineret Medhjælper i Stevns Frimenighed og Lærer paa Stevns Landbrugsskole, 1921—22 Lærer paa Højskolen ved Flensborg Fjord; 1922 Valgmenighedspræst for Aulum-Vinding-Vind Valgmenighed. 1927 blev han gift med Marie Larsen Langelund fra Hesselager.

Det blev altsaa kun 12 Aar, hans Præstetid varede. Han sled sig op i de 12 Aar. Det var en temmelig urolig og dømmesyg Tid, men hans fredsommelige og stilfærdige Forkyndelse var vel egnet til at dæmpe Bølgerne.

En af Pastor Nyholms tænksomme Tilhørere gennem de 12 Aar skriver om hans Forkyndelse, at han talte ud fra samme Tankegang

som Paulus i Athen: „Naar vi altsaa er Guds Æt“ (Ap. G. 17, 21). Han saa det som sin Opgave „at lære os at kende og elske det gode og søge Godhedens Kilde som Frelse fra det onde.“ Hertil kom ikke blot hans gode Vilje, men ogsaa store Evne til at hjælpe ogsaa rent haandgribeligt. Hele Nyholms Færd baade som Menneske og Præst var saadan, at han vandt sig mange virkelige Venner — ogsaa uden for Menighedskredsene.

Ikke destomindre kom der Røster frem om at lade Valgmenigheden gaa ind, saa dens første Præst ogsaa skulde blive dens sidste. Man overvandt imidlertid Betænelighederne og samledes i Ønsket om og Viljen til at fortsætte.

Fra 1. Maj 1935 blev hidtilværende Valgmenighedspræst i Thy, Gustav Chr. Petersen-Bønding, antaget som Menighedens Præst.

Han er Haandværkersøn, født i København 27. April 1889, har ingen teologisk Uddannelse og har ikke læst til nogen anden afsluttende Eksamen.

Virksomhed: Højskolelærer paa Thylands Højskole 1909—12, Friskolelærer i Almind ved Viborg og i Høve, Asnæs St., 1912—22, Sekretær for Dansk Santalmission 1922—28, Valgmenighedspræst i Thy 1928—35. 1935 Præst for Aulum-Vinding-Vind Valgmenighed. 1913 gift med Friskolelærerinde Ane Kristine Pedersen (Kristine Bønding).

Medhjælpere ved Gudstjenesterne:

I Aulum: Lærer Simonsen var Kirkesanger til sin Død, afløstes af Lærer Larsen, der ogsaa virkede til sin Død; siden 1935 har Aulumkredsen ingen Kirkesanger haft. — Organister: Frk. E. Simonsen, Frk. Thalund og siden 1935 Bankbogholder M. Eghoff.

Vinding: Kirkesangere: Lærer J. H. Vølver til 1926, derefter Lærer Esbern Jespersen. — Organister: Lærer Nielsen, Gaardejer Peder Vad. Frk. E. Simmelkjær Christensen, Fru Lærer Dagmar Jespersen.

Vind: Lærer E. Jespersen Kirkesanger til 1926, siden har Vind ingen Kirkesanger haft. — Organister: Frk. D. Vinkel, Fru Jensen, Idom, Frk. Trolldoft, Fru Lærer Simonsen, Raasted.

HERNING-GELLERUP VALGMENIGHED

Begyndelsen til denne Valgmenighed ligger for saa vidt langt tilbage, som den skyldes aandelige Bevægelser fra forskellig Tid, dels Herrnhutismen, dels Indre Mission og allermest den Kendsgerning, at gammeldags Guds frygt altid har haft dyb Rod i Hammerum Herred. I Tiden efter 1864 kom der efterhaanden ogsaa enkelte grundtvigske Præsters Forkyndelse, selv om Indre Mission blev den stærkeste paa Egnen og repræsenteret af flere dygtige Missionærer.

Den grundtvigske Bevægelse blev først samlet, da *Enevold Terkelsen* blev Sognepræst i Ørre og Sinding. Terkelsen var født den 6. Februar 1863 i Vrigsted ved Vejle, hvor hans Far var Gaardejer og Amdsraadsmedlem, og her mødte han tidligt det grundtvigske Liv baade i sit Hjem og i Kredsen om Vrigsted Højskole og Præsten *P. A. Ingerslev*. Han mistede tidligt sine Forældre og kom, 16 Aar gammel, paa Vrigsted Højskole hos Forstander *Maltesen*. 17 Aar gammel kom han paa Askov Højskole, hvor han var i 4 Vintre og 2 Somre. I Sommeren 1883 opholdt han sig paa Seljord i Norge, hvor Ullmann var Forstander, og der klarede det sig for ham, at han vilde være Præst. I 1891 blev han Kandidat og kom straks et Aars Tid til Ollerup som Kapellan hos gamle *Brandt* og derfra i 1892 til Ørre og Sinding som Sognepræst.

Hans Hustru, *Kathrine Kirkegaard*, er født i Vrigsted og fulgte ham i 1892 til Ørre, og hun har siden været ham en god Medhjælp. Enevold Terkelsens Udvikling formede sig roligt og jævnt gennem grundtvigsk Paavirkning paa Højskoler og i Studietiden. Naar han blev en betydelig Præst, har vi her et Eksempel paa, at dette ogsaa kan naas gennem en rolig Udvikling og ikke blot gennem stærke Kriser. I den skønne Præstegaard i Ørre, hvor Aaen snor sig gennem Haven, og i de to smaa Sogne var der gunstige Vilkaar for et rigt Hjemliv og en Forkyndergerning, hvor han med sit frimodige Væsen og sin stærke Tro ret kunde

virke og vokse i det paa en Gang sindige og stærke, som var hans Særpræg, og blive en Førerskikkelse, om hvem Mennesker kunde samles i Medgang og Modgang. Han kunde ret give en mere forsagt Natur Mod til at gaa fremad og tage fat paa sin egen Maade.

I 1901 blev Præsteembedet i Herning ledigt, og mange Mennesker i Byen og Omegnen ønskede at faa Terkelsen derind som Sognepræst:

Enevold Terkelsen.

Kathrine Terkelsen.

men Myndighederne lagde Hindringer i Vejen derfor, da de havde givet forskellige Løfter om noget andet. Og Terkelsen kom saa i Stedet til Rind ved Herning fra 1901 til 1904. Men da saa imidlertid Loven om Kirkers Brug af 1903 havde aabnet Valgmenigheder Adgang til at benytte Sognekirkerne, besluttede de grundtvigske Folk i Herning og Omegn at oprette en Valgmenighed og bede Terkelsen være deres Præst. hvortil han sagde Ja.

Gennem en halv Snes Aar havde Terkelsen allerede da gennem hyppige Gudstjenester i Herning vundet en stor Kreds ved sin første Forkyndelse, som især drog de unge til.

I 1904 begyndte han da sin Gerning som Valgmenighedspræst. tog Bolig i Herning og prædikede i Sognekirken; og Menigheden voksede sig snart stor og stærk. Der holdtes ikke blot Gudstjenester, men ogsaa

hyppigt Møder, og fra 1919 har der hvert Aar været holdt et fire Dages „Liselundmøde“, hvor store Skarer strømmer til, og hvor gode Talere fører Ordet. Disse Møder fortsættes den Dag i Dag.

Et Stykke Øst for Herning ligger Herredsbyen Hammerum, og her havde der tidligere været forsøgt at samle om grundtvigsk Aandsliv. I 1867 var der blevet oprettet en Folkehøjskole af Lærer *Thomas Nielsen*,

Hammerum Valgmenighedskirke.

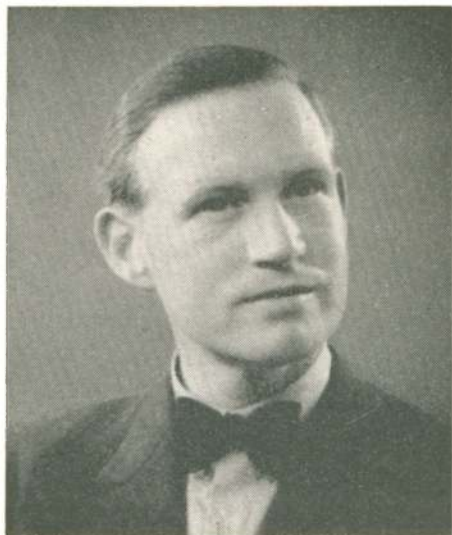
senere Landstingsmand, og han solgte den i 1871 til *Rasmus Nielsen*, senere Folketingsmand. Skolen blev fra 1879 til 1884 ledet af Forstander *N. Vigtoft*, men derefter nedlagt. Bygningen brugtes dog endnu en Tid som Forsamlingshus.

Valgmenigheden havde faaet mange Medlemmer i Gellerup Sogn, hvor Hammerum Stationsby efterhaanden var ved at blive et Knudepunkt, og i 1924 byggede Kredsen her sin egen Kirke efter Tegning af Arkitekt *C. Mindedal Rasmussen*, Ollerup. Den bestaar af Kor, Skib og lavt Taarn med Sadeltag, og den er hvidkalket og teglhængt. Den har 200 Siddepladser og kom til at koste 60,000 Kroner. Og denne hyggelige Kirke har siden været en god Hjælp for Menighedslivet.

I Herning har der ogsaa været Planer om at bygge egen Kirke, efter-

som baade Sognemenigheden og Valgmenigheden voksede; men det er ikke hidtil blevet gennemført.

Naturligvis har den stærke Missionsbevægelse med ofte haarde Domme over Mennesker bidraget til, at der her som flere andre Steder kom nogle Medlemmer ind i Valgmenigheden, væsentligt fordi de ikke kunde finde sig tilfreds med deres Sognepræst. Det kan nok medføre forskellige Farer; men det kan ogsaa godt blive til Gavn for nogle Mennesker.

Poul Holm.

Terkelsen var gennem 31 Aar Menighedens Præst og knyttedes med Hjærtebaand til de mange, saa det var et stort Tab, da han i 1935 afgik ved Døden.

Hans Eftermand blev *Poul Holst Holm*, som er født den 15. December 1904 i Sahl, som Søn af den kendte grundtvigske Pastor Holm, senere Fruering. Han blev teologisk Kandidat i 1932 og var Sognepræst i Fjaltring 1933—35, for han kom til Herning. Hans Hustru.

Edith Søgaard, er Lærerdatter fra Hørning.

Poul Holm har fra sit Hjem gode Forudsætninger for at gaa ind til Arbejdet for den yngre Generation i Valgmenigheden. Det viser sig jo mange Steder vanskeligt at faa Børnene til at følge i Fædrenes Spor; det maa tit ske ad mange Omveje og under forskellige Brydninger; men vi kan ikke opgive Haabet om, at det maa lykkes at bevare det bedste i Slægternes Sammenhæng. Saa meget i Menighedsliv og Folkeliv beror derpaa, ikke mindst under de Vilkaar, der nu er vort Land beskaaret, saa det vil faa stor Betydning for Fremtiden.

Blandt de mange, der har baaret Menighedens Liv og bidraget til dens Styrkelse, kan fra den første Tid især fremhæves Redaktør *Bendixen* og Manufakturhandler *J. K. Larsen*, Realskolebestyrer *Kiilerich* og Gaardejer *Jens Birk*, hvis Søn, Gaardejer *Okkels Birk*, nu gennem mange Aar har været Menighedens Formand.

I Gellerupkredsen kan foruden Rasmus Nielsen, som skænkede

Byggegrunden til Kirken, nævnes Lærer *Brønlund*, der var Kirkesanger endnu før han fik Mod til at indtræde i Valgmenigheden, men sluttede sig nær til den derefter. Gellerupkredsens Formand var han ogsaa i en Aarrække til sin Død. Derefter var Gaardejer *Kr. Birk* Formand, til han døde i sin bedste Alder. For Tiden er Gaardejer *Lars Vestergaard* Formand. De to Kredse har en vis Selvstændighed med hver sin Økonomi. I de 40 Aar, Valgmenigheden nu har bestaaet, har der været et stærkt og godt Sammenhold. Har der en enkelt Gang været nogen Uenighed, som da der skulde vælges Byggegrund til Kirken i Hammerum, og flere gerne vilde skænke Grunden, var det dog fordi alle Parter ønskede det bedste for Menigheden. Den nye Slægt har været tro mod Begyndelsen, og Menighedslivet er blevet til Støtte og Hjælp for mange, der ønsker, at „de ædles Æt dør aldrig ud“.

SILKEBORG OG KELLERUP VALGMENIGHED

Der er udgivet en Bog af Bobjerg, der var født i Tem Sogn, om det Røre i kirkelig Henseende, som begyndte midt i det nittende Aarhundrede, og hvoraf der udsprang to Valgmenigheder, den ene dog kun med en forholdsvis kort Levetid.

Det begyndte ved en enkelt Mand, en indvandret Holstener, paa hvis Grav paa Balle Kirkegaard der staar: „*Jeppe Johansen 1848*“. Han var et tro Sandhedsvidne i sin Tid. Gennem ham blev *Andreas Ravn* fra Sinding aandelig vakt. Han blev et Mellemed mellem de gamle Forsamlingsfolk og de første grundtvigsk vakte. Han siger i sine Erindringer, at han aldrig var rokket i sin Overbevisning om, at Luthers Lære efter den grundtvigske Oplysning var den rette. Han var en aaben og djærv Natur, der mere ved Samtaler og ved hele sin Færd end egentlig som Taler gjorde en stor Gerning.

Medens han levede, kom der flere grundtvigske Præster til Silkeborg-egnen, og hver paa sin Maade var de med til at gøre grundtvigsk Aandsliv kendt. Den første var *J. Chr. Hostrup*, der fra 1856 til 1862 var Sognepræst i Silkeborg, som dengang var en helt ny By. I Sejling-Sinding var der tre Præster *Møller* efter hinanden. Og endelig var der *Holten* og *Spleis* i Torning længere mod Nord, og en kort Tid var *Jørgen Teilmann*, som andetsteds omtalt, Kapellan i Tem.

Naar dertil saa kommer to Højskoler, der levede en kort Tid, og mange Lærere og Bønder, der allesammen virkede for grundtvigsk Liv, vil vi forstaa, at der kom et aandeligt Røre paa Egnen i og om Silkeborg.

Bevægelsen fik fire Arnesteder: Torning Sogn mod Nord, Sejling, Sinding og Balle nærmere ved Silkeborg, Silkeborg By og endelig det store Tem Sogn Syd for Byen.

I den første Tid, før 1848, mødte *Andreas Ravn* Modstand fra de gamle Præster af Embedsmandstypen. En af dem vilde gerne forbyde

Forsamlingerne; men da han ikke kunde det, bestemte han, at Mænd og Kvinder skulde samles hver for sig; Degnen skulde overvære Mændenes Forsamling, og Præsten vilde selv tage Kvinderne paa sin Samvittighed.

I Torning Sogn var Indre Mission meget stærk. Den havde Andreas Ravn i sin Tid Samarbejde med, især med Missionær Stubkjær; men da Peter Larsen Skræppenborg ved et Møde havde sagt, at muligvis kunde Hedninger og udøbte Børn blive frelst efter Døden, blev der, siger Anders Stubkjær, blæst Alarm blandt de hellige alle Vegne i Jylland, og Paulus' Ord om, at der skal komme svare Ulve blandt Hjorden, fandt man nu virkeliggjort. Der blev holdt et stort Møde i Ungstrup i Torning Sogn, for at man kunde se, hvem der var de „skabede Faar“ (Grundtvigianerne). Dér hævdede Indre Mission, at Præstekonen i Sejling, Jutta Bojsen Møller, ikke kunde være Kristen, da hun dansede. Hvis hun døde under en Dans, vilde hun „hvirvle lige lukt ned i Helvede“. Andreas Ravn svarede hertil, at han slet ikke tvivlede paa, at Fru Møller var en kristen Kvinde. „Hun danser lige saa uskyldigt, som et Lam hopper hen ad et Dige. Jeg har den Tro om hende, at hun bevarer Forsagelsen og Troen i sit Hjærte lige saa fast, som naar hun sidder ved sit Sybord.“

Senere vandt den grundtvigske Bevægelse stærkt frem i Torning Sogn. De fik en ypperlig Præst i Pastor *Holten*, og i en By i Torning Sogn var der en udmærket Lærer, *Stensig*. Men der var ogsaa mange velbegavede og opvakte Folk blandt de jævne Bønder, som f. Eks. *Skorstensgaard*, der engang i en Samtale med Biskop Brammer udtalte følgende: „Maa jeg tillade mig at sige, at jeg har en anden Opfattelse end den højtærede Biskop! De Ord af vor Herre, som den hellige Skrift indeholder, er ikke hans livsskabende Ord. Dette lyder til ethvert Menneskebarn som et personligt Ord fra Gud, naar han i den hellige Daab genføder Barnet til det evige Liv. For alle saaledes døbte er den hellige Skrift gennem hele deres Liv en vejledende og lysende Ledestjerne som den, der ledte de vise Mænd til Betlehem. Det, Evangelierne giver os som Jesu Ord, tager vi som saadanne; og hans Apostles Ord tager vi som Sandhed fra Gud, altsammen til Oplysning og til Optugtelse, til Trøst og Vejledning, til Formaning og Selvprøvelse for det i Daaben genfødte Gudsbarns Liv. Men der er Ord i den hellige Skrift, som ikke er Guds.“

Man forstaar, at naar jævne Bønder kunde tale saadan i den Tid, var der Hold i Bevægelsen. Det vakte ogsaa Glæde i Torning, at Lærer Sten-

sig oprettede og i nogle Aar drev en Højskole. Og man mindes de Ord, hvormed Pastor Holten hver Søndag bad om, at det Troens og Haabets og Kærlighedens Ord, som vor Herre havde ladet lyde i sin Menighed, maatte faa Fremgang og frit Løb.

Saadanne Træk giver Forstaaelse af den Baggrund, hvorpaa man senere rejste Kellerup Valgmenighed i det nærliggende Hørup Sogn.

I Silkeborg By havde Hostrup samlet en lille Menighed, hvoriblandt Købmand *Knap* og Hustru, der var et Par sjældne Mennesker. Han brugte mange af de Penge, han tjente, til Arbejdet for aandeligt Liv. Og i sin Handel var han en ærlig og retsindig Mand. En Gang kom en Mand og vilde sælge nogle Vildtskind til ham for en bestemt Pris. *Knap* tog imod dem, men betalte dobbelt saa meget derfor, som Manden havde forlangt. „Nej, nej!“ sagde Manden, „det er alt for meget“. „Saa meget er Skindene værd“, sagde *Knap*; han tog ikke Fordel af Mandens Ukendskab til Priserne; men netop en saadan Ærlighed drog Kunderne til ham.

Der kom efterhaanden en større Tilhørerkreds omkring Hostrups Prædikestol, ogsaa fra de onnliggende Sogne, og de var navnlig glade for, at han aldrig stillede sig selv udenfor og over Menigheden. Men han flyttede temmelig snart til Frederiksborg til Sorg for mange.

Siden da er Silkeborg blevet en stor og moderne By, saa det kan være vanskeligt at sammenligne det aandelige Liv nu og før. I Købstæderne vil der som Regel ikke blive saa stor Forskel paa Livet i en fri Kreds og en Sognemenighed, fordi Sognegrænserne dér ikke føles saa meget. Paa Landet vil Fællesskabet mellem dem, der hører til en fri Kreds ofte blive stærkere, fordi de gerne kommer til at staa hverandre mere nær og undertiden i et vist Modsætningsforhold til de andre.

Gennem 40 Aar var *F. V. Wiberg* Sognepræst i Silkeborg, og i den Tid søgte de grundtvigske helst ud til et af Nabosognene, især Sejling, Sinding og Balle, hvor der i længere Tid var dygtige grundtvigske Præster; maaske var det især *Bartholdy Møller*, der blev afholdt, saa man tænkte paa at danne en Valgmenighed med ham som Præst. Der blev et godt Menighedsliv i disse Sogne, og det har fortsat lige ned til Nutiden.

I Tem kom der en stærk Vækkelse ved Teilmanns Forkyndelse; men da han rejste derfra efter et Par Aars Forløb og ikke saa ofte kunde komme tilbage og tale til sin gamle Menighed, fik denne Bevægelse for lidt at betyde. Men fra alle disse Kilder kom der Tilstrømning til de Valgmenigheder, der blev oprettet i Silkeborg og Kellerup.

Silkeborg Valgmenighed blev oprettet i 1912 med *Peter Møller Munck* som Præst. Han er født den 12. November 1875 i Vraa, hvor hans Far var Lærer. Efter sin Eksamen var han ogsaa først selv Huslærer hos Pastor Carl Koch i Ubberup, derefter Kapellan i Middelfart og Høje Taastrup, inden han blev Valgmenighedspræst i Silkeborg.

Valgmenigheden byggede ikke sin egen Kirke, men holdt Gudstjeneste i Silkeborg og Gern Sognekirker. Der blev en ret stor Kreds, omkring 600 Medlemmer, men ikke noget stærkt Sammenhold. Da Munck efter 22 Aars Arbejde her blev Præst ved Kristkirken i København, antog Kredsen som midlertidig Betjening Pastor emeritus *Ryge Jensen*; men da Silkeborg i 1938 fik en grundtvigsk Sognepræst, *Christen Grøn*, som Valgmenighedens Medlemmer kunde være glade for at høre til, blev denne Valgmenighed ophævet. Noget saadant sker ikke ofte, og det er ikke sket med nogen Valgmenighed, der havde egen Kirke. Men det er vel ganske naturligt, at naar det er blevet saa meget lettere at oprette en Valgmenighed, som det er nu, da Sognekirkerne kan benyttes af en saadan, saa maa det ogsaa være lettere at opløse den.

Alligevel vil man med nogen Ret kunne sige, at det egentlige og inderste i en Menigheds Liv ikke er dens Kirkehus eller dens Præst, men et aandeligt Fællesskab om Tro og Livssyn. Og hvor dette findes, skulde en Menighed kunne fortsætte sin Tilværelse uantastet af ydre Begivenheder.

Men efter Loven kan en Valgmenighed jo ogsaa oprettes blot ved en Afsondring af en Del af en eller flere Sognemenigheder, som ikke kan finde sig tilfreds under de givne Vilkaar. Og da er det i sin gode Orden, at denne Del vender tilbage til sit Hjemsted, naar Kaarene dér ændres paa tilfredsstillende Maade.

Der var ogsaa i Silkeborg Valgmenighed stærke indre Brydninger, som ikke her skal nærmere omtales, men som nok var medvirkende til, at man kunde opgive Valgmenigheden for at slutte op om den grundtvigske Sognepræst.

Kellerup Valgmenighed blev oprettet i 1917. Her havde gennem 35 Aar til 1913 virket en god grundtvigsk Præst, *F. R. H. B. Bruun*, Sognepræst i Levring og Hørup, i hvilket sidste Sogn den store Stationsby Kellerup er beliggende. Da Bruun paa Grund af Alder og Svagelighed maatte tage sin Afsked, kom i nogle Aar Pastor *Kæstel* fra Salling og prædikede i Hørup Kirke en Gang om Maaneden; og dermed lod man

sig nøje til 1917, da man besluttede at danne Valgmenighed. Sagfører *Vilstrup*, *Kellerup*, blev Formand, og til Præst valgtes *Kæstel*.

Peter *Kæstel* var født den 7. September 1870 i *Stenderup*, *Nyhøl*, hvor hans Far var Lærer, og selv var han Lærer og Forstander paa *Krahbesholm Højskole*, før han den 14. Oktober 1917 blev indsat som Valgmenighedspræst i *Kellerup*.

Provst *Larsen*, *Torning*, der var en Ven af det grundtvigske Aandsliv, foretog Indsættelsen, og foruden ham talte Højskoleforstander *Alkær* og Valgmenighedspræst *Teilmann*. Formanden takkede den syge Pastor *Bruun*, som havde lagt den første Sæd til det, som nu var vokset frem.

Der blev heller ikke her bygget nogen særlig Valgmenighedskirke, men Menigheden benytter *Hørup* og *Levring Kirker*, nu ogsaa *Vinderslev*. I Begyndelsen boede *Kæstel* i et Hus paa *Torvet* i *Kellerup*, men fik siden sin Bolig i et smukt Hus lige overfor *Hørup Kirke*, der ligger i den østlige Ende af *Kellerup*. I hans Præstetid voksede Menigheden yderligere. Der kom en ny Kreds til i *Vinderslev*, Syd for *Kellerup*.

Men i 1932 døde Pastor *Kæstel* kun 62 Aar gammel; men hans Indsats i *Kellerup* vil mindes længe. Ogsaa som Lærer ved *Silkeborg Seminarium* kom han i de sidste 10 Aar til at yde et godt Arbejde i Slægt med sit tidligere Skolearbejde.

Hans Efterfølger, *Gunner Lund-Sørensen*, er født den 21. September 1903 i *Roholte*, hvor hans Far, *C. C. Sørensen*, dengang var Præst, senere i *Gadstrup-Syv*, og han er den yngste af tre Præstebrødre. Straks efter sin Eksamen blev han et Aars Tid Hjælpepræst ved *Sct. Mortens Kirke* i *Næstved* og derefter Sognepræst i *Voldum-Rud* ved *Randers*. Han har nu med Dygtighed taget Arbejdet op efter Pastor *Kæstel*. Ogsaa det folkelige Arbejde tager han livligt Del i gennem Højskoleforeningen i *Kellerup*.

I Tilknytning til Valgmenigheden kan nævnes *Levring Efterskole* under Ledelse af Forstander *Rasmussen*, der ogsaa udfører et godt Arbejde for Ungdommen.

Valgmenighedens Formand er nu *Dyrlæge N. P. Knudsen* i *Kellerup*.

Saaledes har det grundtvigske Livsrøre fæstnet sig i *Silkeborg Sogmenighed* og i *Kellerup Valgmenighed*, og man maa haabe, at Fremtiden vil bære Frugt af Fortidens Udsæd.

TRÆDEN VALGMENIGHED

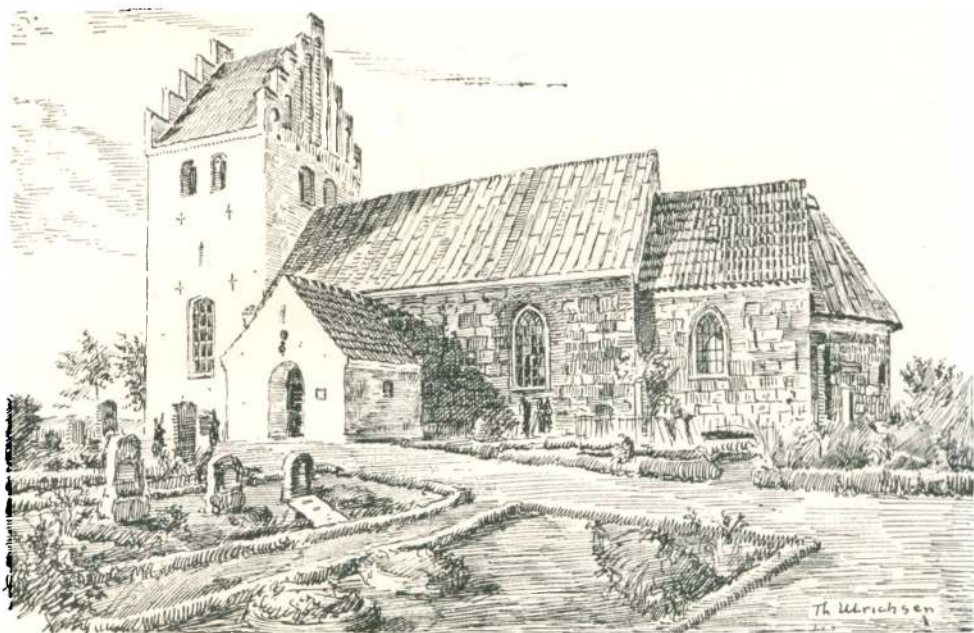
Oprindelsen til Valgmenigheden i Træden ligger egentlig langt tilbage. Vækkelsen paa Horsenseggen kan føres tilbage til en Mand ved Navn *Peder Frandsen*, kaldet Rytter, der omkring 1798 kom til Uldum som „en gammel Ungkarl med en Kiste Bøger“ og tog Plads hos en Gaardmand der; men hans egentlige Gerning var Forkyndelse af Evangeliet. Han var en meget alvorlig og inderlig Pietist, der mødte megen Modstand hos de rationalistiske Præster, som ofte forfulgte ham og anklagede ham for Øvrigheden. Men de Bøder, han blev idømt, blev betalt af Kammerherreinden paa Store Grundet.

Virkningerne af hans Forkyndelse mærkedes vidt omkring som en gudelig Vækkelse. Men efterhaanden blev den delt i to Retninger. Syd og Øst for Horsens, især i Bjærg Herred mellem Horsens og Vejle Fjord, førte „de stærke Jyder“ deres Kamp mod Rationalismen, især mod Balles Lærebog og den evangelisk-kristelige Salmebog; men denne Kamp skal ikke nærmere omtales her. Paa Uldumegn knyttedes Bevægelsen særligt til en bestemt Familie og fik efterhaanden et grundtvigsk Præg.

Her levede i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede en Gaardmand *Jørgen Jensen*, der paa alle borgerlige Omraader var en anset Mand. Amtmanden i Vejle gav ham engang en Skrivelse med Udskriften: „Sognefoged, Lægdsmand, Snefoged, Brandfoged, Kammerraad, Dannebrogsmænd og — Lille-Konge i Uldum“. Men det var hans Hustru, *Karen Mortensen* fra Uldum Kro, som drog Hjemmet med ind i den kristelige Bevægelse. Hendes Mand deltog ikke i de gudelige Forsamlinger, hvor hun ivrigt var med, og hvor bl. a. den kendte norske Lægprædikant *Hans Nielsen Hauge* talte i 1804.

Jørgen Jensen og hans Hustru undte hinanden Frihed i dette Spørgsmaal; han nøjedes med Kirken; men for hende var Forsamlingerne eet og alt. De blev saa gamle, at de holdt Diamantbryllup.

Den ældste af deres Sønner. *Jens Jørgensen*, født 1806, fik først en Gaard i Holtum i Grejs Sogn. Der blev han kendt med Peder Larsen Skræppenborg og Anders Larsen Gamborg, og de paavirkede ham stærkt, saa at han til sin Mors Glæde holdt fast ved det, hun havde levet i. Han kom ogsaa i Strid med Præsterne, hvor fredelig en Mand han end ellers var.

Tegning af Th. Ulrichsen.

Træden Sognekirke.

I 1846 flyttede han til Bygballe i Øster Snede Sogn. Han blev Medlem af den grundlovgivende Rigsdag i 1848 og førtes derved ind i Kredsen af københavnske Grundtvigianere og kom i Vartov, hvor Menighedslivet gjorde dybt Indtryk paa ham.

Og da han derefter i 1850 købte Bjerregaard i Aale Sogn, blev her, trods hans Hustrus Tungsind, et Samlingssted for grundtvigske Folk paa Horsenseggen. Jens Jørgensen og hans Slægt fik en Række Højskolefolk til at tale ved Møderne paa Bjerregaard, og der blev oprettet en Højskole, først under Ledelse af *Frederikke Pio*, der havde været Lærerinde hos Grundtvig, men derefter af *Anders Dahl*, der var gift med Jens Jørgensens Søster Marie, og de to egnede sig ypperligt til at holde Pige-højskole.

Dahl var fra Mors og havde i Øster-Jølby gaaet i Skole hos Kold, som han kom til at holde meget af. I disse Hjem kom Peter Larsen Skræppenborg jævnlgt. Engang, han var der, skete der følgende morsomme Begivenhed: Skræppenborg kom en Morgen ind i Dagligstuen, hvor der sad en ung Tjenestepige og syede paa noget Linned. Han for imod hende og sagde: „Siddet du her og stikker med en Naal, mens de andre er i Marken at sprede Møg? Er du en rig Frøken?“ „Nej,“ svarede hun, „jeg ejer ingenting“. — „Ja, saa ender du paa Fattiggaarden, naar du ikke tager bedre fat!“ raabte Peter Larsen og for ud ad Døren. Da han noget efter kom til Bjerregaard igen efter at have været paa Aale Højskole, sagde han til Husmoderen Kirsten Jørgensen: „Aah, vi har haft det saa dejligt henne paa Skolen. Jeg talte i to Timer, og de unge Piger græd allesammen!“ „Ja, du er en køn een,“ svarede Kirsten, „her sidder en ung Pige og græder, fordi du har overfuset hende. Hun skal giftes til Efteraaret; og da hun ikke ejer noget Udstyr, har jeg sat hende til at sy noget; og saa siger du til hende, at hun er en Frøken, der ikke vil gøre Gavn, men ender paa Fattiggaarden. — Skammer du dig ikke?“ „Jo, jo,“ sagde Peter Larsen meget spagfærdigt, „jeg tror, jeg vil fornøje hende med Hundrede Daler til hendes Bryllup“. „Ja, gør du det!“ sagde Kirsten, „jeg skal nok minde dig derom.“ Og hun fik dem.

Til denne Egn kom Pastor *Konradsen* i 1873 som Sognepræst i Hvirring og var der i 30 Aar. Konradsen havde været Præst i Salling og deroppe øvet en Gerning som Vækkelsesprædikant. Han kom til at passe godt for Horsens Vesteregn, hvor Folk er mere Forstandsmennesker end paa Vejleegnen.

Det blev til stor Glæde for Egnens Folk, at han deltog ivrigt i folkelige og borgerlige Anliggender. Ved sin Forkyndelse samlede han en stor Menighed og fik mange Sognebaandslødere, der efter Konradsens Død blev Grundstammen i Træden Valgmenighed.

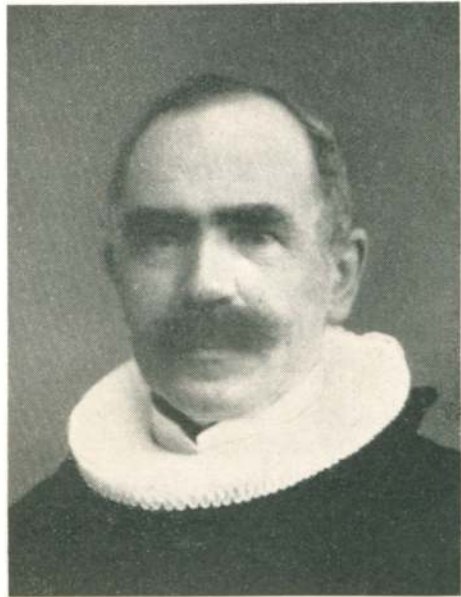
I 1912 kom *Thyge Thygesen* til Tønning og Træden som Sognepræst. Han var født den 3. August 1873 i Næstelsø, hvor hans Far var Gaardejer. Efter sin teologiske Embedseksamen blev han i 1901 Forstander for Thylands Højskole i Hundborg, hvor han virkede i syv Aar. Men fra Thy kom da han og hans Hustru Marie Thorsen, der ogsaa var Sjællænder, til Tønning Præstegaard og den Kreds, der havde samlet sig om Pastor Konradsen.

De sluttede nu ikke blot op om Tønning, men de havde ogsaa faaet

et Samlingssted paa Vestbirk Højskole, hvis ypperlige Forstander *Grønvald Nielsen* efter *Konradsens Død* arbejdede for at faa oprettet en Valgmenighed i Vestbirk. Det var nemlig efter hans Opfattelse en stor Vinding ikke blot for Egnen, men ogsaa for Eleverne paa en Højskole, om der var en Valgmenighed i Nærheden. Da *Thygesen* kom til Tønning, vilde *Grønvald Nielsen* gerne have ham til at danne Valgmenighed i

Marie Thygesen.

Thyge Thygesen.

Vestbirk og lovede selv at give Jord til at bygge en Præstebolig paa. Men da Krigen i 1914 udbrød, lagde han disse Planer til Side indtil videre.

Imidlertid kom *Thygesen* mere og mere ind paa den Tanke, at han bedst kunde gøre sin Gerning under de friere Former i en Valgmenighed. Mange af hans Tilhørere i Tønning og Træden var ogsaa fra andre Sogne og vilde let kunne gaa ind i en Valgmenighed, men ogsaa for en Del af Sognemenigheden ventede han, at denne Form kunde blive den bedste.

Det vakte ganske vist stor Forundring hos mange Præster og i hans Menighed, hvor han havde vundet mange Venner; men *Thygesen* havde vundet en saadan Anseelse i Sognet og Egnen, at selv de, der ikke forstod hans Stilling til Valgmenighedsdannelse, dog respekterede den og havde Tillid til, at det var hans alvorlige Overbevisning.

Ved denne Tid mistede han og hans Hustru deres eneste Barn, en Datter paa 12 Aar, og Sorgen derover knyttede dem nærmere sammen med mange i Menigheden.

Da saa Bering Valgmenighed bad ham blive deres Præst i 1919 efter Teilmanns Død, stillede han overfor et svært Valg; men saa henvendte en Del af Sogneboerne og Sognebaandsløserne sig til ham om at danne

Ingeborg Frederiksen.

Frede Frederiksen.

en Valgmenighed for Træden og Omegn. Og det følte han da som et Kald fra Gud, saa han villigt tog den Nedgang i Indtægter, som Forandringen bevirkede.

I 1920 blev han anerkendt som Valgmenighedspræst, og der blev bygget en Præstebolig paa Bakken lidt Nord for Træden med en enestaaende herlig Udsigt, særlig mod Sydøst over Gudenaadalen ind mod Horsens.

Det kneb lidt for Thygesens at forlade Tønning Præstegaard med de mange Minder ogsaa om den lille Pige. Og for Grønvald Nielsen og de andre i Vestbirk var det en Skuffelse, at de ikke fik Valgmenigheden i Vestbirk. Men i Stedet for fik de saa den Glæde at gaa den skønne Vej langs Gudenaaden og gennem Træden Skov til Kirke og der møde den største Opgave: at hjælpe til med at bevare et rigt Menighedsliv.

Man maa sige, at Thygesens Forkyndelse og hele Færd var vel skikket til at fortsætte det, som forlængst var begyndt paa Egnen, og som nu ved Konradsens trediveaarige Virksomhed var blevet mægtig styrket. Desuden har Kredsen ved Tilflyttere fra Egnen omkring Aagaard og Bering faaet større Rigdom.

Folketingsmand, Gaardejer Kristian Juul, Nybjærg, en af disse, hvis Slægt er kommet fra Bering, er nu Valgmenighedens Formand.

Thygesen blev en kendt Taler i de frie Kredse rundt om i Landet og samlede ogsaa sin egen Kreds godt om sin Forkyndelse, indtil han i 1936 ramtes af en Hjerneblødning, der vel i nogen Grad fortog sig, men dog bevirkede, at han maatte holde op med at være Præst. Han flyttede da til Horsens, hvor han døde den 7. April 1942.

Efter Thygesens Afgang valgte Menigheden Frimenighedspræst Frede Frederiksen, Thy, der tidligere havde været Friskolelærer i Ellede ved Kalundborg. Myndighederne tøvede ganske vist nogen Tid med at give den omsøgte Anerkendelse, da Frederiksen ikke har teologisk Embeds-eksamen. Men han og hans Hustru Ingeborg Andersen havde ikke blot en god Indsats som Friskolelærerfolk at vise tilbage til, men nu ogsaa seks Aars Tjeneste i den lille Frimenighed i Torsted. Og i 1938 kom da ogsaa Anerkendelsen.

ORMSLEV-KOLT FRIMENIGHED

En af de Tanker, der laa til Grund for Valgmenighedsloven af 1868, var den, at hvor Forholdet mellem Sognepræsten og hans Menighed eller en Del af denne var meget uheldigt, kunde en Valgmenighed for kortere eller længere Tid være en Ventil.

Mange Mennesker, bl. a. den kendte Politiker J. C. Christensen, ansaa det for den mest berettigede Grund til Valgmenigheders Opretelse. Et slaaende Eksempel herpaa er Ormslev-Kolt Frimenighed. I 1925 var der Præsteskifte i Pastoratet, og Pastor *Lauge Kokkenborg* blev Sognepræst. Ham kunde en Del af Sognemenigheden slet ikke bruge, idet de, som de udtrykte det, havde mistet baade Tilliden til og Agtelsen for ham.

De henvendte sig saa til Pastor *Laurits Luja Balslev*, som var Sognepræst i Tiset, og bad ham være Præst for dem. Han sagde Ja dertil og prædikede to Gange om Maaneden i Kolt og een Gang i Ormslev. Samtidig vilde de forhandle med Myndighederne om Sagen. Det førte imidlertid ikke til noget, og i 8 Aar vedblev denne Ordning med Pastor Balslev at bestaa. Saa blev Tiset og Hvilsted Sogne lagt sammen til eet Embede, og nu mente Balslev ikke længere at kunne overkomme sit Arbejde i Ormslev-Kolt.

Men de 150 Familier, der havde brugt ham som Præst, havde i de otte Aar sluttet sig saa godt sammen, at de i 1933 besluttede at blive ved at holde sammen og finde sig en ny Præst.

Naar de valgte at træde ud af Folkekirken og danne Frimenighed, var det, fordi de under Forhandlingerne med Kirkeminister P. Dahl var blevet saa misfornøjede med ham, at de ikke vilde have ham som deres Overordnede. Der var vel ogsaa den Grund, at der i Kolt Sogn fra 1876 havde været en Valgmenighed, Bering Valgmenighed, som de ikke mente at kunne slutte sig til.

De henvendte sig saa til Inspektør Paulsen, Viborg Sindssygehospital, og bad ham blive deres Præst.

Jens Paulsen er født den 11. Maj 1883 i Vesløs, og fra 1913 havde han været først Overplejer og dernæst Inspektør ved Sindssygehospital. Under sin Udøvelse af denne Gerning havde han ønsket at kunne yde Præstehjælp til Patienterne og andre i Byen og Omegnen, som

Jens Paulsen.

Ellen Louise Paulsen.

maatte ønske det, og derfor var han i 1926 blevet præsteviet af Søren Anker Møller og Morten Larsen.

Efter at Pastor Paulsen havde prædiket i Kolt Kirke, blev det paa et Møde hos Gaardejer *Jens Nørgaard* i Bering bestemt, at han skulde være Menighedens Præst.

Foreløbig fik Pastor Paulsen Bopæl i Hasselager Stationsby, men efter at man havde bygget en statelig Præstebolig i Kolt, der rummer 11 Værelser og ligger højt og frit, flyttede Pastor Paulsen dertil. I de 10 Aar, der er gaaet, har Menigheden levet sit Liv roligt og med god Samling om Kirkerne. Til 1940 var *Jens Nørgaard* Formand, men nu er det Forpagter *Nielsen*, Kolt.

Man maa vel sige, at vi har her en Kreds, for hvem Frimenighedsdannelsen blev en Ventil, men tillige at det dermed er lykkedes at

skabe en virkelig Menighedssamling. Adskillige Mennesker er blevet knyttet nærmere til Kirken, baade blandt dem, der tidligere havde været faste Kirkegængere, og blandt dem, der før stod Kirken ret fjernt, saa at der kristeligt set virkelig er sket en Fremgang.

Vi har her et Eksempel paa, at det at slutte sig sammen om Tro og Bekendelse i Stedet for at lade Tingene gaa deres skæve Gang virkelig fører fremad.

Selv om Menigheden muligvis vil gaa tilbage til sognekirkelige Forhold ved et nyt Præsteskifte i Sognet, er der dog gennem Frimenighedens Liv lagt en god Grund for et fremtidigt Menighedsarbejde.

Pastor Paulsen havde tidligere af og til prædiket for Frimenigheden paa Himmerland, og Menighedsraadet i Søby, Skader og Halling havde indstillet ham til at være Præst i Søby, men Biskoppen havde ikke villet kalde ham dertil. Saa for ham var det nu en fortjent Oprejsning, at en Menighed, der ikke var afhængig af Myndighederne, antog ham til sin Præst og derved viste, at den endelige Afgørelse i saadanne Sager ligger der, hvor den ogsaa bør ligge, i Menighedens Haand.

Koltz Frimenigheds Præstebolig.

BERING VALGMENIGHED

Af Asger Højmark.

Jørgen Teilmann, der var Præst fra 1866 til 1919, først Kapellan i Ormslev-Kolt hos sin Far i 10 Aar og siden Valgmenighedspræst i Bering, vil i de frie Kredses Historie staa som den store Vækkelsesprædikant, som af Guds Aand lod sig bruge til at kalde Mennesker til Guds Rige.

Han var Vækker, fra han i 1864 begyndte som Kapellan i Tem ved Silkeborg; men han var en Vækkelsesprædikant af en egen Art. Han var født den 1. Maj 1835 i Bøvling Præstegaard, hvor hans Far da var Præst. Fra Hjemmet havde han et stærkt Indtryk af gammel luthersk Kristentro, og da han i Studietiden i København hørte Grundtvigs Forkyndelse i Vartov og droges med ind i Menighedslivet der, til-egnede han sig Grundtvigs Syn paa Daab og Nadver, og det spændte han vidt, saa det var et helt og fuldt Menneskeliv ved Guds-Ordet, som han i sin Forkyndelse kaldte til.

Der var noget forunderligt frigørende i hans Tale, saa jeg kan forstaa, at en Dreng, der som 10-aarig lyttede til den, siden kunde sige i en Omtale af Livsrøret paa Silkeborgengen, at Teilmann var en af de allerbetydeligste af Grundtvigs Disciple. Dette passede vel ikke i Almindelighed. Men paa dette bestemte Omraade, hvor Aanden kalder Mennesker til at gaa ud og vække de døde og sovende, der var Teilmanns aandsfyldte Forkyndelse stor ved sin Kraft og Varme, fordi han saa fuldtud lod Aanden raade med sig, saa det kom til at passe: „Ikke jer det er, som tale, siger han, som kan befale, men det er min Faders Aand!“

Jeg husker fra Tiden før Valgmenighedens Dannelse en kold Vintersøndag i Tranbjærg Kirke (der var ved den Tid ikke Varme i Kir-

kerne), hvor Salmesangen og Forkyndelsen lød med en saadan Kraft, at vi glemte den hidende Kulde, og det staar tydeligt for mig endnu, hvordan det bar os op. Jeg var kun 11 Aar dengang; men det forklarer maaske, at Teilmann ogsaa som gammel kunde vedblive at samle Ungdommen i sin Kirke. Det var ikke, fordi det var noget særligt, han sagde; men han kunde sige det paa en forunderlig frisk og levende Maade. Og jeg kan tilføje, hvad en gammel Præst for nogle Aar siden sagde til mig ved en Begravelse i Odder, hvor Teilmann talte: „Hvor er han dog ægte!“

Lad mig nævne et Eksempel derpaa. Jeg bryder mig ikke om den hyppige Snakken om Synd, mener tværtimod, at den ødelægger meget i Forkyndelsen, saadan som den ofte lyder, men naar Teilmann talte om Synd og Syndernes Forladelse, maatte vi høre det som noget, der kom os ved.

Det var denne Mand, der i 1864 begyndte i Tem, og i de halvandet Aar, han var der, vakte hans Forkyndelse Bevægelse og Modstand, da den satte Skel mellem aandeligt Liv og aandelig Død. Og det blev han ved med at gøre, da han i 1866 blev Kapellan hos sin Far, der fra 1847 var Sognepræst i Ormslev-Kolt.

Faderen var en nidkær Præst i gammel luthersk Stil, og Sønnen mente ikke, det var en Tilfældighed, at der blev dannet Valgmenigheder de to Steder, hvor han havde været Præst.

Ofte er Vejen til Valgmenighedsdannelse gaaet om ad den gudelige Forsamlingsbevægelse. Men det var ikke Tilfældet i Bering. I Egnen omkring Aarhus havde denne Bevægelse aldrig slaaet Rod; det var kun ganske spredt, der fandtes enkelte af disse Folk.

Nej, det var til Kampen mod aandelig Død, at Teilmann blev kaldet. Den viede han sit Liv til, og den var nødvendig paa disse Egne.

Paa den Tid, da Teilmann begyndte sin Gerning her, formede Modsætningen mellem aandeligt Liv og aandelig Død sig som Modsætningen mellem Bjørnbakkerne og Grundtvigianerne. Den bjørnbakske Retning satte det materielle i Forgrunden, men gjorde det med stor Dygtighed og paa mange Omraader, hvor det var berettiget.

Bjørnbak, der var Lærer i Viiby og derfra fik stor Indflydelse, kæmpede for folkeligt Selvstyre og god Oplysning under Mottoet: Kundskab er Magt, — og han har hidraget til at dygtiggøre Landboerne i Aarhusегnen. Men paa det religiøse Omraade var han Rationalist; han

brugte altid Ordet „Forsynet“ om Gud og indrømmede det religiøse en vis Plads, men saa det først og fremmest som et Pligtforhold til de højere Magter. I Praksis førte det til, at hans Religionsundervisning blev præget af Lærebog og Udenadslæren, ja blev refererende.

Det maatte derfor komme til Kamp mellem ham og Højskolens Mænd og alle varme og stærke Bevægelser. I Aarhusegnen førtes Kampen af

Georgia Teilmann.

Jørgen Teilmann.

Testrup Højskole og den Kreds, der samledes i Bering Valgmenighed. Og da Bjørnbak førte sin Sag med stor Dygtighed og meget af det, han kæmpede for, i Grunden var berettiget, var han en farlig Modstander. Hvad der viste sig paa de store Skolemøder i Aarhus, hvor der udfægtedes haarde Kampe. Ogsaa i det smaa viste Modsætningen sig tydeligt, og ofte kunde det i Kampens Hede komme til morsomme Udtalelser, som naar Grundtvigianerne talte om deres Kamp som en Kamp mellem Aser og Jætter. I det ydre kunde man dengang kende en Grundtvigianer paa, at han havde Flagstang ved sin Gaard, mens Bjørnbakkerne aldrig hejste Flaget. Det vilde efter deres Tankegang være, hvad man senere har kaldt Chauvinisme.

Denne Modsætning i det ydre er helt forsvundet, takket være den politiske Bevægelse, hvor man i mange Maader var enige. Dernæst har

ogsaa Højskolerne bidraget til at slette Modsætningerne. Nu tager de alle paa Højskole og hejser alle Flaget; men dengang førte Modsætningen med sig, at det Mindretal, der blev grebet af den aandelige Bevægelse, fik en ikke ringe Kamp at bestaa. Det var ikke blot den enkeltes personlige Kamp for at finde Klarhed, men ogsaa ofte en haard Kamp for at bryde ud af Rækkerne; det kostede noget at skille sig ud fra det

Bering Valgmenighedskirke, Præstegaarden til venstre.

almindelige og slutte sig til Menigheden, men det gav ogsaa Styrke til dem, der vovede Kampen.

Nu, da Modsætningen er langt mindre, ligger Vanskelighederne paa et andet Punkt. Da de ydre Modsætninger forsvandt, blev det ogsaa lettere for de unge at glide ud af Menigheden og lade sig opsluge af Verden og dens Væsen, hvad der vel var Jordbund for i mange Sind.

Det var i 1875, at Bering Valgmenighed blev stiftet. Da havde Teilmann været Kapellan hos sin gamle Far i 8 Aar, indtil han tog sin Afsked i December 1874. Og det var nu nærliggende at tænke sig Sønnen som hans Eftermand, hvad ogsaa hele Sognets Befolkning ønskede; men Myndighederne viste ogsaa her deres sædvanlige Mangel paa Evne eller Villighed til at imødekomme det aandelige Behov paa

en Egn. Der blev udnævnt en Sognepræst, som stod Indre Mission nærmest, Provst Gudme, og dermed haabede Provst og Biskop vel at have gjort en Ende paa det grundtvigske Røre der i Sognet.

Men Teilmann havde vundet saa mange Venner og vakt et saa stærkt Menighedsliv, at mange ønskede at beholde ham som deres Præst. Den 11. April 1875 holdtes der da et Møde hos Gaardejer *Jørgen Sørensen* i Ormslev, hvor man besluttede at oprette en Valgmenighed med *Jørgen Teilmann* som Præst. Der blev straks taget fat paa Bygning af en Præstegaard ved Landevejen mellem Aarhus og Skanderborg paa Bering Mark, hvor Teilmann samme Efteraar flyttede ind med sin Familie, og derefter blev Kirken bygget, saa den stod færdig næste Sommer.

Anden Pinsedag, den 5. Juni 1876, blev da Sankt Peders Kirke paa Bering Mark indviet som Valgmenighedskirke af Biskop Brammer, der ikke saa mildt til dette Foretagende, saa Teilmann end ikke fik Lov til at tale den Dag.

Den store Forsamling, der havde været med til Indvielsen, samledes dog for største Parten igen den følgende Søndag, hvor Teilmann prædikede i Kirken og Pastor Hoff fra Ubberup talte.

Efterhaanden voksede Menigheden, og Livet gik sin stille Gang. Teilmann var en myndig Mand; hans ildfulde Forkyndelse og Færd drog mange. Han kunde nok fare op og bruge stærke Ord; men hans Hjærtevarme og aandelige Frisind gjorde ham det let at tilgive og faa Tilgivelse. Og hans Sans for Menighedsliv gjorde Bering Kirke med Præstegaard og Forsamlingshus ret til et Midtpunkt for dem, der stadigt kom, og for dem, der paa Grund af Afstanden kom sjældnere.

Valgmenigheden i Bering satte efterhaanden mange kraftige Skud. særlig i Aarhus og Egnen Nord derfor, men ogsaa i Odder og Mellerup, ligesom Teilmann blev ved at komme til Tem, hvor han havde begyndt.

Det er en Selvfølge, at den nærliggende Testrup Højskole ogsaa havde sin store Betydning for Menigheden og omvendt. Nørregaard og Båge var kommet til Testrup samme Aar, som Teilmann blev Kapellan i Bering, og de fik straks Forbindelse med hverandre. Og selv om disse Mænds Forskellighed medførte Gnidninger, bragte den dog ogsaa Berigelse for alle Parter.

Teilmann tog megen Del i forskellige Sider af det offentlige Liv paa Aarhusegnen; men han rejste ikke meget; han samlede sine Kræfter om Bering og indtil 1904 Aarhus.

Teilmann døde i 1919 efter fire Aar i Forvejen at have mistet sin Hustru Georgia, født Leth, der havde hidraget sit til at gøre Bering Præstegaard hjemlig for mange.

Efter Teilmanns Død blev *Søren Noe-Nygaard* Præst for Valgmenigheden. Han havde oprindeligt været Skolemand, seminarieuddannet, og i en Aarrække Forstander for Ribe Seminarium, før han i 1918 var blevet Valgmenighedspræst i Thy.

Søren og Ingrid Noe-Nygaard.

Hans Forkyndelse var original og indeholdt rige Tanker, ofte prægede af hans Skolearbejde og Livet der. Om hans Sinds Rigdom vidner hans Smaadigte, ikke mindst de jyske, og hans Digtning glæder os den Dag i Dag og fortæller om jysk Natur og jyske Mennesker. Han faldt dog ikke til Ro i Bering, men flyttede efter seks Aars Forløb til Verninge Sogneembede paa Fyn, og derfra igen i 1932 til Lunde-Outrup ved Varde, hvor han pludselig døde to Aar efter.

I 1929 valgte Menigheden som sin Præst *Bent Moestrup*, som var født i Mellerup, Søn af Gaardejer og Folketingsmand Moestrup, som var en af Valgmenighedens Støtter der. Bent Moestrup havde i nogle Aar efter sin Embedseksamen været Lærer paa Roskilde Højskole, før han i 1925 blev Sognepræst i Lem-Vejby i Salling.

Her blev han snart afholdt og paaskønnet, ikke mindst af de unge i Menigheden, og her fandt han sin Hustru, Elisabeth Frederiksen fra Vejby, og holdt Bryllup i 1927.

Som Præst i Bering tog han sig ogsaa med levende Interesse af de unge, der samledes i Menighedens Forsamlingshus ved Præstegaarden,

Elisabeth og Bent Moestrup.

ligesom han ogsaa tog Del i Undervisningen paa Testrup Højskole, der nu under *Maren Grosens* Ledelse var blevet indrettet til Sygeplejehøjskole.

Efter en haard Sygdom mente han det dog rettest at søge et lettere Embede og blev da i 1937 Sognepræst i Marvede-Hyllinge, hvorfra han senere er flyttet til Gelsted paa Fyn.

Siden 1938 har *Peder Bukh* været Menighedens Præst. Ogsaa han var i sine unge Aar Højskolelærer (Ollerup og Frederiksborg), og i 1927--31 Forstander for Vejstrup Højskole, hvorefter han var Valgmenighedspræst i seks Aar i Aal, inden han kom til Bering. Han er kendt for sine grundige og dygtige Smaastykker i Bavnen, og er en dyb, men noget tung Natur. I 1942 udsendte han en Bog om Dansk Folkeliv.

Foruden Præsterne har der i Bering i Aarenes Løb ogsaa været mange Mænd og Kvinder, der har været med til at bære Menighedens Liv paa en god Maade.

Vi, der kom der som Børn og halvvoksne, husker som kendte Skikkelser Teilmanns Bror, Samsø Teilmann, Nødskov, der ved sin Sang og sin Skikkelse i det hele gav Indtryk af det Aandsliv, han levede i.

Jeg kan ikke nævne de mange andre Navne, der kunde give Udtryk for Menighedens Liv; men jeg maa dog nævne Lærer *Kr. Højmark*, Kolt, der ved sit stiltfærdige Væsen og ved sin Maade at bede Indgangs-

bønnen paa, fyldte saa godt. Og ved sin Gerning i den store Friskole virkede han ogsaa samlende paa Menigheden.

I Tidens Løb blev der dannet flere nye Valgmenigheder udfra den store Kreds, der oprindelig hørte til Bering. Der var først og fremmest Aarhus, men dernæst ogsaa Odder og Mellerup og Silkeborg.

Men selv om derigennem mange af de gamle Forbindelser med Bering blev løsnet, var der dog stadig en levedygtig Menighed tilbage.

AARHUS VALGMENIGHED

Valgmenigheden i Aarhus er født ud fra Bering Valgmenighed. Denne havde en Del Medlemmer fra Egnen Nord for Aarhus, især Egaa og Lishjærg, og en Del fra Aarhus By, som den Gang kun havde 20,000 Indbyggere.

Disse Medlemmer tog en Tid lang til Bering til Kirke, dels kørende med Vogn, dels gaaende og dels med Toget til Hasselager, ja for nogles Vedkommende til Ornslev, medens Teilmann var Kapellan der.

Der var i Aarhus et enkelt Hjem, Farver *Eriksens* paa Frederiksgade, der blev et Samlingssted baade for By og Land. De samlede indkaldte Soldater, unge Lærlinge, Haandværkssvende — og Landboerne, naar de kom til Byen. Og de søgte at danne et Hjem for dem alle.

Baggrunden for Hjemmet var det vaagnende Liv, som Bering og Testrup blev Brændpunkter for, og i Sang og Samtaler trængte dette Liv nu ind ved deres Sammenkomster og fik stor Betydning for dem, der samledes der. Altid begyndte de i dette Hjem Dagen med Bekendelse og Bøn og sluttede den paa samme Maade.

De var ganske jævne Mennesker, men de ejede en forunderlig Hjærtevarme; og utallige er de, der fra alle Egne af Landet har givet Udtryk for, hvad det Hjem har været for dem. En Del af disse Udtalelser er gengivet i „Minder fra gamle grundtvigske Hjem, 8. Bind“, som f. Eks. denne: „Vi, som har været med til Hjemmets Morgen- og Aftenandagter, kan næppe nogensinde glemme den Inderlighed, hvormed Eriksen bekendte Troen og bad Fadervor.“ Eller følgende Udtalelse fra en ung Mand: „Aa, hvor vi unge maa skamme os, tunge og trætte, som vi gaar, naar vi ser den Fred og Velsignelse, der kan følge et Hjem gennem mange Aar; vi lærer at sige, naar Tvivlen kommer: Saadanne Hjem gives. Deres Hjem har været et Eksempel for os unge, og derfor siger

jeg dem en hjærtelig Tak, rigtignok med en stille Tvivl om, hvorvidt jeg vil kunne naa noget lignende.“

Og de var fuldt enige om at aabne deres Hjem for alle, der vilde dele det aandelige Fællesskab med dem; som Højskoleforstander Kristensen, Randers, sagde ved deres Sølvbryllup: „Vi siger ikke Eriksen, men Eriksens.“

De var med, baade da Bering Valgmenighedskirke blev bygget i 1876, og da Aarhuskredsen byggede sin egen Kirke i 1886. „Vi maa saa spare paa andre Punkter“, sagde Fru Eriksen, da de havde givet gode Bidrag til Kirkebygningen.

Farver Eriksen og Hustru.

Fra dette Hjem skabtes saa Aarhus Højskolehjem, der blev bygget i 1882. De døde henholdsvis 1908 og 1909. Deres Datter er gift med *Nielsen*, Borris.

Kredsen i Aarhus og Egnen Nord derfor voksede sig større og større, saa den i 1886 følte sig stærk nok til at bygge Kirke selv, som Filialkirke til Bering, saa Teilmann prædikede i begge Kirker. Fra 1899 havde han dog en Medhjælper, som saa boede i Aarhus. Det var *Jacob Bjerre*, som dog i 1904 blev Præst for Valgmenigheden i Rødding-Krejbjærg i Salling.

Ved den Lejlighed besluttede Aarhus Valgmenighed sig til at blive selvstændig og valgte som sin Præst *Asger Højmark*, der er født i Stautrup, Kolt, den 4. September 1865, som Søn af Lærer Højmark og Søstersøn af Pastor Teilmann. Efter sin teologiske Embedseksamen i 1891 blev Højmark først i nogle Aar ordineret Medhjælper i Nysted, og derefter fra 1896 Sognepræst i Gaarslev paa Vejleegnen, hvor der samledes Smaakredse om hans Forkyndelse, til megen Glæde for begge Parter. Netop i de smaa Kredse, hvor den personlige Forbindelse mellem Mennesker uvilkaarligt bliver stærkere, kan Menighedslivet og Fællesskabet mellem Præst og Menighed blive meget stærkt og værdifuldt.

Det var i Grunden ganske nærliggende, da Aarhus Valgmenighed skiltes fra Bering, at vælge Asger Højmark, der ogsaa var udgaaet fra Bering og altsaa en af deres egne, til Præst for den nye Valgmenighed. Og de kom til at holde sammen gennem en lang Aarrække. I over 38 Aar var Asger Højmark Præst for Aarhus Valgmenighed, indtil han nu i 1943 har trukket sig tilbage, i sin Alders 78. Aar.

A. K. Sørensen.

Foruden sin egentlige Præstegering har Højmark taget Del i det kirkepolitiske Liv, var Medlem af det kirkelige Udvalg og har skrevet adskillige Artikler, gennem mange Aar som Medarbejder ved Højskolebladet. Som Formand for Aarhus Højskoleforening har han ogsaa deltaget i det folkelige Arbejde i sin By og Egn.

Selv om Menigheden i denne Aarrække har levet sit rolige og stille Liv, er der dog sket baade nogen Forskydning og Vækst. I Begyndelsen bestod den mest af Folk fra selve Byen, men efterhaanden voksede den, især ved at der kom flere med fra Omegnen, mest mod Nord, hvorved den blev mere alsidig.

I de senere Aar har det især været yngre Folk fra Aarhusgnen, som har præget Menighedens Liv. Det svarer mærkeligt nok til de skiftende Formænd: Først var det Tømremester *A. K. Sørensen*, der var et godt Udtryk for den grundtvigske Interesse i Aarhus. Senere blev Direktøren for Fællesforeningen *H. Chr. Nielsen* Formand. Han kom fra den grundtvigske Vækkelse i Salling og var en solid Bondemand, en god Repræsentant for den Tids vaagne Aandsliv. Og nu sidst har det været Gaardejer *Rasmus Bendixen*, Frydenlund, der sammen med adskillige af Aarhussegnens dygtige og aandeligt vaagne Landmænd har været med til at præge Menigheden; og han har paa en god Maade fyldt sin Plads som Formand.

Asger Højmark har foruden i Aarhus ogsaa holdt regelmæssige Guds-

Asger Højmark.

Marie Højmark.

H. Chr. Nielsen.

R. Bendixen.

Esther Sørensen.

Holger Sørensen.

Aarhus Valgmenighedskirke.

tjenester i Skørring og Ry, det første Sted hele Tiden, og begge Steder har det været ham en stor Glæde at komme. I Ry var det i Elevtiden særlig Ry Højskole, der fyldte Kirken.

I Egaa har Friskolen, der vel er lille, men god, og den store Efterskole haft Betydning for Menighedskredsen. Under de skiftende Lærerinder og under Ejnar Pedersens Ledelse i næsten en Snes Aar, som ogsaa under Dybkærs Ledelse nu i de sidste Aar, har den været Samlingssted for Menighedskredsen.

Og blandt dem, der kan nævnes af Betydning, er gamle *Jens Grosen* og hans Hustru, hvis Børn fortsætter i Forældrenes Spor; Forstanderinde Maren Grosen knytter paany Forbindelsen mellem Testrup Højskole og Valgmenigheden i Bering og Aarhus.

Ved Asger Højmarks Afgang valgte Menigheden *Holger Sørensen* til sin Præst. Han er Landmandssøn, født i Klovborg den 2. August 1913, og saaledes den yngste Valgmenighedspræst for Tiden. Efter sin Embedseksamen i 1938 var han en kort Tid Hjælpepræst hos Oscar Geismar ved Slotskirken og derefter Sognepræst i Fjaltring.

ODDER VALGMENIGHED

I den sydlige Del af Aarhus Amt: Hads Herred, var Forholdene i kristelig Henseende lysere end længere nordpaa. Allerede før 1864 havde den unge *Otto Møller* i Gylling og Kapellanen *Anton Kirkeby* i Odder holdt Møder og Bibellæsninger, hvor de havde lært Folk at synge Grundtvigs Salmer og i det hele vakt en Del kristeligt Røre, saa at *Otto Møller* siger derom, at det var en underlig Foraarstid, da der overalt laa Spirer i Jorden og ventede paa, at en Solstraale, en Aandens Luftning skulde naa til dem, saa der var flere og flere, der lyttede og stod ligesom beredt til at tage imod Frelse. Kirkeby i Odder var noget præget af Blædel, hvis Prædikener han havde hørt i Studentertiden, men helt vundet for Grundtvigs Syn paa Daaben. *Otto Møller* var mere afgjort Grundtvigianer og tog ogsaa Del i den folkelige Forkyndelse, indtil han blev betænkelig ved den politiske Modsætning og lod sig nøje med sine Prædikener om Søndagene og sin landskendte Gerning som Skribent om kristelige Emner.

Otto Møller saa da ogsaa med Betænkelighed paa Oprettelsen af en Valgmenighed i Odder, men en Del af de vakte derfra havde sluttet sig til Bering Valgmenighed, da *Otto Møller* indskrænkede sig til Gylling og lod det folkelige Arbejde fare; og de halvtredje Mil til Bering var en lang Vej for Kirkefolket og for Konfirmanderne, der to Gange i Ugen tog til Bering til Forberedelse. Det var ogsaa kun sjældent, at Teilmann kunde komme til Odder, og skønt der kun var 40 Familier der, som hørte til Valgmenigheden, besluttede de dog at bygge Kirke og oprette selvstændig Valgmenighed.

Sagen blev først bragt paa Bane ved et Møde hos *Søren Svejstrup* paa Sandergaard, som ganske vist selv vilde blive hos Teilmann, men ligesom denne dog godt kunde tilraade at bygge Kirke i Odder.

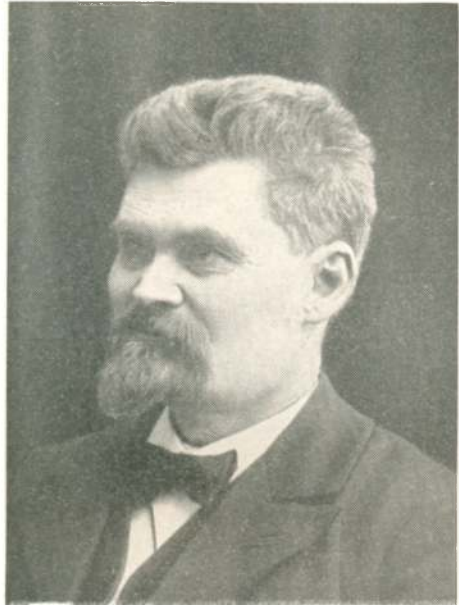
I Sommeren 1885 opførtes da Valgmenighedskirke og Præstegaard

paa Kirkebakken ved Odder, og Kredsen valgte *Vilhelm Malling* til sin Præst.

Vilhelm Malling var født den 5. April 1846 i Ringsted, hvor hans Far var Snedker og Organist. 19 Aar gammel blev han Seminarist, og som 21-aarig Lærer og Kirkesanger i Vетterslev; men da han blev forlovet med Pastor Holms Datter, gav han sig til at studere til Præst.

Fru Malling.

Vilhelm Malling.

Efter sin Eksamen blev han Kapellan, først i Helsinge i Nordsjælland og derefter i Hillerød, hvor *Hostrup* endnu var Præst.

De tre Aars Samarbejde med Hostrup kom til at præge Malling og hans Forkyndelse. I 1881, da Hostrup tog sin Afsked, blev Malling Sognepræst i Ørslevkloster og Ørum ved Limfjorden, hvor han og hans Hustru blev stærkt knyttet til Egnen og Befolkningen i de fem Aar, de var der. Men da Opfordringen kom fra Odder, sagde han dog Ja dertil, og han passede ogsaa i sjælden Grad til Forholdene i Odder, selv om han var meget forskellig fra begge de Mænd, der havde rejst Bevægelsen der, Otto Møller og Anton Kirkeby.

Malling havde noget festligt over sig, der ogsaa prægede hans Guds-tjenester, og han havde en herlig Evne til at komme i Forbindelse med

sin Menighed. Han var en travl og virksom Natur, der næsten rejste for meget og sled sig selv op.

Der er en Forkyndelse, som man i nogen Maade har kritiseret og givet Navn af den psykologiske Prædiken. Ret forstaaet skal al Forkyndelse være psykologisk og tale om Menneskehjærtets Tarv og Trang; thi det er Mennesket, der skal frelses med dets Tarv og Trang, saa Malings Forkyndelse var paa sin Plads, og den svarede til Tiden, som den var dengang; og det var en menneskelig og folkelig Tale, som slet ikke behøver at skjule Guds Gerning for os.

Ved de mange Møder, hvor han talte, gav hans uopslidelige Humør ogsaa Talen det Liv, som fik den til at fænge. Og der er da heller ingen Tvivl om, at hans Ord om Skoleforhold og de mange andre Spørgsmaal, han tog op i den 26-aarige Virksomhed i Odder, har været frugtbringende og velsignelsesrig.

Han døde efter en svær Sygdom, 66 Aar gammel. Paaskedag 1912 holdt han sin sidste Gudstjeneste og begyndte sin Prædiken med nogle Linjer af Grundtvig:

*Min Gud! Kom din Tjener, den gamle, i Hu!
Det lakker ad Enden, forlad ham ej nu!
Til dig jeg raaber,
du levende Gud!
Paa dig jeg haaber,
du trofaste Gud!
I vor Herres Jesu velsignede Navn.*

Og det er kendt, hvordan han en Aften kort før sin Død udbrød: „Det holder saa godt, det jeg har forkyndt.“

Efter hans Død var Pastor Asger Højmark Præst for Menigheden i fem Fjerdingsaar, indtil Pastor Fenger kom som hans Afløser. Han var Præst for Odder Valgmenighed fra 1913 til 1923, da han flyttede til Askov Valgmenighed. Da hans Hovedvirke faldt i Askov, vil det være naturligt at fortælle nærmere om ham i Forbindelse med denne Menighed.

Nu har *Jakob Lykke* og Hustru været i Odder i en lang Aarrække og har i høj Grad levet sig sammen med Odder Valgmenighed. Han var

som tidligere Højskolelærer og Forstander paa Galtrup Højskole paa Mors godt skikket til at fortsætte Mallings Gerning. Han har i mange Aar holdt ugentlige Foredrag paa Uldum Højskole, og han er efterhaanden blevet en kendt Mand, hvis vederhæftige Tale Folk gerne lytter til.

Baade han og hans Hustru Anna Margrethe, f. Sørensen, er fra Salting, født henholdsvis 1882 og 1883.

Margr. Lykke.

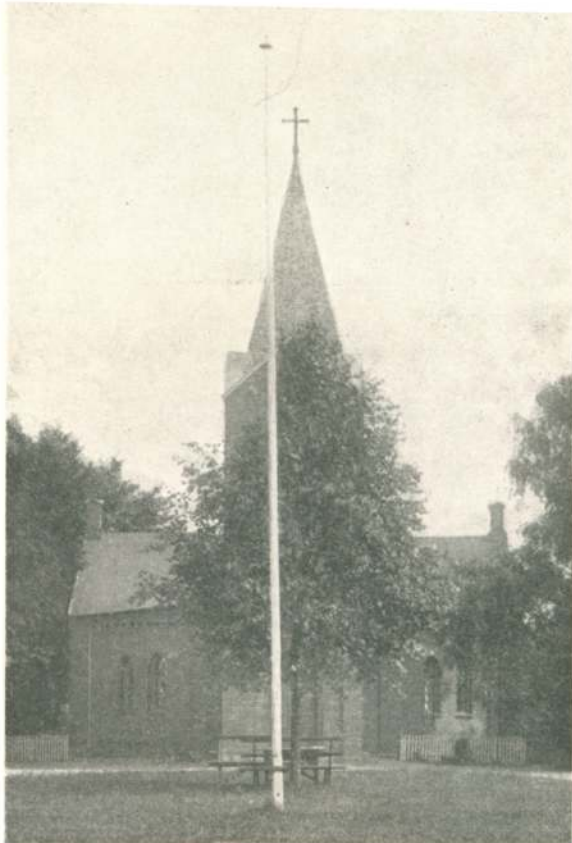
Jakob Lykke.

Skulde der nævnes en Forskel mellem de to Præster Malling og Lykke, er det den, at Lykke er mere fredelig, medens Malling nok havde Lyst til en Dyst om alvorlige Spørgsmaal, naar han syntes, det tiltrængtes. Ellers har de meget tilfælles i Forstaaelse af det kristelige og folkelige og i Forkyndelsen deraf. Ingen af dem blev staaende ved refererende og reflekterende Taler, som man nu priser, naar man taler om Prædiken som en „Aflæsning af Teksten“. Nej, der brændte en Ild hos dem paa forskellig Maade saa levende, at de ikke kunde nøjes med Aflæsning selv af den ypperste Tekst.

Menighedens Omraade blev naturligvis ikke begrænset til Odder; men allerede i Mallings Tid blev der smaa Kredse i Torrild, Tamdrup og Horsens, men Hovedparten af Medlemmerne bor dog foruden i Odder

i de to nærliggende Sogne Randlev-Bjærgager og Gosmer. Blandt de Mennesker, som har haft Betydning for Menigheden, kan især nævnes Højskoleforstander *Dolleris*, der gav Plads for et godt Samarbejde med Malling om det folkelige, og Friskolelærer *A. P. Sørensen*, Tømrermester *Christen Jensen* (kaldet Løjtnant Jensen) og Gartner *Iversen*. Ogsaa de mange Landmænd, som sluttede op om Menigheden, har haft deres Betydning; her kan nævnes *Anders Andersen*, som gennem mange Aar var Menighedens Formand. Nu er det Kommunalærer *Magnus Bomholt*, som er Formand.

Menigheden har en god Præstebolig og Have, ligesom den har sit eget Forsamlingshus. Pastor Lykke var med til at redigere Salmer 1935, som nu bruges af Menigheden.

Odde Valgmenighedskirke.

MELLERUP-RANDERS VALGMENIGHED

I 1860 kom Præsten *Slamberg* til Støvring og Mellerup Sogne. Han var der i 20 Aar, og i den Tid var han Redskab for en aandelig Bevægelse, dels i Mellerup og dels i Nabosognet Øster Tørslev og Tørring. I Begyndelsen gik det ofte stormfuldt til, saa der blev kastet med Sten efter dem, der gik til Kirke, og man brugte Ordet „hellig“ som Skældsord mod dem. Men det knyttede dem blot tættere sammen; og Slamberg syntes, han oplevede Velsignelsen af at staa midt i en Menighed.

En Tid tænkte han ogsaa paa at danne en Valgmenighed; men han følte sig dog for gammel dertil og glædede sig saa ved den Lykke, Gud havde skænket ham, naar han oplevede det velsignede Fællesskab i Mellerup gamle Sognekirke.

I 1880 blev saa Mellerup Højskole oprettet med Lærer *Jens Bek* fra Halling som Forstander. Han havde faaet sin aandelige Paavirkning gennem Præsten *M. A. S. Lund*, og sammen med Kammerater fra Lyngby Seminarium havde han fortsat sin Udvikling i grundtvigsk Retning. Blandt hans Ungdomsvenner fra Lyngby var Lærer *Holm* i Øster Tørslev, som siden støttede hans Virksomhed i Mellerup.

Da man efter Slamberg havde faaet en udpræget Missionsmand som Præst i Støvring-Mellerup og ikke vilde nøjes med Højskoletalere, samlede man sig en Tid om *Teilmann* fra Bering, som tit kom til Mellerup, og som man var meget glad for; men da han hoede saa langt borte, kom Tanken om at danne Valgmenighed frem. Der var nogen Uenighed om, hvorvidt det skulde være Frimenighed, hvad *Jens Bek* ønskede, eller Valgmenighed; men Flertallet ønskede dog en Valgmenighed.

Da saa Sognepræsten i sin Snæverhed dristede sig til at nægte *Teilmann* Kirken, fordi han havde været Stiller for Dr. *Pingel*, blev man hurtigt enig om at bygge Kirke og Præstebolig paa Skrænten med den dejlige Udsigt ud over Engene og Randers Fjord.

Derefter skulde man finde en Præst, om hvem Menigheden kunde samles; thi Teilmann kunde ikke betjene større Omraader, end han allerede havde. Den unge Friskolelærer *Andreas Thøgersen Grønborg* i Mellerup havde faaet sin Uddannelse paa Askov Højskole og der blandt sine Lærere haft den teologiske Kandidat *Jakob Knudsen*, som han syntes godt om og nu foreslog som Præst. Og da Jens Bek ogsaa havde

Præsteboligen i Mellerup.

lært ham at kende og var ivrig efter at faa ham til Præst og Medhjælper ved Skolen, blev han opfordret til at komme til Mellerup og han vandt straks Kredsen for sig.

Jakob Christian Lindberg Knudsen var født den 14. September 1858 i Rødding, hvor hans Far Jens Lassen Knud-

sen dengang var Lærer ved Højskolen. I 1864 blev han imidlertid Sognepræst i Aggersborg, saa Jakob Knudsen fik sit Barndomshjem blandt Han Herreds Bønder og i en storslaaet Natur med brede Udsigter over Limfjorden og dens Enge. Han blev stærkt præget af sit Hjem, især af sin Far, hvis stærke Natur han ogsaa havde arvet. Et Par Aar efter sin Eksamen havde han en stærk religiøs Krise, der klaredes til bevidst Kristentro, og derefter kom han til Askov som Højskolelærer, blev gift med *Sofie Plockross* og fik eget Hus og Hjem.

I 1890 kom han med sin Familie til Mellerup, hvor han straks fandt sig hjemme. De brede Enge ved Randers Fjord mindede ham ikke blot om Aggersborg, men ogsaa om Ribegnen, hvor Slægten havde sin Vugge, og hvor han ofte var Gæst hos sin Farbror paa Trøjborg. Og Livet mellem de friske Bønder og paa den velbesøgte Højskole tiltalte ogsaa den livsfriske unge Præst.

Hans Forkyndelse og maaske endnu mere hans kønne Sang betog ogsaa Menigheden. Sammen med Brücker i Agaard udarbejdede Jakob Knudsen en lille udmærket Salmebog, hvis Navn „Salmebog for Kirke og Hjem“ nogle Aar senere uden videre blev overtaget af den autori-

serede Salmebog af 1897. De mange gode Salmer af Grundtvig vandt med Knudsen som Forsanger saadan Indgang i Menigheden og paa Egnen, at det kan mærkes den Dag i Dag. Med særlig Glæde synges — og ved næsten enhver Lejlighed — Knudsens egen Morgensang, skrevet i Mellerup: „Se, nu stiger Solen af Havets Skød —“.

Men der skulde snart komme dybe Skaar i det gode og rige Forhold

Jens Bek.

Jakob Knudsen.

mellem Præst og Menighed. I Marts 1893 meddelte Jakob Knudsen sin Menighed, at han og hans Hustru havde besluttet at skilles. Og denne Beslutning vakte dyb Sorg hos Menigheden, der holdt af dem begge; men der var saa aabenbare Uoverensstemmelser mellem de to vidt forskellige Ægtefæller, at man dog ogsaa forstod Nødvendigheden af dette Skridt.

Og da Knudsen erklærede, at han ikke agtede at indgaa andet Ægteskab, blev der ikke noget Skaar i Forholdet straks. Men i Juli samme Aar døde Jens Bek, hvilket var et stort Tab ikke blot for Højskolen, men for Menigheden. Knudsen hjalp hans Enke at føre Skolen videre en Tid. Men saa i 1896, saa snart Skilsmissefristen var udløbet, giftede Knudsen sig med Jens Beks purunge Datter Helga, uden at nogen i Menigheden havde vidst noget derom. Brücker viede dem i Præste-

gaardens Dagligstue. Men de fleste andre tog Forargelse af denne Handling. En Forsamling af Valgmenighedspræster, hvoriblandt Jungersen og Karl Povlsen, opfordrede Mellerup Valgmenighed til at afskedige Jakob Knudsen, mens andre holdt paa, at man ikke burde sammenblande det kristelige, som var en Menighedssag, med det moralske, der var en privat Sag. Saaledes deltog de østjyske Præster, som kendte Jakob Knudsen, ikke i Fordømmelsen.

Det var nu vist ikke saa meget den moralske Forargelse som en dyb Følelse af, at Knudsen havde brudt Tillidsforholdet til sin Menighed ved at foretage dette Skridt i dyb Hemmelighed, som fik den afgørende Indflydelse paa Menighedens Holdning. Da Jakob Knudsen var klar over, at den største Del af Menigheden ikke vilde beholde ham som Præst, søgte han sin Afsked, selv om det var med dyb Smerte og med en Del Bitterhed, han skiltes fra den Kreds, hvor han havde levet saa rigt et Liv.

Fra Menighedens Side voksede Bitterheden, da den i Jakob Knudsens Romaner fra de følgende Aar fandt forskellige Forhold og Personer benyttet som Motiver paa en Maade, der satte dem og Menigheden i et falsk Lys og følte krænkende.

Men med Aarene, som Jakob Knudsen vandt sig et Navn og et Udkomme som Forfatter, og Menigheden igen kom ind i rolige Forhold, tilgav de igen hinanden og glemte Bitterheden. I 1915, da Menigheden fejrede sin 25 Aars Fødselsdag, indbød den Jakob Knudsen til Festen; han kunde ikke komme, men sendte et smukt Brev, hvori det hedder: „— Jeg fulgte hensynsløst, idet jeg giftede mig igen, mit Hjertes Drift og vandt for mig selv en stor og varig Lykke; men jeg tog intet Hensyn til jer derved; jeg voldte jer tværtimod megen Uro og Forstyrrelse. — Det er kun rimeligt, at mange af jer forbitredes paa mig den Gang og heller ikke tog noget Hensyn til mig. Jeg havde jo selv voldt Striden. — At jeg har kunnet tilgive jer, fortjener ingen Tak; jeg havde jo egentlig ingen Ting at tilgive. Men at I har tilgivet mig, at I gennem mange Aar har lønnet min Hensynsløshed imod jer med Godhed og Kærlighed, det er jeg jer inderlig taknemlig for, og den Tak gaar højere op end til jer.“

I samme Brev taler han om, hvordan han selv er lænket til Gud, saa intet har kunnet drive ham bort fra Troen. Og i hele Jakob Knudsens stærke Forfatterskab mærkes denne Bundethed i Kampen mellem Kød og Aand, saa det er Forfatterens eget Liv, hans rige Oplevelser som

Præst og hans Menneskenatures Krav, der møder os i denne Brydekamp. Deri minder Jakob Knudsen om Patriarken Jakob, der under Nattekampen med Guds Engel udbød: „Jeg slipper dig ikke, før du velsigner mig.“

Jakob Knudsen flyttede saa i 1897 til Randers og levede i nogle Aar ret kummerligt som omrejsende Foredragsholder og Oplæser, idet hans skriftlige Arbejder først vandt Anerkendelse, efterhaanden som Romanerne kom. Hans Forfatterskab er udførligt behandlet fra mange Sider og skal ikke her nærmere omtales. Fra 1909 boede han i Birkerød til sin Død den 21. Januar 1917.

Det viste sig vanskeligt for Mellerup Valgmenighed at fortsætte sin Tilværelse efter dette. En Del Medlemmer faldt fra, og de øvrige var ikke straks i Stand til at finde en Mand, om hvem de kunde samles i fuld Enighed. I et Par Aar havde de Pastor *Ingerslev* til Præst, som dog allerede i 1899 søgte og fik Embedet som Sognepræst i Jerne-Skads, hvorfra han i 1909 kom til Odense som Valgmenighedspræst.

Der gik nu en lang Aarrække, hele ti Aar, hvor Mellerup Valgmenighed ikke havde sin egen Præst. Valgmenighedspræst *Vilhelm Malling* fra Odder fik Lov til at vikariere der med Hjælp fra *August Kristensen*, som var Sognepræst i Øster Tørslev.

Menigheden maa dog siges at have bestaaet sin Prøve gennem dette Aaremaal, saa den fra 1909 igen kunde gaa ind i rolige og faste Former, da Pastor Christensen blev dens Præst.

Ville Christensen er født 18. Januar 1874 i Nr. Nissum, hvor hans Far var Gaardejer, og blev efter sin Embedseksamen først i nogle Aar Lærer i Holsted og i Holstebro, før han i 1906 blev antaget som Hjælpepræst for Malling i Odder Valgmenighed. Derigennem kom han da ogsaa i Forbindelse med Mellerup, og det blev her, han fik sin Livsgerning gennem mere end 35 Aar.

Straks efter, at han var flyttet til Mellerup, havde han den tunge Sorg at miste sin unge Hustru Henriette f. Nielsen, og blev nu ene om at opdrage deres to Smaabørn. Selv var han ofte syg og havde ikke mange legemlige Kræfter; men han gav sig hen i et trofast Arbejde for sin Menighed, der da ogsaa paa det nøjeste blev knyttet til ham i personligt Venskab saavel som igennem Gudstjenesterne, hvor hans stiltfærdige, men helt igennem ægte Forkyndelse samlede en trofast lille Flok fra Søndag til Søndag.

En lille Kreds af Randersfolk fandt ogsaa deres Plads i Menigheden, indtil de i 1921 kunde danne en egen Dattermenighed med Hospitalskirken i Randers som deres faste Samlingssted og Ville Christensen som deres Præst. Der var nok i Randers flinke Præster, som de kunde høre; men de længtes efter noget af det Menighedsliv, de havde mødt i Mellerup; og Kredsen i Randers er da ogsaa nu vokset og blevet næsten lige

Ville Christensen.

saa stor som Modermenigheden, til stor Glæde for begge Parter og for deres fælles Præst. Det er blevet til Bestyrkelse i Troen paa de frie Menigheders Grokraft og Berettigelse, og det følte derfor som en god Gave, der blev givet fra Gud.

Gennem en længere Aarrække — efter at Højskolen var overdraget til Staten og indrettet til Børnehjem — samlede Kredsen hvert Efteraar til et fire Dages Møde, hvor Højskoleforstander og senere tillige Frimenighedspræst *Aage Møller* fra Rønshoved hver Dag holdt to Foredrag om historiske eller kristelige Emner.

Derved blev der knyttet saa stærke Baand mellem ham og Menigheden

og især dens Præst, at Pastor Christensen nu, da han i 1942 ønskede at trække sig tilbage, fik *Aage Møller* til sin Eftermand som Præst for Valgmenigheden.

Da Pastor Christensen skulde berette lidt om Mellerup Valgmenighed og tog Minderne frem, saa han for sig en Række Ansigter og sagde til sig selv: „Dér er Mellerup Valgmenighed, den egentlige; og det er den, der skal fortsættes. Vi fik jo Lov at leve ikke for vore Dyders Skyld eller paa Grund af vor Styrke, men paa Grund af Guds Barmhjærtighed mod dem, der søger ham. Det er en alvorlig Ting at slutte sig til en Valgmenighed; det skal man ikke gøre for at faa det hyggeligt, men fordi man vil leve Gud nærmere derigennem. Men ønsker man det, saa frembyder de frie Menigheder afgjort de bedste Betingelser for et rigt Menighedsliv.“

RØDDING-KREJBJÆRG VALGMENIGHED

Halvøen Salling, hvis tre Sider omskylles af Limfjordens Vande, har i flere Henseender sin egen Historie og sit eget Præg. Paa Reformationstiden var Sallingboerne mellem de første til at tage ved den nye Lære, hvorom den ejendommelige Folkebog „Peder Smed“ bærer Vidne. Og den gudelige Vækkelse i Begyndelsen af forrige Aarhundrede fik ogsaa stor Udbredelse, de fleste Steder i god Forstaaelse med Sognepræsterne, saaledes Pastor *Rasmussen* i Haasum, der holdt gudelige Forsamlinger i Præstegaarden, og *Henriksen* i Balling. Dennes Forgænger, Pastor *Schoubye*, havde derimod styrket Bevægelsen indirekte ved sine voldsomme Angreb paa, hvad han kaldte „denne fordærvelige og pestilentialske Afart af Hellighed“, som havde sin „Øgle-rede“ i Haasum. Hermed sigtede han til den Mand, der var den førende Skikkelse blandt de vakte, Gaardmand *Kristen Povlsen Sørensen* i Haasum.

Pastor *Borch*, som var Kapellan i Rødding, søgte ogsaa at faa lidt Liv i Gudstjenesten dér, men mødte ikke megen Forstaaelse hos sin Menighed. Da han fik indført Roskilde Konvents Salmebog i Stedet for den evangelisk-kristelige, besluttede Sognefolket at lade Præst og Degn betale for deres Udgifter til nye Salmehøger ved at korte dem af i Offeret. Maaske det dog blev ved Truslen.

Andre Præster var dog sløje og døde i det, saa Befolkningen ikke hos dem kunde hente synderlig Hjælp til at leve deres Kristenliv. En Mand, der havde gaaet til Præst i 1865, har saaledes fortalt, at Præsten begyndte den første Undervisningstime med at sige: „Jeres Kristendom er det, I har lært i de syv Aar i Skolen og nu skal lære her i Vinter hos mig“. Per Nielsen, som Drengen hed, sagde til sig selv, at hvis det var hele Kristendommen, saa var der ikke meget ved det. De skulde til hver Gang lære tre Salmer udenad fra en Side af i Salmebogen og et Stykke af Katekismen og Bibelhistorien ordret efter Bogen.

En Dag sagde Præsten: „Ja, vi skulde egentlig have noget Ny Testamente; men nu er jeg sgu træt; saa det faar vente til næste Gang“. Men den „næste Gang“ kom aldrig.

Og en af hans Menighed sagde engang: „Hvad kan det nytte, at vor Kirke er stor og pæn, naar vi ikke synes, at der er Fugls Føde i den Forkyndelse, som lyder dér?“ Men efterhaanden kom der dog flere Præster, som selv havde mødt de nye Strømme i Kirkelivet og nu søgte at lede dem ind over Salling.

I Lem-Vejby kom nogle Aar senere den kendte Vækkelsesprædikant, *Anton Kirkeby*, der som Kapellan i Odder havde været med til at forberede Jordbunden for Valgmenigheden dér. Han vakte en Del kirkeligt Røre i Sydvestsalling, og nogle af Borchs tidligere Kirkegængere løste Sognebaand til ham. Hans Efterfølger var *J. H. Monrad*, den senere Præst ved Vartov og Frederikskirken, som allerede i sine unge Dage var en saa dygtig Prædikant, at hans Kirker fyldtes Søndag efter Søndag. Ogsaa han havde en Del Sognebaandsløser fra Rødning og flere Sogne; men da han rejste bort, samledes de grundtvigske Folk mest om Pastor *Kristian Glud* i Jebjærg, der i 1862 var blevet Kapellan hos sin gamle Far og siden blev hans Eftermand. Han øvede en betydelig Gerning, baade kirkeligt og folkeligt, i de 60 Aar, han var Præst i samme Sogn, og fra hele Salling søgte Kirkefolk til ham eller sendte Bud efter ham, saa hans Virksomhed spændte vidt.

I Ramsing fik Lærer *Primdal* oprettet en Foredragsforening, der i 1879 byggede det store Forsamlingshus. Og flere andre Steder begyndte Hørelysten at vaagne.

I Aarene forud for Valgmenighedens Oprettelse kom Glud saaledes jævnlig til Rødning og prædikede, saa man kan sige, at han lagde Grundvolden.

Ved Siden af ham maa dog nævnes Pastor *Ingerslev* i Haasum-Ramsing, der ogsaa samlede mange til Kirke. Da han i 1897 fik Opfordring til at blive Valgmenighedspræst i Mellerup, udtalte han, at hvis Sallingboerne dannede Valgmenighed, vilde han nok hellere blive hos dem. Der blev holdt et Møde om Sagen og nedsat et Udvalg, der skulde undersøge Mulighederne for at oprette Valgmenighed. Gluds Tilhørere vilde helst blive hos ham, og der blev holdt et Møde om Sagen, hvor Morten Larsen fra Holstebro talte stærkt om Vanskelighederne ved at oprette en fri Menighed, mens Mads Agger fra Bøvling

talte om Glæden ved at høre til en saadan og kunde fortælle, at i Bøvling saa det ogsaa smaat ud i Begyndelsen, men der var kommet flere og flere med i Tidens Løb.

Forsamlingen fik dog ikke Mod til at tage Opgaven op nu; men den blev skrinlagt indtil videre. Efter Mødet sagde en Deltager, *J. Kr. Pedersen* fra Nørre Andrup: „Vi har været til Begravelse.“ Men de døde vaagner.

I Haasum kom efter Pastor Ingerslev først en Pastor *Jørgensen* i tre Aar og derefter *Ole Pedersen*, senere Nørre Broby, som begge holdt godt sammen paa den Menighed, de havde overtaget.

Loven af 15. Maj 1903 om Kirkernes Brug aabnede Mulighed for, at en Valgmenighed kunde benytte Sognekirkerne til sine Gudstjenester; og fra Rødding, hvor man var utilfreds med den daværende Sognepræst, kom nu paany Ønsket om en Valgmenighed.

Nogle havde dog Betænelighed ved at lade Utilfredshed med en Sognepræst være Drivkraften til Oprettelsen af en ny Menighed, da de forstod, at der skal noget dybere og stærkere til, hvis det skal holde. Havde det saa endda været Ønsket om at beholde en Præst, det var dog noget positivt. Men der var ogsaa noget mere. Der var en Længsel efter Fællesskab om Daab og Nadver og om en Forkyndelse af en rigere Art end den, de kunde faa hos deres Sognepræst; men det var lettere at udtrykke Misfornøjelsen end denne Længsel.

Der var nu 99 Familier, der vilde staa sammen om Opgaven; og de tegnede et aarligt Bidrag paa 2350 Kroner, hvad man ansaa for et tilstrækkeligt Grundlag for Økonomien. Man blev derfor enige om at søge Valgmenigheden oprettet og begyndte at søge en Præst. *Ole Pedersen* i Haasum turde ikke paatage sig Stillingen, men foreslog en tidligere Lærer paa Vallekilde Højskole.

Da kom der Meddelelse fra en udvandret Sallingbo, Direktør *H. Chr. Nielsen*, der var Formand for Aarhus Valgmenighed, at *Teilmanns* Kapellan dér godt kunde tænke sig at blive Præst hos dem; og det var netop Manden, der passede i Rødding.

Jacob Jacobsen Bjerre var født den 23. September 1869 paa Sandholm ved Nørre Nissum, hvor hans Far var Gaardmand. Han havde været Huslærer hos Pastor *Konradsen* i Hvirring og Højskolelærer i Elbæk, før han kom til Aarhus, og nu fik han sin egentlige Livsgerning i Rødding fra 1904.

Pastor Glud, som havde et afgørende Ord at sige i mange Sager, opmuntrede da nu de grundtvigske Folk til at vælge Bjerre som deres Præst, idet han paa sin raske og djærve Maade sagde: „Bjerre skal I have til Præst, hvis I kan give ham en Løn, han kan leve for; bedre Mand kan I ikke faa.“ Det var vanskeligt nok med Lønnen; den blev sat til 2000 Kroner om Aaret samt en Offerdag; og Medlemmerne

Marie og Jacob Bjerre.

maatte forpligte sig for fem Aar, hvorefter de kunde melde sig ud. Modstanderne mente, at naar de fem Aar var gaaet, var der ingen Valgmenighed mere; men de blev til Skamme.

Vanskeligt var ogsaa Valget af Kirkesanger, idet Biskoppen stillede meget strenge Krav til den Mand, som Menigheden vilde vælge. Hel-

digvis var der saa i hvert af Sognene en Lærer, som i Forvejen havde Kollats og nu erklærede sig villig til at betjene Valgmenigheden. Egen Kirke kunde de ikke tænke paa at faa opført; men Sognekirkerne i Rødding og Krejbjerg benyttes hver Søndag af Valgmenigheden, og desuden Lihme og Ramsing Kirker hver 3. eller 4. Søndag.

Men netop som Menigheden skulde til at begynde sin Virksomhed, kom der en ny Vanskelighed at klare. Sognepræsten i Rødding blev forflyttet; og efter Loven kan en ny Valgmenighed ikke oprettes det første Aar efter, at en ny Sognepræst er kaldet til det paagældende Sogn. Derfor gav Biskoppen Ordre til, at Valgmenighedens Oprettelse skulde udsættes. Det viste sig dog, at Biskoppens Lovfortolkning ikke kunde holde. Valgmenigheden var oprettet, før Sognepræsten rejste, og ved Henvendelse til J. C. Christensen, som da var Kirkeminister, fik den ogsaa snart sin kongelige Anerkendelse med Bjerre som Præst. Dette maatte da Biskoppen meddele midt i Februar; men nu prøvede

han at lokke, hvor han før vilde true; han henstillede, at man fik Bjerre til Sognepræst i Rødding i Stedet, hvad han saa vilde arbejde for.

Det var en Fristelse for mange, da man jo derved kunde spare de ekstra Udgifter; og der blev holdt Møde om Sagen. Præsten kunde ogsaa paa den Maade faa en sikrere Stilling og en højere Løn; men Bjerre udtalte, at vel kunde han være Sognepræst i Rødding og Krejbjerg, hvis Menigheden ønskede det; men Idealet var en Valgmenighed.

Der førtes en lang Forhandling, og Stemningen svingede fra den ene Side til den anden, indtil en Mand, som ikke just var blandt de mest grundtvigske, sagde: „Skal vi ikke handle som modne Mænd og fastholde Valgmenigheden?“ Det blev afgørende, saa Forsamlingen næsten enstemmigt vedtog at blive ved Valgmenigheden.

Den nye Sognepræst, som saa kom til Rødding, *J. P. Jepsen*, hørte til Indre Mission, men stod forstaaende overfor Valgmenigheden og blev personlig Ven med Bjerre.

Ogsaa Egnens grundtvigske Præster, som ganske vist nu mistede nogle af deres Sognebaandslødere, stillede sig venligt overfor Valgmenigheden, saa da den først fik begyndt, kom den til at arbejde under gode Kaar.

Der blev ogsaa et godt og nært Samarbejde med Rødding Friskole, især efter at dens Lærer, *Peter Hansen*, i 1922 var blevet Kirkesanger. Han har i de forløbne Aar vundet sig mange Venner og været med til at præge Livet i Menigheden.

Blandt Menighedens Stiftere maa nævnes dens første Formand, *Peder Nielsen*, Vejby, og Næstformanden, *S. Kr. Kjærsgaard*, som til Menighedsbladet har fortalt om de første 25 Aar af Menighedens Historie.

Der opstod ogsaa et frit og hjærteligt Forhold mellem Menigheden og dens Præst, som jo selv var Vestjyde og sammen med sin udmærkede Hustru aabnede Præstegaardens Døre for alle i Menigheden uden Persons Anseelse. Menighedens Taknemlighed derfor blev blandt andet udtrykt ved 25 Aars Jubilæet i 1929.

Men Pastor Bjerre naaede ikke at blive nogen gammel Mand; kun 64 Aar gammel døde han den 17. December 1933 og blev begravet paa Rødding Kirkegaard.

Til hans Eftermand valgtes *Tage Møller*, som er født den 15. November 1894 i Ormslev, opvokset i Bering Valgmenighed, hvorfra han havde modtaget uforglemmelige Indtryk af et rigt og frit Menighedsliv. Han havde først været Sognepræst i Bryndum i 4 Aar og derefter i Kundby

paa Sjælland i 5 Aar og begge Steder vundet god Indgang i Sognemenighederne sammen med sin Hustru, Ingrid, f. Nielsen, en Broderdatter af Komponisten Carl Nielsen og selv musikalsk begavet. Det var vistnok Minderne fra Bering, der gjorde, at Tage Møller ikke fandt sig helt tilfreds som Sognepræst, men maatte prøve at virke i en fri Kreds. I syv Aar blev han da ogsaa i Rødding; men det blev hurtigt klart, at Forhol-

Ingrid Møller.

Tage Møller.

dene dér og nu var noget anderledes end i Bering i Teilmanns Tid. Der var jo blandt andet fire Sognekirker at prædike i, men ikke noget Sted, hvor Menighedens Fællesskab kunde komme til rigtig at give sig Udtryk.

I 1941 rykkede han da Teltpælene op og flyttede til Jerslev i Vendsyssel som Sognepræst, og Menigheden i Rødding stod paany overfor et Præstevalg.

Valget faldt paa *Hakon Søgaard Andersen*, født den 22. Februar 1910 i Sønder Vilstrup som Søn af afd. Forstander Søgaard Andersen paa „Landerupgaard“, studerede Teologi ved Københavns Universitet i 1929—38 med forskellige Afbrydelser, saaledes Lærer ved Uldum Højskole 1931—32. Efter at have opgivet Universitetsstudiet var han i Vinteren 1939 Elev paa Liselund Menighedsskole og blev den 1. August 1939 valgt til Vikar for Frimenighedspræst Jens Krustrup i Holstebro under

dennes Sygdom. Derfor blev han ordineret af Niels Dael i Kirkesalen paa Liselund den 11. August og virkede i Holstebro godt et Aar, til Krustrup igen mente at kunne overtage Embedet. Den 1. Juni 1941 blev Søgaard Andersen valgt til Præst for Rødning-Krejbjærg Valgmenighed og den 15. Juli gift med Sygeplejerske Inge Østergaard Schmidt.

Ogsaa ved dette Præstevalg maatte der en Del Forhandling med Biskoppen til, før Valget kunde blive godkendt. Men Menighedens Ønsker blev dog til sidst respekteret.

Sammenholdet indenfor Menigheden faar sit bedste Udtryk ved de tre aarlige Menighedsmøder i Rødning Forsamlingshus, hvor der gerne er to fremmede Talere. Om Vinteren samles man i mindre Kredse paa Gaarde i de fire Sogne en Gang om Maaneden. I Rødning samles Kredsen i Præstegaarden. Hver Sommer holdes der et Møde fælles med Sognemenigheden i Jebjærg-Lyby, og Ungdomsarbejde drives i Samarbejde med Lærer Hansen med et maanedligt Møde i Forsamlingshuset.

Menigheden er med til at støtte Porto-Novo-Missionen, og som Udtryk for Samhørigheden med de øvrige frie Kredse kan nævnes, at Menigheden benytter „Salmer 1935“, mens man de fleste andre Steder, hvor en fri Menighed laaner Hus hos Sognemenigheden, ogsaa holder sig til dens Salmebog.

Inge og Hakon Søgaard Andersen.

MORSØ FRIMENIGHED

Baggrunden for denne Landets største Frimenighed var dels ældre, dels spredte Vækkelser, dels Herrnhuternes Indflydelse. Det særlige Røre, som begyndte for godt 100 Aar siden, skyldtes især tre Mænd, der paa det Tidspunkt boede i Thy: Provst *J. C. Sørensen* i Sønderhaa, Seminarist *P. K. Algreen* og Forstander *G. P. Brammer* paa Snedsted Seminarium, der hver paa sin Maade var grebet af levende Kristendom. Seminarist Algreen samlede nogle Kammerater om Bibeltimer paa Seminariet, og da han efter sin Eksamen blev Lærer ved Seminariet, øvede han en betydelig Indflydelse paa Eleverne, i Begyndelsen til Forstanderens Tilfredshed. Men da Brammer fjernede sig mere fra Grundtvigs Stade, mens Algreen nærmede sig det, kølnedes Forholdet mellem dem. Til Gengæld blev nu Algreen og Provst Sørensen gode Venner, saa da Algreen blev afskediget fra Seminariet, fik han Plads som Huslærer hos Provsten, der nu var flyttet til Solbjærg paa Mors. Der kom han sammen med flere af de vakte paa Øen, blandt andet med en af sine gode Venner fra Seminariet, den kendte *Christen Kold*, med hvem han ret kunde virke sammen ved det vækkende og missionerende Arbejde, de havde at øve paa Mors.

Kold søgte Lærerembede i Øster Jølby, men Ansøgningen blev afslaaet med den mærkelige Motivering, at han ikke egnede sig til at være Lærer for Børn. Med Nutidens Forstaaelse af Kolds banebrydende Betydning for Børneopdragelse maa man undre sig over en saadan Afgørelse.

Følgen blev imidlertid, at der nu kom stærkere Kraft i det Samarbejde, de tre Mænd havde haft med de vakte, og som havde rejst en stærk Modvilje hos mange Præster og Lærere paa Øen, saa kun Provst Sørensens Myndighed hindrede, at de blev forfulgt efter Forordningen af 1741 mod de gudelige Forsamlinger.

Tilslutningen blev dog svagere, og Samarbejdet hørte op. Først rejste Algreen til København for at studere til Præst, hvilket han senere blev i Vrejlev i Vendsyssel. Efter nogen Tids Forløb rejste Christen Kold til Forballum i Vestslesvig, hvor han rigtig kom til at holde Skole efter sit Sind paa den Maade, han senere blev bekendt for. Begge disse Mænd skyldte Provst Sørensen meget med Hensyn til deres aandelige Udvikling, ikke mindst det, at det noget pietistiske hos dem, som de havde faaet ved Samlivet med de vakte paa Mors, blev overvundet ved den stærkere Paa-virkning af det grundtvigske.

Provst Sørensen stod nu meget ene tilbage, men hans Gerning havde dog betydet saa meget, at den fortjener at mindes. Først efter hans Død 1861 kom der en Række dygtige grundtvigske Præster til Øen. De mest kendte var *H. P. Frandsen* i Tødse og Erslev, *C. A. E. Jensen* i Dragstrup og Skallerup og endelig *Lillelund* i Tæbring. Navnlig samlede Frandsen i Erslev en meget stor Kreds, der ikke kunde rummes i Kirken; Modstanden

A. Kr. Povlsen Dal.

mod denne Menighed blev ogsaa stor ligesom tidligere mod Provst Sørensens Menighed; men nu efter 1849 med Grundlovens Frihedsbestemmelser kunde Modstanderne ikke mere bruge de samme Midler som den Gang, men maatte nøjes med at skælde ud, som en arrig Kone fra Erslev, der en Søndag fandt Kirken saa fuld af Folk. at hun næppe kunde trænge sig ind, og derfor udbrød: „Det var da ogsaa Satans, at jeg ikke kan komme ind i vor egen Kirke! Jeg kommer endda kun en Gang eller to om Aaret.“

Det ejendommeligste ved den stærke og stadigt voksende Bevægelse paa det nordlige Mors var den almindelige Samling om Nadverbordet som Følge af, at man følte Fællesskabet stærkere og stærkere. Det var derfor ganske naturligt, at da Valgmenighedsloven var kommet i 1868, tænkte denne Kreds paa at danne Valgmenighed, for at det Fællesskab, de allerede havde oplevet saa stærkt, kunde blive bevaret og uddybet, idet hele Kredsen saa til Stadighed kunde mødes ved Nadverbordet.

Der var jo nemlig den Bestemmelse, at man kun maatte gaa til Alters i det Sogn, hvor man boede; men nu kunde man løse Sognebaandet. Det kom særlig frem, da Pastor Frandsen flyttede til Sjælland. Der var ganske vist nu kommet flere grundtvigske Præster, som man gerne vilde høre; men den grundtvigske Kreds vilde og kunde ikke undvære Fællesskabet ved Nadverbudet.

Ansgarskirken paa Mors.

Paa samme Tid blev der oprettet en Højskole i Galtrup med *Povlsen Dal* som Forstander, og denne Mand blev mere og mere den, man samledes om, saa Galtrup blev Midtpunktet for Bevægelsen. Fra alle Sider kunde man se og anerkende dette Menighedslivs Styrke, saa selv Provst *Munch*, Indre Missions Formand, der havde været Præst i Frøslev-Møllerup, 50 Aar efter kunde sige i en Omtale af Datidens Grundtvigianere paa Mors: „De var i Sandhed hellige“.

Det er ogsaa meget tiltalende, at Valgmenigheden paa Mors begyndte med, at Medlemmerne sluttede sig sammen til Menighed, og først derefter søgte man en Præst.

Kirken blev bygget i 1870—71, alle hjalp til at køre Bygningsmaterialer eller udføre Arbejde hver paa sin Vis, endogsaa fra Kredsen i Thy hjalp de til. En Pige stod for Husholdningen og lavede Mad til alle dem, der arbejdede paa Kirken.

Der blev samtidig med Kirkens Opførelse søgt efter en Præst, og det blev *Rasmus Lund*, som var Sognepræst i Jetsmark. Han tilhørte

Rasmus Lund.

Laura Lund.

en gammel Købmands- og Præsteslægt fra Randerseggen, hans Far, *Niels Bay Lund*, var først Præst i Brande og siden i Øster Tørslev. Rasmus Lund var født i Brande den 9. Januar 1827 og blev allerede i Studentertiden paavirket i grundtvigsk Retning. Efter sin Embeds-eksamen blev han Kapellan i Tyrstrup ved Christiansfeld, hvorfra Tyskerne fordrev ham i 1864; kort efter kom han til Jetsmark.

I de løjerlige Beskrivelser, som de den Gang skrev paa Folks Pas, skrev de om ham: Han er liden af Vækst og maadelig af Bygning. Det førte til, at Morsingboerne i Begyndelsen kaldte ham „Bitte Lund“ til Forskel fra Lillelund i Tæbring, der var høj og kraftig.

Rasmus Lund var mild og omgængelig og havde en sjælden Evne til at slutte sig nær til sin Menighed; han var tillige myndig i den Forstand, at ingen kunde rokke ham i hans Overbevisning. Naar dertil

kommer, at han var Aandens nidkære Tjener, saa kunde ingen passe bedre end han til at være Præst for disse jævne, men vaagne jydsk Bønder. Hans Hustru, *Laura Pio*, var mere kritisk og frittalende end sin Mand; men hun gav sig helt hen i Gerningen, saa hun ligesom Rasmus Lund gik op i Menighedsfællesskabet, levede i det og talte ud af det, og saa dannede hun et Hjem, der svarede dertil.

Rasmus Lund foreslog, at Kirken skulde hedde Ansgarkirken, og det Navn blev Peter Larsen Skræppenborg saa glad for, at han skænkede Kirken den kønne Altertavle, der er malet af *Dalsgaard* og forestiller Ansgar, der døber det første danske Barn ved Helligkilde nær Hedeby.

Den 17. December 1871 blev Kirken indviet, hvorefter Menigheden hurtigt voksede yderligere, og i dens Læ dannedes flere Friskoler, og Rasmus Lund blev omgivet af 7—8 venligsindede Sognepræster, som af deres hele Hjærte tog Del i Menighedens Ve og Vel. Især gjaldt det Pastor Lillelund og hans Hustru, Charlotte la Cour; en særlig dygtig Præst, der ogsaa støttede Valgmenigheden, var *Vilhelm Hansen* i Nykøbing, der maatte bøde for sin Kærlighed ved at blive forbigaaet, da han søgte Sognepræsteembedet i Nykøbing, saa han maatte nøjes med Kappellanstillingen der i mange Aar, til han endelig i 1897 blev Sognepræst og Provst.

Der var ogsaa i Valgmenigheden mange betydelige Mænd, som *Søren Olesen* og *Anders Dissing*, der hver paa sin Maade virkede for det folkelige Liv; og det store Forsamlingshus i Galtrup blev Midtpunktet for det aandelige Røre paa hele den nordlige Del af Mors.

Længe vil man ogsaa mindes „*Bitte Wolle*“, der var en lille Krøbling, delvis blind, men stærk i Aanden og med et rigt Liv i Sindet. Han travede Jylland rundt og kunde sætte Samtalen i Gang i de grundtvigske Kredse, saa der kom noget ud af den.

Menigheden oplevede nu lykkelige og rige Stunder i det Menighedsfællesskab om Nadverbordet, man saa meget havde glædet sig til. Men det førte ogsaa til en Kamp mod de kirkelige Myndigheder, som endte med, at Anerkendelsen som Valgmenighed blev tilbagekaldt. Kampen stod paa fra 1879 til 1883, og det var Provst *Cederfeld de Simonsen* og en senere Stiftsprovst *P. J. Pedersen*, den Gang Sognepræst i Galtrup og Øster Jølby, som blev den ydre Aarsag dertil, idet de ikke forstod Livets Krav, men holdt strengt paa Paragrafferne.

Det drejede sig om tre Spørgsmaal. Pastor Luud tog Konfirmanderne i Ansgarkirken til Alters samme Dag, som de var konfirmerede. Han meddelte i en Skrivelse til Provsten, at det var, fordi de havde saa lang Vej til Kirke, bl. a. fra Thy. Denne Sag blev ordnet til Lunds Tilfredshed af den fredelige Biskop *Lind* i Aalborg.

Kort efter kom der et nyt Spørgsmaal, idet Lund meddelte Biskoppen, at han tog nogle til Alters uden Tilsigelse af Syndsforladelsen. Det var ikke Lund selv, der ønskede det saadan, men det var nogle af Medlemmerne ovre fra Thy, der begrundede deres Standpunkt saaledes overfor Ministeriet i en Skrivelse i 1882: „Da vor Herre Jesus i sin Menighed ikke har sat andet Vilkaar for Adgangen til sit Nadverbord end Tilegnelsen af Daabens Naade og Vilkaar, og da Syndernes Forladelse tilsiges een Gang for alle ved Daaben, kan vi hverken anerkende nogen yderligere Tilsigelse af Syndsforladelsen eller Berettigelsen til at opstille en saadan som Betingelse for at stedes til Nadverbordet.“ Dette Spørgsmaal blev aldrig afgjort, thi forinden kom Hovedspørgsmaalet.

I 1881 tog Rasmus Lund en lille Pige til Alters paa kun ni Aar, da hun var svagelig, men aandeligt levende og ønskede Nadveren. Det lod Biskoppen gaa upaataalt hen. I 1882 meddelte han Biskoppen, at han vilde tage en tolv Aars Dreng til Alters sammen med hans Forældre og Menigheden. Dette indberettede Biskoppen til Ministeriet, der bestemte, at Lund enten skulde betale 100 Kroner i Bøde eller ogsaa stilles for en Provsteret. For at Drengen ikke skulde lide under, at hans Altergang blev gjort til Genstand for offentlig Samtale, gik Lund ind paa at betale Bøden; men samtidig skrev han, at i mulige nye Tilfælde vilde han handle paa samme Maade, selv om det skulde føre til, at hans Anerkendelse som Valgmenighedspræst blev ham frataget. Lidt senere tog han en tretten Aars Pige til Alters, efter at han havde skrevet til Biskoppen, at han ikke vilde søge om det, fordi han ikke kunde modtage et Afslag derpaa. Derefter blev Anerkendelsen frataget ham i Januar 1883.

Lunds Opfattelse var, at Menighedens Frihed til at tage Børnene med til Nadverbordet maatte hævdes, selv om det skulde komme til at gaa ud over ham.

Fastelavns Søndag 1883 holdtes der Gudstjeneste med stor Altergang, hvorefter Lund meddelte, hvad der var sket, og spurgte Menigheden,

om den vilde følge ham ud i Frimenighed eller skaffe sig en anden Præst. Der blev da sagt: „Vi har givet Svaret ved at holde Altergang sammen.“ Der var kun en mindre Kreds af Valgmenigheden, der ikke gik med ud, og det var mest Folk fra Thy. Det forklares ved, at Pastor *Henriksen* fra Vejby i Vendsyssel havde faaet Indflydelse paa dem. Han havde faaet den Idé, at det sande Kristenliv bedst kunde føres indenfor Folkekirkens nedarvede Rammer, saa nu mente han, at det var imod Aandens Vilje, naar man krævede en Frihed, som ikke kunde opnaas der.

Blandt de faa paa Mors, som ikke vilde med, var Povlsen Dal, der havde virket ivrigt for Valgmenighedens Oprettelse. Nu brød han pludselig med sine gamle Venner. Det voldte stor Sorg i Kredsen. Han siger i et Brev til en af sine gamle Venner, at han før ikke rigtig havde troet paa Aanden, skønt han vedkendte sig sin Daabspagt og mange Gange havde haft Aandens Besøg under sin Livsgerning; men han havde savnet den indre Livskraft, og derfor blev Livet ham mere og mere tomt og hult. „Saa kom det til mig, pludselig stærkt kom det til mit Hjærte: Du skal tro paa Aand, d. v. s. ikke blot bekende Tro paa Aanden over alle Aander, men tro paa alle de gode Aander, som Gud Fader har sat til at lede og føre os Mennesker; du skal tro paa Aandens Stemme i dit Indre, lytte derefter, bøje dig derfor, handle derefter!“

Saa følger han til, at dette Livssyn havde fremkaldt en hel Omvæltning i hans indre Liv. Hidtil havde han ladet sig lede af sit eget gode eller daarlige Hovede og fulgt Strømmen i den Lejr, hvor han hørte hjemme. Men nu spurgte han i enhver Sag først: „Hvad vil Aanden? Hvad vidner han i mit Hjærte?“

Her har vi et sjældent klart Eksempel paa, hvad det kan føre til, naar man vil løsrive Aanden fra Ordet. Det er noget lignende, som Oxford-Bevægelsen gør i vore Dage. Han mente da nu, at Provst Cederfeld de Simonsen havde Ret. Men da alle hans forrige Venner mente det modsatte, kom der nu næsten ingen Elever til hans Skole, saa Povlsen Dal og hans Familie rejste til U. S. A.

Ellers fandt Rasmus Lund og Frimenigheden megen Tilslutning, ogsaa den nye Forstander paa Højskolen, *Georg Himmelstrup*, sluttede sig nær til Frimenigheden og blev dens Kirkesanger, og det blev klart, at Fællesskabet med de øvrige Kredse af Grundtvigs Venner Landet over ikke var brudt og ikke skulde brydes, men de var fælles først og

fremmest ved Nadverbordet. Denne stærke Fællesskabsfølelse kunde Myndighederne ikke overvinde, men opgav alle Forsøg paa at isolere Lund og hans Menighed.

I 1889 døde Rasmus Lund efter at have gjort sin trofaste og støtte Livsgerning og efter at have haft den store Glæde at se Frimenigheden i Klim vokse frem med hans Svigersøn, *Søren Anker Møller*, til Præst.

Th. Balslev.

Efter Lunds Død valgte Frimenigheden *Christian August Nissen* til hans Eftermand, en dygtig Prædikant, men desværre uden den Evne til at leve sig inderligt sammen med Menigheden, som havde været Rasmus Lunds store Styrke. Der blev i hans Tid en begyndende Tilbøjelighed til at vende tilbage til de lettere Forhold i Sognemenighederne, hvor der nu var blevet mere Frihed end før. Men da Menigheden i 1905 fik *Thorvald Balslev* til Præst, vendte Udviklingen sig igen.

Balslev havde først i tre Aar været Sognepræst i Nørhaa i Thy, og Kredsen derovre havde lært ham saa godt at kende, at da han blev Præst

for Frimenigheden, vendte de for største Parten tilbage dertil, især Folk fra Thorsted og Silstrup.

Og det viste sig snart, at Balslev fuldtud kunde tage Arven op efter Rasmus Lund, ikke blot ved sin gode Forkyndelse, men ogsaa ved den Maade, hvorpaa han og hans Hustru, *Eva, f. Kampmann*, hurtigt levede sig sammen med Menigheden og kom til at staa i et nært og godt Forhold til mange af dem, der fra hele Øen flokkedes om Ansgarkirken, saa der nu fandt en glædelig Fornyelse af Menighedslivet Sted. I denne Forbindelse er der særlig Grund til at fremhæve Balslevs Indsats for Salmesangen, som bl. a. satte Frugt i den gode, nye „Salmebog for Nordjyllands Frimenigheder“ af 1924.

Igennem de tyve Aar, Balslev var Præst paa Mors, blev han ogsaa kendt og skattet i vide Kredse for sine kristelige Foredrag, hvori han

Koner paa Mors, Fru Balslev i Midten.

viste en betydelig Evne til at finde og belyse, ja trænge til Bunds i de Spørgsmaal, kristne Mennesker var optaget af, vedrørende vor Tro og Kristenliv.

Det var derfor ikke saa mærkeligt, som det kunde synes, at Menigheden i Vartov fandt helt over til Mors, da Carstensen i 1925 havde bedt om at faa en Afløser, og det mødte overalt fuld Forstaaelse, at Valget var faldet paa Th. Balslev.

Da Balslev var rejst, fandt Frimenigheden i sin Nærhed en ung Præst, som den gerne vilde have i Stedet, nemlig Sognepræsten i Tæbring.

Svend Krøigaard er født den 15. Februar 1896. Hans Far var Lærer i Aversi, og Krøigaard begyndte ogsaa sin Gerning efter Embedseksamen med at være Lærer i tre Aar paa Rødding Højskole. Andre tre Aar gjorde han derefter Tjeneste som Sognepræst i Tæbring-Outrup-Rakkeby paa Mors, før han blev Frimenighedspræst.

Hans Hustru, *Julie f. Ingerslev*, er Datter af Valgmenighedspræst Ingerslev i Odense og har gjort sit til, at de nye Præstefolk kom i god Forbindelse med Menigheden.

Man kan vel sige, at Menighedens Liv i deres Tid er gaaet jævnt og roligt, og at Mors Frimenighed ikke blot er et godt Sted at komme, men ogsaa stadigt er Midtpunkt for Øens og Egnens aandelige Liv.

Julie Krøigaard.

Svend Krøigaard.

I ydre Henseende betegner det et stort Fremskridt at Kirken i 1937 blev underkastet en omfattende Restaurering og fik et dejligt, nyt Orgel. I den sidste Snes Aar har Ølbrygger *Folmer Bjerregaard* været Organist. De skiftende Højskoleforstandere har ledet Kirkesangen, *Agnus Sørensen* nu siden 1924.

Af Formænd kan nævnes Gaardejer *Niels Hansen*, Tøving, fra Aarhundredets Begyndelse til 1927, Fabrikant *D. M. Heide* til 1930 og derefter Gaardejer *P. Kortbek*, Jølby Nygaard.

En Række Friskoler har været med til at bære Arbejdet frem, og blandt de mange gode Lærere her bør foruden den førnævnte Søren Olesen ogsaa fremhæves *Morten Jensen* i Dragstrup og *Lars Vad* i Tøving samt *Ole Jakobsen*, hvis Skikkelse og Ansigt i særlig Grad har været med til at give denne Menighed sit Præg.

Naar der iøvrigt er saa lidt „Historie“ at berette om Menighedens senere Aar, forklares det maaske af det gamle Ord, at „Lykkelige Folk har ingen Historie“.

THY VALGMENIGHED OG FRIMENIGHED

Thy har en ejendommelig storslaaet Natur, og den er meget omskiftende: fra Klitegnene mod Vest til Skibsted Fjord og Vigene mod Øst. Og der er noget af Naturens Særpræg, der afspejler sig i Folkekarakteren. Det mærkes ogsaa i den grundtvigske Bevægelses Historie i Thy: den er broget og omskiftende, men viser tillige Fasthed og Sejghed; det sidste Halvhundrede Aars Historie fortæller os, at der er noget, der holder sig, under alt, hvad der ændres.

I 1888—93 var der en god Præst i Hurup, *K. Christensen*, som derefter kom til Særslev paa Fyn. Han var et stærkt Følelsesmenneske med en uegennyttig Vilje og ivrig i Tjenesten. Til ham sluttede sig ikke blot mange i hans Sogn, men ogsaa nogle Familier fra Hundborg længere mod Nord.

I Thorsted, en Milsvej Nordvest for Thisted, havde der fra Rasmus Lunds Tid været en lille Kreds, der sluttede sig til Mors Frimenighed. Nu kom der Røre ogsaa længere Syd paa i Thy. Da Pastor Christensen var rejst til Fyn, prædikede *Morten Larsen* i 10 Aar hver tredje Søndag i Hundborg Kirke og havde mange Konfirmander fra Thy, som saa i Konfirmationsalderen tjente paa Holstebroegnen.

Ved samme Tid oprettedes der en Højskole i Hundborg, hvor Pastor *Thygesen*, senere Træden, var Forstander og tillige holdt Gudstjeneste paa Højskolen, saa Morten Larsen kunde aflastes.

Disse forskellige Mænd udrettede i det stille en god Gerning for Egnen fra Hurup til Hundborg. Endnu maa nævnes, at en af Morten Larsens Kapellaner, *Nikolaj Lomholt*, var Sognepræst i Snedsted, 1907—17, og samlede Folk fra flere Sogne.

Det var straks efter hans Bortrejse, at man søgte Samling paa den noget spredte Virksomhed ved Oprettelse af Thy Valgmenighed i 1918 med *Søren Noe-Nygaard* som Præst. Hans Virksomhed faldt væsentlig

i Sydthy, idet han boede i Hurup og mest prædikede i Vestervig og Hundborg. Han var meget afholdt; men desværre for Thyboerne blev han der kun saa kort Tid, idet han i 1921 blev Præst for Bering Valgmenighed (Se S. 397).

Efter hans Bortrejse valgte Menigheden *Kristian Anker-Møller* til sin Præst. Han var født den 19. Juli 1887 i Klim, den ældste af de tre

Anna Anker Møller.

Kr. Anker Møller.

Præstebrødre, som udgik fra Søren Anker-Møllers Hjem. Efter at han var blevet teologisk Kandidat i 1912, tilbragte han først et Par Aar i Høng som Lærer ved Gymnasiet og den udvidede Højskole, før han i 1915 blev Sognepræst i Velling ved Ringkøbing.

Herfra kom han i 1921 til Thy som Valgmenighedspræst. Han kom til at bo forskellige Steder, sidst i Thorsted, da Frimenighedskredsen dér udskiltes fra Mors ved Pastor Balslevs Forflyttelse til Vartov i 1925 og nu sluttede sig til Kr. Anker-Møller, da han traadte ud af Folkekirken.

Dette Skridt havde sin Grund i, at der opstod Strid om, hvorvidt Missionær Anne Marie Petersen maatte tale fra Prædikestolen, hvad Biskop Ludwigs forbød, fordi hun var Kvinde. Nu finder vi det meget

naturligt, at Jørgine Abildgaard prædiker i sin dejlige Kirke og at andre Kirkens Kvinder taler fra Prædikestolen, hvad Anne Marie Petersen ogsaa gjorde i Aarhus Valgmenighedskirke uden at Biskop Schiøler gjorde Indsigelse.

Kr. Anker-Møller vilde da heller ikke finde sig i sin Biskops Forbud, og der udviklede sig en Strid derom, som altsaa førte til, at Anker-

Thorsted Frimenighedskirke.

Møller udtraadte af Folkekirken. Hundborgkredsen fulgte ham ud i Frimenighed og dannede nu sammen med Thorsted „Thy Frimenighed“ med Tyngdepunkt i Nordthy.

Kredsen i Thorsted havde allerede i 1906 bygget sin egen lille Kirke. En af deres egne, *Jens Nordentoft*, som havde Haandvær-

keruddannelse fra Vallekilde, forestod Bygningen.

I de 11 Aar, Kristian Anker-Møller virkede i Thy, vandt han sig mange Venner, og der var megen Sorg ved hans tidlige Død den 8. Oktober 1931. Hans gode Hustru, *Anna Quistgaard*, blev Lærerinde ved Friskolen, der ligger lige ved Kirken, og virker dér endnu til stor Glæde for Kredsen.

Menigheden valgte nu til Præst *Frede Frederiksen*, som var Friskolelærer i Ellede ved Kalundborg. Han er født den 4. December 1896 i Oreby, Høve Sogn ved Skelskør. Allerede i Tyveaarsalderen stod det for ham, at han vilde være Præst, og gennem Forbindelse med Niels Dael og Havrebjærg Frimenighed blev det ogsaa klart, at han maatte vælge den frie Uddannelses Vej. Gennem flere Ophold paa Liselund og senere andetsteds, sidst ved Københavns Universitet, og gennem et fleraarigt godt Arbejde som Friskolelærer naaede han saa vidt, at han tænkte paa at tage en Gerning op blandt Landsmænd i Amerika, ja havde endog modtaget Kald til en Menighed derovre, da der saa blev Brug for ham og hans Hustru i Thy, hvad de hellere vilde.

Hans Hustru, *Ingeborg Andersen*, er fra Hindsholm og var fra sin tidligste Ungdom med i det grundtvigske Liv paa Nordfyn, en Tid ogsaa Lærerinde ved Stenstrup Friskole. De fortsatte paa en god Maade Arbejdet i Menigheden i syv Aar, til de blev valgt som Pastor Thygesens Efterfølgere i Træden fra 1938 (Se S. 387 f.).

I det sydlige Thy havde der været en Del, som ikke var villige til at gaa i Frimenighed med Kr.

Anker-Møller, og de fortsatte da i nogle Aar Thy Valgmenighed med *Gustav Chr. Petersen-Bønding* som Præst. Han er født i København den 27. April 1889 og har ikke teologisk Uddannelse, men han havde i 1909—12 været Lærer paa Thylands Højskole og var efter nogen Tids Virksomhed i Friskolens Tjeneste blevet Rejsesekretær for Santal-Missionen. Ogsaa han blev efter syv Aars Arbejde i Thy forflyttet længere Syd paa og blev Præst

Karen og Jørgen Andersen.

i Aulum-Vinding-Vind Valgmenighed (Se S. 371 f.). Derefter har Valgmenighedskredsen været betjent af Valgmenighedspræst *Busk Sørensen* som en Filial af Lemvig Valgmenighed.

Men fra 1939 blev der igen to Præster om Arbejdet i Thy, idet Frimenighedens to Kredse skiltes paa Spørgsmaalet om Præstevalg. Thorstedkredsen, som har sine Medlemmer vidt omkring og holder paa Navnet „Thy Frimenighed“, valgte Jørgen Andersen til Præst og beholdt Kirken i Thorsted.

Jørgen Andersen er født i Vallekilde den 3. April 1886 og var i en Aarrække Sømandsmissionær i Andrea Franks Mission i Calcutta og derefter nogle Aar, 1926—39, Bestyrer af Sømandshjemmet i København og havde altsaa en Livsgerning bag sig.

Det var ogsaa en god Baggrund for den Præstegerning, han nu i moden Alder er gaaet ind til. Og den gode Kreds samles om Fortsættelsen af Menighedens Fællesskab i al Stiltfærdighed. Der holdes Guds-

tjeneste hver Søndag og Menighedsmøde 5—6 Gange aarlig. Salmer 1935 benyttes. En Kvindekreds for Santalmissionen samles en Gang om Maanedn; den har dog ogsaa Medlemmer, som ikke hører til Frimenigheden. Forholdet mellem Sognemenigheden og Frimenigheden er godt, saa Folk kan mødes i Venskab uanset, hvilken Menighed de tilhører.

Den anden Kreds, under Navnet Hundborg Frimenighed, valgte *Enrico Bjerre* til Præst. Han er født den 7. Maj 1902 i Lomborg ved Lemvig, hvor hans Far var Gaardejer. Han begyndte som Gartner, men gav sig derefter til at læse. Efter Præliminæreksamen og Ophold paa Liselund og Askov drog han til Amerika og fik Uddannelse paa Præsteskolen Grand View College. Forskellig Lærervirksomhed havde han ogsaa øvet, før han i 1938 blev Hjælpepræst hos Niels Dael.

Man ser da, at Vilkaarene i Thy har været ret omskiftelige, at der har været en Del Brydninger, som naturligvis ogsaa volder lidt Rabalder; men det gælder vel her, som Bjørnson siger det i sin Sang: dog Fred er ej det bedste, men at man noget vil.

Saa tør det vel haabes, at Menighedslivet i Thy, „i det fri, hvor Storme suse“, ogsaa maa hærdes og holde.

Enrico Bjerre.

KLIM FRIMENIGHED

Søren Anker Møller, der er Hovedskikkelsen i Frimenighedslivet i Hanherrederne og paa Himmerland og var i sin Virksomhed deroppe i 46 Aar, var en betydelig Personlighed, ægte og troværdig, klar og myndig. Hans Forkyndelse var ikke særlig følelsesfuld; man kan sige, at han nærmest talte til Forstanden; men han var saa grebet af Kristendom, at Forkyndelsen af sig selv kom til at omfatte hele Menneskelivet og naaede derfor ogsaa Følelseslivet.

Han var født den 2. April 1850 i Harboøre, hvor hans Far var Præst; men inden han blev otte Aar, flyttede hans Far til Hygum og Houe nærmere Lemvig. Faderen var en stout Præsteskikkelse nærmest af den mynsterske Skole. Hjemmet var præget af, at han var den eneste Præst paa Egnen, der tog Afstand fra Rationalismen.

I den storladne Natur omkring Lemvig voksede han op og blev Student fra Viborg i Lefoliis Tid. Han kom derefter sammen med en Kreds af grundtvigske Studenter, hvis Tale han lyttede til, og efter at han havde taget Eksamen i 1874, kom han til Askov Højskole, ikke efter hans Fars Ønske. I Askov blev der Tale om, at han skulde være Friskolelærer i Ristinge i Humble Sogn paa Langeland; men til Faderens Glæde blev der nu kaldt paa ham til en Præstegerning paa Hannæs.

Hannæs bestaar af tre smaa Sogne, som tilsammen udgør et Pastorat: Øsløs, Vesløs og Arup. Sognepræsten her, en Bror til Rasmus Lund paa Mors og Markus Lund, var i en Alder af 52 Aar blevet syg og nedbrudt og maatte have Kapellan. Hans Medhjælper blev da Søren Anker-Møller i seks Aar. Han var allerede da fast og afklaret i sin kristelige og kirkelige Anskuelse, mærkeligt afklaret efter sin unge Alder, og dog standsede han aldrig i sin aandelige Vækst; han trængte sig aldrig paa, men slog heller aldrig af paa noget, der for ham var Sandhed.

Han forenede det stilfærdige og det bestemte, som det sjældent sker.

Derved overvandt han megen Modstand; men Uviljen mod ham kunde dog give sig pudsige Udslag. Han havde engang talt om, at man ikke saadan kunde elske paa Afstand, Japanere og Kinesere og lignende: Kærligheden maatte begynde hjemmefra. En Dag var han saa kommen under en Mands Saks, som gav sig af med at klippe Folks Haar, og han opponerede nu mod Mollers Udtalelser; men denne, der kendte ham

Marie og Søren Anker-Møller.

og vidste, at han ramte et ømt Punkt, sagde: „Ja, naar man er gift, skal man begynde med at være god mod sin Kone!“ Frisøren svarede ikke noget dertil, men gik bagefter ind til Naboen og beklagede sig over den uforskammede Kapellan og føjede til: „A ku jo ha skamfired ham!“

Søren Anker-Møller blev snart meget afholdt paa Hannæs og i hele Herredet, og hans Venner begyndte at tænke paa at danne en Valgmønighed. Men da det netop var i de Aar, Menigheden paa Mors havde sin Kamp med Myndighederne, og Rasmus Lund mistede sin Anerkendelse, fik Frimenighedstanken Indpas i Kredsen, og det endte med, at der i 1883 blev oprettet en Frimenighed i Klim med Søren Anker-Møller som Præst.

Der var straks kun en Snes Familier i Klim og Vust, Kettrup og Gøtrup og Torslev og Øster Svenstrup, som sluttede sig til Menigheden, og indtil videre fik de Lov at benytte Sognekirken i Klim, da Sognepræsten, *Georg Brahm*, var dem venligt sindet. Her holdt Anker-Møller ogsaa den første Konfirmation efter almindelig Skik; der var 6 Konfirmander, og de blev overhørt og tilspurgt paa Daabspagten; men baade Præst og Menighed var enige om, at saadan vilde de ikke holde Konfirmation mere. I Sommerens Løb blev Frimenighedskirken, Morten Luthers Kirke, i Klim opført og den 10. November blev den indviet. Det var Sognepræsten, der holdt Indvielsestalen, og derefter talte Rasmus Lund og Søren Anker-Møller.

Det var en stor Støtte i Arbejdet, at der var en god Sognepræst, og endda mere betød det, at den forrige Præst *Peter Rønne* havde udrettet saa meget her, før han rejste til Sønderup ved Slagelse. Der kunde ogsaa mærkes Spor efter Herrnhuternes Virksomhed, og i Aggersborg havde den betydelige grundtvigske Præst *Jens Lassen Knudsen* virket i Aarene 1864—72. Han mente ganske vist ikke selv, at det havde sat saa dybe Spor. Engang efter at han var kommet til Lejrskov, fik han Besøg af en Mand, som derefter skulde til Aggersborg. „Hils min Menighed!“ sagde Knudsen ved Afrejsen. „Ja, det er vel ikke saa let?“ svarede Manden. „Jo, det er let nok; for det er Abraham Madsens ved Rimmevejen.“ Der var dog adskillige andre, der havde faaet en Paavirkning, som nu førte dem videre.

Det var under meget beskedne Kaar, Anker-Møller begyndte i Klim. Hans Løn bestod i frit Ophold og frivilligt Offer. Han skulde bo hos Niels Geertsen, der havde begyndt en Friskole i Klim. Men i 1836 blev han gift med Rasmus Lunds Datter Marie, og saa blev der bygget en beskedne Præstebolig til dem, og de fik lidt Jord til, saa de kunde holde et Par Køer og en Hest, og saa fik de 1000 Kr. om Aaret og saa Offeret, som naturligvis øgedes, eftersom Menigheden voksede.

Snart kom der Kredse med fra Hannæs, hvor man byggede en lille Kirke i Vesløs, og fra Øster Svenstrup, hvor der ogsaa blev bygget en Kirkesal, og til sidst ogsaa Vedsted nær Aabybro. Dertil kom saa hans omfattende Virksomhed paa Himmerland, hvorom senere skel berettes.

De lange Ture baade Nord og Syd for Limfjorden maatte gøres med Hestekøretøj, for en Del ogsaa efter at Banerne var kommet; men de blev ellers til god Hjælp, for naar Anker-Møller rejste med Tog, kunde

han faa en tiltrængt Søvn, selv om Kupeen var fuld af snakkende Haaning.

Han vandt sig gennem de mange Aars Virke en stor Vennekare, ikke blot indenfor sin Menighed, men over det ganske Land. Han kaldtes mest blot Møller, eller eftersom den store Børneflokk voksede til og tre af Sønnerne blev Frimenighedspræster, blev det til „gamle Møller“. Om hans ejendommelige Maade at tale paa blev der efter hans Død skrevet følgende i Fjerritslev Avis af Forfatteren *Richard Gandrup*, som var født i Aggersborg Sogn og fortæller om et Foredrag, Møller havde holdt paa Ranum Seminarium: „Møller var en mærkelig Taler. Veltalende var han ingenlunde. Begyndelsen af hans Foredrag blev holdt, som var det ham den største Overvindelse. Han kunde give Indtryk af ikke helt at vide, hvad han vilde sige; men lidt efter lidt tabte det ubehjælpomme sig, og uden at blive svulmende blev hans Tale overmaade indtrængende. Der skete det, man fra først af vilde have benægtet Muligheden af: han rev Tilhørerne — selv de genstridigste — med sig. Der kom en mærkelig, ligesom tilbageholdt Lidenskab og Glød i hans Tonefald, det var, som han mere og mere befriedes af sine egne Ord og Tanker, just mens han hørte og tænkte dem. Og derfor befriedes Tilhørerne ogsaa. Jeg husker endnu tydeligt, med hvilken aandeløs Opmærksomhed jeg hørte Slutningen af hans Tale. Noget lignende oplevede man, naar man hørte Jakob Knudsen; de to Talere havde meget tilfælles i Form og Holdning. De var begge tunge og langsomme i Ordføringen, men ogsaa usvigelig ægte i Formen. Det er ikke underligt, at de Mennesker, der kunde samles i Møllers Kreds, selv fik den Ægthed og Naturlighed i Sind og Adfærd, som det altid er en Oplevelse at møde.“

Ja, vi kan trygt sige, at det at lytte til hans Ord blev en Hjælp for mange Mennesker og skabte Hjemfølelse i Menigheden, fordi det var saa ægte. En Mand, som har siddet under hans Prædikestol ofte i 40 Aar, skriver om ham: „Jeg mindes, at han engang fremsagde følgende Vers paa en forunderlig gribende Maade: Hvert dit Værk er stort Vidunder, i din Visdom ingen bunder, som af den har øst. Kun en Daare tør det nægte, at hos dig er al Ting ægte, al Ting mageløst.“

Paa hans gamle Dage kunde vi mærke, at han ejede Ungdomsilden fra Sommerdage, at han endnu voksede. Naar han tjente ved Daab og Nadver, var han saa dejlig fri for alt kunstlet og forretningsmæssigt. Han levede saa stærkt i Menighedens Fællesskab, at han endog kunde

lukke Døren paa Klem ind til Landet bag Hav; han havde en forunderlig lys og levende Tro paa, at vi i Aanden kan leve sammen med dem af vore kære, der er gaaet forud.

Sønnen *Gustav Anker-Møller*, den af Sønnerne, som ligner Faderen mest, blev i 1925 af Menigheden valgt til Faderens Eftermand, da Sygdom og Alder var ved at tage hans Kræfter. Gustav A.-M. er født den 12. Oktober 1893 i Klim og blev først uddannet som Lærer, Seminarist fra Ranum 1916, Lærer ved Hejls og Skibelund Efterskoler, derefter Elev paa Askov og Liselund m. m. 1918—21, Lærer ved Fasterholt Friskole til 1923 og Uldum Højskole til 1925.

Klim Frimenighedskirke.

Den 1. April 1925 blev han præsteviet i Klim Frimenighedskirke af Niels Dael og Morten Larsen og af sin gamle Far, mens Menigheden ikke blot slog Kreds om dem, men ogsaa deltog i den højtidelige Handling.

Gustav Anker-Møller og hans Hustru Kamma Møller, Lærerdatter fra Himmerland, tog nu Arven op efter de gamle Møllers, og de havde den

Glæde, at Søren Anker-Møller mod Forventning blev raskere i nogle Aar og kunde deltage i Præstegerningen i de fire Aar, han endnu fik Lov at leve. Hans Taler i disse Aar var til virkelig Opbyggelse. Han sagde tit: „Jeg taler til mig selv“. Og kunde hans omhyggelige Tankeudredning undertiden blive vel lang og vanskelig, saa kunde den alligevel blive til et Livsvidnesbyrd om Guds Naade, som alle kunde være med i. Ved sin Gudstjeneste i Klim Paaskedag 1929 samlede han alt det, han havde at sige, i de Linjer: „Tag din Daab af det høje, det straalende Haab —!“

Ja, han var en livsglad Mand. Og han vil mindes som den Mand, der kunde bede for og med Menigheden. Mens han i de sidste Aar ikke kunde tage ud til de fjernere Dele af Menigheden, var han des mere for

Kamma og Gustav Anker-Møller.

de syge og gamle derhjemme i Klim. Naar han kom til dem, sagde han aldrig ret meget; men han kom med Fred.

Den 21. April 1929 prædikede Møller sidste Gang, og om Mandagen udarbejdede han sin Prædiken til næste Søndag. Saa fik han en Hjerneblødning, og den 3. Maj var hans Hustru og nogle af Børnene samlede ved hans Seng og sang Morgensang, og da de begyndte at synge: Tak for al din Fødselsglæde — slog han Øjnene op, og derefter lukkede han dem for stedse. Men hans Minde lever. Sønnen siger: „Der var en stor Tryghed ved at have ham iblandt os; og — underligt nok — den er der endnu, fordi vi saa, at her levedes et Menneskeliv, hvori Kristendommen var den dybeste og lykkeligste Virkelighed.“

Naar det er lykkedes saa godt for de unge at føre Gerningen videre, hænger det sikkert ogsaa sammen med, at den Kærlighed, Menigheden havde fattet for de gamle, bærer et Stykke frem. Og der var mange gode Hjem til at bære Menigheden.

I Hanherrederne er der flere „udbredte Familier“ med stærk Slægtsfølelse og Sammenhold, og flere af disse har været rigt repræsenteret i Frimenighedens Liv. Særlig kendte er *Jens P. Norhave* og *Otto Thorhaug*.

Adskillige Friskoler i det store Omraade, undertiden ret smaa, men med indre Styrke, har ogsaa bidraget til at sætte den nye Slægt ind i det gamle Spor.

VESTHIMMERLANDS FRIMENIGHED

Naar *Søren Anker-Møller* straks efter Klim Frimenigheds Oprettelse fik Forbindelse med nogle Kredse paa Himmerland, der ellers ved Limfjorden er ret kraftigt skilt fra Hanherrederne, saa skyldtes det i første Række, at de vakte paa Himmerland i Forvejen havde haft en Del at gøre med Møllers Svigerfar *Rasmus Lund* paa Mors. Han var kommet paa Lundby Højskole hos *Anders Laursen* og havde været med til at gøre dette Sted til et Brændpunkt for aandeligt Liv.

Denne *Anders Laursen* var en mærkelig Mand, som ogsaa havde en særlig Historie. Han var født den 18. Juli 1842, havde tidligt mistet sin Far og sit Hjem og var vokset op under vanskelige Forhold. Han havde kun faaet en maadelig Skoleundervisning i Barneaarene; men som ung blev han grebet af en kristelig Vækkelse ved at høre en af Indre Missions Kolportører *Dahlstrøm*, og derefter blev det hans brændende Ønske selv at blive Forkynder og Missionær.

For at faa nogen Uddannelse dertil, hvad han selv fandt tiltrængt, søgte han Optagelse paa Lyngby Seminarium, men blev til sin store Sorg afvist. Men da han saa stærkt følte Kaldet og havde ret gode naturlige Talegaver, blev han uden Uddannelse i 1866 antaget af Indre Mission som Kolportør og Lægprædikant i Vesthimmerland. Blandt de Venner, han vandt sig paa sine Ture rundt i Egnen, var *Jens Kristensen Brams*, den senere Indenrigsminister *Jensen-Sønderups* Far.

I 1867 blev *Anders Laursen* gift og bosat, først i Braarup, men et Par Aar efter i Lundby, hvor han fik sin Livsgerning, og hvorfra nu den himmerlandske Vækkelse bredte sig ud over hele Egnen.

Den, som fik den væsentligste Indflydelse paa *Anders Laursens* Overgang fra Indre Mission til den grundtvigske Lejr, var Præsten i Aggersborg, *Jens Lassen Knudsen*, som jævnligt kom „søndenøwer“. Han havde lagt Mærke til *Anders Laursen* og bedt ham tale i hans Sogn; men da

han derefter skulde hjem fra Mødet, blev der et saadant Uvejr, at Færgen ikke kunde gaa over. Han maatte da blive i Præstegaarden et Par Dage eller tre og fik i den Tid talt saa meget med Knudsen, som før havde været Lærer paa Rødding Højskole og hos sin gode Ven Christen Kold i Dalum, at han nu blev vundet for det grundtvigske Syn paa Menneskeliv og Kristendom.

I 1871 traadte han da ud af Indre Missions Tjeneste og blev Elev

Løgstør Frimenighedskirke.

paa Ryslinge og derefter paa Testrup Højskole, fordi han var blevet grebet af Tanken: Menneske først og Kristen saa! Og nu forsøgte han da at holde Højskole i Lundby i en Aarrække; og blev det som Regel kun smaa Hold af Elever, han fik, saa samlede han til Gengæld store Skarer af Egnens Folk til de Møder, han holdt paa sin Skole.

Her talte da først Rasmus Lund og holdt Gudstjeneste for den Flok kristne Venner, der samledes hos Laursen, og senere kom Søren Anker-Møller i hans Sted.

En Tid havde der været Tanker fremme om at oprette en Frimenighed med Anders Laursen som Præst. Han havde store Betæneligheder derved, men var dog ved at gaa ind paa Planen, da der fra forskellige grundtvigske Førere som Vilhelm Birkedal og Otto Møller offentligt blev advaret mod at lade en ganske ustuderet Mand overtage Præstembede.

Da opgav de Tanken, vistnok med nogen Vemod; men Anders Laursen var en ydmyg Mand, der ogsaa godt var sig sin Skrøbelighed bevidst. Og han var da med til at faa oprettet en Frimenighedskreds paa Himmerland med Søren Anker-Møller som Præst. De samledes saa fra 1883 til en maanedlig Gudstjeneste i Løgstør. Den holdtes hos en ugift Præstedatter *Petrea Petersen*, der boede ved Anlægget og glad aabnede sit Hjem for den lille Kreds, der vilde samles der. Det var ikke blot Prædiken,

men helt fra først af ogsaa Nadverfællesskabet, man samledes om; og selv efter at man i 1884 havde bygget en Kirkesal til Huset, blev Petrea dog ved at være som en Mor for hele Kredsen, lige til hun døde, 77 Aar gammel, den 30. Juli 1902.

Blandt Medlemmerne i Løgstør maa desuden nævnes Konsul *Jensen* og hans Plejesøn Købmand *P. Kold*, der blev gift med Jens Lassen Knudsens Datter Maren.

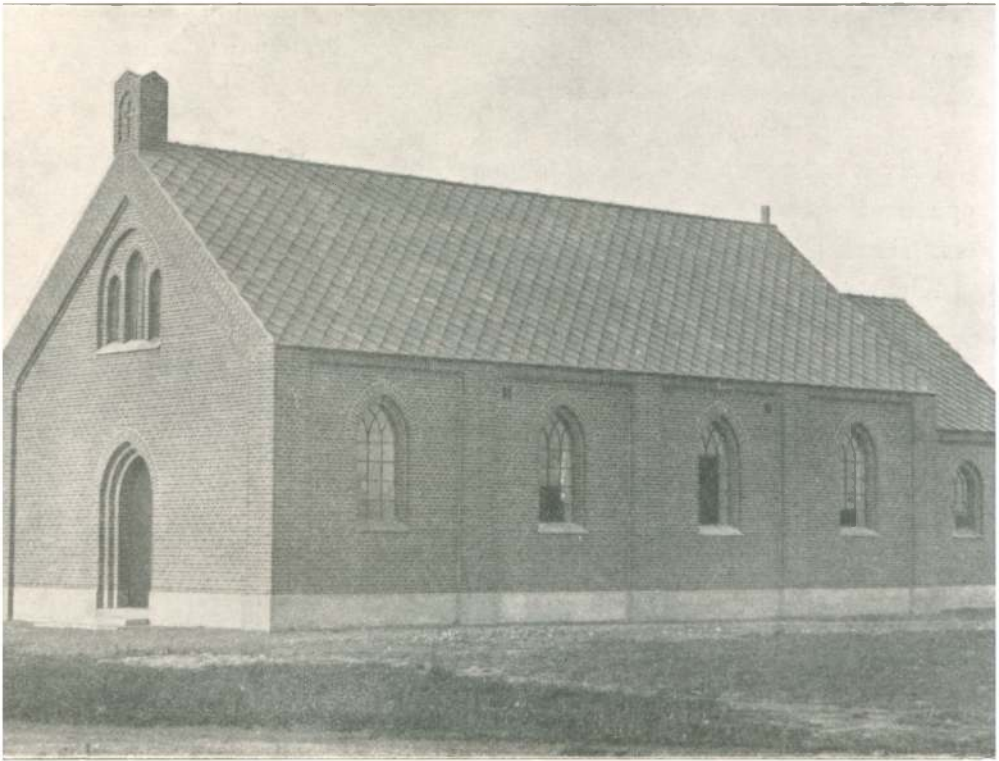
Kirkesangen blev først ledet af Fru Jensen og senere af Maren Kold; men Møller bad selv Indgangsbøn og Udgangsbøn. Tillige maa nævnes *Thomas Svendsen*, nu bosiddende i Hornum, Far til Frimenighedspræst Svendsen, Rødding.

Da Løgstør-Hobro-Banen aabnedes, flyttede man Gudstjenesterne fra Lundby Højskole til Søtrup Friskole ved Hornum Station, og lidt længere mod Øst dannedes der en Kreds i Trængstrup, hvorom nærmere berettes i den følgende Artikel.

Baade i Løgstør og Hornum blev der senere bygget gode Kirker, hvor Menighedens Gudstjenester derefter holdtes.

Det blev tit lange og anstrengende Rejser, Anker-Møller maatte gøre til disse Kredse. En Tid var Turen tilrettelagt saaledes: Om Søndagen prædikede Møller i Klim og Vesløs Kirker, om Mandagen kom han til Formiddagsgudstjeneste i Løgstør og derefter med Toget til Hornum til Eftermiddagsgudstjeneste. Saa kunde han Mandag Aften komme med Tog igen til Aars og derfra i en Vogn ud til Trængstrup, hvor han overnattede. Tirsdag Formiddag holdt han saa Gudstjeneste der og tog over Aalborg med Toget til Vedsted til Eftermiddagsgudstjeneste, og endelig med Tog til Fjerritslev, hvor hans egen Vogn hentede ham, saa han naaede til Klim ved Midnat. Saa var Øster Svenstrup endda ikke kommet med i den Omgang.

Det blev da ogsaa til sidst nødvendigt at skaffe Hjælp til det store Arbejde. Og i 1916 blev det da bestemt, at Himmerlandskredsen skulde danne en selvstændig Frimenighed med Rasmus Anker-Møller som Præst. Han er født i Klim den 2. Juni 1888 og kaldt op efter sin Morfar Rasmus Lund paa Mors, med hvem han ogsaa paa visse Omraader har nogen Lighed. Han har mere Kampnatur i sig end sin Far og Morfar, og det skete ikke sjældent, at han tog en Tørn mundtligt eller skriftligt om kristelige eller kirkelige Spørgsmaal. Overfor Indre Mission, der havde haft en vis Respekt for den gamle Møller, kunde det komme

Hornum Frimenighedskirke.

til at gaa varmt til, ikke mindst overfor Pastor *Estrup* i Farsø. Blandt de Fristelser og Farer, *Estrup* advarede sine Konfirmander imod, var ogsaa Frimenigheden. Men det førte jo til, at de unge vilde se, hvor galt det var, og mange blev hængende derved, saa der ogsaa efterhaanden blev en Kreds i Farsø.

Ogsaa paa andre Strøg i det vidtstrakte Himmerland kom der nye Medlemmer til Menigheden, saa der efterhaanden blev for meget til een Præst.

Det kunde saa nogenlunde gaa i Bilernes Tid, naar Rasmus Anker-Møller kunde faa en ny Vogn hvert Aar. Men efter de stærke Trafik-indskrænkninger under Krigen er det blevet indlysende, at der var Brug for en Deling, som saa tillige kunde siges at have nogen indre Begrundelse. Den østlige Del af Menigheden, især Støvring, men ogsaa delvis Trængstrup, havde sin egen Historie og havde i længere Tid haft en vis

Selvstændighed, før de i 1941 blev frigjort som en særlig Menighed med egen Præst.

Rasmus Anker-Møller beholdt Hornum og Løgstør og fik en ny Kreds i Store Restrup hinsides Nibe, saa der er endda en stor og udstrakt Menighed.

De himmerlandske Menigheder har fra først af givet Børnene friere Adgang til Nadverbordet, end det er almindeligt selv i Frimenigheder. Og Rasmus Anker-Møller er saa helt gaaet ind for denne Opfattelse og Kirkeskik. Han er desuden en varm Talsmand for Anne Marie Petersens Mission, som faar en betydelig Støtte fra hans Menighed.

Af hans skriftlige Arbejder kan — foruden mange Artikler — nævnes fra 1933: Hvorledes behandler vi de smaa Børn? Og fra 1942: Den ny Pagt og den gamle.

TRÆNGSTRUP FRIMENIGHED

Trængstrup blev tidligt et af de Steder paa Himmerland, hvor *Søren Anker-Møller* kom til at holde regelmæssige Gudstjenester. Det var her ganske særligt en enkelt Mand og hans Familie, som gav Stødet dertil. Der var nok fra gammel Tid en Del gudfrygtige Folk paa Egnen, men nogen egentlig Vækkelse mærkedes ikke. *Jens Jensen Trængstrup* var i hvert Fald Banebryder for det kristelige Røre, der førte til Frimenighedsdannelsen her.

Han har selv fortalt om sin Barndom og Ungdom, og hvordan han blev ført ind i bevidst Kristentro, og deraf ser man, at han fra Hjemmet har modtaget stærke Indtryk af Alvor og Ærlighed, som blev afgørende for hans senere Gennembrud.

Han var født i Aarestrup i et meget fattigt Hjem; hans Far var Træskomand og arbejdede aarle og silde, og selv maatte han tidligt ud at tjene sit Brød, og han maatte stride for mere end Brødet: for at leve et retskaffent og smukt Menneskeliv. Da hændte der ham noget, som bragte ham i stor Sjælevaande. Han var blevet forelsket i en velstaaende Gaardmands Datter, eneste Barn og Arving til Gaarden; men han turde ikke lade sig mærke dermed. Saa døde hendes Far, og kort Tid efter lod Modern ham spørge, om han vilde komme og styre Gaarden for hende. Det stod ham klart, hvad det kunde føre til af Lykke eller Ulykke; men hans største Angst var, at han skulde være mere forelsket i den gode Gaard end i den 16-aarige Gertrud.

Da han var paa Vej hen for at give sit Svar, maatte han ty til Gud i Bønnen, og skønt han nærmest havde en Følelse af, at Svaret blev, at han skulde sige Nej, saa formede Samtalen med Gertrud og hendes Mor sig dog saa lykkeligt, at han forstod, det var Guds Førelse, at han her skulde finde sin fremtidige Plads og sin gode Hustru.

Brylluppet stod, og han overtog Gaarden, som han drev med stor Dygtighed.

Endnu havde han dog ikke Mod til ret at dele sine Tanker om Kristendom med hende eller andre, da han var som andre unge utilbøjelig til at gøre sig bemærket ved afvigende Færd og Meninger. Men da hun efter deres tredje Barns Fødsel blev meget syg, lovede han sig selv og

Gertrud og Jens Trængstrup.

Gud, at han vilde tale med Gertrud, hvis hun fik Lov at leve. Og de fik gennem deres Samtaler ogsaa Trang til at opleve en Menigheds rige Fællesskab om Ordet og Naademidlerne.

Ved den Tid var der i Sønderup en Pastor *P. J. Bertelsen*, som havde været Kapellan hos Svendsen i Jelling og derfra hentet en Rigdom, han

nu kunde øse ud af til Himmerlændingerne. Der fik Familien fra Trængstrupgaarden deres første Hjælp til den grundtvigske Klaring. Og derfra kom de saa med nogle gode Venner igen til Lundby Højskole, hvor *Anders Laursen* baade selv førte Ordet og fik dygtige Talere med et levende Vidnesbyrd til at komme.

For Jens Trængstrup havde hans egen Konfirmationsforberedelse og hvad han ellers havde set siden af den Slags gjort et pinligt Indtryk af noget uandeligt og uægte, som han nødigt vilde have sine Børn ind i. Da hans ældste Søn skulde konfirmeres, var Bertelsen flyttet til Hvejsel ved Vejle, og han spurgte ham nu, om han var villig til at konfirmere Drengen uden foregaaende Undervisning, naar han paa et af sine regelmæssige Besøg prædikede i Sønderup. Men han svarede, at det var forbudt. Saa tog han da sin Søn med til en Gudstjeneste paa Lundby Højskole, hvor Rasmus Lund prædikede og holdt Altergang. Og der fik han Tilladelse til at tage sin Dreng med til Alters uden nogen Form for Konfirmation, hvad han var meget lykkelig for.

Da saa Søren Anker-Møller fik en Menighedskreds paa Himmerland,

blev Trængstrupgaarden et af de Steder, hvor han prædikede og holdt Altergang for dem, der kunde samles.

Der var imidlertid nogle af den lille Kreds, der havde Betænklichkeiten ved saa megen Frihed paa det kirkelige Omraade, som man her maatte benytte sig af. Og Jens Trængstrup selv fik en Tid bange Overvejelser om Vejen frem, talte endog med en god Ven om Sagen og

spurgte, om de hellere skulde holde sig til Sognepræsterne. Men Møller syntes ikke, det gjorde noget, at de var faa, og saa vendte det sig netop ved samme Tid, saa der nu kom flere med. Nu blev der ogsaa i 1889 døbt det første Barn i Trængstrup Forsamlingshus, hvor Gudstjenesterne blev holdt, da Træng-

Trængstrup Frimenighedskirke.

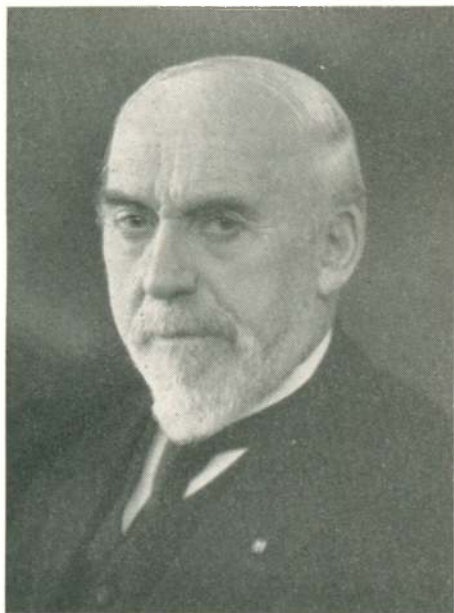
strupgaardens Stuer blev for smaa. Det var *Jensen-Sønderup*, den senere Minister, som fik sin Søn døbt. Og nu kom der en lang Række rige Aar i stadig nærmere Samliv indbyrdes og med Søren Anker-Møller.

Man var kun ked af, at det maatte blive alt for sjældent, der holdtes Gudstjeneste og aldrig om Søndagen, fordi Møller havde saa mange Kredse. Selv om man da nødigt vilde undvære den gamle Præst, gik man dog med til den Ordning, hvorved hans Søn, *Rasmus Anker-Møller*, i 1916 overtog Himmerlandskredsene. Han fik Bolig i Hornum og havde Konfirmander der og i Trængstrup, men holdt ingen Konfirmation.

I 1920 besluttede Kredsen at bygge sig en Kirke, som man havde gjort det i Hornum, og i 1921 blev den indviet. Det virkede til, at nogle kom med, som ellers havde været betænkelige ved Forsamlingshusgudstjenesterne og derfor havde søgt til duelige Sognepræster i Omegnen. Der kom mere Samling paa den gamle Kreds, til stor Glæde for Jens Trængstrup og flere.

Der blev ogsaa god Tilfredshed med den unge Præsts Virksomhed. Paa mange Omraader førte han sin Fars Gerning videre i det samme

Spor. Saaledes var de glade for at beholde de særlige Indgangs- og Udgangsbønner ved Gudstjenesten, som Søren Anker-Møller havde indført. Indgangsbønnen lød: „Saa beder vi dig, vor Gud og Fader, at du ved din gode Helligaand vil give os et aabent Hjærte og Øre for, hvad du vil dele med os i din enbaarne Søns Navn, at det maa kendes af os, at du er selv til Stede, og vi med hverandre maa opbygges i Menig-

J. Jensen Sønderup.

hedens Fællesskab til dit Navns Ære!“ Og Udgangsbønnen lød saaledes: „Saa takker vi dig, vor Gud og Fader, og vi beder dig, at dit Ord maa rodfæstes i vore Hjærter, saa vi paa alle vore Veje, i al vor Gerning, maa have Lys og Kraft i Helligaanden!“

Efter Nadveruddelingen lød Ordene saadan: „Han styrke og opholde eder derved i det nye Liv til som Guds Børn at vandre for hans Aasyn i hans Sandhed og i hans Kærlighed!“ Denne jævne Tale banede Vejen ind til det egentlige i Menighedens Forsamling, og det blev gjort lettere at føle sig helt hjemme der, saa ogsaa Børnene nu

mere og mere blev vant til sammen med Forældrene at gaa til Herrens Bord.

I Støvring lidt længere mod Øst, havde der allerede i Firserne været nogen grundtvigsk Bevægelse, da Højskolen i 1885 blev grundlagt af *Kr. Østergaard*. Men især, da *Søren Frederiksen* i 1892 overtog Skolen, blev den et Arnested for det grundtvigske Folke- og Kristenliv. Man sluttede sig dog ikke straks til Frimenigheden, men dannede en Slags Valgmenighed, først med *August Kristensen* som Præst, senere med *Jens Bertelsen*, saa det maatte regnes for en Filial til Vraa.

Der blev i 1903 paabegyndt en lille Kirke med Bedesal og Friskolelokaler paa Højskolens Grund, og den 27. August 1905 indviedes den som Valgmenighedskirke.

Da nu Himmerlands Frimenighed i 1916 fik sin egen Præst, sluttede

Kredsen i Støvring sig til og kom naturligt nærmest i Forbindelse med Trængstrupkredsen. Her var Jens Trængstrups Datter Dorthea blevet gift med *Kristen Nielsen* fra Giver og fortsatte paa bedste Maade Hjemmets Liv ogsaa efter Jens Trængstrups Død i 1928. Det var et elskeligt Hjem at komme i; Kristen Nielsens Forældre og Søskende sluttede sig ogsaa trofast til Frimenigheden; hans Bror *Morten Nielsen* var Friskole-

Jørgen Jensen.

Gertrud Elisabeth Jensen.

lærer i Sønderup; det var i det hele taget mange Familier, man lagde Mærke til i denne Kreds, blandt de mest kendte Jensen-Sønderup og Søren Frederiksen.

Sidst i Tyverne kom der en stærk Brydning ind i Kredsen; mange syntes, at Rasmus Anker-Møller var for radikal med Hensyn til Kritik overfor det gamle Testamente. For at Kløften ikke skulde blive større, fik man en Tid Hjælp af Pastor *Paulsen*, den senere Frimenighedspræst i Kolt, der som Inspektør paa Sindssygehospitalet i Viborg havde modtaget Ordination til Præstegerning af Søren Anker-Møller.

Fra 1929 til 1941 kom Valgmenighedspræst *Asger Højmark*, Aarhus, regelmæssigt 10 Gange aarligt og holdt Gudstjeneste i Trængstrup. Efter at en lille Misforstaaelse var ordnet, blev der et godt Samarbejde, og det lykkedes at holde Kredsen samlet. Asger Højmark var meget glad

for Samarbejdet, og da han syntes, det gik godt, opfordrede Rasmus Anker-Møller ham til at fortsætte; han mente, at de to i Trængstrup udfyldte hinanden godt; men i 1941 enedes Kredsene i Trængstrup og Støvring om at faa deres egen Præst, væsentligt fordi Rasmus Anker-Møller havde for meget Arbejde.

Det gik ikke af uden Brydninger; men det lykkedes ved Hjælp fra Pastor *Th. Balslev*, Vartov, at finde en ung Præst, der kunde passe til Menigheden, og han fik saa Kredsene i Trængstrup, Farsø og Støvring med Bolig i Trængstrup, hvortil Kristen Nielsen skænkede Jorden.

Den nye Præst, *Jørgen Jensen*, er født den 1. December 1913 i København, og havde allerede før sin Embedseksamen i 1938 været Lærer paa Rønshoved Højskole. Efter Eksamen var han et Par Aar Hjælpepræst i Jetsmark. Han er gift med Pastor Jersins Datter, og de nye Præstefolk synes at kunne gaa ind i et godt Samarbejde baade med deres egen Kreds og med Rasmus Anker-Møllers. Man maa sige, at endnu gælder Holger Begtrups Ord, at det frie Fællesliv om Guds Ord og Naadegaver har udviklet sig stærkt og smukt deroppe. Det er et lysende Vidnesbyrd om Aandens Magt til at samle Guds Børn i en levende Menighed trods de Brydninger, der hører Livet til.

VRAA VALGMENIGHED

I Vendsyssel har baade Naturen og Folkekarakteren fra gammel Tid været ret særpræget, det stride og haarde veksler med det muntre og vennesæle, og det kan vist siges, at Vendelboerne er mere Naturmennesker, mere umiddelbare i deres Følelser og Handlinger end de fleste andre danske. De er mere sig selv i godt og ondt, mere frihedselskende og opsætsige end Øboerne, mere fyrige og omskiftende end Vestjyderne.

Det gælder ogsaa i deres Forhold til Kristendom og Kirke, hvor de ikke slaar sig til Ro ved Traditionerne og det af Staten forordnede, men maa give sig i Lag med Problemerne paa egen Haand.

Denne Tendens har dog ikke givet sig Udslag i nogen tidlig eller mangfoldig Frimenighedsdannelse; thi det kræver jo ikke blot Selvstændighed, men ogsaa Vilje og Evne til at mødes med andre i et trofast og uselvisk Fællesskab. Og det eventyrlige og usædvanlige, som drager Vendelboerne med saa stor Magt, følger i Regelen ikke en Frimenighed eller Valgmenighed saa langt, selv om det undertiden mærkes ved dens Begyndelse.

Den gamle Forsamlingsbevægelse i Aarhundredets Begyndelse mærkedes ikke ret meget i Vendsyssel. Derimod kom der tidligt et stærkt sekterisk Røre, og navnlig blev Vendsyssel et værgeløst Bytte for Mormonernes Agitation ved Aarhundredets Midte. Intetsteds i Landet vandt de saa mange Tilhængere som her, og mange af dem fik de ogsaa til at drage til Amerika for i Utah at finde det mystiske Herlighedsrige, det Sion, de havde faaet Løfte om.

Mærkeligt nok blev det en ganske ung Pige fra en fattig Hedegaard, der kom til at bygge den stærkeste Dæmning mod denne Strøm og lede sine Landsmænd ind paa en sandere og rigere Vej. Det var *Skov-Kirsten* fra Tranget i Taars. Skov-Navnet var blevet hængende ved Slægten,

fordi hendes Morfar havde været Skovfoged, en sjælden Bestilling paa de Egne.

Skov-Kirsten var vokset op under de samme Kaar som andre Bønderbørn i de Tider; men hun havde tidligt faaet en ualmindelig Lyst til at læse og tænkte meget over det, hun læste; men hun blev ikke af den Grund borte fra de unges muntre Lag. Da hun mødte Mormonernes paa-gaaende Tale og saa, hvor mange der blev revet med deraf, kom hun i Sjælevaande; men da hørte hun i sit Indre en Røst: „I din Daab er der Fred og Frelse!“ Det blev hendes Hjælp til selv at finde et fast Staasted og til at hjælpe andre. Først var det igennem Samtaler, senere fik hun Mod til at tale ved Sammenkomsterne og i Forsamlinger, saa der snart sendtes Bud efter hende fra alle Sider. Blandt dem, hun drog bort fra Mormonismen, var *Severin Ørum*, som senere blev en af Foregangsmændene i den grundtvigske Bevægelse. Det var i 1851, da hun var 26 Aar gammel, at hun begyndte at tale i Forsamlinger.

Skov-Kirsten modvirkede den sekteriske Tilbøjelighed hos Vendelboerne og gik i Samarbejde med flere af Egnens Præster, saaledes med *Erik Worm Begtrup* i Flade, en Præst nærmest af den Mynsterske Retning, som samlede sine Sognebørn i stort Tal, omkring 150, til Bibel-læsning tre Gange ugentlig om Vinteren og to Gange ugentlig om Sommeren — gennem flere Aar. Her kom ogsaa Peter Larsen Skræppenborg gentagne Gange paa Besøg, og han var den første, der tilførte disse Egne noget Kendskab til den grundtvigske Anskuelse og det grundtvigske Livsrøre.

Østvendssyssel blev dog mest præget af Indre Mission, som her fik en Række dygtige Præster, mens det først lidt senere lykkedes Biskop *Kierkegaard* at faa nogle grundtvigske Præster til Stiftet. Særlig Betydning fik *P. K. Algreen*, der i 1859 kom til Vrejlev, *C. H. E. Jansen* i Jerslev og *C. Spleis* i Serritslev.

Det grundtvigske Budskab om Daabens Betydning faldt godt sammen med Skov-Kirstens egen Oplevelse, og selv om baade Peter Larsen og Biskoppen fra først af var imod en Kvindes Optræden i Forsamlingerne, forstod de dog hendes særlige Kaldelse og Ret eller Pligt til at tale. Paa den anden Side holdt hun sig gerne tilbage, hvor der var Præster, der kunde gøre Gerningen.

Ogsaa en Række Lærere virkede for den folkelige og kristelige Vækelse: Brødrene *Ove* og *Jens Peter Grønborg* fra Tise, *Lars Møller Lund*

i Bagterp og Skallerup og hans Efterfølger *N. P. Madsen*, senere Mygdal, Landstingsmand og Far til Ministeren *Madsen-Mygdal*. Senere virkede gennem mange Aar Lærerinde *Louise Skrike* paa mange Maader for den grundtvigske Bevægelse. Hun var først Lærerinde hos Pastor Heiberg i Vrejlev.

Bondebefolkningen var ogsaa gennemgaaende stærkt optaget af aandelige Spørgsmaal i de Tider. Det var næsten ved at blive en Nødvendighed for dem at drøfte religiøse Spørgsmaal, ogsaa med deres Præst. Saaledes udbrød Vævepigen Else Marie i Guldager, en Dag da hun saa Pastor Heiberg komme paa Besøg: „Aah! der kommer Præsti, aa a haar i'en Spørsmoel!“

Den Oplysning, der trængtes til, blev i høj Grad fremhjulpet gennem Højskolen. I 1872 oprettedes Stenum Højskole af *Jørgen Terkelsen*, der var gift med Kristine Albertsen fra Stenum, en varmhjærtet og lysvaagen Kvinde, der levede stærkt med i alt, hvad der rørte sig paa Egnen. Her fik ogsaa Sangen en stor Plads og blev et af de stærkeste Virkemidler blandt Vendelboerne.

Kristine Terkelsen var blandt dem, som sluttede sig meget nær til den mærkelige *B. C. Henriksen*, der fra 1878 blev Præst i Vejby-Sejlstrup. Hans særegne Forkyndelse, hvor han stadigt talte om Aanden som den eneste Livskilde og Oplysning, havde noget sværmerisk over sig, og hans Prædikemaade, med lange Pavser, som om han nu grundede dybt over Ordnes Hemmelighed, og med stærke Følelsesudbrud, betog mange, vist især Kvinder, saa de af ham lærte Foragt for alle Gøremaal, Foreninger og Oplysning af verdslig og især politisk Art.

Hans Modsætning paa mange Maader var *August Kristensen*, der fik en videre og varigere Indflydelse paa Egnens Kirkeliv. Han var Søn af Pastor F. V. Christensen i Rønne og Svoger til Valgmenighedspræst Marius Jensen paa Bornholm. Efter sin Eksamen kom han som Lærer til Stenum Højskole, men fik under Paavirkning af Henriksen og især af Fru Terkelsen Lyst til at blive Præst, og i 1884 fik han Embede som Kapellan og senere Sognepræst i Taars. Ved sit livlige Væsen og sin glade Forkyndelse vandt han snart en stor Vennekreds, ja blev hele „Vendsyssels August“. Han tog ogsaa livligt Del i det folkelige Røre, men paa dette Omraade blev dog Nordmanden *Viggo Ullmann* den, der stærkest satte Sindene i Bevægelse, især ved sine Foredrag paa Højskolen til de store Efteraarsmøder.

Men ogsaa en Modstander af August og Tilhænger af Henriksen virkede ret ihærdigt, nemlig Gaardmanden *Ludvig Bøgeskov* i Serritslev. Han var en dygtig og ihærdig Lægprædikant, som fik mange Venner. Han tog især kraftigt til Orde, da Henriksen efter sin Bortrejse fra Egnen anbefalede sine Venner — trods al Modsætningen — at gaa til Alters hos August Kristensen.

Jens Bertelsen.

Gudrun Bertelsen.

I en Aarrække mødtes store Skarer fra næsten alle Egne af Vendsyssel til Gudstjeneste med meget stor Altergang i Taars Kirke, senere i den rummelige Vrejlev Klosterkirke, da August Kristensen forflyttedes til dette Nabsogn.

Det stod for August Kristensen som det store Maal, om han kunde samle alle sine Venner i en Valgmenighed. Der blev ogsaa holdt et Møde derom, hvor mange udtalte sig for at oprette Valgmenigheden med August som Præst. Men saa stod en gammel, hvidskægget Mand frem og sagde, at han havde haft en Drøm, hvori han blev advaret mod at gaa med til et saadant halvt Skridt, som Valgmenigheden maatte være. Hvis de ikke turde tage Skridtet fuldt ud til Frimenighed, vilde det blive til stor Skade og Sorg. Denne Tale vendte Stemningen, saa Sagen indtil

videre maatte stilles i Bero. Og da den blev taget op igen og virkeliggjort senere, blev det ikke med August Kristensen som Præst. Denne Skuffelse var medvirkende til, at han i 1901 forlod Vendsyssel og blev Præst i Øster-Tørslev ved Randers, hvor han virkede til sin Død 1916, og mange af hans gamle Venner vedblev at holde Forbindelsen med ham.

Det blev i nær Tilknytning til Højskolen, at Valgmenigheden blev oprettet. Terkelsen havde i 1890 flyttet sin Virksomhed til Vraa og bygget en større Skole, da der i Stenum var blevet for lidt Plads. Og kort før havde han faaet en ung teologisk Kandidat til Lærer, som snart sluttede sig paa det nøjeste til Skolen og til Egnen.

Jens Bertelsen var født den 25. Juni 1863 i Øster Vandet i Thy, hvor hans Far var Lærer. Han havde noget af den Ro og Sindighed over sit Væsen, som virker saa velgørende paa Vendelboere, fordi de ofte selv savner den. Han blev snart en afholdt Lærer, da han i 1888 var kommet til Stenum. Han blev gift med Terkelsens Datter Gudrun og derigennem knyttet endnu stærkere til Højskolen, og i Vraa blev han tillige Kapellan hos den gamle Sognepræst og vandt sig saa mange Venner i Menigheden, at der til Kirkeministeren blev indgivet en Adresse med 300 Underskrifter for at faa ham til Sognepræst, da Stillingen i 1899 blev ledig.

Ministeren meddelte dog, at det vilde være „en alt for utilstedeelig Afvigelse fra de hidtil gældende Regler for gejstlige Embeders Besættelse“. Og der blev i Stedet kaldet en ældre Mand, Provst *R. S. Hansted*.

Jens Bertelsen modtog nu en Opfordring til at være Valgmenighedspræst for dem, og de tog fat paa at bygge en Kirke ved Siden af Højskolen, saa han tillige kunde fortsætte sin Gerning der. Kirken blev tegnet af Arkitekt *Vejby Christensen*, Hjørring, og Grundstenen nedlagt den 22. Maj 1900. Allerede den 16. September s. A. blev den indviet af Biskop, Professor *Frederik Nielsen*, Aalborg, Jens Bertelsens gamle Lærer fra Studietiden.

Kirkens Døbefont af bornholmsk Granit blev skænket af Brodersen, Bornholm, paa Foranledning af August Kristensen. Klokkeren blev skænket af Arkitekt *Claus Mynster*, København, „til Minde om Provst Mynsters Præstevirksomhed i Vendsyssel 1866—78“.

I 1903 fik Kirken sin Altertavle, skænket af Overlæge *Tuxen*, Brønderslev. Den er malet af *Agnes Smidt* og forestiller en af de kloge Jomfruer.

Jørgen Terkelsen blev Kirkesanger til sin Død i 1931, og hans Datter *Ragnhild Nørgaard* blev Organist og er det endnu.

Jens Bertelsen boede i sin egen Lejlighed paa Højskolen, saa der blev ikke bygget Præstegaard, og egen Kirkegaard fik Menigheden først i 1912.

Det gav Kredsen en vis Tryghed og Stabilitet, at Højskole og Menig-

Lilly Elbek.

Helge Elbek.

hed stod i saa nær Forbindelse med hinanden. Egnens unge, som blev Elever paa Højskolen, førtes derved ogsaa lettere ind i Menigheden. Og Jens Bertelsens jævne og troværdige Vidnesbyrd gav tillige den Følelse af Tryghed og Hjemlighed, som virkede dragende og ikke mindre fastholdende paa Mennesker. Han forstod ogsaa paa en sjælden Maade at forene lødig Kristendom med dansk Folkelighed og ægte Menneskelighed, og da han tillige overtog Højskolen efter sin Svigerfar, blev alle hans gode Kræfter taget i Brug.

Menigheden voksede i de følgende Aar saadan, at Kirken i 1908 maatte udvides, og Jens Bertelsen fik ogsaa en Kreds i Bindslev, Nord for Sindal. Den samles i Bindslev Sognekirke, mens ellers Valgmenighedskirken i Vraa er Samlingssted for de Folk fra mange Sogne, som hører til Valgmenigheden.

Da Jens Bertelsen døde den 17. April 1936, følte det som Afslutningen paa en rig og bevæget Tidsperiode; man kunde ikke vente, at en ny Tid kunde bringe noget tilsvarende. Der var dog fra alle Sider Vilje til at staa sammen i det Fællesskab, der var groet frem i Tidens Løb.

Som Præst valgtes *Helge Elbek*, der er født den 13. Januar 1901 i Elbæk, hvor hans Far var Højskoleforstander. Selv var han efter sin Embedseksamen Lærer paa Uldum Højskole 1926—33 og derefter i 3 Aar Sognepræst i Øster Tørslev, hvortil August Kristensen en Menneskealder før var kommet fra Vendsyssel. Elbek drog nu den modsatte Vej, og det kan allerede fastslaaes, at han er faldet godt til hos Vendelboerne.

Som Højskoleforstander var Jens Bertelsen allerede i 1934 blevet afløst af cand. teol. *Arne Brandt Pedersen*, hvis Far fra 1897 til 1907 havde været Præst i Elling i Vendsyssel, senere i Skamby paa Fyn. De to omtrent jævnaldrende Teologer arbejder godt sammen og udfylder hinandens Virke paa en god Maade.

Paa Højskolen samles jo især Ungdommen, som derfor kun en sjælden Gang indbydes til Møde i Præstens Bolig, hvorimod Menighedsmøder holdes seks Gange hver Vinter i Bindslev, Vittrup og Brønderslev foruden i Vraa. Ogsaa Elbæk bor i eget Hus, dog saaledes at Valgmenigheden efter oprettet Kontrakt kan overtage det ved hans Død eller Bortrejse.

Efter Terkelsen blev en Tid Højskolelærer *Gunnar Bertelsen* Kirkesanger og efterfulgtes derpaa af Realskolebestyrer *Hans Aage Larsen*. Blandt Menighedens betydende Mænd maa især nævnes fhv. Trafikminister *Ths. Larsen*, som har beskrevet Menighedens Forudsætninger i sine Bøger „En Gennembrudstid“ og „August Kristensen“. I 1937 skænkede han Kirken Alterstager af Malm og Lysekroner af Træ.

Vraa Valgmenighedskirke.

EFTERLØNSKASSEN

Grundtvigske Valg- og Frimenigheder er gaaet sammen i et Fællesvirke under Navnet „De grundtvigske Valg- og Frimenighedens Efterlønskasse“, hvis Opgave det er at støtte hverandre med Hjælp til at yde Efterløn til Præster og Præsteenker.

Dette maa dog forstaas saaledes, at Efterlønskassen ikke udreder hele Efterlønnen, men den yder et Tilskud, hvis Størrelse paa aarlige Sendemandsmøder fastsættes for kortere eller længere Tidsrum. Tilskudet gives til Menighedskredse, som har Præst eller Præsteenke paa Efterløn.

Efterlønskassen blev oprettet den 21. Juni 1912 og dens Opgave har en Forhistorie, som fortjener en Omtale i denne Bog.

1. Den 27. Maj 1881 stiftede Danmarks første Valgmenighedspræst, Vilhelm Birkedal, Kirkely v. Ryslinge, et Legat af en Gave paa 7260 Kroner, som Venner havde skænket ham i Anledning af hans 70-aarige Fødselsdag, et Legat, der skulde vokse med oplagte Renter i hans Levetid. Legatets Renter skulde derefter uddeles til Enker og uforsørgede Børn efter Valgmenighedspræster, samt for afgaaede Valgmenighedspræster. Først og fremmest til Birkedals Enke, og efter hende til hans uforsørgede Døtre, ugifte eller Enker, saalænge saadanne findes. Naar ingen af disse Vilhelm Birkedals Efterladte mere er til, uddeles Legatkapitalens Renter aarlig i Portioner paa fulde 200 Kroner til værdige trængende Enker eller værdige trængende Døtre, og hvis ej heller saadanne findes, da til værdige og trængende, paa Grund af Alderdom eller Svaghed afgaaede Valgmenighedspræster, eller til værdige og trængende Sønner af afdøde Præster, ved en af de i Medfør af Loven af 15. Maj 1868 og 7. Juni 1873, samt muligen senere sig dertil slut-

tende Lovbestemmelser, anerkendte Valgmenigheder. Ingen kan nyde mere end én Portion.

Legatets Bestyrelse bestaar af 5 Medlemmer. I den første Bestyrelse sad: Vilhelm Birkedal, Sognepræst Strøm i Marslev, Herredsfoged Bjerre, Nyborg, Herredsfoged Aug. Jørgensen, Odense, og Gaardejer Thyge Hansen, Ferritslev. Bestyrelsen supplerer til enhver Tid sig selv. Den nuværende Bestyrelse bestaar af Valgmenighedspræsterne J. M. Lundby, Ryslinge, Cl. Barfoed Pedersen, Sønder Næraa, S. Rørdam Clausen, Odense, Sagfører Aage Juul-Pedersen, Odense, og Landbrugs-lærer Hans Appel, Dalum. — Legatet uddeles paa Birkedals Fødselsdag den 7. December. Det vil i Aar blive tildelt 2 Enker efter Valgmenighedspræster, og 2 Døtre efter afdøde Valgmenighedspræster. — Som Regel beholder enhver Legatnyder den én Gang tilstaaede Portion for Livstid.

II. En anden Hjælpevirksomhed sattes i Gang ved Valgmenighedspræst Niels Lindbergs Død den 24. Januar 1886 i Kerteminde, idet han efterlod sig Enke og Børn under smaa Kaar. Igangsætterten af en Indsamling kender jeg ikke Navnet paa, men jeg maa formene, at det har været Valgmenighedspræst Fr. Nygård i Sønder-Næraa. Ved hans Død den 29. August 1897 blev jeg hans Enkes Værge og Formynder for Børnene, og da fik jeg i Hænde en Regnskab-Kladde fra 1896—97 for „Indsamlingen til Fru Lindberg“. Kladden viste Bidrag fra Menighedskredsene i Ryslinge 100 Kroner, Aagaard 50, Bering 70, København 50, Odder 35, Odense 50, Vejstrup 50, Ubberup 50 og Høve 25 Kroner. Aagaard endvidere en Restance paa 50 Kr. samt en Rest fra forrige Aar 67 Kr. 25 Øre. — Fra Præsterne Brücker 25 Kroner, P. Boisen 20, Møller 10, R. Pedersen 20, Malling 15, Jungersen 20 Kroner. Tilsammen 707 Kr. 25 Øre. Jeg ved ikke rettere, end at Indsamlingen til Fru Lindberg fortsattes af Kredse enkeltvis. I hvert Fald blev Odense Valgmenighed ved med direkte at sende Fru Lindberg 50 Kr. aarlig, indtil Efterlønskassen traadte i Virksomhed 1914.

III. „Paa Finansloven“. En aarlig tilbagevendende Post paa Finansloven er: „Understøttelse til Mænd og Kvinder“, som Staten af forskellige Grunde yder et særligt Tilskud. Jeg har søgt Kirkeministeriet og faaet oplyst, at i Tidens Løb har afgaaede Valg- og Frimenighedspræster og Præsteenker faaet Del i saadanne Understøttelser, naar Forholdene taler derfor. — For Tiden er der 2 afgaaede Valgmenigheds-

præster, 2 afgaaede Frimenighedspræster og 6 Enker efter afdøde Valgmenighedspræster, som modtager Understøttelse.

Vender vi os nu til *Efterlønskassen*, da finder vi i dens Forhandlingsbog paa 1. Side:

Efterlønskassens Tilblivelse er følgende:

Den 17. Marts 1911 udsendte Københavns Valgmenighed en lige-lydende Skrivelse til alle her i Landet værende Valg- og Frimenigheder med Indbydelse til et Møde i Aarhus i Forbindelse med Aarhus Valgmenigheds 25 Aars Jubilæum.

Skrivelsen lød som følger: Til Formanden for Menighedsraadet! Københavns Valgmenighed beder Dem være saa god at gøre Deres Menighed og Menighedsraad bekendt med, at man vilde foreslaa afholdt et Møde paa Forsamlingsbygningen i Aarhus Torsdag den 6. April Kl. 9 Morgen til Drøftelse af Valgmenighedernes økonomiske Forhold og Vedtægter. Ved Brevveksling og mundtlig Forhandling med en Del Mænd fra forskellige Valgmenigheder har man faaet det Indtryk, at der er Stemning for en fælles Drøftelse af disse Forhold.

Man har ment, at Tiden netop nu var inde til Afholdelse af et saadant Møde, fordi den Mulighed vel ikke er udelukket, at der i næste Rigsdagssamling bliver forelagt en ny Præstelønningslov, og der burde derfor forinden indgives et Andragende fra Landets Valgmenigheder til Kultusministeriet om, at der i Loven indsættes Bestemmelser om Valgmenighedens Præsters Pensionering. — Vi haaber derfor, at der til Mødet i Aarhus fra Deres Menighed maa blive sendt én eller to Delegerede med Mandat til at træffe Bestemmelser paa Menighedens Vegne.

For Københavns Valgmenighed:

Hans Gregersen.

I Forhandlingsbogen læses videre: En stor Del af Menighederne havde sendt Repræsentanter til Mødet, som holdtes i Højskolehjemmets Sal i Aarhus. — Man drøftede Sagen frem og tilbage. Med Hensyn til Pensionssagen viste der sig at være meget stor Uenighed. Navnlig var man meget uenige om, hvorvidt Staten skulde ansøges om at støtte en saadan Kasse eller ej.

Ordstyreren, Pastor Asger Højmark, udtrykte Resultatet af Forhandlingerne omtrent saaledes: Det kan konstateres, at Forsamlingen

ikke har været enige om nogen Ting, men at den dog vil have gjort noget ved Sagen. — Han foreslog derfor et Udvalg nedsat til at overveje de fremsatte Tanker, og derefter fremsætte et Forslag til nærmere Drøftelse. — Dette blev vedtaget, og følgende Mænd valgtes: Direktør Chr. Jensen, Holstebro, Gaardejer Jørgen Hansen, Hudevad v. Aarslev, Fyn, Forsøgsleder L. Helweg, København, Gaardejer Peder Jensen, Nørretjære v. Hjørring, og Statskonsulent Fr. Hansen, Askov. Udvalget udpegede Direktør Chr. Jensen til Formand, men den drivende Kraft i Arbejdet blev ubetinget Frederik Hansen.

Udvalget gik straks i Lag med Arbejdet, og allerede den 24. Maj 1911 udsendtes et

Forslag til Oprettelse af en Fællesfond til Pensionering af Valgmenigheds- og Frimenigheds-Præster og dissers Enker.

Forslaget er omfattende og røber, hvorledes man fra først af har famlet sig frem til en Afgørelse af 1) hvorledes Midlerne til gensidig Hjælp skal bringes til Veje, og 2) hvor store Tilskudene bør være, henholdsvis til Præster og til Enker; Spørgsmaal som endnu i 1944 stærkt optager Sindene.

Forslaget stillede følgende til Overvejelse: Pengene til Pensioneringen tilvejebringes ved Tilskud fra alle Landets Valg- og Frimenigheder, som tilhører den grundtvigske Retning. Man haaber, at samtlige Menigheder vil give Tanken deres Tilslutning i Erkendelse af Sagens store Betydning, og Udvalget nærer tillige det Haab, at der ad denne Vej muligvis kunde komme noget mere Samarbejde i Gang mellem de spredte Menigheder, end det er Tilfældet i Øjeblikket.

Tilskudets Størrelse sættes i Forhold til Medlemstallet i Menigheden paa den Maade, at der af Menighedens Kasse betaales 50 Øre for hvert Medlem (Ægtefolk regnes for 2), som har løst Sognebaand og betaler over 2 Kroner i aarligt Bidrag. — For at de store Kredse ikke skal komme til at yde forholdsvis meget i Sammenligning med de smaa Kredse, har man tænkt at sætte det højeste Tal paa Medlemmer, som en Kreds kan komme til at svare Bidrag af, til 500.

Foruden Menighedernes Bidrag foreslaar man, at Præsterne tilsammen yder et Beløb, der er lig 25 pCt. af Menighedernes samlede Aarsbidrag til Fællesfonden, hvilket vil blive omtrent 41 Kroner til hver. — De enkelte Kredses Kasserere indbetaler saavel Menighedens som

Præstens Tilskud halvaarsvis 1. Oktober og 1. April til Fællesfondens Kasserer.

Fra de nuværende (d. e. i 1911) Valg- og Frimenigheder, ialt 28, som tilsammen tæller 9142 Medlemmer, vil der med et aarligt Bidrag af 50 Øre for hvert Medlem antagelig kunne indgaa til Fællesfonden 4571 Kroner, og Præsternes Bidrag 1142 Kroner. Tilsammen 5713 Kro-

Fr. Hansen.

ner. — Af dette Beløb har man tænkt sig at anvende 1500 Kroner aarligt til Pensionshjælp for gamle afgaaede Præster og Enker. De øvrige Penge bruges dels til at betale løbende Pensioner, og dels anbringes de paa frugbringende Maade.

Hvad selve Pensioneringen angaar, da er Udvalget kommen til det Resultat, at saafremt alle Landets Valg- og Frimenigheder slutter sig til, vil der, om det gøres fornødent, mindst hvert 3. Aar kunne udredes Pension til en Præst og hans Hustru paa den Maade, at der udbetales Vedkommende 10.000 Kroner, som efter eget Valg kan anvendes

til Livrente eller paa anden Maade gøres frugbringende.

Med Hensyn til de nuværende Pensionsbyrder paa Valg- og Frimenigheder, mener Udvalget, at Fællesfonden straks bør overtage den af flere Menighedskredse tegnede Pension til Enkefruene Lindberg, Nygård og Rønne paa omkring 500 Kr., og til afgaaede Præster og deres Hustruer foreløbig 20 pCt. af det hidtil anvendte Beløb, altsaa 1000 Kr.

Efterhaanden som Forholdene tillader det, er det Mening, at Fællesfonden skal overtage mere og mere af de løbende Udgifter til Pensioneringen, men til hvilket Tidspunkt den kan overtage hele Pensioneringen efter ovennævnte Skala, tør man ikke i Øjeblikket udtale sig om med Sikkerhed!

Til nærmere Drøftelse af forannævnte Forslag og til Vedtagelse af

Regler for Fællesfondens Virksomhed samt Valg af Bestyrelse vil der blive afholdt et Møde paa Højskolehjemmet i Kolding Lørdag den 23. September d. A. Kl. 8,30 Formiddag prc. Til Mødet bedes sendt en Delegeret fra hver Menighed med Fuldmagt til at træffe Bestemmelse paa Menighedens Vegne. Skulde man fra Præsternes Side ønske at være repræsenteret ved Mødet, henstilles at der vælges to af disse til at deltage i Forhandlingerne.

Jeg har af Hensyn til Udvalgets store Arbejde og Lyssyn ikke undladt at gengive Hovedindholdet af foranømtalte Henvendelse til Menighederne, der vakte ikke ringe Opmærksomhed, særlig ved Tanken om, at der hvert tredje Aar kunde udbetales 10,000 Kr. til en afgang Præst og hans Hustru, hvilket ogsaa Forhandlingerne paa det indvarslede Sendemandsmøde røbede.

Sendemandsmødets Forhandlinger.

Formanden, Direktør Chr. Jensen, bød Velkommen og understregede Nødvendigheden af, at de enkelte Deltagere gav Afkald paa adskillige Særmeneringer for at opnaa et Resultat. Thi kun faa af Præsterne var saa vellønnede, at det med Rette kunde forlanges, at de selv kunde forskaffe sig deres Alderdoms Udkomme. — Ved Navneopraab viste det sig, at med Undtagelse af København, Frederiksborg og Høve var alle Menighedskredse, som havde meldt sig, tilstede.

Til Ordstyrer valgtes *Formanden* og til Referent valgtes *Forsøgsleder N. J. Nielsen, Studsgaard*.

Formanden vilde finde det rettest, at man først forhandlede Sagen i sin Almindelighed, inden man kom ind paa Enkelthederne i Lovforslaget.

Og nu udspandt der sig en Forhandling, hvoraf Referatet i Forhandlingsbogen fylder 8 Sider, som der slet ikke er Plads til, ej heller Interesse for i denne Artikel. Jeg skal derfor kun nævne Talerne og derefter nogle betegnende korte Udtalelser. — Valgmenighedspræst *J. Teilmann, Bering*, lagde for, derefter fulgte *Martin Dyrholm, Ryslinge, L. Helweg, København, Anders Dissing, Mors, Kr. Iversen, Odder, Branddirektør H. P. Nielsen, Vejstrup, Fr. Hansen, Askov, Seminarieforstander R. J. Holm, Vejle, Købmand Kjærgaard, Bornholm, Gaard-ejer Jørgen Hansen, Hudevad, Marius Pedersen, Gjellerup, og Gaard-ejer Poul Nielsen, Stevns*.

Flere Sendemænd meddelte, at i deres Kreds havde man begyndt at lægge Penge til Side med Tanken om en mulig Pensionering. En mente, at enhver Kreds bedst selv kunde ordne den Sag. En meddelte, at hans Kreds gav Præsten i Løn 3300 Kr., hvoraf 200 Kr. skulde lægges til Side til en Pensionsfond. En syntes ikke, man burde standse de store Kredses Bidrag ved 500 Medlemmer. En mente ikke, at der var nævneværdig Modstand i de store Kredse mod at gaa til fuldtalligt Bidrag. En mente, at den foreslaaede Ordning maatte betragtes som en Gave til de smaa Kredse, og afviste Tanken om Statsstøtte. En udtalte, at det at søge Statens Støtte vilde i nogen Grad være i Strid med dette at frigøre sig fra Staten ved Dannelsen af frie Menighedskredse. En Sendemand udtalte til Slut: Forhandlingerne havde røbet to Principper: 1) Menighedernes Bidrag fastlægges, og Præsterne kan da faa, hvad der bliver. 2) Præsterne faar en bestemt Sum, og det fornødne paa-lignes Kredsene. Vor Kreds vil foretrække det sidste.

Efter et Spiseophold tog man fat paa Forhandling om Enkelthederne i Lovforslaget § for §.

Udvalgets Forslag indførte nu Ordet „Efterlønskasse“. Tilvejebrin-gelsen af de nødvendige Midler indeholder følgende Bestemmelser: De enkelte Menigheders Bidrags Størrelse fastsættes dels efter Medlems-tallet og dels efter andre Hensyn i „Andele fra 1 til 20“, og af hver Andel betales ordentligvis 25 Kr. Hvormange Andele, hver Kreds skal betale af, samt hvormeget der skal betales af hver Andel, fastsættes efter Forslag af Bestyrelsen paa de ordinære Sendemandsmøder, der afholdes hvert tredie Aar. Bestyrelsen skal dog forud drøfte Sagen med hver enkelt Menigheds Styrelse. Udvalget var klar over, at Kravene til Efterlønskassen i en begrænset Tid kunde blive saa store, at Kassen ikke uden højere Aarsbidrag kunde svare til disse Krav. En midlertidig For-højelse af Kreds-Bidragene maatte anses for heldigere og mere værdig over for de gamle Præster end at beskære de lovede Understøttelser. — Ordentligvis kan der tildeles hver Præst 1000 Kr. aarlig i Efterløn, og Enker hver 500 Kr. — Ændringer heri kan dog ske paa Sendemands-møder efter Bestyrelsens Indstilling.

Nuværende og senere tiltrædende Menighedskredse, som ikke slutter sig til Samvirket ved dets Stiftelse, kan ikke senere optages, medmindre de forpligter sig til at indbetale det Aarsbidrag, som de ifølge Lovene skulde have betalt ved Stiftelsen.

Under Formandens Ledelse optages nu Forhandlingerne om Paragrafferne. Foruden de førnævnte Mænd deltog i denne Afdeling tillige Gaardejer Beck, Skanderup, Tømrermester A. K. Sørensen, Aarhus, og Johannes Busck, Balle. — Der fremkom Forslag om, at Præsterne selv skulde paatage sig Enkers Forsorg — enten ved at tegne Livsforsikring eller Overlevelserente for Hustruen.

Der udtaltes Ønsker om, at Sagen maatte blive nærmere overvejet i Samraad med Kultusministeriet, Livsforsikringsselskab og Undersøgelse hos Livsforsikringsraadet (Lov af 21. 3. 1904). Paa Fr. Hansens Forslag vedtoges det, at Drøftelserne i Dag skulde kaldes en første Behandling, og at Udvalget derefter skulde tage Sagen op til fornyet Overvejelse og indsamle de ønskede Oplysninger.

Udvalget tog derefter Sagen op til fornyet Overvejelse, og efter at man havde ordnet de indsamlede Oplysninger, blev der i Februar 1912 paany udsendt en Henvendelse til Menighedskredsen med nyt udformet Lovudkast og en meget udformet Begrundelse af Forslaget. — I Henvendelsen blev der tillige indbudt til et nyt Sendemandsmøde i Maj Maaned i Kolding, der imidlertid paa Grund af Udvalgsformandens Sygdom blev udsat til Juni 1912. Herefter læser vi i Forhandlingsbogen:

De grundtvigske Valg- og Frimenigheders Sendemandsmøde i Kolding den 21. Juni 1912.

(Stiftende Møde for Efterlønskassen for Præster og Præsteenker).

Statskonsulent Fr. Hansen bød som fungerende Formand Velkommen og meddelte, at Formanden, Direktør Chr. Jensen, paa Grund af Sygdom var forhindret i at møde. Han oplæste Navnene paa Repræsentanterne for at godtgøre, hvormange der var mødt, ialt 30, og bad derefter Forsamlingen vælge en Ordstyrer. Hertil valgtes *Folketingsmand J. P. Nørhave, Vust*.

Fr. Hansen gjorde derefter Rede for det fremsatte Lovforslag, som Udvalget nu havde udarbejdet paa Grundlag af de Udtalelser og Hensstillinger, som var fremsatte paa de tidligere Møder og ved de fra enkelte Menigheder indsendte Ændringsforslag. En særlig Afvigelse fra det første Udkast var for det første, at der nu er sat et fast Bidrag fra hvert Medlem (Menighed), ansat i Andele væsentligt efter Menighedernes Størrelse, og for det andet, at der udbetales en aarlig Understøttelse til uarbejdsdygtige Præster eller til Præsteenker. — Ansættelse af

Bidraget i „Andele“ foresloges for paa en lempelig Maade at komme om ved det vanskelige Spørgsmaal om Menighedernes Medlemstal.

Ordstyreren gennemgik derefter Lovforslagets enkelte Paragraffer med Forhandling til hver Paragraf.

I de følgende Forhandlinger træffer vi nu foruden de tidligere nævnte følgende: Frimenighedspræst Morten Larsen, Mejeribestyrer Torben Jensen, Gislev, Folketingsmand Knop, Vallekilde, Lærer Baling, Silkeborg, Gaardejer Knud Rasmussen, Birkebjerg, Gaardejer Fr. Frandsen, Havrebjærg, Gaardejer Aage Thomsen, Ubberup, og Chr. Kjeldsen, Vraa. — Fr. Hansen havde Ordet gentagne Gange, dels for at klare Misforstaaelser, dels for at svare paa Spørgsmaal.

Vedrørende Afstemningerne kan oplyses, at kun ved Afstemningen om § 3 og om § 10 var der en Modstemme. Alle andre Paragraffer vedtoges uden Modstemmer.

Ordstyreren: vi gaar derefter over til *Valg af Bestyrelse*. Forsøgsleder L. Helweg foreslog Fr. Hansen, Torben Jensen og Frands Frandsen, hvoraf de to første allerede havde udført et betydeligt Arbejde for Sagen. De to førstnævnte er noget nær Repræsentanter for den mindste og den største Valgmenighed, og den sidstnævnte repræsenterer en Frimenighed.

Dette Forslag vedtoges paa den Maade, at hele Forsamlingen rejste sig. Til Stedfortræder valgtes Gaardejer J. Daugaard, Fredsted.

Valg af Revisorer. Direktør Chr. Jensen og Branddirektør H. P. Nielsen valgtes med Gaardejer P. Jensen, Nørretjære, til Stedfortræder.

Fr. Hansen takkede for Valget af Bestyrelsen og for den Tillid, Tilslutningen var Udtryk for.

Ordstyreren sluttede det stiftende Møde med Tak til Deltagerne for den særlig gode Maade, som Forhandlingerne var ført paa, og udtalte Haabet om, at det, vi her havde vedtaget, ret maatte blive til Velsigelse for dem inden for vore Menighedskredse, som kom til at trænge til Støtte og Hjælp.

Følger vi derefter Begivenhederne, som de er nedskrevne i Forhandlingsbogen, da holdes *det første Bestyrelsesmøde den 20. September 1912*, hvor Formanden, Fr. Hansen, oplyste, at der var indgaaet 23 lovformelige Indmeldelser i Efterlønskassen paa de trykte Love, som han havde sendt Menighederne efter det stiftende Sendemandsmøde.

I det samme Møde blev affattet et Spørgeskema med Ønske om Op-

lysninger om Tallet paa Sognebaandslødere og Bidragydere, om Menighedens Indtægter, Præstens samlede Løn, Menighedens Udgifter i Almindelighed, om Byggeomkostninger ved Kirkers, Præstegaardes og andre Ejendommers Opførelse m. m. Svarene er bevarede og kan saaledes blive tilgængelige for en Statistiker.

Sendemandsmødet den 31. Juni 1913 afholdtes i Odense. Efter at Formanden, Fr. Hansen, havde givet forskellige Oplysninger, blev Regnskabet for det første Aar: 1. Maj 1912 til 30. April 1913 fremlagt. Efter nogen Forhandling om Formen for Regnskabets Aflæggelse, hvor man blev enige om, at dette udsendes til Medlemmerne specificeret for Udgifternes Vedkommende, men i Sammendrag for Indtægterne, blev Regnskabet enstemmigt godkendt. — Ligevægtssummen var 7143 Kr. 35 Øre. Aarsbidraget fra 28 Kredse var 6750 Kr. 16 Øre. — Paa Bestyrelsens Forslag vedtoges Navneforandring til: *De grundtvigske Valg- og Frimenigheders Efterlønskasse*.

Lovenes § 3 sidste Stykke blev tilføjet — „Tilstaaede Efterlønninger til Præster saavel som til Enker kan til enhver Tid nedsættes i Fald Kassens Midler ikke strækker til.“

Frands Frandsen afgik efter Lodtrækning og genvalgtes.

Det næste, Bestyrelsen foretog sig, var Udarbejdelse og Udsendelse af et „Spørgeskema for Ansøgere til Efterlønninger“ udfyldt af Kredsens Menighedsraad. — De 10 Spørgsmaal gjaldt: Præstens (Enkens) Navn og Alder, Virketid, Løn, Arbejde ved Siden af og Indtægt. Hvilket Arbejde nu, Formue-Størrelse, Indtægt nu og af hvilken Art. Hvormange Børn og i hvilken Alder. — 10: Hvad mener Menighedsraadet, at Ansøgeren bør tilstaa af Efterlønskassen?

Der indgik ialt 7 Andragender: fra Kerteminde, Vejstrup, Stevns, Odder, Odense, København og Bornholm.

Efter et meget indgaaende Eftersyn af Andragenderne vedtog Bestyrelsen at indstille følgende Forslag til *Sendemandsmødet den 24. Juni 1914*, som holdtes i Fredericia, at Pastor R. Pedersen, Vejstrup, tilstaa 400 Kr. aarlig, Pastor M. Jensen, Bornholm 400, Enkefruerne Lindberg, Kerteminde 250, Rønne, Stevns 300, Malling, Odder 400, Nygård, Odense-Sdr. Næraa 250, Jungersen, København 250 Kr., ialt 2250 Kr. — Forslaget blev efter nogen Forhandling vedtaget. I Forhandlingsbogen læses: „Fra flere Sider blev der gjort gældende, at det var Menighederne, der søgte om Understøttelsen, og at det derfor var

af mindre Betydning, hvilken Formue vedkommende Præst eller Enke var i Besiddelse af, og at Efterlønnen burde være lige stor, ogsaa for at undgaa fremtidige mulige Uligheder og Misforstaaelser. — I det hele var alle enige om, at i Betragtning af de ikke store Midler, Efterlønskassen ejer, bør der vises tilbørlig Forsigtighed ved de tildelte Efterlønninger af Hensyn til fremtidig Krav“. — En Forespørgsel fra Ryslinge Valgmenighed, om Andenpræstens Hustru kan blive sikret en Enkes Efterløn, var af Bestyrelsen foreslaaet besvaret med Ja, saafremt Menigheden vil indgaa paa dertil at yde et Tillæg til Aarsbidraget, svarende til $\frac{1}{3}$ af, hvad der gennemsnitlig indbetales pr. Medlem. — Dette Svar godkendtes af Sendemandsmødet.

I denne Forbindelse skal jeg oplyse, at Bornholms Valgmenighed i 1916 blev tilstaaet Andenpræstens Hustru Ret til Efterløn som i Ryslinge. — I 1924 bliver Andenpræsten anerkendt ligestillet med Førstepræsten, imod at Bornholm foruden Aarsbidraget efter Medlemstal, skal yde et Tilskud svarende til det mindste Aarsbidrag fra nogen Kreds.

At følge den videre Udvikling af *Efterlønskassen* i alle Enkeltheder vil tage mere Plads, end der kan tildeles denne Artikel, og jeg skal da prøve paa at samle de afgørende Ændringer af Forholdene, der belyser Efterlønskassens Virksomhed.

Lovændringer.

Sendemandsmødet i 1923 vedtog bl. a. § 1. „Midler til at yde Præster og Enker en passende Efterløn“ rettes til „Midler, saa der kan gives Menighederne en Hjælp til at yde Efterløn“. — § 2. „Menighedernes Bidragsstørrelse fastsættes, dels efter Medlemstal og dels efter andre Hensyn, i Andele fra 1 til 20 à 25“, rettes til „Bidraget fastsættes paa det aarlige Sendemandsmøde, dels efter Medlemstal, dels efter Skøn, dog maa intet Medlems Bidrag sættes under 200 Kr. aarligt.“

„Indtil der er dannet en Efterlønsfond paa 100,000 Kr. skal indvundne Renter tillægges Fonden, og denne maa ingensinde angribes.“ (De 100,000 Kr. naaedes i 1926. H. A.). „Kan Aarsbidragene ikke dække Efterlønsbidraget, forhøjes Aarsbidraget procentvis for alle Kredse.“ § 3. „Tilskud til Præstens Efterløn kan, naar Kassens Midler strækker til, gennemsnitligt sættes til 1000 Kr., bevægende sig fra 800 til 1200 Kr. Til Enker fra 300 til 600 Kr.“, rettes til „Efterlønsbidraget

fastsættes af Sendemandsmødet, men maa dog ikke overstige 2000 Kr. til Præster og 1000 Kr. til Enker.“

Før 1923—24 vedtog Sendemandsmødet at yde 1000 Kr. til Enker, og 1600 Kr. til Præster.

Sendemandsmødet i 1931. § 2. „Menighedernes Aarsbidrag fastsættes paa aarlige Sendemandsmøder dels efter Medlemstal, dels efter Skøn,“ — rettes til „fastsættes efter Medlemstallet efter følgende Tavle“:

Aarsbidragene er nu	Medlemstal fra og til	Betalder
Mindste Bidrag	Medlemmer indtil 199	200
Aarsbidraget stiger med 25,00 Kr. for hver paabegyndte 50 Medlemmer	200—249	225
	250—299	250
	300—349	275
	350—399	300
	400—449	325
Aarsbidraget stiger med 25,00 Kr. for hver paabegyndte 75 Medlemmer	450—499	350
	500—574	375
	575—649	400
	650—724	425
Aarsbidraget stiger med 25,00 Kr. for hver paabegyndte 100 Medlemmer	725—799	450
	800— 899	475
	900— 999	500
	1000—1099	525
	1100—1199	550
	1200—1299	575

§ 5. „Menigheder, som er oprettet efter at Efterlønskassen er traadt i Virksomhed, kan optages af Sendemandsmøder, der bestemmer Vilkaarene for Optagelsen,“ — rettes til „Maa i følgende 10 Aar betale 100 Kr. aarlig, ud over Aarsbidraget, for at blive Medejer af Efterlønsfonden. Udtrædende Menighedskredse har intet Krav paa Efterlønskassens Midler.“ (Denne Rettelse er nu indført i § 2.)

§ 8. Om Ændring af Love. (1923 § 9) „Skriftlig Forslag tilsendes Medlemmerne 2 Maaneder før, kan vedtages med $\frac{3}{4}$ af de mødtes Stemmer“, — rettes til „1 Maaned og $\frac{2}{3}$ af de mødtes Stemmer.“

Sendemandsmødet i 1938. Der indsættes i § 2: Udtrædende Menigheder, der har en Præst eller Præsteenke, til hvem Kredsen modtager Hjælp af Efterlønskassen, maa enten blive ved med at betale Aarsbidrag, indtil Hjælpen hører op, eller Efterlønsbidraget nedsættes med Aarsbidragets Størrelse.“ § 3. Der indsættes et nyt Stykke 2: „Indgaar Enkerne nyt Ægteskab, bortfalder Efterlønsbidraget, saalænge Ægte-

skabet varer.“ — I tredje Stykke har Forsikringsraadet krævet indsat — „under Hensynet til, hvad Kassens økonomiske Forhold til enhver Tid tillader den at yde“ — Med denne Tilføjelse „resolverede Handelsministeriet i Overensstemmelse med Forsikringsraadets Indstilling under 7. August 1937, at „De grundtvigske Valg- og Frimenigheders Efterlønskasse“ ikke vil være at inddrage under Bestemmelserne i Pensionskasseloven af 11. Maj 1935.“ — I tredje Stykkes sidste Linie ændres „1000 Kr. for Enker“ til 1500 Kr. som højeste Tilskud.

Efter disse Lovændringer blev der arbejdet videre indtil 1941. Dyr-tiden var da ret sat ind, hvorfor Sendemandsmødet i Fredericia — ogsaa fordi der blev varslet, at der rimeligvis i Løbet af Aaret vilde komme 3 Præster til paa Efterløn — afveg fra Lovbestemmelserne, og vedtog med Enstemmighed en „foreløbig Ordning“, hvorefter Menighedskred-senes Aarsbidrag blev fordoblet, og Tilskudene til Efterløn fra 1. Januar 1942 forhøjedes med 50 pCt. — til henholdsvis 3000 Kr. for Præster og 1800 Kr. for Enker.

Denne „Undtagelses-Tilstand“ hersker endnu, thi der kom ikke 3, men 4 Præster til, og i Regnskabsaaret 1942—43 blev det nødvendigt at lægge yderligere 20 pCt. paa Aarsbidragene fra Kredsen (paa et ekstra Sendemandsmøde i September 1942). Ved *Sendemandsmødet i 1943* stod der 20 Menigheder, som ønskede Hjælp til Efterlønnings af 8 Præster og 12 Enker, og da der var Enighed om at fastholde Hjælpens Størrelse, blev der nedsat et Tremands-Udvalg til sammen med Styrelsen at udarbejde nye Lovbestemmelser, der kan sikre Efterlønskassen en fortsat tryk Tilværelse.

De 3 Udvalgsmedlemmer er Gaardejer Okkels Birk, Helstrup v. Her-ning, Ligningsdirektør H. C. Henningsen, København, og Folketings-mand, Gaardejer Kristian Juul, Nybjærg v. Rask Mølle. Betænkning skal afgives til Sendemandsmødet i Juni 1944, saa de nye Love kan ikke komme med i denne Redegørelse.

Særlige Sager, der har været til Overvejelse og Afgørelse.

Den danske Menighed i London forespørger i Juli 1920, om den kan blive optaget i Efterlønskassen. Styrelsen svarer, at det kan den ikke have noget imod. — Der hørtes ikke igen fra London.

De sønderjydske Frimenigheder (Bovlund, Haderslev og Rødding) henvender sig i 1923 og beder om at blive optaget i Efterlønskassen

imod at indbetale en opsparet Pensionsfond paa 9068 Kr. 51 Øre. Sendemandsmødet vedtager paa Styrelsens Forslag at optage de 3 Menigheder til lige Stilling med de kongerigske Menigheder.

Thy Frimenighed søger i 1931 om Hjælp til Enke efter Frimenighedspræst Kristian Anker-Møller. Styrelsen tilstaar Hjælpen fra 1. Oktober at regne. Fru Anna Anker-Møller overtager imidlertid Ledelsen af Thorsted Friskole, og søger i denne Anledning Undervisningsministeriet om Fritagelse for at indmelde sig som Medlem af „Efterlønskassen for de private Skoler og Efterskoler“. — Der udspandt sig deraf et ret omfattende Brevskifte mellem Undervisnings- og Kirkeministeriet og de to Efterlønskasser. — Vor Efterlønskasse blev bl. a. spurgt, om „Fru Anker-Møller kan have Sikkerhed for, saalænge hun lever, at oppebære en Efterløn paa 1200 Kr.“, hvortil der blev svaret: „Nogen Sikkerhed kan ikke ydes (se hoslagte Love).“ — Fru Anker-Møller fik imidlertid sin Ansøgning bevilget.

Sognepræst Karl Jespersen, Nordrup, — der i 25 Aar har været Præst for Bornholms Valgmenighed, spørger i 1933, om han eller hans eventuelle Enke har nogen Mulighed for at opnaa Hjælp til Efterløn, idet han ikke er pensionsberettiget i sit nuværende Embede. Afgørelsen udsattes til næste Sendemandsmøde. Forinden dette Møde, havde Bering Valgmenighed rejst det samme Spørgsmaal for Pastor S. Noe Nygaards Enke.

Sendemandsmødet i 1934 vedtog følgende Svar: „Opstaar der det Tilfælde, at en Menighed søger Hjælp til en tidligere Præst, der ved Afgang som Sognepræst eller i anden Stilling, trænger til en Haandsrækning, vil Spørgsmaalet blive taget op paa det følgende Sendemandsmøde.“

Ormslev-Kolt Frimenighed spørger i 1934, om der er Mulighed for dens Optagelse i Efterlønskassen. Sendemandsmødet udsatte Sagen til næste Aar. Frimenigheden fik tilsendt Efterlønskassens Love, men der hørtes ikke mere om Sagen.

Sognepræst Jørgen Eriksen, Asserballe (tidligere Frimenighedspræst i Sundeved), spørger i 1939, om der kan ydes ham et Tilskud til Ordning af hans Pensionsforhold. Sendemandsmødet svarer, at Lovene ikke tillader en saadan Udbetaling.

Andels-Pensionsforeningens Formand, V. Birkedal Nielsen, Svendborg, har hørt om Efterlønskassens store Udgifter, og i Brev af 22. Juli

1941 beder han om forskellige Oplysninger, da hans Forening muligvis kan overtage Virksomheden. Jeg udtalte mine Tvivl, men Birkedal Nielsen vilde gerne have Lov til at gøre Forsøget; det skulde ikke koste Efterlønskassen noget. De ønskede Oplysninger blev givet. — Følgende Tilbud blev modtaget: Foreningen vil overtage Efterlønskassens Forpligtelser mod at der, for en Ordning med 3000 Kr. til Præster og 1800 Kr. til Enker, ydes et Tilskud én Gang for alle paa 445.093 Kr. og i aarligt Bidrag (Præmie) 62.347 Kr. 76 Øre. — Der blev takket for Interessen og Arbejdet.

Bevægelser i Efterløns-Tilskudene.

1914—18	Tilskud til Enker	250 til 400 Kr.,	til Præster	400 Kr.
1919—20	” ” ”	400 ” 600 ”	” ” ”	900 ”
1921—23	” ” ”	600 ” 800 ”	” ” ”	1200 ”
1924—32	” ” ”	1000 ” ”	1600—2000	”
1933—41	” ” ”	1200 ” ”	” 2000	”
1942	” ” ”	1500 ” ”	” 2500	”
1943—44	” ” ”	1800 ” ”	” 3000	”

I det sidst aflagte Regnskab for 1942—43 var de 42 Menighedskredses samlede Aarsbidrag 34,460 Kr. Renteindtægten 5770 Kr. Tilsammen 40,230 Kr. — Eft. lønskassens Tilskud til 20 Menigheder med 8 Præster og 12 Enker, ialt 40,550 Kr. — Regnskabsaaet 1943—44 er indledet med 8 Præster a 3000 Kr. og 12 Enker a 1800 Kr. Et Efterløns-tilskud paa ialt 45,600 Kr.

Det er nu det førnævnte Udvalgs Opgave, sammen med Styrelsen, at udarbejde et Forslag, som kan bringe Ligevægt i Regnskabet.

Gaver.

Efterlønskassen har haft den Opmuntring i 1918 at modtage en testamentarisk Gave paa 10,000 Kr. fra afdøde Particulier Peder Jensen af Hørning Sogn v. Aarhus. (I Testamentet stod: Til Valgmenighedernes Fattigbøsse!). — Og i 1927 en Gave paa 1000 Kr. fra endnu levende fhv. Gaardejer Niels Pedersen, Vittenbjærg ved Lille Skjendsved.

I denne Forbindelse vil jeg ikke undlade at nævne, at til Sendemandsmødet i 1943 indsendte Købmand Kjærgaard, Neksø, en Henstilling om, at der i alle Menighedskredse blev indsamlet frivillige Ga-

ver, saa Efterlønsfonden kunde bringes op fra 100,000 Kr. til 200,000 Kr. — Henstillingen tog Forslagsstilleren tilbage af Hensyn til den knappe Tid (Togafgang).

Sendemandsmøder.

I det første Udkast til Vedtægter blev det foreslaaet at holde Sendemandsmøde hvert tredie Aar, men i den endelige vedtagne Lov hedder det: Sendemandsmøde hvert Aar. Dette er bleven efterlevet undtagen i 1932 og 1940.

9. Maj 1932 vedtog Styrelsen følgende Henvendelse til Menighedskredsene: „I Betragtning af det haarde økonomiske Tryk, som hviler over Folk og Land, og hvorunder Styrelsen ikke anser det forsvarligt at søge en paatænkt Forhøjelse af Aarsbidraget for dermed at imødekomme Ønsket om højere Efterlønsbidrag, skal jeg paa Styrelsens Vegne henstille, at der ikke i Aar afholdes det i Lovene fastsatte aarlige Sendemandsmøde. Og i Stedet derfor afgøres de forskellige Sager og Valg ved skriftlig Forhandling. — Blot én Kreds kræver Mødet afholdt, vil det blive indvarslet. — Samtlige Kredse tiltraadte Henstillingen.

Den 3. Maj 1940 indbød jeg til Styrelsesmøde. Herpaa svarede Peder Kloppenborg: Under de nuværende Forhold føler jeg det som min Pligt ikke at forlade Hjemmet, og Peder Pedersen svarede: Jeg er ikke sikker paa, at jeg kan komme over Storebælt. — Gennem Telefonsamtaler blev vi enige om at forholde os som i 1932. — En Rundskrivelse herom fik af alle 42 Kredse enstemmig Tilslutning og Vedtagelse.

Styrelsens og Revisionens Medlemmer.

Den første Styrelse valgt i 1912: Statskonsulent Frederik Hansen, Askov, Mejeribestyrer Torben Jensen, Gislev, Gaardejer Frands Frandsen, Havrebjærg.

Fr. Hansen dør 1921. I hans Sted vælges Gaardejer Anders Andersen, Driften v. Assendrup, der beder sig fritaget i 1929, i Stedet vælges Folketingsmand Otto Thorhauge, Klim. Han beder sig fritaget i 1938 og i Stedet vælges Gaardejer Peder Kloppenborg, Harreby, Sønderjylland. *Torben Jensen* beder sig fritaget 1930 (dør 1. 1. 1934), i Stedet vælges Hans Appel. *Frands Frandsen* beder sig fritaget 1931, i Stedet vælges Gaardejer Peder Pedersen, Ubberup.

Hans Appel.

Torben Jensen.

Den nuværende Bestyrelse er Hans Appel, Peder Kloppenborg og Peder Pedersen.

Revisorerne. I 1912 valgtes Direktør Chr. Jensen, Holstebro, og Branddirektør H. P. Nielsen, Oure. — I 1915 afløstes Chr. Jensen af Friskolelærer J. N. Jensen, Holstebro, som afløstes i 1933 af Skolebestyrer Peder Møller, Odense, der ved sin Død i 1940 afløstes af Forstander J. R. Højby, Odense.

H. P. Nielsen afløstes i 1916 af Bogtrykker N. Thomsen, Holstebro, som afløstes 1933 af Skolebestyrer M. Skriver, Odense. J. R. Højby og M. Skriver virker fremdeles.

Af Efterlønskassen 43 Præster er 2 mellem 70 og 80 Aar, 4 mellem 60 og 70 Aar, 12 mellem 50 og 60 Aar, 14 mellem 40 og 50 Aar og 11 mellem 30 og 40 Aar.

I de 31 Aar, hvori Efterlønskassen har virket, har 32 Menigheder modtaget Tilskud til 18 Præster og 28 Præsteenker.

Skovvang i November 1943.

Hans Appel.

VOR FORKYNDELSE

Af Asger Højmark.

Det er ikke den kristne Forkyndelse i Almindelighed, som her skal omtales, men den Forkyndelse, som er ejendommelig og kendetegnende for de frie Kredse. Det er da heller ikke den grundtvigske Forkyndelse i sin Helhed; thi den kan ogsaa findes mange Steder i Sogmenighederne. Den grundtvigske Forkyndelse er jo ogsaa igen saa mangfoldig og forskelligartet efter de enkelte Forkynderes Opfattelse og Karakter og ingenlunde støbt i een Form.

Som et fælles Træk i den grundtvigske Forkyndelse kan man dog vist nævne, at den drejer sig om Guds Ord og Menneskehjærtet. Vi tror, at Jesus Kristus vilde, at de to skulde finde hinanden (Lignelsen om Sædemanden). Derfor maa vi forkynde, hvad Gud giver os, og hvad Hjærtet trænger til, naar det forstaar sig selv.

Paulus siger et Sted, at Gud har indrettet Verden og givet Mennesker her paa Jord deres særlige Vilkaar (Grænserne for deres Bolig), for at de skulde føle sig frem, om de dog kunde finde Gud, skønt han ikke er langt borte fra nogen af os.

Disse Ord blev talt til Hedninger, og det kunde synes dristigt, i hvert Fald naar vi er vant til at høre Præster i vort gamle kristne Land tiltale og omtale deres Menighed, som var den halvt eller helt hedensk og langt borte fra Gud.

Men i de frie Kredse, hvor Mennesker — som paa Areopagos — kommer af egen fri Vilje og efter indre Tilskyndelse, har vi faaet Mod til at forkynde Evangeliet ud fra denne Forudsætning, at Gud er ikke langt borte fra os, men Jesus Kristus vil være til Stede, hvor to eller tre forsamles i hans Navn, og hans Ord og Helligaand vil mødes med os og virke blandt os og i os, selv om de ydre Resultater deraf kan være vanskelige at paavise, og selv om vi bestandigt vedbliver at være Syndere.

Denne Forhaandsindstilling bærer i sig en dyb Ærbødighed for det sandt menneskelige, en Bevidsthed om Guds billedet og derfor et Haab om Frelse for selv den mest forkomne Sjæl. I sin Sang: Naar vi ser paa Himmeldybet — gengiver Grundtvig Guds Tale om Mennesket saaledes:

*„Fristes aarle maa og silde
han, som har de bedste Kaar,
tit og rædsomt sig forvilde,
før han Himles Himle naar;
over Have, gennem Ørke,
gennem Synd og Død og Mørke
naar han mit Højsæde dog.“*

*Det er alle Tidens Gaade,
det er alle Djævels Gru,
at Jordklimpen Gud i Naade
kommer faderlig i Hu,
saa af Smilet hos den spæde
gennem Sorg „vor Herres Glæde“
klækkes ud og elskes op.*

Det er det dobbelte Evangelium, at vel er der stor Hjælp at finde for den, der gaar ind under Livets Vilkaar med Vilje til at leve det efter sin høje Byrd og Guds Kald, men der er ogsaa Frelse at finde for den, der har forvildet sig bort fra Gud i Sydens Ørken. Jesus var Tolderes og Synderes Ven, opsøgte de fortabte, for at ogsaa de kunde gaa ind til vor Herres Glæde og vække mere Glæde i Himmerig end alle de retfærdige. Den Trøst maa ogsaa fastholdes i vor forvildede Tid, mens vi tillige gør alt for at retlede de vildfarne og føre dem tilbage til Hjemmet.

Dette Menneskesyn giver ogsaa andre Tanker om Frelse for de Slægter, som levede før Kristi Komme til Jord, og for de mange sidenefter, som ikke har faaet Lejlighed til at møde Frelsens Evangelium. Ogsaa blandt dem vil ethvert værdifuldt Menneskeliv faa sin Evighedsbetydning. Det er betegnende — hvad Biskop Rørdam har betonet — at ifølge Skriften er det Dommedag og ikke Menneskets Dødsdag, som bringer den endelige Afgørelse, saa vi sætter vort Haab til det Troens Ord, at han kommer igen for at dømme levende og døde, ser det som Frelsens Fuldbyrkelse for alle Slægter, og forstaar derfor, at vor Verden ikke skal være en færdig Verden og Mennesker iblandt os, unge og ældre, ikke færdige Mennesker.

Jeg oplevede engang, at Spørgsmaalet om Kristendommen en lang Tid gærede i en Mand, men midt under Brydningerne rev Døden ham bort. Jeg tvivler ikke om, at Guds Arbejde med ham fortsattes; og saaledes med mange. Vore Tanker kan kun naa et kort Stykke ind i Guds Kærlighed, men dog saa langt, at vi ser hans store Langmodighed over os Syndere. Saa skal vi heller ikke være saa ivrige efter at fælde Dom som den Præst, der en Nytaarsdag sagde: „Jeg tænker paa, hvor mange af jer her i Kirken der om et Aar er i Helvede“! En saadan Tankegang kan ikke blot en Tid føre ud i rastløs Missioneren, men ogsaa til sidst føre til Haabløshed og Menneskeforagt, saa alting gaar i Staa. Paa den anden Side er det ikke Dovenskab og Ligegyldighed, der ligger bag vor Forkyndelse af Frelsens Vilkaar, men et større Haab i Tillid til Guds Magt og Kærlighed trods vor egen Skrøbelighed.

Jeg nynner tit de to Vers af Grundtvigs Gravsalm: Med Sorgen og Klagen . . .

*O, glem ej, at Hytten, som hælder,
som raver og synker i Grus,
sin Brøst vel med Rette undgælder,
men bygtes dog til et Guds Hus!*

*Guds Ord, det gaar aldrig af Minde,
det hørt og troedes der,
og tit har de leget derinde,
Smaa-Englene, Gud haver kær.*

Saadan tør vi tro paa Guds Gerning, hvorved „Muldets tunge, mørke Gaade klares af Guds Herlighed“ (Salmer 379).

En anden Ejendommelighed, som jeg særlig har mødt i grundtvigske Kredse og under de frie Kaar, er Sansen for Ægthed i Menneskeliv og Kristenliv. Kun det ægte respekteres. Derfor synes man ikke om, at en ung Præst taler langt ud over, hvad der er naturligt for hans Alder. Om han har lidt eller meget at give, er ikke Hovedsagen, blot det er ægte. Det er os inderligt imod, at han afleverer en lang Tale, der maaske er meget rigtig, men —!

Megen Veltalenhed kan være til Hinder; vi sidder tit og ønsker, at Taleren maatte famle efter Ordene, naar de saa blot kom fra Hjærtet. Det samme gælder i Samtale og hele Færd: Ja, tal nu sandt om smaat og stort og jævnt om alt det høje!

Denne Sans for Ægthed er især værdifuld nu, hvor mange er fødte Talere og i deres Organisationer øver Veltalenheden, ogsaa ofte i det, man kalder kristeligt Arbejde for Børn og unge. Det kan blive til, hvad Jakob Knudsen kalder Prædikerads, og gøre mere Skade end Gavn. Tit var det nok bedre blot at synge en god Salme.

I Forkyndelsen af Frelsen har vi ikke været stærke i at udmale de mange Farer og Fristelser, vi skal frelses fra. Vi har en Sjæl, der skal bevares og ikke sættes til, derfor skal vort Arbejde med og Færden blandt Mennesker gaa ud paa, at Hjærtet skal bevares og ikke blive tomt og fattigt, men have sin Sjæleføde.

Men Kernen i al Kristenforkyndelse er dog Budskabet om det, vi frelses ved og til: Guds Naade i Jesus Kristus, vor Herre. Vi spørger da først efter Ordet, som giver Frelse til vor Slægt i Dag. Kun Menigheden kan give Svaret; og det er: Livets Kilder findes i Daab og Nadver. Menighedens Grundvold, hvorpaa vi bygger vor Vished om, at vi er Guds Børn, er Guds levende Ord, som møder os i Daaben. Mangfoldige er de Virkninger, som følger deraf, først og fremmest Bekendelsen, Forkyndelsen og Lovsangen. Og man bør ikke forveksle disse Virkninger med selve Guds Ord. Deraf udspringer igen et Vidnesbyrd.

Det ældste kristelige Vidnesbyrd har vi i det nye Testamente, hvor Apostelpenne tegnede Herrens Liv med himmelsk Kunst, som Grundtvig udtrykte det. Derfor vender Menigheden stadig tilbage til dette Vidnesbyrd og Fortællingen om, hvad Jesus sagde og gjorde.

Iøvrigt er Bibelsynet ogsaa i de frie Kredse saa forskelligt, at der ikke kan siges ret meget fælles om vor Forkyndelse deraf. Dog er der vist Enighed om, at Jesus Kristus giver os som det evige Liv et personligt Liv med Gud i hans enbaarne Søn, og at dette Liv møder os i Ordet i Menigheden. Derfor er Evangeliet med Rette kaldt Herrens Røst, som vi synger i de to dejlige Salmer: Herrens Røst er over Vandet — og: Herrens Røst, som aldrig brister. Ordet der er Kilden til al kristelig Skrift og Tale og giver Kraft til Bekendelse og Lovsang.

I Omfang skal der ikke tales saa meget om Menneskehjærtet og dets Tarv, men des mere om Ordets og Aandens Gerning, som skal lyse for os i Straaleglans gennem Ordenes Fylde og Lødighed, som det hedder i Sangen (Kristi Kirke til Dana, Salmer 621):

*„Altid man mig kender bedst,
naar i Dagingen det kimer
til en hellig Glædesfest,
som med Verden ej sig rimer,
holdes kun, hvor Tro og Haab
jubler over Barnedaab.“*

Nu er det tit saadan, at Forkyndelsen af Evangeliet bliver borte mellem mange overflødige Ord, mens Hjærtets Lys og Varme træder tilbage for overflødige Gentagelser. Det er mig en Sorg, at mens Grundtvig talte saa klart om, hvad Gud har givet, og satte det gudgivne og det menneskegroede hver paa sin rette Plads, saa er der saa mange af hans Disciple nu, der paa Grund af et uklart Bibelsyn gør Forkyndelsen til Tekstaflæsning og tror at ophøje Bibelen derved, mens de tværtimod berøver Bibelordet dets Friskhed. Det uklare Bibelsyn fremmer Sammenblandingen af Tro og Tænkning, thi den frie Stilling til Bibelen er i Virkeligheden nødvendig for en god Teologi. Først naar den trænger igennem, saa Evangeliet maa gaa gennem personlig Tilegnelse og Livets Prøve, før det bundfældes i Erkendelse, kan der blive Baggrund for en kristelig Tænkning, der kan føre til Teologi.

Jeg kan nævne et Eksempel paa en saadan kristelig Tænkning, der er udsprunget af Livet i Menigheden. Tanken drejer sig om Daaben, den inderlige Sammenhæng, der er mellem det Menneske, der skal frelses, og Daaben som Begyndelse til Frelsen. Mennesket bestaar af noget synligt og noget usynligt, Legeme og Sjæl, og Ordet, som forbinder dem. Ogsaa Daaben bestaar af noget synligt og noget usynligt, af Vandet og Aanden, og Ordet, som forbinder dem. Denne Tanke fører os da til Menigheden som Ordets Værksted. Der virker Aanden, skaber og samler og opbygger. Hos kristne Mennesker findes der mange Fejl og Mangler; men naar Aanden forener os i Menigheden, raades der Bod derpaa, i Fælleslivet naar de Kristne Virkeliggørelsen af Guds Maal.

Det finder sit stærke Udtryk i Grundtvigs Salmer om Helligaanden og Menigheden: I al sin Glans nu straalers Solen, O Kristelighed, Lyksaligt det Folk, Tør end nogen ihukomme — og mange flere.

Ved Fornyetelsen af det grundtvigske Aandsliv vil det derfor være af den største Vigtighed, at vi kan forkynde alt det, der ligger gemt i Ordet Menighed. Og da vi allerbedst kan udtrykke vort Liv i Gud gennem Lovsangen, vil det blive Grundtvigs Pinsesalmer, som skal lyse og varme

allerstærkest for os og bære vor Forkyndelse ud blandt Mennesker og ind i Hjærterne. Om dem gælder det i høj Grad, at „som ny igen bli'r den gamle Sang, saa tit en Mand den af Hjærtet synger“; og det gør vi, naar vi synger ud af Glæden over det Troens og Haabets og Kærlighedens Ord, hvormed Gud begyndte sin Gerning med os til Frelse.

Men vor Forkyndelse af Kristus skal ikke blot dreje sig om, at han kom i Tidens Fylde og kommer nu i sin Menighed. Vi skal ogsaa forkynde ham som den, der kommer fra Himlen for at dømme levende og døde. De første Kristne levede stærkt i Troen paa Kristi Genkomst, og naar den Tanke er saa sjældent fremme mellem Nutidskristne, naar vi har saa svært ved at tale derom, skyldes det nok, at vi er saa svage i Troen og Glæden ved Gudslivet. Vi kan vel ikke selv skabe den Tanke eller Tro i vort Hjærte, men vi kan finde Hjælp i Apostlenes Tale derom; den kan være med til at vække vort Haab. Naar der f. Eks. siges, at der skal komme en ny Himmel og en ny Jord, noget hjemligt og dog nyt, saa kan vi glædes derved i Lyset af det Jordeliv, vi trods alle Brøst er glade ved og ikke kan taale at miste. Maaske er det mest ældre Mennesker, som trøstes ved den Tale. De vil ogsaa glæde sig ved saadanne Ord om det evige Liv: Der skal ikke være Graad eller Pine eller Smerte, alt skal være nyt.

Der vil ogsaa være en særlig Glæde ved Tanken om Fælleslivet i Himlen for dem, der hernede har kendt Glæden ved Menighedens Fællesskab og længtes efter, at det skulde blive fuldkomment der, hvor ingen Synd eller Fejl mere skal stille sig skillende mellem Mennesker indbyrdes eller mellem dem og Gud. Vi kan kun dunkelt forstaa det, Paulus udtrykker saadan: Hvad intet Øje har set, og intet Øre har hørt, hvad der ikke er opkommet i noget Menneskes Hjærte, det har Gud beredt for dem, der elsker ham. Vi ser ind i noget, der paa een Gang er i Slægt med det bedste, vi kender her, og dog langt rigere og større. Derved bliver Evigheden hjemlig for os, samtidig med at nye Udsigter aabner sig og forener Fremtiden med Nutiden.

Saadan bliver det sandt for os, naar vi synger:

*Saa rejse vi til vort Fædreland,
dèr ligger ej Dag i Dvale,
dèr stander en Borg saa prud og grand
med Gammen i gyldne Sale,
saa frydelig dèr til evig Tid
med Venner i Lys vi tale!*

NADVERFÆLLESKABET

Af Niels Dael.

Den grundtvigske Vækkelse begyndte med et Gennembrud ind til Daabens Herlighed, som prægede hele Guldalderen i denne Vækkelse. Grundtvig saa paa den danske Menighed som en Daabsmenighed, saadan som han ogsaa mente, at den sjette Menighed i Aabenbaringsbogen var en Daabsmenighed, hvor Forkyndelsen særlig vilde samle sig om dette Naademiddels Herlighed med en inderlig Tak til Gud, der havde stillet denne barnlige Menighed med de smaa Kræfter overfor en aahnet Dør, hvor det var saa let og trygt for den at vandre ind i Fællesskabet med den store hellige, almindelige Menighed.

Men Dagen er nu skredet saa langt frem, at vi allerede begynder at skimte Ejendommeligheden ved den syvende og sidste Folkemenighed her paa Jorden, der som *sit* Særkende skal faa det store Lys over Nadverens Herlighed. Men ligesom den syvende Menighed vil arve Velsignelsen af, hvad den sjette Menighed har oplevet og tilegnet sig, vil der ogsaa kastes Lys tilbage til den sjette Menighed af den Herlighed, som er den syvende Menigheds Ejendommelighed: det stærke Lys over Nadverens store Rigdom og en helt anderledes stærk Brug af Nadveren.

I den syvende Menighed vil absolut hele Menigheden samlet gaa til Alters. Den vil ogsaa meget tiere samles for at gaa til Alters. I de første Menigheder tales der jo om en daglig Altergang. Vi ved, at den syvende Menighed vil blive udsat for større Lidelser end de andre Menigheder, idet den som den sidste Menighed her paa Jorden vil blive udsat for de haardeste Angreb fra Menneskemorderen, for, om det var muligt, at selv de udvalgte skulde gaa tabt. For at kunne bære disse Lidelser vil det blive en hel Nødvendighed meget ofte at samles om Nadverbordet.

Jeg mindes i en af mine Menigheder en Kvinde, der led af Kræft;

jeg kom der meget tit, og vi nød Nadveren sammen; men hver Gang, naar jeg sagde Farvel, sagde hun altid: „Kom snart igen; for nu trænger jeg saa haardt til Nadveren; jeg skal bruge saa mange flere Kræfter end før.“

Overgangen fra den ene Folkemenighed til den anden foregaar jo ikke saa brat; Overgangen fra den sjette til den syvende vil ogsaa tage Tid, og det vil blive til Velsignelse for dem begge. Menighederne er jo noget levende; og derfor maa det være gennem det Liv, som Menigheden lever, at Overgangen maa ske; derfor, jo mere levende den sjette Folkemenighed er, jo kraftigere vil den syvende Folkemenighed blive. Hvor man har oplevet nye Vækkelser indenfor den grundtvigske Retning ikke mindst i den senere Tid, har det vist sig i en stærkere Brug af Nadveren. Menigheden gaar samlet til Alters; og det er sikkert Lyset fra den kommende syvende Menighed, der begynder at virke. I de samme Kredse har man ogsaa begyndt at udelade Absolutionen ved Altergangen, hvor den slet ikke hører hjemme, og hvor den sikkert har været Skyld i, at Børnealtergangen forsvandt.

Børnealtergang.

Naar de frie Menigheders Historie skal skrives, er det rimeligt, at der fortælles om Børnealtergangen, som saa aabenbart har faaet sit Gennembrud i netop disse Menigheder. Den første Børnealtergang i nyere Tid fandt jo Sted oppe i Valgmenigheden paa Mors, som da havde Rasmus Lund til sin Præst.

Under Omtalen af Morsø Frimenighed er der her nærmere berettet om de Børnealtergange, som havde til Følge, at Menigheden mistede sin Anerkendelse som Valgmenighed og siden har været Frimenighed. Maaske kan det for nogle synes mærkeligt, at Børnealtergangen ikke derefter blev almindelig i denne Menighed, men Grunden dertil maa sikkert være, at det vakte saa megen Opsigt Landet over; alle Blade skrev om den Begivenhed, som kostede Menigheden saa meget; og det har været en Hindring for en Fortsættelse. Det, at troende Forældre tager deres Smaa børn med til Alters, er en saa underlig sart Handling, at den sikkert ikke taaler for megen offentlig Omtale, endsige Kritik.

Det er min Erfaring, at ofte er det Barnet selv, der gennem megen Lidelse kæmper sig frem til Nadverbordet. Ved den første Børnealtergang, hvor jeg tjente som Præst, var det saaledes. Der var en Præste-

enke, som havde en lille Dreng, der i Aarene, inden han blev ni Aar, tit om Natten vækkede sin Mor ved, at han laa og græd. Naar Moderen spurgte ham, hvad der var i Vejen, svarede han altid, at han saa gerne vilde til Alters. Moderen led meget under dette Krav, da hun maatte forklare ham, at det var umuligt, inden han blev fjorten Aar. Saa i Aarene mellem ni og elleve blev det pludselig borte for ham, og Moderen var taknemlig for det; men da Drengen var i Elleveaarsalderen, vaagnede hun en Nat ved, at hendes lille Dreng atter laa og græd. Da hun spurgte ham hvorfor, svarede han igen, at han saa gerne vilde til Alters. Saa sagde Moderen: „Nu skal du ikke græde mere; for nu kender jeg en Mand, som jeg véd, vil tage dig til Alters.“ „Mor, vil du staa op med det samme og skrive til ham?“ sagde Drengen saa; og Moderen maatte saa midt om Natten staa op af sin Seng og skrive til mig, om de den følgende Søndag maatte komme til Høve for begge to at gaa til Alters. Det var en ualmindelig stor Glæde at se dem begge gaa i Haven før Gudstjenesten, mens den store glædelige Forventning lyste ud af deres Ansigter. Da nogen spurgte Drengen, hvad han vilde være, naar han blev stor, svarede han straks: „Jeg skal være Præst“. Men det er saa længe siden, det skete, at det allerede nu er flere Aar siden, han døde som lykkelig Sognepræst.

Men nu kom det Spørgsmaal op i mig: Hvor gammel skal et Barn være for, at man har Lov at tage det med til Herrens Bord? Der maa vel være en Grænse; helt smaa Børn kan man da ikke tage med; men hvor ligger saa Grænsen?

Da kom der en Begivenhed, som klarede noget for mig; jeg fik Grænsen sat lidt lavere, end den i Forvejen stod for mig. Det var en Farovre paa den jydsk Alhede, der i flere Aar havde stridt haardt med det Spørgsmaal at faa sine Smaabørn med til Alters. Han kom til mig og bad om Hjælp; jeg spurgte om Børnenes Alder; den ældste var en Dreng paa $8\frac{1}{2}$ Aar, han maatte da være gammel nok; den næste, en Pige paa 7 Aar, kunde jeg ogsaa nok tænke mig at tage med; men saa sagde Moderen, at der var en lille Pige paa 5 Aar, hun var nu saa ualmindelig sød, saa hun syntes da, at hun ogsaa skulde have Lov at komme med. Endelig var der en lille Pige paa 3 Aar; men hende talte de slet ikke om; og saa en Søndag mødte hele Familien til Gudstjeneste i Høve. Jeg saa nok, at den lille Pige paa 3 Aar ogsaa var med; men jeg tænkte ikke, det var Meningen, at de vilde tage hende med til Alters.

Og da de saa alle gik op til Alterbordet, var den lille tre-Aars-Pige med og sad ved Siden af sin Far; og jeg var ikke Mand for at gaa hende forbi ved Uddelingen og saaledes udelukke hende fra at være med. Hun var saa lille, at hendes Far maatte løfte hende op, for at hun kunde drikke af Bægeret.

Faderen siger, at han endnu den Dag i Dag kan mærke den usigelige Glæde, det var at løfte hende op. Bagefter sagde Folk i Høve til mig, at hvis jeg i Forvejen havde spurgt dem, om de kunde billige en Altergang med et tre-Aars-Barn, vilde de have sagt Nej; men nu, da de havde oplevet det, var de meget glade og taknemlige for, at det var sket. Det førte til, at jeg ogsaa fik en lille Hjemmemenighed midt paa Alheden at betjene for Børnenes Skyld, som jeg ogsaa efterhaanden fik flere Hjemkredse at betjene rundt omkring i Landet, særlig i Jylland.

Hvad der ogsaa kan gøre det vanskeligt for et Barn at naa frem til Herrens Bord, det er den fine Blyhed, der ligger over hele Barnets Sjæleliv. En lille Pige sagde en Søndag Formiddag til sin Far, inden de skulde i Kirke: „Far, der er noget, jeg saa gerne vil“. „Er der det, bitte Ven! Hvad er det saa, du saa gerne vil?“ „Det kan jeg ikke sige, Far.“ „Kan du ikke sige det højt, saa hvisk det til Far!“ „Ja, men det kan jeg heller ikke; du maa sige det, Far!“ Da saa Faderen hviskede hende i Øret, om hun saa gerne vilde med til Alters, nikkede hun bare saa glad. Faderen bad hende saa sige det til Mor, og han ser endnu den Dag i Dag for sig, hvordan hun saa uhyre ivrig trippede af Sted paa de smaa Ben for hurtigst muligt at fortælle det til sin Mor.

Den lille velsignede Pige døde flere Aar før Konfirmationsalderen. Det er saa mærkeligt, at af de smaa Børn, som har kæmpet sig frem til Nadverbordet, er flere døde, før de blev 14 Aar. Saaledes mindes jeg en yndig lille Pige i Frederiksborg Frimenighed. Hun var ved hver eneste Gudstjeneste til Alters; hun *vilde* med. Ogsaa hun døde flere Aar før den lovfæstede Alder for at deltage i Nadveren. Det er, som en god Engel havde hvisket til dem: Tiden er kort!

Længe inden Gennembruddet skete med de smaa Børns Adgang til Nadverbordet, var der en Præst, som havde en ualmindelig sød lille Pige, der saa gerne vilde med til Alters. Da hun fik at vide, at det var umuligt, listede hun alene ind i Kirken og knælede der, hvor Altergæsterne havde knælet under den hellige Handling. Da hun saa døde meget tidligt, trøstede Faderen sig ved, at hvor hun nu levede, kunde hun faa sit

Hjertes dybe Trang helt tilfredsstillet, hvad Mennesker her i Verden havde nægtet hende.

Fra et udmærket Hjem ovre i Jylland og netop fra et Sted, hvor den grundtvigske Vækkelse havde faaet sin skønneste Udfoldelse, rejste for mange Aar siden en haabefuld ung Mand til Amerika. Derovre blev det saa svært for ham, og andre maatte tage sig af ham. Derfra skrev han en Bøn til de danske Præster om at tage de smaa Børn med til Nadveren. „Naar vor Altergang er saa lunken og død, skyldes det, at vi lukker Børnene ude,“ skrev han.

I den ældste Kirke var Nadveren altid knyttet til Daaben; umiddelbart efter Daaben kom de døbte til Alters; men da var det jo hovedsagelig Voksne, der blev døbt. Da senere BARNEDAABEN blev almindelig, kom Spørgsmaalet om Børnealtergangen frem. Skal Børnene ligesom de Voksne ogsaa stedes til Nadverbordet umiddelbart efter Daaben?

Det synes, som man i den første Tid har brugt et Maaltid af Honning og Mælk, indviet paa en særlig Maade. Tanken var vel nok den, at Brød og Vin ikke var de spæde Børns Kost, og saa skulde man have andre Elementer for at erstatte Nadverens Brød og Vin.

Temmelig tidlig ses dog Nadveren at have været givet til smaa Børn i dens almindelige Skikkelse. Hos *Cyprian* har vi Historien om den lille Pige, som af sin Amme var ført hen til et Afgudsoffer og havde spist af Kød. Moderen, som intet vidste om dette, tog bagefter Barnet med til Alters. Først vægrede hun sig ved at tage mod Brødet og Vinen, og da hun blev det paanødt, kastede hun op.

Hvad man iøvrigt vil mene om denne Historie — *Cyprian* mente, at de to Maaltider umuligt kunde være sammen — saa viser den os i hvert Fald, at de smaa Børn blev taget med til Nadverbordet.

Augustin siger om Johs. 6,53: „Vi hører her Herren sige, ikke om den hellige Daab, men om den hellige Nadver, hvortil ingen kan komme, uden han er retteligen døbt: „Uden I æder Menneskesønnens Kød og drikker hans Blod, har I ikke Livet i jer!“ Hvem tør da vove at sige, at Børnene kan have Livet *uden* Delagtighed deri?“ Hvad mere er, han erklærer som hele Kirkens Mening indtil da, at ingen troende betænker sig paa at erklære de Børn for fortabte, som ikke har nydt Nadveren — det samme, som de strengeste nu siger om Daaben.

I den vesterlandske Kirke var Børnealtergangen almindelig til det niende Aarhundrede, ja endnu paa Karl den Stores Tid bestemtes ved

Lov, at Præsten altid skulde have Nadveren tilrede „for Børnenes Svagheds Skyld“.

Men i 1227 forbød en Synode i Trier, senere andre Provinssynoder, Børnealtergangen. I det hele lægger man Mærke til, at det er, naar de lærde Teologer samles til deres store Synoder, at Børnealtergangen hæmmes og til sidst forbydes, hvorimod Børnealtergangen styrkes og oplives ved alle Vækkelser.

Hos Husiterne var Børnealtergang almindelig ligesom hos Kelterne, hvorfra den største Indremissionsbevægelse i Europa er udgaaet.

Ved Reformationen blev der igen Plads til Børnene ved Nadverbordet. Peder Plade, vor første evangeliske Biskop, beder Folk om ikke at lade nogen Søndag eller Helligdag gaa forbi, uden at nogen fra hvert Hus gaar til Alters: „Nu du selv, nu din Hustru, din Svend, din Mø, din Dreng, din Pige, dit Barn saa tidlig som 6—7 Aar og kan sin Børnelærdom“. Ja desværre, der er Lærdommen kommen til.

Ogsaa i Østen var Børnealtergangen almindelig. Der nøjedes Præsten dog ofte med at dyppe sin Finger i Nadvervinen og væde Barnets Læber dermed. Endnu er det i den græsk-katolske Kirke tilladt at række Nadveren til de spæde Børn straks efter Daaben. Ifølge Metrofanen — fra 1630 Patriark i Aleksandria — kunde smaa Børn lige fra deres Daab faa Del i den hellige Nadver, og de maa stedes til Nadveren saa ofte, Forældrene ønsker det.

Man ser af ovenstaaende, at Østens Kirke har været mere tro mod Børnealtergangen end den vesterlandske Kirke. Længe var Konfirmationen med dens Krav om Færdigheder i Kristendomskundskab en Betingelse for Adgang til Nadverbordet i alle de Lande, hvor Konfirmationen var indført.

For den danske Folkekirkes Vedkommende er der dog sket betydelige Lempelser i dette Forhold. I 1909 siger en kongelig Anordning: „Personer over 15 Aar, som ikke er blevet konfirmeret, kan stedes til Alters efter personlig Henvendelse til deres Præst“. Videre hedder det: „I særlige Tilfælde kan ogsaa Børn under 15 Aar stedes til Nadveren uden at være konfirmerede. Er Præsten i Tvivl om, hvorvidt det er rigtigt at opfylde Forældrenes eller Barnets eget Ønske derom, bør han forhandle med sin Biskop om Sagen“.

Hvor Præsten derimod ikke er i Tvivl, kan han nu uden Henvendelse til Biskop eller andre Myndigheder tage Børn til Alters uanset

deres Alder. Og noget saadant har ogsaa været virkeliggjort adskillige Steder, et enkelt Sted endog i stort Omfang. Det er her en god Støtte, at Biskop Smith i Aalborg er en ivrig Talsmand for Børnealtergangen og hævder, at den er fuldt ud lovhjemlet i den danske Folkekirke.

Den værste Vanskelighed nu for Børnedeltagelsen er den almindelige Vedhængen ved gamle Skikke og Fordomme, den manglende Frimodighed hos Forældre og Præster, som skal træffe Bestemmelsen, og maaske ogsaa i nogen Grad den manglende Forstaaelse af, at som alt timeligt Liv straks maa have sin Næring, naar det er kommet til Verden, saadan maa ogsaa det evige Liv, som skænkes i Daaben, værnes og næres. Og da har vi ingen bedre Vej at gaa, end den vor Herre har vist os i sit Ord til Menigheden: *Gør dette til min Ihukommelse! Drik alle deraf!*

Det er hele Menigheden, der har Brug for at tage Børnene med til Alters; men det er maaske nok de frie Kredse, der lettest kan bryde Isen og begynde dermed, fordi de paa andre Omraader har benyttet den kirkelige Frihed før de andre.

Frederiksborg Frimenighedskirke.

SALMESANGEN

Af *Uffe Hansen*.

I de frie Kredse har Salmesangen betydet særdeles meget. Det hænger ikke blot sammen med, at disse Kredse er grundtvigsk prægede, har taget Arv efter vor største Salmedigter; men det hænger fra først til sidst sammen med, at Kredsene har benyttet deres friere Stilling til at skaffe sig en rigere Salmebog end den autoriserede.

Begyndelsen blev gjort i Vartov, da Grundtvig i 1845 omdelte det første lille Blad „Festsalmer“ Juledag og lod Menigheden synge to af de gamle Julesalmer, som han havde fornyet, og Mindet om hin Dags Salmeglæde forplantede sig til sene Slægter. (Se S. 44). Det blev hver ny Festdags særlige Glæde i Vartov, at der kom en ny Salme; og Glæden over denne haardt tiltrængte Fornyelse gav hele Menigheden et Særpræg, som drog mange dertil. Det er vel ogsaa i Salmesangen, at Menighedens Medvirken i Gudstjenesten faar sit stærkeste og klareste Udtryk. Vor Trang til kristelig Handling faar Udløsning derigennem paa en sund og god Maade, saa vi ikke bliver blot nydende.

Som Udtryk for Vartovsangens betagende Magt kan nævnes et af de ældste Vidnesbyrd, *Sigfred Leys* Ord om, at det hin første Juledag under „Et Barn er født i Betlehem“ var, som man hørte Gængerne gaa paa Himlens Vugge, og et nyere, fra *Oscar Geismars* Erindringsbilleder, hvor han skildrer sit Møde med Vartovmenigheden, hvor Hoff dengang førte Ordet: „Og saa fyldtes dette lave, mere end beskedne Rum endnu dengang med Laviner af Salmеbrus. Et Hav af Himmeltoner har ogsaa vantro Smaafyre paa sin Ryg. Og Salmerne selv krystede ens Hjerterod, fordi de gik ned under alle andre Jordlag til det varige, det evige.“ — „Atter et Glimt af Grundtvig, den inderste, den egentlige Grundtvig. „Naar under Sang med dit vingede Ord Sjælen af By over Stjærnerne fo'r“.“

Mange andre Vidnesbyrd kunde anføres, fra Vartov og fra andre frie og stærkt syngende Menigheder. Det var nu nok i første Række noget helt personligt, som fik Sangen i disse Menigheder til at lyde saa stærkt og betyde saa meget. De Mennesker, som her sang, var hjærtensglade, fyldte med Evangeliets Glæde, som de maatte give Udtryk for i deres Sang.

Men det havde ogsaa en saglig Grund. Det er ikke lige meget, hvad man synger. Den gamle Lovsangstone havde haft et yderst daarligt Stof at virke med i Den evangelisk-kristelige Salmebog; dens Ord passede ikke til Aanderøsten, som nu var vaagnet. De gamle Ord maatte staa op af Døde, ikke blot i Prædiken, men lige saa fuldt i Salmesangen, og en ny Sang maatte udspringe af det nye Liv, saa det blev muligt for Menigheden ret at give sig hen i Glæden derover. Kun naar Ordet virkeligt er Evangeliet, bliver ogsaa Glæden vor Salmetone.

Og dertil medvirkede da først de smaa Hefter „Festsalmer“ i Vartov, efterhaanden samlet til et Salmebogstillæg og tilsidst til en hel Salmebog, Grundtvigs Kirke-Salmebog, i hvis Spor flere andre Salmebøger er fulgt.

Papir og Tryksværte! Javel, men de døde Ting blev taget i Tjeneste af Aanden, som levendegør; Salmerne fik Liv, ja tændte Liv i Menneskehjærter, saa Tungerne glødede omtrent som den første Pinsedag.

Det blev da ogsaa i Pinsesalmerne, Højdepunktet blev naaet, i Salmer om Helligaandens Gerning og til Helligaandens Pris eller i ydmygt indtrængende Bøn til den Talsmand, som paa Jorderige med et Suk kan bedst udsige, hvad vi evig trænger til, i et Kys kan alt udtrykke, hvad for evig gør vor Lykke —.

Pinsen fik i de frie Kredse næsten lige saa fulde Kirker som Jul og Paaske og ofte endnu rigere Højtidspræg. Fra „Et Barn er født i Betlehem“ gaar der en opadstigende Linie til „I al sin Glans nu staalet Solen“.

Tidens romantiske Tonedigtere kappedes om at sætte lyse og glade Melodier til Grundtvigs Salmer, hvor de ikke passede til gode gamle Kirketoner, som endnu var i Brug. Mange af Festsalmerne var jo de gamle, som havde faaet nyt Liv og ny Klang ved Grundtvigs Gendigtning. Desværre var der ikke i Samtiden en kirkekyndig Tonekunstner, der paa tilsvarende Maade kunde forny de gamle Melodier; det fik vi først i *Thomas Laub* en Menneskealder senere; men nogle af de gamle

Toner kunde indtil videre bruges, som de var, saaledes „Et Barn er født i Betlehem“, mens andre senere kunde tages op og da viste sig at passe ypperligt ikke blot til de gamle, som Grundtvig havde „læmpet“, men ogsaa til en Del af de nye, hvori han havde fortsat den gamle Kirkesang.

Enkelte af de nye Melodier afveg ogsaa fra den romantiske Stil og fandt tilbage til det gamle Spor: Weyses til „Den signede Dag“, Lindemans til „Kirken den er et gammelt Hus“ og Berggreens til „Vær velkommen, Herrens Aar“. Og nogle af Salmerne blev fra først af sunget paa gamle Folkevisemelodier, undertiden var de ogsaa skrevet til en saadan, som Høstsalmen „Nu falmer Skoven trindt om Land“, der skulde gaa paa den Tone „Der stander et Slot i Østerrig“, kendt nu som Salmetonen „Jeg ved et evigt Himmerig“.

Men for mange smeltede de romantiske Toner i den Grad sammen med de nye Salmer af Grundtvig og andre, at de vanskeligt senere kunde gaa med til den Laubske Reformation. Saa det gælder ikke helt saa klart paa Melodiernes Omraade som paa Teksternes, at de frie Kredse har gaaet i Spidsen og været Forsangere; men vi er dog efterhaanden kommet godt med.

Salmebøgerne. Ja der kom efterhaanden mange. Grundtvigske Folk maatte slide stærkt paa deres Salmebog for at faa den opslidt, inden der kom en ny Udgave.

En og anden besværede sig vel stundom over den ekstra Udgift, naar der kom en ny Salmebog; men den ægte Grundtvigianer kan ellers kendes paa, at han med Begærlighed griber efter enhver ny Salmebog for at se, om de nu dog ikke har optaget den eller den Kernesalme, som han hidtil har savnet. Og hver Gang venter der ham nye Glæder; men ogsaa undertiden nogle Skuffelser.

Paa dette Omraade lider vi af Rigdommens Besværligheder. Selv den bedste Salmebog har hidtil ikke faaet alt det gode med. Men der er en glædelig Vækst og Udvikling, maaske ikke en jævn Udvikling, men stort set en betydningsfuld kristelig og kirkelig Vinding i de frie Menigheders Salmebøger.

Festsalmerne kom i Grundtvigs Levetid i ti Oplag, hver Gang forøget, 1. Oplag i 1850, 10. i 1870, altsaa en ny Salmebog hvert andet Aar! Siden blev Tempoet sat ned. Festsalmerne i Vartov fik tre Tillæg, det første samlet af Brandt, det andet af Monrad og det tredje af Hoff,

hvorved det naaede 506 Salmer, mest af Grundtvig. Fynske Menigheder havde andre Tillæg, et i Ryslinge, et andet i Odense, Vejstrup og Kerteminde.

Der blev ikke saa god Orden og Sammenhæng mellem Salmerne indbyrdes, naar der var anbragt en Del af dem i Tillæg. Og derfor var det naturligt, at der opstod Ønsker om en ny Salmebog med Festsalmer som Grundstamme, ordnede efter Indhold og med de bedste fra andre Salmebøger indføjet paa deres naturlige Plads.

Den første nye Salmebog af dette Præg var Brückers og Jakob Knudsens „Salmebog for Kirke og Hjem“ fra 1890, en god, men noget for lille Samling, 347 Numre, med et senere Tillæg dog 384, og den blev ikke benyttet i mange Menigheder.

Derefter kom en „Salmebog samlet og udgivet af flere Valgmenigheder“, trykt i Aarhus og især benyttet af jyske Menigheder. Den er noget større, 581 Numre, hvoraf en Del lettere Sange, men dog ogsaa et rigt Udvalg af de gode Salmer, desværre ofte skæmmet af Trykfejl.

Bedre igen er „Salmebog for Nordjyllands Frimenigheder“ fra 1924 med 605 Salmer og Sange, hvor man mærker Indflydelse af en salmekyndig Redaktør, Th. Balslev i Morsø Frimenighed.

Da han Aaret efter flyttede til Vartov, fik han Hovedindflydelse paa den nye Udgave af Grundtvigs Festsalmer, som fra 1927 afløste den gamle med de tre Tillæg. Det er en smuk og indholdsrig Bog med 575 Numre, næsten udelukkende Kirkesalmer og den overvejende Del af Grundtvig.

Omkring 1930 var der da et ret stort Antal forskellige Salmebøger i de frie Kredse, mindst syv forskellige „Festsalmebøger“ eller Efterkommere af den, og desuden brugtes den autoriserede „Salmebog for Kirke og Hjem“, især i nyere og mindre Valgmenigheder, som benyttede Sognekirker til deres Gudstjeneste.

Da flere af disse Udgaver samtidig var ved at være udsolgte, og da det jo er forholdsvis dyrt at trykke et lille Oplag, kom der et Samarbejde i Gang i en Del af de frie Menigheder for at fremskaffe en ny Salmebog, der kunde blive fælles for saa vidt muligt alle de frie Kredse. Et Udvalg paa ti Mand blev nedsat og gjorde et stort Arbejde paa at finde de bedste Salmer frem fra de brugte Salmebøger, den autoriserede iberegnet, samt fremdrage en Del brugbart Stof fra ældre Tider, især fra de tre store Salmedigteres Samlinger.

Resultatet blev „Salmer 1935“, som nu er indført i godt Halvdelen af Valg- og Frimenighederne. Med dens 641 Numre, hvoraf 33 betegnes som Sange, er der givet en meget righoldig Samling af hele den danske Salmedigtning. Bogen har da ogsaa vundet Paaskønnelse ikke blot i de frie Kredse, men ogsaa i grundtvigske Sognemenigheder og hos adskillige inden for andre kirkelige Retninger.

Den har derved ogsaa medvirket til at aabne Øjnene for, at der findes en langt større Rigdom af gode Kirkesalmer, end den autoriserede Salmebog giver Adgang til, saa det er blevet tydeligt, at der bør tages fat paa Arbejdet med en ny Salmebog for Folkekirken.

Det store Forarbejde til „Salmer“ er i det sidste Par Aar blevet udnyttet yderligere i det grundtvigske Forslag til en ny Salmebog, som vil udkomme i 1944, og derigennem kan da formodentlig den Strømning i dansk Salmesang, som betegnes ved Festsalmernes Linje, omsider komme til sin Ret i hele det danske Kirkefolks Salmesang.

Det vil dog ikke hindre, at de frie Kredse endnu længe kan se det som en særlig Opgave for dem at synge for i Danmarks Kirkekor.

EFTERSKRIFT

Ved Udsendelsen af dette Værk ønsker vi at takke alle de mange, som beredvilligt har stillet Oplysninger og Billeder til Redaktionens Raadighed. Kun et Par Menigheder er ikke blevet saa udførligt beskrevet som ønskeligt, da vi ikke har kunnet fremskaffe det fornødne Materiale. En særlig Tak til dem, der som aktive Medarbejdere har skrevet større eller mindre Afsnit af Bogen!

Asger Højmarks Sygdom har hindret ham i at have saa meget Arbejde, saa Uffe Hansen navnlig med det biografiske Stof og den fornødne Tilpasning af de forskellige Afsnit til Bogens Helhedspræg har haft Hovedarbejdet.

Asger Højmark. Uffe Hansen.

26. Marts 1944.

RETTELSER

- Side 62. Linje 13, Forstykke, læs Fodstykke.
232. L. 6 og 10. Landsraadet, læs: Landraaden.
240. Sidste L., J. N. H., læs: J. H. N.
260. L. 11 fra neden, Haderslev Menighed, læs: Frimenighed.
262. L. 8 fra neden, over for, læs: ovenfor.
270. L. 16 fra oven, ikke blot, læs: ikke her.
378. Overskriften, Valgmenighed, læs: Valgmenigheder.
396. L. 13 fra oven, Brummer, læs: Brammer.

Nis P. Lycke.

Billedet Side 236 er et Ungdomsbillede.

NAVNEREGISTER

Af Pladshensyn er udeladt en Del Navne paa Personer, som kun er omtalt i Forbindelse med den Menighed, de tilhører, eller blot nævnt i Forbigaaende. — Fremhævet Sidetal angiver, at Billedet af Vedkommende findes der.

agaard, Thorvald. 179 f.
bildgaard, Jørgine. 223, 276 f. 278 f.
gerbek, Hans. 162.
gger, Mads. 340 ff. 418 f.
hrndt, H. 246, 256.
lgreen, P. K. 424, 457.
lkærstig, Søren. 382.
mmentorp. 316.
mmundsen. 226.
ndersen, A. 56 ff.
ndersen, A. C. 321, 322.
g — Henni. 322.
ndersen, Einar. 150, 172, 173.
ndersen, Hakon Søgaard. 422 f.
g — Inge. 423.
ndersen, Jørgen. 437 f.
g — Karen. 437.
ndersen, Karl. 151.
g — Ebba. 151.
ndersen, Niels. 84, 88.
g — Theodora. 84, 88.
ndersen, Richard. 310.
ndresen, Prof. 185.
nker-Møller, Gustav. 443, 444.
g — Kamma. 443, 444.
nker-Møller, Kristian. 435 f. 476.
g — Anna. 435 f. 476.
nker-Møller, Rasmus. 447 ff. 452 ff.
Appel, Cornelius. 158 f. 205, 230 f. 232 ff.
236, 243 f. 249, 254 f. 267.
g Appel, Kjestine. 234.
Appel, Erik. 238 f.
Appel, Hans. 205 f. 235, 464, 478, 479.
Appel, Jacob. 274, 291, 322.
og — Ingeborg. 282 ff. 285.
Appel, Mathias. 234 f.
Arnfred, J. Th. 277, 286, 287.
og — Karen. 287.
Baggesen, Lille. 163, 216.

Bak, Karl. 183.
Balslev, C. F. 86, 111, 303.
Balslev, Harald. 60, 89, 90, 94, 96.
Balslev, Laurits Luja. 389.
Balslev, Th. 59 f. 61, 131, 139, 431 f. 455, 496.
og Balslev, Eva. 431, 432.
Balslev, V. B. 361.
Barfod, H. P. B. 55.
Barfod-Petersen, Clemens. 201, 464.
og — Asta. 201.
Barth, Karl. 108, 182.
Bartholdy, Chr. 36.
Bech, H. 328.
Becher, Herredsfoged. 356.
Beck, Vilh. 23, 77 f. 82 f. 88, 111, 305, 333.
Begtrup, Eline. 278.
Begtrup, Erik Worm. 457.
Begtrup, Holger. 19, 75 f. 106, 128, 308, 312, 345, 455.
Bek, Jens. 138, 144, 411 f. 413 f.
Bendix, Provst. 218.
Bendixen, Redaktør. 376.
Bendixen, Rasmus. 402, 403.
Bennike, Valdemar. 101.
Bennike, Vilhelm. 67, 71.
Bentsen, Andreas. 74, 81, 98, 99, 101, 103, 120, 186, 246, 314, 346, 351.
Bentsen, Ivar. 105, 346.
Berggreen, Komponist. 495.
Berggreen, Provst. 351.
Berggrav, Ejvind. 128.
Berntsen, Klaus. 195, 201.
Bertelsen, Gunnar. 462.
Bertelsen, J. (Jetsmark). 339.
Bertelsen, Jens. 208, 453, 459 ff.
og — Gudrun. 459 f.
Bertelsen, Johan og Hustru. 300.
Bertelsen, Marie. 307.

Bertelsen, P. J. 451.
 Bidstrup, Mathias. 145, 223.
 Birk, Okkels. 376, 475.
 Birkedal, Vilhelm. 64, 69, 80 f, 83, 163 ff,
 165, 186, 188, 214, 216 f, 228, 281 ff, 300 f,
 304, 312 f, 327, 350, 446, 463 f.
 og Birkedal, Emilie Christiane. 163.
 „Bitte Wolle“. 428.
 Bjerre, Bertel. 130, 348.
 Bjerre, Enrico. 438.
 Bjerre, J. J. 307.
 Bjerre, Jacob. 401, 419, 420 f.
 og — Marie. 420.
 Bjerre, Kristian. 122 f.
 Bjørnbak. 393 f.
 Blegvad, N. 156.
 Blicher, S. W. 303 ff.
 Bloch, Victor. 185 f, 299.
 Blædel. 406.
 Boesen, Provst. 162.
 Boesen, J. F. 242.
 Boisen, F. E. 167.
 Boisen, Fritz. 133.
 Boisen, Harald. 249.
 Boisen, Lars Nannestad. 190.
 Boisen, Peter. 190.
 Boisen, P. O. 50, 190.
 Boisen, Poul. 145, 190, 192, 194, 197.
 Bonnevie. 98.
 Borch. 417 f.
 Borup, Johan. 303, 314.
 Brahm, Georg. 441.
 Brammer. 379, 396, 424.
 Brandt, C. J. 45, 53, 54 f, 62, 303, 317, 495.
 Brandt, J. S. 162, 216, 339, 373.
 Brandt, K. G. 55, 208, 317.
 Brandt, Sven U. 317, 318.
 og — Karen Margr. 318.
 Bredsdorff, Harald. 110.
 Bredsdorff, Ths. 110, 272.
 Brodersen, A. P. 284, 460.
 Brummer, Arkitekt. 172, 177, 360.
 Bruun, F. R. H. B. 136, 381, 382.
 Brücker, V. 301 ff, 310, 314, 412 f, 496.
 Bugge, Erling. 130 f.
 og — Anna. 130.
 Bukh, Peder. 324, 398.
 og — Metha. 324.
 Bundgaard, Niels. 362.
 og — Kristina. 362.
 Burchardi, Adolf. 63, 78 f, 81.
 Busck, Gunni. 43, 48.
 Bøgeskov, Johan. 152.
 Bøgeskov, Ludvig. 459.
 Bøjlesen, Kathrine. 271.
 Bønløkke, Ingvar. 324.
 Båge. 276, 396.
 Carlsen, Godsejer. 17, 82.
 Caroline Amalia. 42, 214.
 Carstensen, H. 59, 60, 432.
 Carstensen, N. F. 153.
 Cederfeld de Simonsen, 428 f.
 Christensen, A. Drewsen. 353.
 Christensen, Henrik Dons. 290.
 og — Estrid. 290.
 Christensen, J. C. 358, 389, 420.
 Christensen, F. V. 142, 458.
 Christensen, K. 434.
 Christensen, Ville. 415, 416.
 og — Henriette. 415.
 Christensen, Vejby. 460.
 Christian den Ottende. 214.
 Christian den Niende. 166.
 Christiani. 154.
 Clausen, Emil. 133.
 Clausen, H. N. 16.
 Clausen, Johan. 55, 70 f, 75 f, 149, 197 ff,
 206 ff, 213, 289.
 og Clausen, Herdis. 70 f, 198, 289.
 Clausen, Johannes. 156, 167, 170, 254.
 Clausen, Skat Rørdam, 149, 213, 289 f,
 464.
 og Clausen, Elisabeth. 149, 289 f.
 Clausen, V. B. 346, 351 f.
 Clausen-Bagge, N. 44, 183, 328, 329 ff,
 335 f.
 og Clausen-Bagge, Marie. 329.
 Clemmensen, A. 66.
 la Cour, Poul. 281, 283, 285, 287, 312 f.
 Dael, Niels. 11, 75 f, 123, 124 f, 140, 160,
 239, 248, 268, 270 f, 274, 423, 436, 438,
 443, 486.
 og Dael, Martine. 123.
 og — Amelie. 128, 129.
 Dahl, Anders. 384.
 og — Marie. 384.
 Dahl, P. 389.
 Dahlstrøm. 445.
 Dal, A. Kr. Povlsen. 185, 425 f, 430.
 Dalsgaard, Christen. 48, 428.
 Deichmann, Provst. 339.
 Dinesen, Rasmus. 118, 122.
 Dissing, Anders. 428.
 Dolleris, Forstander. 410.
 Dreyer, C. E. 339.
 Due, Esper. 152.
 Dyrholm, Martin. 468.
 Døcker, Aa. Br. 70, 219 f.
 og — Ingrid. 219 f.
 Ebbesen, Præst. 252.
 Ebbesen, Niels, Lærer. 313 f, 318.
 Elbek, Helge. 461 f.
 og — Lilly. 461 f.
 Eller, Edv. 323 f.
 Engelstoft. 195, 204, 218.
 Eriksen, Farver. 400, 401 f.
 og — Fru. 400, 401 f.
 Eriksen, Jørgen. 226, 265 f, 270, 476.
 og — Dorothea. 266.
 Eskesen, A. B. 70, 295, 296 f.
 og — Valborg. 296.
 Eskesen, Morten. 204, 206, 242.
 Estrup, J. B. S. 55, 63, 135, 143, 169.
 Estrup, Præst. 448.
 Faber, Chr. 204 f.
 og — Sophie. 204.
 Fangel, F. K. 364, 369.
 Fejlberg, H. F. 270, 281, 285.
 Fenger, P. A. 43, 163, 186.
 Fenger, H. M. 64.

Fenger, Sven. 288 f. 324, 408.
 og — Ida. 289.
 Find, Ludvig. 310.
 Fledelius, Præst. 332.
 Fog, Biskop. 66.
 Fogh, Præst. 301.
 Fønnesbech-Wulff, H. 103, 104 f, 107.
 og — Laura E. 104 f.
 Frandsen, H. P. 425 f.
 Frandsen, Hans. 119, 125.
 Frandsen, Frands. 125, 471 f, 478.
 Frandsen, Peder. 383.
 Frank, Andrea. 437.
 Frederik den Sjette. 40, 42, 214.
 Frederik den Syvende. 166, 229.
 Frederiksen, Frede. 387 f, 436 f.
 og — Ingeborg. 387 f, 437.
 Frederiksen, Søren. 453 f.
 Friis-Berg, Fr. 110.
 Frijs, Greve. 167 f.
 Gaard, Niels og Hanne. 154 f.
 Gabe, Ludolf. 64.
 Gad, J. C. S. 296.
 Gad, P. J. 249 f.
 Gandrup, Richard. 442.
 Geertsen, Niels. 441.
 Geismar, Eduard. 192.
 Geismar, Oscar. 190, 192 f, 405, 493.
 og — Olga. 192.
 Gelting-Hansen, Erik. 109 f.
 og — Inger Marie. 109 f.
 Gjørup, Knud. 322 f.
 Glud, Kristian. 356, 418 f, 420.
 Gosse, Edmund. 49.
 Gram, H. B. 163.
 Gram, Mads. 237, 240.
 Gregersen, Hans. 54, 64, 71, 465.
 Grell, Magnus. 155, 156 f.
 og — Misse, 156 f.
 og — Rosa. 158.
 Grosen, Jens. 405.
 Grosen, Maren. 398, 405.
 Grosen, Uffe. 106 f.
 Grundtvig, Asta. 47.
 Grundtvig, Elisabeth. 46.
 Grundtvig, Fr. Lange. 47, 189, 236.
 Grundtvig, Johan. 43.
 Grundtvig, Marie. 46 f.
 Grundtvig, N. F. S. 5, 9, 15 f, 21, 23 ff,
 39 ff, 45, 48, 50, 53, 62, 67, 86, 96, 108,
 163, 167, 177, 182, 185, 186 ff, 196, 215 f,
 221, 229 f, 232, 243 f, 300, 302, 304, 308,
 327, 330, 332, 340, 343, 356, 363, 384, 392,
 406, 408, 424, 430, 482 ff, 386, 493 ff.
 Grundtvig, Svend. 43.
 Grøn, Christen, 381.
 Grønborg, Anders Th. 412.
 Grønborg, Jens Peter. 457.
 Grønborg, Ove. 457.
 Grønbæk, Kjeld. 376 f.
 Gudme, Provst. 396.
 Götzsche, C. V. 284, 306.
 Hagen, L. C. 81, 186, 187, 225, 249.
 og — Fru B. 187.
 Hagerup, Arkitekt. 256.
 Hald, Provst. 164.
 Hammerich, Fr. 300.
 Hammerich, Martin. 300.
 Hammershaimb, Provst. 135.
 Hansen, Andreas. 145, 149, 150 f.
 og — Ingeborg. 150.
 Hansen, Constantin. 21.
 Hansen, Emil. 177 f.
 Hansen, Folke Trier. 275.
 Hansen, Fr. 282 f, 285, 466, 467 f, 470 f, 478.
 Hansen, J. 74, 122.
 Hansen, Johs. Lomholt. 347 f.
 og — Henny. 347 f.
 Hansen, Kristen. 162, 164, 215 f, 242, 244.
 Hansen, Niels. 119, 217.
 Hansen, Povl. 101, 106 f.
 og — Sigrid. 101.
 Hansen, Uffe. 15, 33, 95 f, 493.
 og — Marie. 95.
 Hansen, Vald. 115 f.
 Hansen, Vilh., Provst. 428.
 Hansen, Vilh. 314, 315 f, 329.
 og — Jutta. 315.
 og — Emilie. 315, 319.
 Hansted, R. S. 460.
 Hass, Ludvig. 225, 249.
 Hasselbalch, Forstander. 316.
 Hassenfeldt, Præst. 328.
 Hauge, Hans Nielsen. 383.
 Heiberg, Provst. 358.
 Heiberg (Kirkehelsinge). 77.
 Heiberg (Vrejlev). 458.
 Hejlesen, J. Chr. 71, 73, 76, 353.
 og — Gertrud. 70.
 Helmig, Eliith. 336.
 og — Gerda. 336.
 Helms, Gustav. 193.
 og — Gunhild. 193.
 Helms, Otto. 309 f.
 Helms, R. 309.
 Helveg, Fr. 101, 286, 300.
 Helveg, Ludvig. 53, 163, 203 f, 212, 286.
 Helveg, Thorvald. 87, 100, 101 f, 112, 155 f,
 335.
 og Helveg, Ane Cathr. 101.
 Helweg, Axel. 281—86, 292, 294, 328.
 og — Talitha. 286.
 Helweg, Halvdan. 107, 110, 112 f, 157 f,
 333.
 og Helweg, Ellen Margr. 112.
 Helweg, L. 468.
 Henningsen, H. C. 475.
 Henriksen (Balling). 417.
 Henriksen, B. C. 430, 458.
 Hermansen, Carl. 178, 180 f.
 og — Elsebeth Susanne. 180.
 Hestbech, Erik. 350.
 og — Mariane. 350 f.
 Hey, V. A. 302.
 Himmelstrup, Georg. 430.
 Hjortkjær, C. C. 286.
 Hoff, V. J. 55, 56 f, 77 ff, 81 ff, 98 ff, 121,
 171, 304, 396, 493, 495.
 og Hoff, Betty. 81.
 Holm, Fr. 328, 361, 376.

Holm, Harald. 63 f.
 Holm, Poul Holst. 376.
 og — Edith. 376.
 Holm, William. 78 f, 91.
 Holstein, F. A. 118.
 Holten. 378, 379 f.
 Horstmann, P. F. 173.
 Hostrup, Helge. 76.
 Hostrup, J. Chr. 64, 73 f, 127, 286, 378,
 380, 407.
 Høeg, Præst. 358.
 Høgsbro, Sofus. 169.
 Høgsbro, Svend. 135.
 Højbjerg, C. P. 139.
 Højby, J. R. 479.
 Højmark, Asger. 23, 392, 401 f, 403 f, 408,
 454 f, 465 f, 480.
 og Højmark, Marie. 403.
 Højmark, Kr. 398 f, 401.
 Hörlück, N. D. 242, 250.
 Ifversen, Julius. 94.
 Ingemann, B. S. 17, 46.
 Ingerslev, Ludvig. 208 ff, 415, 418, 432.
 og — Gunild. 208 f.
 Ingerslev, P. A. 329, 373.
 Jacobsen, Arkitekt. 251, 262.
 Jacobsen, C. J. 250.
 Jacobsen, J. 337.
 Jansen, C. H. E. 457.
 Jensdatter, Magdalene. 18.
 Jensen, Arkitekt. 205.
 Jensen, Provst. 80.
 Jensen, C. A. E. 425.
 Jensen, Chr. 466, 468, 479.
 Jensen, Engel. 323.
 Jensen, J. N. 362, 479.
 Jensen, J. P. 368.
 Jensen, J. P. 87 f.
 Jensen, Jørgen. 454 f.
 og — Gertrud E. 454.
 Jensen, Jørgen. 383 f.
 og — Karen. 383 f.
 Jensen, Kay Kirkegaard. 151, 152 f.
 Jensen, Lønborg. 277.
 Jensen, Mads. 253, 255, 262, 264.
 Jensen, Marius. 75, 139, 142 f, 458.
 og — Christine. 142.
 Jensen, Mikkil. 30.
 Jensen, N. A. 247 f.
 Jensen, N. J. 356, 358 f.
 Jensen, Peder. 330.
 Jensen, Ryge. 381.
 Jensen, Torben. 174, 471, 478, 479.
 Jensen Klint. 346.
 Jensen Sinning. 318.
 Jensen Sønderup. 445, 452, 453 f.
 Jepsen, J. P. 421.
 Jepsen, Lorenz. 268 ff.
 Jespersen, E. 351, 366, 372.
 og — Dagmar. 372.
 Jespersen, Karl. 146 f, 148, 151, 476.
 og — Ellen. 148.
 Jessen, Jes Anton. 294, 339 f, 341 f. 351,
 353, 356, 358.
 og — Vilhelmine. 341.
 Jungersen, Fr. 54 f, 63 f, 69 f, 74 f, 145,
 147, 219, 296, 414.
 og — Regitze Sofie. 70.
 Juul, Kristian. 388, 475.
 Jørgensen, Præst. 419.
 Jørgensen, Anders. 87.
 Jørgensen, Hans og Johanne. 304, 310.
 Jørgensen, Hjalmar. 175 f.
 Jørgensen, Jens L. 247, 250, 251.
 og — Poulina. 250.
 Jørgensen, Jordt. 271.
 Jørgensen, Jørgen. 9, 115 f.
 Jørgensen, Konrad. 304.
 Jørgensen, Severin. 304.
 Jørgensen, Tormod. 307.
 Jørgensen Borup, J. 345, 348, 349.
 Kaae, Olga. 291, 298.
 Kammpp, Signe. 291.
 Kierkegaard, P. C. 167, 457.
 Kierkegaard, Søren. 68, 86.
 Kirk, Kr. 201 f.
 Kirk, Palle. 296 f.
 Kirkeby, Anton. 406, 407, 418.
 Kjær, Anders. 366 f.
 Kjærgaard, Købmand. 477 f.
 Kjølseth, N. B. 346, 352, 353.
 Klink, Rasmus. 184.
 Klinkby, Anders. 191.
 Kloppenborg, H. D. 229 f.
 Kloppenborg, Jacob. 228, 235 f, 284.
 Kloppenborg, Peder. 241, 478 f.
 Knudsen, Aksel. 332.
 Knudsen, Jakob. 24, 34, 209, 221, 306, 312,
 317, 412, 413 f, 4 2, 483, 496.
 og — Sofie. 412.
 og — Helga. 306, 317, 413.
 Knudsen, Jens Kristian. 312.
 Knudsen, Jens Lassen. 242, 303, 412, 441,
 445 f.
 Knudsen, Knud. 316.
 Knudsen, Thorvald. 175, 179 f, 290.
 og — Thora. 179.
 Koch, Carl. 85 f, 100, 125, 128, 381.
 og — Elisabeth. 86.
 Koch, Chr. Fr. 86.
 Koch, Emil. 203.
 Koch, G. 251, 320, 329, 331.
 Koch, Laurits. 94.
 Koed, P. 316.
 Koefoed, H. J. 195.
 Kokkenborg, Lange. 389.
 Kold, Christen. 162, 185 f, 196, 216, 225,
 249, 313, 385, 424 f, 446.
 Konradsen, K. D. 286, 385, 388, 419.
 Konstantin-Hansen, Elise. 307, 310.
 Konstantin-Hansen, Sigurd. 65, 328.
 Krag, Johannes. 177.
 Kring, H. 70.
 Kristensen, August. 145, 415, 453, 458 f.
 Kristensen, Marius. 71, 286, 288.
 Kristensen, Tage Rydal. 178 f.
 og — Marie. 178.
 Kristensen, (Brams) Jens. 445.
 Kristensen-Randers. 156, 401.
 Krogh, Anna. 276, 278.

Krustrup, Jens. 361 f, 365, 422 f.
 og — Agnete. 361.
 Krüger, H. A. 234, 236.
 Krøgholt, Thorvald. 316, 317.
 og — Dore. 317.
 Krøigaard, Svend. 432, 433.
 og — Julie. 432, 433.
 Kæstel, Peter. 381 f.
 Køster, Frode. 277.
 Køster, Kristian. 50 f.
 Lange, F. C. Krebs. 137 f, 147.
 og — Ingrid. 137.
 Langkilde. 167.
 Larsen, Handskemager. 54, 343.
 Larsen, Provst. 382.
 Larsen, Anders. 384.
 Larsen, Frederik. 164.
 Larsen, Kristen. 185 f, 191.
 Larsen, L. P. 128.
 Larsen, L. P. 334 f.
 og — Marie. 334.
 Larsen, Morten. 128, 140, 279, 320, 322, 328,
 357 ff, 362, 364, 367 f, 390, 418, 434, 443,
 471.
 Larsen, P. M. 111.
 Larsen, Peter (Skræppenborg el. Dons).
 215, 228 f, 293 f, 299 ff, 379, 384 f, 428,
 457.
 Larsen, Ths. 462.
 Laub, Otto. 162 f.
 Laub, Thomas. 89 f, 180, 494.
 Laurberg, Præst. 311 ff.
 Laursen, Anders. 445 f, 451 f.
 Laursen, L. J. 69, 219 f.
 Leth, Præst. 132 f.
 Ley, Sigfred. 225, 249, 493.
 Lillelund, Præst. 425, 427.
 Lind, Biskop. 429.
 Lindberg, J. Chr. 188 f.
 Lindberg, Niels. 73, 143, 188, 189, 313, 464.
 og — Clara. 189.
 Lindbæk, Jannik. 89, 90.
 og — Charlotte. 89.
 Lindeman. 495.
 Lindholm, Poul. 307 f.
 Lomholt, Nikolaj. 361, 434.
 Lorenzen, C. N. 195.
 Lorenzen, H. J. og Karen. 199 ff.
 Ludvigsen, Carl. 263.
 Ludwigs, Chr. 69, 156, 435 f.
 Lund, Jens. 215 ff.
 Lund, M. A. S. 340, 342, 356, 411, 439.
 Lund, Niels Bay. 427.
 Lund, Rasmus. 12, 83, 122 f, 134 f, 239,
 427 ff, 434, 439, 445 ff, 451 f, 487.
 og — Laura. 427.
 Lund-Sørensen, Gunner. 382.
 Lundby, J. M. 181 f, 464.
 og — Anna. 181.
 Lunddahl, Præst. 294.
 Lycke, N. 230, 235, 236 f, 247, 250, 255, 499.
 og — Kathrine. 235, 236.
 Lykke, Jakob. 139, 408, 409 f.
 og — Anna Margr. 409.
 Lørup, Niels. 351, 355.
 Madsen (Jelling). 312, 314.
 Madsen, Kristen. 143, 162, 184 f, 195, 203.
 Madsen, Oluf. 111.
 Madsen, Peder og Stine. 350, 351.
 Madsen-Mygdal, N. P. 458.
 Mallings, Vilh. 407 ff, 415.
 og — Sofie. 407.
 Maltesen, Højskoleforstander. 373.
 Marstrand, Borgmester. 114, 304.
 Marstrand, Even. 114 f, 156.
 og — Ane Sofie. 114.
 Martensen, Biskop. 83, 122, 166 f.
 Mejnert, Præst. 339.
 Milthers, V. 71.
 Moe, Carl J. 298.
 Moe, Otto. 333.
 Moestrup, Bent. 397, 398.
 og — Elisabeth. 398.
 Moltesen, L. 208.
 Monrad, Provst. 133.
 Monrad, D. G. 163.
 Monrad, J. H. 54 ff, 63 f, 171, 221, 300, 418,
 495.
 Monrad, Johannes. 156, 174.
 Moos, P. 264 f.
 Mortensen, Niels Hansen. 321, 323, 326.
 Munch, Provst. 426.
 Munck, P. Møller. 381.
 Munk, Einar og Ingeborg. 212.
 Mygind, Præst. 342.
 Mynster, Claus. 460.
 Mynster, J. P. 40 f, 118, 163, 215.
 Møller, Præst i Borbjerg. 356.
 Møller, Aage. 131, 223, 266, 272, 273, 275,
 277 f, 416.
 og — Julie. 273 f.
 Møller, Bartholdy. 380.
 Møller, Christian. 154.
 Møller, H. C. 356 f.
 Møller, Helveg. 210.
 Møller, J. P. 358, 378.
 Møller, Jutta Boisen. 379.
 Møller, Otto. 28, 69, 222, 304, 406 f, 446.
 Møller, Peder. 204, 206, 274, 479.
 Møller, Søren Anker. 128, 138, 239, 390,
 431, 439, 440 ff, 445 ff, 450 ff, 454.
 og Møller, Marie. 439, 440.
 Møller, Tage. 421, 422.
 og — Ingrid. 422.
 Möllerstedt, Ester. 128.
 Mørck, Ejvind. 87, 125, 284.
 Nielsen, Provst. 154.
 Nielsen, Fr. 460.
 Nielsen, Grønvald. 386 f.
 Nielsen, H. C. 402, 403, 419.
 Nielsen, H. P. 479.
 Nielsen, Johan. 203, 214 ff.
 Nielsen, Karl (Bøvling). 339.
 Nielsen, Karl (Aagaard). 277, 308 f.
 Nielsen, M. Mølgaard. 365 f.
 Nielsen, Magdahl. 237.
 Nielsen, N. P. 239, 252, 270.
 Nielsen, N. P. Chr. 344 ff, 351 f, 353, 367.
 og — Else. 344 f.
 Nielsen, Olav Fog, 276 f.

Nielsen, Poul. 122, 133 f, 468.
 og — Ane. 133.
 Nielsen, Rasmus. 68, 185, 203.
 Nielsen, V. Birkedal. 476 f.
 Nielsen, Valdemar. 335.
 og — Ingeborg. 335.
 Nissen, C. A. 431.
 Nissen, Jørgen. 281.
 Noack, C. W. 270.
 Noe-Nygaard, Søren. 397, 434 f.
 og — Ingrid. 397, 476.
 Nordentoft, Jens. 436.
 Nutzhorn, H. 229, 276, 283, 285, 289, 291.
 Nyegaard, Lavrids. 195.
 Nygaard, Fr. 123, 135, 195, 196, 204, 205, 464.
 og Nygaard, Elise. 196 f.
 og — Øllegaard. 197, 205.
 Nyholm, H. P. Juul. 370, 371 f.
 og — Marie. 371.
 Nyholm, K. H. P. Juul. 103, 172.
 Nyholm, Knud. 51, 55.
 Nyrop, Martin. 123, 126.
 Nørgaard, Anders. 108, 129, 199, 220 ff, 272, 274, 276, 294 ff, 306.
 og Nørgaard, Helene. 220, 295.
 Nørgaard, Jens Peter. 145.
 Nørgaard, Kr. 274.
 Nørgaard, Svend Aage. 223.
 Nørhave, Jens P. 444, 470.
 Nørregaard, Jens. 276, 396.
 Offersen, Niels. 366 f, 368 f.
 og — Else Marie. 368 f.
 Olesen, O. K. P. 297.
 Olesen, Søren. 428, 433.
 Olesen, Thorvald. 324, 325.
 og — Helga. 325.
 Olsen, Marius. 247, 248, 270.
 Paludan-Müller, B. 58.
 Paulsen, Jens. 390 f, 454.
 og — Ellen Louise. 390.
 Pedersen, Arne Brandt. 462.
 Pedersen, Edvard. 211 f.
 og — Margrete. 211 f.
 Pedersen, Henrik. 172.
 Pedersen, Niels. 477.
 Pedersen, Ole. 419.
 Pedersen, P. J. 428.
 Pedersen, Peder. 478 f.
 Pedersen, Rasmus. 217, 218 f.
 og — Signe. 218 f.
 Petersen, Anne Marie. 116, 193, 332, 435 f, 449.
 Petersen, Knud. 282.
 og — Marie. 285.
 Petersen, Niels. 105 f, 108 f.
 og — Kirstine. 108.
 Petersen, P. N. 128, 156.
 Petersen, P. H. 173.
 Petersen, Petrea. 446 f.
 Petersen, Thade. 226, 233, 250, 258, 259 ff.
 og — Ida. 261.
 og — Ingrid. 259, 261 f.
 Petersen-Bønding, G. Chr. 371 f, 437.
 og — Kristine. 372.
 Pio, Frederikke. 384.
 Plesner, Jul. 286.
 Pontoppidan, Dines. 170, 301.
 Pontoppidan, Morten. 73 f, 143.
 Poulsen, L. B. 216, 230, 235, 242, 243 ff, 250 f, 262 ff, 268, 305.
 og Poulsen, Kjestine. 247.
 og — Marie. 247.
 og — Hanne. 248.
 Povlsen, Alfred. 170, 174, 314 f.
 Povlsen, Karl. 151, 169, 170, 285, 305, 314 f, 350 f, 414.
 og Povlsen, Marie. 169, 170.
 Povlsen, Thv. 156, 331.
 Rasmussen, (Haasum). 417.
 Rasmussen, Arboe. 361.
 Rasmussen, Mindedal. 199, 213, 375.
 Rasmussen, Søren og Sofie. 84.
 Ravn, Andreas. 378.
 Redøhl, Z. A. V. 111 f.
 Reedtz, Holger Chr. 47.
 Refshauge, P. J. 261.
 Refslund, Bunde. 242, 244.
 Richter, John. 282.
 Riemann, P. J. S. 328.
 Rimestad, Chr. 355.
 Roed, J. 99.
 Roed, Holger. 99.
 Rolver. 296.
 Rosendal, Axel. 181.
 Rosendal, Knud. 262 f.
 Rosenkjær, Jens. 291.
 Rud, A. J. 149, 199.
 Rønne, C. F. 119, 133.
 Rønne, Karl. 74, 120, 121, 132 f.
 og — Fanny. 121.
 Rønne, Jørgen Falk. 208.
 Rønne, Peter. 111, 119 f, 441.
 Rønning, F. 45, 55.
 Rørdam, Hans. 136.
 Rørdam, Peter. 48, 196.
 Rørdam, Skat. 71, 119, 144 f, 306, 313, 481.
 Rørdam, Thorkild Skat. 173, 174 f.
 og — Charlotte. 174.
 Sandvad, S. K. K. 328.
 Scavenius, J. F. 55, 63, 135.
 Schaumann, Maler. 355.
 Schiøler, T. L. 110, 436.
 Schiørring, Præst. 122.
 Schmidt, J. H. 261, 265.
 Schmidt, M. P. 158, 159 f.
 og — Kristine. 159 f.
 Schou, J. N. 320 f.
 Schouby, Præst. 417.
 Schroeder, Rolf. 284.
 Schrøder, Fr. 261.
 Schrøder, Ludvig. 121, 123, 229, 232 f, 250, 276, 281 ff, 302, 305, 312 f.
 og Schrøder, Charlotte. 284, 286.
 Simonsen, A. 364, 365, 372.
 og — Fru. 365.
 Skau-Petersen, Marie. 225, 226.
 Skjold, Peder. 177 f.
 Skovgaard, Joakim. 66 f, 88, 91, 104, 153, 360 f.

Skovgaard, Niels. 51, 62, 66 f. 76, 291, 310, 343.
 Skovgaard, Ole. 153.
 Skov-Kirsten. 456 ff.
 Skovmand, Helge. 131.
 Skovrup, Kr. og Hustru. 178.
 Skriver, M. 210, 212, 479.
 Skrumsager, J. H. N. 229, 231 f. 235, 237, 240 f. 250, 284.
 Slamberg, Præst. 411 f.
 Smidt, Agnes. 247, 460.
 Smith, D. 492.
 Sodemann, Provst. 144 f.
 Spleis, C. 378, 457.
 Stensig, Lærer. 379 f.
 Stevns, Niels Larsen. 66 f.
 Sthen, H. C. 23.
 Storbjerg, Niels. 341 f. 349.
 Strøm, Præst. 464.
 Stubkjær, Anders. 379.
 Styhr, Minister. 306.
 Sulger, C. V. 153.
 Svane, Ole Henrik. 143, 162, 184.
 Svejstrup, Hans. 158, 228 ff. 253, 281, 305, 311 ff.
 Svendsen (Jelling). 311, 327, 451.
 Svendsen, Chr. 239, 240, 447.
 og — Kirstine Marie. 240.
 Sværke, Rasmus. 161.
 og — Karen Lund. 160 f.
 Sørensen, A. K. 402, 470.
 Sørensen, Agnus. 433.
 Sørensen, C. C. 382.
 Sørensen, Holger. 404 f.
 og — Ester. 404.
 Sørensen, J. 328.
 Sørensen, J. C. 424 f.
 Sørensen, J. M. Busk. 354 f. 437.
 og — Marie. 354.
 Sørensen, Maren. 240, 268, 269 ff. 326.
 Sørensen Rasmus. 118.
 Tang, Forstander. 313.
 Teilmann, A. P. J. 339.
 Teilmann, Jørgen. 125, 305, 378, 380, 382, 387, 392 f. 394 ff. 401, 406, 411, 419, 468.
 og Teilmann, Georgia. 394.
 Teilmann, Samsøe. 398.
 Terkelsen, Enevold. 373, 374 f.
 og — Kathrine. 373, 374.
 Terkelsen, Jørgen. 458 f.
 og — Kristine. 458.
 Termansen, N. 90.
 Termansen, N. J. 83, 233.
 Thomsen, Niels P. 362, 479.
 Thomsen, Bertel. 92.
 Thomsen, Niels. 78, 79 f. 83 f. 92.
 og — Marie. 79, 83.
 Thomsen, Niels. 293, 300.
 Thomsen, Rasmus, 226, 253, 254 ff. 262, 264.
 og Thomsen, Anna Refslund. 254 f.
 Thorhauge, Otto. 444, 478.
 Trygesen, Thyge. 385, 386 f. 434.
 og — Marie. 385, 386.
 Thyssen, E. K. 333.
 Thyssen, E. Pontoppidan. 147 f. 149.
 og — Ellen. 148, 149.
 Thøgersen, Knud. 345.
 Tonnesen, Hans. 229.
 Trandberg, P. C. 138, 141, 144, 153.
 Trier, Ernst. 65, 77 f. 82 f. 98, 99 f. 107, 125, 208, 313.
 Trier, Jacob. 287, 291 f. 323.
 og — Lissa. 287.
 Trier, Troels. 110, 153.
 Trængstrup, Jens Jensen. 450, 451 f.
 og — Gertrud. 450, 451.
 Ullmann, Viggo. 458.
 Vedel, Anders. 156.
 Vedel, Johannes. 119 f. 122.
 Vestergaard, R. R. 347.
 Vig, J. R. 328.
 Vig, Sig. Laursen. 346 f.
 og — Charlotte. 346 f.
 Vigtoft, N. 375.
 Villumsen, Hans. 159.
 Wagner, Præst. 294, 302.
 Welding, Chr. 111.
 Westergaard, S. M. 252.
 Weyse, C. E. F. 495.
 Wiberg, F. V. 380.
 Willemoes, Præst. 134.
 Willer, B. 364.
 Wimtrup, H. J. 333.
 Winther, J. C. L. 121.
 Witt-Hansen, J. V. 323, 328.
 Wulf, C. H. 139 f.
 og — Anna. 139.
 Øllgaard, P. 333.
 Ørum, Severin. 457.
 Østergaard, Kr. 453.
 Østrup, Præst. 77.